

FRIEDRICH SCHILLER

FRIEDRICH SCHILLER

FRIEDRICH SCHILLER

Don Karlos

Forráskiadás

RETEXTUM

A reciti kiadó *ReTextum* című könyvsorozata szövegeket közöl. A szerkesztőség és a sorozatszerkesztők koncepciója szerint egy adott szöveg kritikai igényű újra- vagy első közlése nem egy elvárt lépést jelent az ideálisnak feltételezett szövegállapot felé, mivel azt gondoljuk, hogy nincs egy ideális szövegállapot. A sorozatban megjelenő szövegek is csupán szövegváltozatok. Szándékaink szerint egy adott pillanat szakmai kritériumai alapján a legjobbak.

Friedrich Schiller
Don Karlos

ReTextum · 9

sorozatszerkesztők

HEGEDÜS BÉLA
VADERNA GÁBOR

munkatárs
MÉSZÁROS GÁBOR

alapító sorozatszerkesztő
LABÁDI GERGELY

Jelen szövegkiadás Friedrich Schiller drámájának kétszáz éve készült magyar változatát először teszi elérhetővé a szélesebb olvasóközönség számára. A szerző-fordító hagyatékában fennmaradt műfordításai közt a *Don Karlos* a legkorábbi átültetés. Megjelenésével Bölöni Farkas Sándor német műfordításainak utolsó darabja is hozzáférhetővé válik Johann Wolfgang Goethe *Az ifjú Werther Gyötrelmei* (2015) és Friedrich Schiller *A Naiv és Sentimentális költeményről* (2017) kiadásait követően.

A *reciti kiadó* ReTextum című könyvsorozata szövegeket közöl. A szerkesztőség és a sorozatszerkesztők koncepciója szerint egy adott szöveg kritikai igényű újra- vagy első közlése nem egy elvárt lépést jelent az ideálisnak feltételezett szövegállapot felé, mivel azt gondoljuk, hogy nincs egy ideális szövegállapot. A sorozatban megjelenő szövegek is csupán szövegváltozatok. Szándékaink szerint egy adott pillanat szakmai kritériumai alapján a legjobbak.

Friedrich Schiller

Don Karlos

fordította

Bölöni Farkas Sándor

sajtó alá rendezte és a kísérőtanulmányt írta

SIMON-SZABÓ ÁGNES

· r · e · c · i · t · i ·

Budapest

2019

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia
támogatásával készült.

A kiadvány készítőjét munkája során
az MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi
Textológiai Kutatócsoport támogatta.

lektorálta
VADERNA GÁBOR

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 2064-728X
ISBN 978-615-5478-63-5

Kiadja a r e c i t i,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>
Borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa
Tördelte: Labádi Gergely sablonja alapján Hegedüs Béla
X_Y-L^AT_EX, Linux Libertine, Linux Biolinum

Tartalom

Az első magyar <i>Don Karlos</i>-fordításról	7
Keletkezéstörténet	8
Elsődleges források	16
Német és francia kiadások, 17 – Kontrasztív szövegmutatványok, 24	
A kézirat és a fordítás jellemzése	27
Kézirat, 27 – Szókészleti sajátosságok, 28 – Eszmei tartalom nyelvezete, 30 – Prózafordítás, 38	
Másodlagos források	41
Vándza Mihály színháza, 41 – Döbrentei folyóirata, 44 – Bölöni Farkas könyvtárából, 48	
Olvasók.	49
Szöveggondozási elvek	52
Die erste ungarische <i>Don Carlos</i>-Übersetzung	55
<i>Don Karlos</i>	59
Mutatók	243
Felhasznált irodalom	245
Névmutató.	251

Az első magyar
Don Karlos-fordításról

Jelen szövegkiadás¹ Friedrich Schiller drámájának kétszáz éve készült magyar változatát először teszi elérhetővé a szélesebb olvasóközönség számára. A szerző-fordító hagyatékában fennmaradt műfordításai közt a *Don Karlos* a legkorábbi átültetés. Megjelenésével Bölöni Farkas Sándor német műfordításainak utolsó darabja is hozzáférhetővé válik Johann Wolfgang Goethe *Az ifjú Werther Gyötrelmei* (2015) és Friedrich Schiller *A Naiv és Sentimentális költeményről* (2017) kiadásait követően.² Ha a magyar nyelvű Schiller-recepció kontextusában szeretnénk elhelyezni e fordítást, akkor azt érdemes eljáróban kiemelni, hogy Bölöni Farkasé a dráma első teljes átültetése magyarul. A bevezető a Schiller-fordítás sajtó alá rendezése során felmerült főbb filológiai és kontextuális kérdéseket veszi számba.

Keletkezéstörténet

Az átültetés ideje nem tisztázott, három különböző vélemény található erre vonatkozóan a szakirodalomban. Az egyik szerint 1823-ban keletkezett, mely megállapítás a hagyatékban fennmaradt autográf műfordítások közvetlen számbavételén alapul. A másik két elképzelés már nem Bölöni Farkas kézírataiból indul ki, hanem a fordító levelezését alapul véve 1817-et, illetve 1819-et jelöli meg a magyar nyelvű *Don Carlos* keletkezésének évszámaként. A következőkben a fordítási munkálatok datálása Bölöni Farkas ma elérhető kézíratos hagyatékának és levelezésének figyelembevételével történik.

A kolozsvári Akadémiai Fiókkönyvtár unitárius gyűjteményének katalógusa az MsU 937 jelzetű *Don Karlos*-autográf keletkezését 1823-ra teszi.³ Ezt az évszámot az MsU 936 számú jelzet alatt található műfordítás – Madame de Staël *Corinne ou l'Italie* című művének átültetése – elé illesztett kézíratos előszó nyomán vették fel a katalógusban, hiszen a *Corinna* bevezetője utalást tartalmaz a *Don Carlos*

¹A kritikai kiadás előkészületeit és e tanulmány megírását az MTA TKI Posztdoktori Kutató Program támogatta.

²GOETHE 2015; SCHILLER 2017.

³LAKÓ–KESERŰ 1997: 183.

fordítására is. A francia regény magyarítása szintén Bölöni Farkas munkája, címlapján ez olvasható: *Corinna vagy Olasz Ország. Írta M. Staël-Holstein. Franziából fordította Bölöni Farkas Sándor.* A két fordítás elé illesztett ajánló szöveg ismert a kutatók előtt.⁴ Az 1823. október 2-ára datált előszóban a fordító elhunyt barátjának, Visky Eleknek ajánlja a *Corinna* és a *Don Carlos* áttüktetések készülő kiadását.⁵ Az 1823-ban huszonnyolc esztendősen elhunyt fiatal barát elvesztése fájdalommal tölti el Bölöni Farkast. Ebben az évben küldte

⁴JAKAB 1870: 269.

⁵„Elhunyt Viski Elek Barátom Arnyékának! / Ime teljesítem kívánságod! Mint a szent földre vándorloknak buzgó fogadkozásai bétöltése, enyhületet ad lelkemnek, hogy minekutánna elhunytál is, tisztelve kívánságaid, Corinnát és Don Carlost, melyek barátságunknak sok kedves órát szereztek, kiadhatom, 's ah, csak árnyéknak szentelve már, még egyszer igaz jussal megszólíthatlak örök nyugtadban. Fogadd el barátodnak még ezen könnyek közt szentelt áldozatját is, az Angyalnak sohajtását a halandóban! Halld meg szóimot még egyszer az örökkévalóság ajtajánál; hogy ez a csepp is itt ne maradjon a föld öröm poharából. / A ki ugy tudott szeretni, mint mi egymást, a kinek szívét és lelkét egy Barát rendíthetetlen bizadalma tölti egészen bé, 's minden tette 's gondolatja csak érette van, – csak az találhatja ez aggodalmakkal teljes életet oly szépnek, mint a Mindenható akartja lehetett. – Te valál az élet viszonytagságaiban igaz Társam, ki szeretettel egészen bétöltéd lelkemet; Te valál magánosságim gondolatja, haza vágyásim célja, 's éjjeleimnek álma, ki ugy áltál melettem, mint egy Cherubim az Istennek zsámolyánál. – A ki így szeretett, csak az ítélt meg mely kínos az egyedül-maradottnak, midőn sohajtásai a sötétbe merülnek el; midőn nincs ki vissza echozza szíve örömének 's csüggedelmének hangját; midőn nincs ki kezét híven megszorítsa a bánat 's az öröm órájában. / De az örökk Végezések könyve nem halandó nyelven van írva. Ki foghat meg Téged, o Teremtő, ki az égnek zivatarait el viszed a mezők felett 's a burjánok közzül virágokat tépsz ki? – Sokszor fogják könnyhullatásba elfáradt sohajtásim meggyepesedett sírodon a fűvet ingatni, o akkor árnyéknak keresi epedő szívem, 's tanácsod 's ömlő szíved után ezsdekel Baratod! – Nyugodj békével, o kedves megboldogult, míg én is utánnad epedő szeretetemmel keresztül virrasztva a sirhalmok éjszakáját, béérlek örökk nyugodtadban. Fogadd el addig ezen áldozatom, Te kit könnyekkel kísértem az égbe, hogy megnyugodjék a Te barátod, mint az álmaiban hánykodo Akhileusz a Partoklosz sírja felett tett áldozat után. Kolozsvárt. 1823 October 2kán. Farkas Sándor”. Anne Louise Germa-

fel a fordításokat szerzőjük Trattner János Tamás nyomdászhoz. A tervezett pesti megjelenéshez Döbrentei Gábor közvetített. Döbrentei írói terveiben segítette és anyagiakkal is támogatta Bölöni Farkast, amiként ő ismertette meg a magyar kortárs írókkal is, közöttük Kazinczy Ferencsel, aki két évvel megismerkedésüket követően, 1816-ban már a magyar Schillert látta az ifjában.⁶ A Döbrentei–Bölöni Farkas-levelezés fennmaradt oldalain többször is szóba kerül a pesti kiadás lehetősége. Az 1823-as év tehát a *Don Karlos*- és a de Staël-kéziratok közös kiadására vonatkozó próbálkozás éve, illetve a remélt kiadáshoz írt ajánlás keletkezéséé, azonban nem e műfordítások létrejöttéé, ahogyan azt az unitárius kéziratokat számba vevő katalógus szerepelteti.

Jakab Elek nagy lélegzetű Bölöni Farkas-tanulmánya máig az életmű legalaposabb leírását nyújtó összegzése (1870). Alaptézise az, hogy Bölöni Farkas munkássága három szakaszra bontható. Az első az „ifjúsági vagy zsenge kor, az ideálok, a költészet és az örök tartmúaknak vélt mulékony barátság-kötések kora”. A másodikat a „jeles külföldi művek fordítása által irányának tökéletesítése, az ő klasszikai, az európai művelt nemzetek íróinak s egyidejűleg saját nemzeti irodalmunknak alapos megismerése, szóval: a munkára való komoly előkészület” jellemzi. A harmadik pedig a „realis munkásság kora”, vagyis a nyugat-európai és észak-amerikai útinapló⁷ megírása, illetve ennek sikerén felbuzdulva a személyes, visszatekintő napló megjelentetése.⁸ A korszakhatárok évszámait 1815–1819, 1819–1832 és 1832-től haláláig rögzíti. Eltekintve a korszakolás buktatóitól, Jakab rendszerében az első két korszak határaként megjelölt évet éppen a Schiller-dráma fordításának időpontjához köti. Azt állítja, hogy Bölöni Farkas 1819-ben Döbrentei kérésére fordította le a

nie DE STAËL-HOLSTEIN, *Corinna vagy Olasz Ország*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, Román Tudományos Akadémiai Kolozsvári Fiókkönyvtárának (továbbiakban RAK), Unitárius Kéziratgyűjteménye, MsU 936. II. 1v–2v.

⁶„Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1816. március 6.,” in KAZINCZY 1890–2013: XV, 21.

⁷BÖLÖNI FARKAS 1834; BÖLÖNI FARKAS 1943.

⁸JAKAB 1870: 263.

Don Carlost, s ezzel zárult le „a munkára való komoly előkészület”⁹ ideje. Jakab tehát a Döbrentei–Bölöni Farkas-levelezésből indult ki és úgy látja, mintha eleinte gyakorlasként, mintegy „előkészület”-ként készített volna műfordításokat Bölöni Farkas, majd ezután tervezte önálló művek szerzését, s ez az út vezetett az amerikai úti-naplóhoz. A tanulmányában megfogalmazott egykönyves szerzői értelmezés¹⁰ homályban hagyta a bizonyára irodalmi ambíciókkal is bíró erdélyi értelmiségi teljes(ebb) profilját. Ez a vakfolt egyre többek érdeklődését kelti fel, így a Jakab-tanulmány óta eltelt tettes időben világossá vált, hogy 1819 előtt is készült önálló mű, többek között a *Szépliteratúrai Ajándékba szánva*¹¹ és fordított is műveket, például egy Shakespeare-drámát, valamint ezután is születtek önálló írások, így az *Erdély történetei* és műfordítások is,¹² például Schiller *A Naiv és Sentimentális költeményről* című értekezése magyarul. Ha számba vesszük ezeket az alkotásokat is, Bölöni Farkas Schiller-értelmezését is bemérhetjük. Az előbbi szempontjából megkérdőjeleződik a felvázolt teleologikus szerzői értelmezési keret, az utóbbira tekintve pedig a német drámaköltő műveinek befogadása egyértelműen túlnyúlik az 1810-es éveken.¹³ Az említett alkotásokra visszatérnek, jelen helyen azonban azt fontos leszögezni, hogy a *Don Karlos* maga sem 1819-es keletkezésű. A helyes időrend felállításához érdemes figyelembe venni a Kazinczy Ferencsel folytatott levélváltást is.

A drámafordítás egy Kazinczyhoz írt levél tanúsága szerint már 1817 húsvétján elkészült, és ami talán még lényegesebb, betagozódott egy Schiller-fordítás sorozatának a tervébe. A Jakabtól is idézett 1819-es Döbrentei-levelekben a *Don Carlos*nak nem az első kiadásáról esik szó, hanem valójában annak lehetőségét vetette fel a mentor, hogy Bölöni a már korábban prózába fordított művet drámai jambusokba dolgozza át.¹⁴ A tervezett Schiller-ciklusról ezt olvashatjuk a keletkezés évében:

⁹JAKAB 1870: 266.

¹⁰JAKAB 1870: 241–334.

¹¹SIMON-SZABÓ 2009a: 34–35.

¹²BÖLÖNI FARKAS 2006.

¹³SIMON-SZABÓ 2017.

¹⁴„Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Marosnémeti, 1819. március 20.”, in DÖBRENTÉI 1943: 92.

Én most a Húsvét tájba beszéltem a Don Carlos szépségét valami Leánykák előtt, s tűzbe jöttem vala magasztalásán, ezek kaptak az alkalmon, s ezt mondták, hogy: ha jó volnék, le is fordíthatnám nekik, de tudják hogy restetske vagyok s ha megigérném is, csak esztendő múlva várnák. Én csak azért is hogy őket meglepjem, még azon estve neki ültem, igaz hogy nem kevés munkámba került még is praesentáltam nekik két hetek alatt Don Carlost magyarul. Ugy egyezénk tegnap előtt Tanítványaimmal Kelemennel és Simó Károlylyal, hogy idő közbe Schiller minden Drámáját lefordítsuk. Ők hozzá is fogának, az egyik Moorhoz, a más Fieskoho. Én azt hiszem hogy a Magyaroknál is bételne az Schillertől, a mit Lessing jövendölt a Németeknek, a Schakspeare lefordítása előtt.¹⁵

Egyre biztosabban látható egy a Döbrentei Erdélyi Muzéumának (1814–1818) körében tevékenykedő fiatal fordítói és írói csoportosulás. E csoport tagja volt a levélben megnevezett nagyernyei Kelemen Lajos és Kissolymosi Simó Károly, a későbbi *Werther*-fordító, ahogyan Bölöni Farkas is ide tartozott. Eddig hét-nyolc fiatalot sikerült azonosítani a poétai körből.¹⁶ Az ifjak Schiller fordításainak tervére nem pusztán a kolozsvári folyóirat körüli munkák hathattak inspirálón, hanem az erdélyi színjátszás „Schiller-cultusa” is.¹⁷ A tervezett Schiller-ciklus terve feltehetően csak terv maradt. Jelenlegi tudásunk szerint a fordítások közül egyedül Bölöni Farkas *Don Karlosa* készült el (vagy maradt fenn).

Úgy tűnik, nem pusztán a színházi használat számára, hanem megjelenésre is szánták a Schiller-szövegeket, mégpedig a *Döbrentei Gábor’ Külföldi színjátékai* közé tervezték felvenni őket.¹⁸ A most idézendő levélrészletből kitűnik a gyűjteménybe való felkérés mellett az is, hogy Kelemen nem pusztán az idézett Kazinczy-levélben

¹⁵ „Bölöni Farkas Sándor Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1817. április 22.”, in KAZINCZY 1890–2013: XV, 169–170.

¹⁶ SIMON-SZABÓ 2009a: 33–36.

¹⁷ BAYER 1912: 33.

¹⁸ „Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Marosnémeti, 1819. március 20.”, in DÖBRENTÉI 1943: 134.

Moorként említett fordítást vállalhatta magára, hanem egy Döbrentei-levél szerint a *Tell* drámáét is. Így a magyar Schiller-ciklus terve magába foglalhatta a *Die Räuber*, a *Don Carlos*, a *Fiesco* és a *Wilhelm Tell* átültetését is.¹⁹

Azt a propositiót teszem, volna é kedved Don Karloszt jambusokba öntened? Nekem az a gondolatom, hogy *Külföldi színjátékok* címje alatt Don Karloszt Töled, Tellt Kelemen Lajostól, Machbethet s a Schuldot tőlem fordítva kiadnám. Ehhez lehetne csatlanom Johnsonnak Shakespeareról irt kritikáját s Garrick, Foote, LeBaron, Lekain, Larive, Schörder, Talma, Ifland, Lange Szinjátészók karakterisztikáját, melyet most dolgozám ki, hogy magyarul itt az oláhok között el ne felejtsek, mert ugy kell tudnod, hogy a Rómaicskák nyelvén derekasan kezdek beszélni! [...] Felelj kérlek fenn említett kérdésekre s felelj igennel. Nem rossz, nem haszontalan lenne dolgozásunk sikere.²⁰

Döbrentei *Külföldi színjátékai* végül 1820–1821-ben jelent meg két kötetben, azonban nem tartalmazta Bölöni Farkas, Kissolyosi és Kelemen Schiller-fordításait. Ahogy az ifj. Wesselényi Miklós nevelőjének, Pataki Mózesnek a *Don Carlos*-fordítását sem, aki feltehetően szintén Döbrentei indíttatására állt neki a Schiller-dráma átültetésének.

Röviden érdemes kitérni arra, hogy Pataki maga is részt vett az *Erdélyi Muzéum* körüli munkálatokban, amennyiben szerkesztőtárs volt e fontos kolozsvári folyóiratnál. Pataki a felkérésre nemcsak a *Don Carlost*, hanem Goethe *Egmontját* is átültette. Műfordításairól nem sokat tudni, a kéziratok lappanganak. Egyed Emese Schiller műveinek befolyását a Döbrentei-féle kolozsvári folyóirat előtti időből is adatolja a *Poétai gondolatok* (1805–1806) kritikai kiadásában. Bár Döbrentei felkérése a drámafordításra elég valószínű, de a

¹⁹Többféle magyar címet is használtak, például a *Tolvajok* vagy a *Moor* a *Die Räuber* fordításaként, az egyértelműség kedvéért a forráscímeket használok a tanulmányban.

²⁰„Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Marosnémeti, 1819. december 29.”, in DÖBRENTAI 1943: 92–93.

Poétai gondolatok előszava világossá teszi, hogy Schiller drámái – különösen a *Don Carlos* – Pataki ifjú éveiben is már fontos szerepet játszottak. Fordítására hatással lehetett az id. Wesselényi Miklós és színjátszóinak Schiller-kultusza²¹ is nevelői tevékenység idejéből. A Pataki-féle *Don Carlos* forrásszövege Egyed szerint a Gyulay Lajos könyves hagyatékában Marosvásárhelyen megtalálható 1787-es kiadású Schiller-dráma lehetett,²² a Gyulay-hagyatékban tehát a dráma első autorizált változata lehetett meg.

Bölöni Farkas és mestere többször is levelet vált a kiadás tervéről, ennek érdekében Döbrentei továbbra is ápolja a kapcsolatot Trattner János Tamással. 1821 nyarán Schiller műve mellett már említi Bölöni Farkas további átültetéseit, a *Werther*- és a *Corinna*-fordítások pesti kiadásának lehetőségét is.²³ Annyi bizonyos, hogy ekkor nem sikerült kiadatni a *Don Carlost*, hiába kilincsel érdekében a már Pesten, majd Bécsben tevékenykedő irodalomszervező Döbrentei. Trattner arra hivatkozik, hogy a könyvtárak száma csökkent, ha a fordító kifizeti a *Corinna* nyomtatását, akkor azt „két kézt általveszi.”²⁴ Döbrentei azt ajánlja, hogy szerezzen a munkára előfizetőket. Még egy négy évvel későbbi levélben is a prenumeráció kiépítésén fáradozott Bölöni Farkas, ekkor a Gyulay család gyermekeit, Karolinát és Lajost kereste fel azzal a kéréssel, hogy támogassák a *Corinna* készülő kiadását.²⁵

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a *Don Karlos*-átültetés 1817 tavaszán keletkezett, és része volt egy jelen ismereteink szerint négy drámát felölelő magyar nyelvű Schiller-ciklustervezetnek. Úgy tűnik, hogy a ciklus terve – amiként Bölöni Farkas fordításának kiadása is – pusztán terv maradt, egyedül a *Don Karlos* készült el, ám nem jelent meg. 1819-ben Döbrentei a prózában készült drámafordítás jambusokba való átdolgozását kérte a *Külföldi színjátékai*

²¹BAYER 1912: 30.

²²EGYED 2014: 90–91, 102, 104.

²³„Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Újfalú, 1821. augusztus 20.”, in DÖBRENTÉI 1943: 199.

²⁴„Döbrentei Gábor Bölöni Farkasnak, (datálás nélküli levél)”, in DÖBRENTÉI 1943: 202–203.

²⁵„Bölöni Farkas Sándor Gyulay Lajosnak, (datálás nélküli levél)”, in BÖLÖNI FARKAS 1885: 170.

számára, ez nem valósult meg. 1821-ben – a Döbrentei-féle drámafordítás gyűjtemény megjelenése után – újra megpróbálták kiadni az addig elkészült műfordításokat Bölöni Farkastól, így a Schiller-dráma fordítását is.²⁶ Feltehetően előrehaladtak a tárgyalások Trattnerrel, hiszen 1823 októberében a *Corinna* és a *Don Karlos* fordítások elé ír előszót Bölöni Farkas, azokat Visky Elek elhunyt barátja tiszteletére ajánlja és fel is küldi a kéziratokkal együtt Pestre. Az átültetés megjelentetése a könyvtárosok és/vagy az előfizetők hiányában azonban nem valósulhatott meg. A fordító még 1825-ben is előfizetőket gyűjtött a kiadásra, ismét sikertelenül. Így néhány év múlva visszakérte a műveket Trattnerrel, ezek kéziratai ma a szerző kolozsvári hagyatékában találhatók.

A 18–19. század fordulóján és a 19. század elején több *Don Carlos*-fordító neve bukkan fel a magyar nyelvű Schiller-recepcióról szóló tanulmányokban. A kérdés az, hogy e fordítások között hol helyezkedik el Bölöni Farkasé. Az *Orpheus* második száma 1790-ben arról számol be, hogy Bárány János a *Don Carlos* prózába való fordítására készül. A fordító neve hihetően elírás, valójában Bárány Péterről lehetett szó. Bayer József 1792-re datálja e Bárány-fordítás keletkezését. Az bizonyos, hogy e drámafordítás nem jelent meg, ha el is készült, további sorsa ismeretlen.²⁷ Kazinczy Ferenc is nekikezdett a *Don Carlos* átültetésének, az első huszonnéggy sorral készült el. Fordítása töredékesen, költeményeinek második kötetében jelent meg.²⁸ A Kazinczy-töredék keletkezésének ideje bizonytalan, feltehetően 1802 táján íródott.²⁹ Jelentőségét az adja fordításai sorában, hogy ez az egyetlen Schiller-dráma, aminek a fordításába kezdett a költő. Kazinczyé mellett Szenvey József³⁰ töredékes fordítása készült el bizonyosan a század első felében (1828), és mindkettő töredék meg is jelent. A kortársak közül Bajza József éles kritikával illette Szenvey „széllýelbugyborékoló beszéd[ű]” fordítását.³¹ A ma-

²⁶SIMON-SZABÓ 2015: 44–45.

²⁷BAYER 1912: 15, 104; DEBRECZENI 2001: 315, 526.

²⁸KAZINCZY 1879. A töredék az első felvonás első jelenetének első két megszólalását tartalmazza.

²⁹BAYER 1912: 23–24.

³⁰SZENVEY 1839.

³¹BAYER 1912: 66.

gyar nyelvű Schiller-bibliográfia évszám nélkül utal még Chemeghy Károly fordítására a 19. század elejéről. Ez a fordítás jelenleg nem lelhető fel, mivel a színház számára készült, így a korabeli hagyományok szerint feltehetően szintén prózában készülhetett. Címlapleírása ránk maradt: „Don Carlos. A Spanyol Infáns. Drámai költemény 5 felvonásban, írta Schiller Frid[rik], fordította Chemeghy Károly”.³² Bayer József utal arra, hogy az 1820-as évek környékén szintén a színház számára készülhetett el Láng Ádám prózafordítása, ennek a szövege sem maradt fenn, pusztán csak egy részletét adták elő.³³ Annyi bizonyos, hogy teljes dráma magyarul először Kassán került színpadra 1834. február 3-án, de nem tudni, hogy ezt a művet ki fordította.³⁴ Látható, hogy ebben a sorban Bölöni Farkas 1817-es fordítása egyrészt a dráma első átültetése magyarul,³⁵ másrészt pedig egy korai teljes fordításról van szó. Ugyan az ő fordítása is prózában készült, a század végéig várni kellett azonban az első rímes átültetésre magyarul Ecsedi Kovács Gyulától (1881).³⁶

Elsődleges források

Az első magyar *Don Karlos* forrásának felkutatása három különböző kiadáshoz vezetett el, két német és egy francia nyelvű kötethez. E kiadások közül kettő ma is megtalálható Bölöni Farkas könyves hagyatékában Kolozsváron. A második fejezetben a források felhasználásának módját rendszerezem a forrásszövegről és a fordításról szóló filológiai, textológiai és kiadástörténeti ismeretek összefoglalásával.

³²ALBERT et al. 1959: 211.

³³BAYER 1912: 72.

³⁴BAYER 1912: 72–73.

³⁵TURÓCZI-TROSTLER 1959: 35.

³⁶SCHILLER 1881. és ALBERT et al. 1959: 202.

Német és francia kiadások

A fordító könyvtárának legkorábbi jegyzékben (1825)³⁷ is már két *Don Carlos* kötet szerepel: Egy német nyelvű bécsi kalózkiadásé³⁸ (továbbiakban Q²) és egy francia fordításé³⁹ (továbbiakban T¹). A kötetek több szempont szerint is jól illeszkednek a szerző-fordító könyvállományának profiljába. Egyrészt, mert a legtöbb mérvadó nyugat-európai szépirodalmi alkotást a könnyebben és kedvezőbb áron hozzáférhető utánnyomásban vagy kalózkiadásban birtokolta Bölöni Farkas.⁴⁰ Az *ifjú Werther Gyötrelei* forrásánál egy karlsruhei kalózkiadásból⁴¹ dolgozott, *A Naiv és Sentimentális költeményről* fordítását pedig egy bécsi kalóznymatból⁴² ültette magyarrá. Könyves állományában másrészt példát látni arra is, hogy egy fontosnak vélt irodalmi alkotást több nyelven is megvásárolt. Madame de Staël *Corinna ou l'Italie* című kötete is megtalálható a könyvtárban franciául egy 1817-es bécsi kalózkiadásban és Friedrich Schlegel fordításában németül is, a *Corinna oder Italien* címen.⁴³ Ugyanígy eredetiben és a Schlegel-Eschenburg-féle német fordításban is birtokolta Shakespeare drámáit a fordító.⁴⁴ Könyvtárának több jegyzéke is készült Bölöni Farkas életében és halála után is, a második lajstrom (1830) a műfordítások forrásszövegeinek kötetein túl már feltünteteti az említett magyarrá tett művek kéziratainak bekötött tételeit is.⁴⁵

A legkorábbi, Bölöni Farkas által összeállított könyvtári jegyzékben tehát már szerepel egy német és francia *Don Carlos*-kötet (Q²

³⁷ Bölöni Farkas Sándor *Könyvei Laistroma 1825. október 16kán*, kézirat, RAK, MsU 785/c. 2r, 6r.

³⁸ SCHILLER 1810. A RAK sign. U 57176.

³⁹ SCHILLER 1799.

⁴⁰ SIMON-SZABÓ 2009b.

⁴¹ SIMON-SZABÓ 2015: 33.

⁴² SIMON-SZABÓ 2017.

⁴³ Bölöni Farkas Sándor *Könyvei Laistroma 1825. október 16kán*, kézirat, RAK, MsU 785/c. 3r–v. A kétkötetes német fordítást Berlinben adták ki 1807-ben.

⁴⁴ BARTHA 2010: 38.

⁴⁵ Bölöni Farkas Sándor *Könyvei Laistroma Felirattak Kolozsvárott. 1830. október 10kén*, kézirat, RAK, MsU 785/d. 8 verso.

és T¹). A jegyzék a fordítások forrásainak meghatározásához jó kiindulópont lehet, ugyanakkor az eddig említett összes műfordítás ezen első jegyzék írása előtt (1825) keletkezett, így a *Don Karlos* is. A lajstromból nem derül ki, hogy mikor került a Q² és a T¹ a fordító tulajdonába, pusztán annyit tudni, hogy 1825-ben már ott voltak. A német nyelvű Schiller-kötet esetén élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy az a műfordítások idején már a fordító tulajdonában volt. Erre egyrészt az ad okot, hogy ahogyan a *Werther* fordításának forrásszövege, úgy a Q² is egy 1810-es, Doll-féle bécsi kalózkiadás volt. A *Werther* 1810-es forrásszövege pedig hihetően 1818-ban, a regény fordításakor már Bölöni Farkas tulajdonában volt. Ezen túlmenően könyves és kéziratos állományának a saját maga által vezetett *Kölcsönző naplója* tartalmazza a *Don Carlos* kölcsönzésének bejegyzését. A német dráma kötetét Visky Eleknek adta kölcsönbe, annak a Viskynek, akinek a majdani fordítást ajánlotta. Ez a legkorábbi feljegyzett kölcsönzési időpont 1819-es.⁴⁶ Ezekhez képest a T¹, vagyis a francia fordítás csak később kerülhetett tulajdonába, hiszen az a könyves lajstromban későbbi folyószámmal kerül feltüntetésre, valamint Bölöni Farkas kölcsönzési naplója sem említi ebben az időszakban a francia kötetet. A könyvtári iratok az 1819-es és az 1825-ös évszámhoz mérten adnak fogódzót a források rendszerezésekor, leginkább azonban megerősítik a további textológiai összevetés szükségességét.

Az ifjú *Werther* Gyötrelei és A Naiv és Sentimentális költeményről fordításai egy-egy beazonosítható forrásszöveg után készültek. Goethe és Schiller ezen műveit a könyvtárában meglévő német nyelvű példányokból ültette át magyarra Bölöni Farkas. A *Don Karlos* esetében azonban közel sem ilyen egyértelmű a forrásszöveg meghatározása. A fordító könyvtárában ma is elérhető Q² és a T¹. Összevetésük a magyar fordítás szövegével azt teszi nyilvánvalóvá, hogy egyrészt a Q² kalózkiadást (1810) a kézirat fordításakor és a tisztázatkor felhasználhatta Bölöni Farkas, ám nem mindenhol ebből dolgozott. A magyar fordítás teljes szövege ugyanis egy, a Q²-nél hosszabb szövegváltozatból készült. Ugyanakkor egyértel-

⁴⁶BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR, *Könyvek kiadásáról való Jegyzés*, kézirat, RAK, MsU 785/E. I. 4v.

műen kihúzott több olyan szövegrészletet is az elkészült magyar szövegből, amelyeket a Q²-vel, vagyis a rövidebb szövegváltozattal való összevetés indokolhatott. Másrészt ez a keresett hosszabb variáns nem lehetett a könyvtárban meglévő T¹, vagyis a dráma francia fordítása. Igaz ez annak ellenére is, hogy e francia kötet margóján számos német nyelvű kéziratos bejegyzés található a fordító kezétől. Ezek a francia dráma szövegében ceruzás aláhúzással jelölt terminusok német eredetijének kéziratos kijegyzései a margóra, többnyire egy-egy szó, kifejezés megfelelői. A T¹ szabad fordítás a németből, a francia szöveg szabadosságai, jellegzetes szövegváltoztatásai egyértelműen nem jelentkeznek a magyar *Don Karlos* szövegében. A T¹-t tehát bizonyosan forgatta a tulajdonosa, feltehetően nyelvgyakorlásként, de a magyar fordításban szöveges nyoma nem igazolható. Kellett tehát lennie egy hosszabb német változatnak is, melyből 1817-ben dolgozott. Így a kéziratból kiinduló filológiai és a textológiai vizsgálatot a Q¹ meghatározásához a német dráma kiadástörténetére vonatkozó aspektusokkal érdemes bővíteni.

Schiller *Don Carlos*ának kiadástörténete a dráma több évtizedes alakulástörténete okán rendkívül bonyolult. A német költő több, mint két évtizeden át dolgozott a drámán, így az számos szövegváltozattal rendelkezik. Eleinte, még az írás folyamán a *Thalia* folyóiratban jelent meg a mű folytatásos részletekben, aztán több autorizált kiadás, utánnyomás és kalózkiadás látott napvilágot önálló, majd gyűjteményes kötetben, végül pedig színpadi szövegváltozata is többféle ismert Schiller életéből is. A dráma fő szövegváltozatainak kritikai kiadása és annak jegyzetkötete⁴⁷ a szerző életéből hét kéziratot, tizennyolc önálló kötetben megjelentetett, jambikus formában írt változatot és két prózában írt színpadi változatot tüntet fel és kommentál. A sztemma áttekintését és a főbb szövegváltozatok összevetését követően az a legvalószínűbb, hogy Bölöni Farkas *Don Karlosa* a dráma valamelyik első kiadásának szövegvariánsa után keletkezhett, vagyis a német kritikai kiadás jelölései szerint az E¹ vagy az e¹ nyomán.⁴⁸ Mindkettő 1787-es kiadás, az E¹ egy a szerző által átnézett lipcsei kötet, az e¹ utánnyomás pedig Bécsben jelent

⁴⁷SCHILLER 1973; SCHILLER 1974; SCHILLER 1986.

⁴⁸SCHILLER 1998. Az E¹ és e¹ jelöléseket használja a SCHILLER 1986

meg. A két szövegvariáns közötti különbség a fordító számára elhanyagolható tipográfiai és helyesírási különbségekből adódik.⁴⁹ Így a jelen szövegkiadás jegyzetelésekor a lipcsei szöveggel és nem a leszármazott bécsi variánssal dolgoztam, ezt tettem meg elsődleges forrásnak (a továbbiakban Q¹-nek).

A lipcsei első kiadás szövegén öt éven át dolgozott Schiller. A cselekmény szövevényességét indokolhatta az írás elnyúló folyamata és az eredetileg részletekben való megjelenése is, ez volt egyébként Schiller kortársainak legfőbb kritikája is az eszmedrámát illetően. Ennél is fontosabb azonban kiemelni, hogy Schiller az ezt megelőző drámáit még prózában írta, ez az 1787-es *Don Carlos*-szöveg volt az első olyan drámája, mely már az emelkedett drámai jambusban készült. A költőtárs és barát Goethe szintén ugyanebben az évben tért át a prózában írt drámáktól a jambusra az *Iphigenie* versformájának kialakításakor. Ugyanakkor németül is megjelent két prózai változata a drámának, ezeket Schiller a színpadi hallgatóság számára készítette.

Bölöni Farkas eddig kiadott műfordításainál megfigyelt forráskezelési tendencia a *Don Karlos* esetén nem érvényes. Vagyis nemcsak a tulajdonában lévő kalózkíadású kötetből dolgozott, hanem több művet is forgatott egyszerre, közöttük egy autorizált szövegvariánssal is dolgozhatott. Úgy tűnik, az a tendencia érvényesült fordítói gyakorlatában, hogy a korai fordításainál még kölcsönbe kapott (és autorizált) kiadásból dolgozott, ezt látjuk a később tárgyalandó Shakespeare (1815) és a jelen kötetben sajtó alá rendezett *Don Karlos* (1817) fordításánál. Későbbi műfordításainál már az utánnymásban és/vagy a kalózkíadásban megszerzett, saját tulajdonú köteteiből dolgozott egy-egy beazonosítható forrás nyomán. Így történt a *Werther* (1818) és *A Naiv és Sentimentális költeményről* (1824 körül) átültetésekor is.

Annyi bizonyosan látszik, hogy a *Don Karlos* egyik forrasszövege egy 1787-es kiadás, másik forrása pedig egy 1810-es kalózkíadás, utóbbi ma is megvan a fordító könyvtárában. Az ezek megjelenése között eltelt huszonhárom év hosszú idő a könyvek terjesztői rendszerének történetében, hiszen ez idő alatt több jelentős vál-

⁴⁹SCHILLER 1986: 126, 156–160.

tozás állt be a könyviparban. Az utánnyomások és kalózkiadások árukat tekintve kedvezőbbek lettek és amennyiben Bécsben nyomtatták őket, úgy földrajzilag is elérhetőbbé váltak a pesti és erdélyi könyvárusok/vásárlók számára, mint az autorizált és német földön megjelent kötetek. Bölöni Farkas könyves jegyzékére tekintve az látszik, hogy az utánnyomások és kalózkiadások kötetei jellemzően az 1810-es évek második feléből származnak.⁵⁰ Ezekhez képest kevésbé valószínű, hogy a szóban forgó 1787-es első kiadás a fejletlen könyvterjesztői hálózaton keresztül már eljutott volna hozzá Erdélybe. Hiszen Trattner még 1823-ban is amiatt panaszkodik Döbrentének, hogy alig akad könyvárus a fővárosban.⁵¹ Valószínűbb az, hogy a kötetet egy a német vagy a bécsi egyetemek valamelyikén tanuló fiatal hozhatta magával – és így a mű első, német kiadásának felbukkanása vélhetően inkább a peregrinációs mozgalomhoz köthető, semmint a könyvárusok terjesztői tevékenységéhez.

Általánosságban kijelenthető, hogy Schiller magyar nyelvű recepciójának kezdetén két közeg szolgálta leginkább a német író műveinek közvetítését. A Schiller-drámák első magyar nyelvű színpadi adaptációi és ezzel egy időben a peregrináló ifjak kultúrák közvetítése határozta meg⁵² az első „magyar Schiller”⁵³ képet. Röviden érdemes emlékeztetni arra, hogy a peregrinációs és a műfordítói mozgalom összefonódásának eklatáns példája Schiller jénai magyar tanítványának, Kis Jánosnak a tevékenysége. Kis 1792-ben ismerkedett meg a német költő műveivel, ekkoriban személyesen hallgatta a drámaköltő jénai előadásait. Hazatérése után Schiller-balladákat fordított és közölt Pesten. Kazinczy 1805-ben tanítványát további Schiller-versek átültetésére buzdítja, végül tíz évvel később maga rendezi sajtó alá verseskötetét (1815),⁵⁴ amelyben számos Schiller-mű található magyarul.⁵⁵ Nem véletlenül Kisnek írja azt a verseskötet kiadása után egy évvel a széphalmi mester, hogy Bölöni Farkas

⁵⁰ SIMON-SZABÓ 2009b.

⁵¹ „Döbrentei Gábor Bölöni Farkasnak, (datálás nélküli levél),” in DÖBRENTEI 1943: 202–203.

⁵² BAYER 1912: 12–14.

⁵³ TARNÓI 2010: 165.

⁵⁴ KIS 1815.

⁵⁵ FRIED 1987–1988: 455.

„prózája kimondhatatlanul szép. Nékünk ebben Schillerünk nevedik”.⁵⁶

Bölöni Farkas a drámafordításáig nem járt Bécsben és könyvtárban nincs meg a Q¹. Így feltehető, hogy a *Don Karlos* forrásának szövegét egyik erdélyi barátjától kapta kölcsönbe. Kölcsönzőként felmerülhet a *Don Carlos*-fordító Pataki Mózes neve. Egyed Emese kutatásaiból úgy tudjuk, hogy a Gyulay Lajos könyves hágyatékában Marosvásárhelyen megtalálható 1787-es kiadású Schiller-dráma lehetett a Pataki-fordítás forrása.⁵⁷ A textológiai vizsgálat nyomán ez a kiadás valószínűsíthető Bölöni Farkas átültetésének forrásaként is. Az az eset nem példa nélküli, hogy egy forrásszövegből hozzávetőleg egy időben és földrajzi közelségben, sőt akár egymás fordításáról tudva, többen is készítenek magyar átültetést.⁵⁸ Bölöni Farkas és Kissolymosi Simó Károly *Werther* fordításainál is ezt igazolta a szöveges összehasonlító vizsgálat.⁵⁹ Gyulaynak Döbrentei volt a nevelője, Bölöni Farkas pedig barátja, aki a marosvásárhelyi ítélőtáblán is gyakornokoskodott, alkalmuk tehát lehetett a kölcsönzésre. A Pataki-fordítás magyar szövege ma már nem található meg. A Q¹ kölcsönzőjeként másodikként Döbreneti Gábor jöhet számba. 1815-ben épp úgy ismerkedett meg az irodalomszervezővel Bölöni Farkas, hogy kölcsönkérte tőle William Shakespeare egyik kötetét azért, hogy a *Julius Caesart* lefordíthassa a kolozsvári színjátszók számára. Ennek a fordításnak a kézírata jelenleg lap-pang.⁶⁰ Az a legkevésbé valószínű, hogy Visky Elektől kapta volna kölcsön a kötetet. Még akkor sem, ha ez a feltételezés lenne a legkézenfekvőbb, hiszen az 1823-ban elhunyt barát emlékének ajánlotta az elkészült fordítást Bölöni Farkas. Az ajánló előszóban leírja, hogy barátjával sok közös órát töltöttek el a *Corinna* és a *Don Carlos* olvasásával. Tudjuk a kézíratos kölcsönző naplóból azt is, hogy a

⁵⁶ „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1816. március 6.”, in KAZINCZY 1890–2013: XV, 21.

⁵⁷ EGYED 2014: 102, 104.

⁵⁸ Kazinczy Ferenc is megfigyelte ezt a jelenséget és felesleges erőpazarlásnak tartotta. Vö. BAYER 1912: 14.

⁵⁹ SIMON-SZABÓ 2015: 36–39.

⁶⁰ BARTHA 2010: 89.

Schiller-drámát 1819-től kölcsönözte Viskynek. Azonban 1817-ben, amikor a *Don Karlos*-fordítás hírért közli Kazinczyval, még szó sem esik Viskyről, a fordítás motivációjáról ekkor ezt írja: „Én most a Húsvét tájba beszéltem a Don Carlos szépségét valami Leánycák előtt, s tűzbe jöttem vala magasztalásán, ezek kaptak az alkalmon, s ezt mondták, hogy: ha jó volnék, le is fordíthatnám nekik.”⁶¹ Ezen a ponton megjegyzendő, hogy Bölöni Farkas rendre a barátság kultuszának kontextusába utalja fordításainak keletkezését, illetve később a kiadásukat: a Kazinczy-levélből az derül ki, hogy a *Don Karlost* „Leánycák”-ismerősök kérésére fordította le. A *Werther* átültetése is hasonló indíttatásból született, saját bevallása szerint az 1818-ban „egy barátja Kedveltjének” kérésére ültette át a regényt.⁶² A *Corinna*-fordítás kézírata elé illesztett előszóban pedig az olvasható, hogy de Staël magyarra fordított műve és a *Don Karlos* kiadását Visky Elek elhunyt barátja emlékének ajánlja.

Összegezve tehát annyi bizonyos, hogy a drámafordításnak két német nyelvű forrásszövege lehetett, a fenti jelölések szerint ez Q¹ és a Q². Az előbbi nincs meg Bölöni Farkas tulajdonában, valakitől kölcsön kaphatta ezt a korai autorizált fordítást, az utóbbi kalózkiadás azonban megvan könyves hagyatékában és ma is elérhető. Ezen források kézbevétele után sem lehet általános megállapítást tenni arra vonatkozóan, hogy melyik lehetett a *teljes* drámafordítás *elsődleges* forrása, illetve melyik alapján készülhetett el a fordítás tisztázata. Bizonyossá az válik jelen kiadás jegyzetapparátusának párhuzamos szövegrészleteiből is, hogy forgatta a két kötetet a fordító. A könyvtárában megtalálható a dráma francia fordítása is (T¹), a *Don Karlos* fordításakor mégsem használta, jelen kiadás végjegyzetében erre is található idézett példa. Az egyik forrásműről, a Q¹-ről és kölcsönzőjének személyéről csak feltételezésekkel élhetünk. Legvalószínűbb kölcsönző S. Pataki és forrásként pedig a Gyulay-hagyaték 1787-es kiadású kötete jöhet számításba. A következő fejezet szöveges példákkal ábrázolja a forrásszövegek és a fordítás kapcsolatát.

⁶¹ „Bölöni Farkas Sándor Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1817. április 22.”, in KAZINCZY 1890–2013: XV, 169–170.

⁶² SIMON-SZABÓ 2015: 39.

Kontrasztív szövegmutatványok

Az első összevetés az elsődleges forrásokról szóló fejezet logikai sorrendjében kerül bemutatásra, vagyis a magyar fordítást vetem össze a fordító könyvtárában meglévő variánsokkal. A második összehasonlítás pedig a német kötetek kiadásának időrendjében történik.

A dráma Don Karlos és Domingo, az udvari gyóntató atya eszmecseréjével veszi kezdetét. Schiller ebben a beszélgetésben nevesíti a drámai konfliktus egyik legfontosabb előfeltételét, vagyis hogy Erzsébet királyné, Don Karlos mostohaanyja, hajdan Karlos herceg menyasszonya volt. Elsőként a fordító tulajdonában meglévő Q² forrásból, majd a magyar szövegből idézve olvasható ez a rész:

Sie spotten meiner, Prinz. Ganz Spanien / Vergöttert seine Königin. Sie sollten / Nur mit des Hasses Augen sie betrachten? / *Bey ihrem Anblick nur die Klugheit hören?* / Wie, Prinz? Die schönste Frau auf dieser Welt, / Und Königin – und ehemahls Ihre Braut? / Unmöglich Prinz! Unglaublich! *Nimmermehr!* / Wo alles liebt, kann Karl allein nicht hassen; / *So seltsam widerspricht sich Karlos nicht.* / Verwahren Sie Sich Prinz, daß sie es nie, / Wie sehr sie ihrem Sohn mißfällt, erfahre; / Die Nachricht würde schmerzen.⁶³

Herczegséged gunyolodik velem. Egész Spanyol Ország magasztalja királynéját, s csak egyedül Karlos gyűlölné? Hogyan Herczeg, ő legszebb Aszony a világon, még alig huszonkét esztendő, s már Királyné. S hajdonn a Herczegség Mátkája? Lehetetlen Herczeg! a hol minden szeret csak egyedül Karlos nem gyűlölné. Vigyázzon, hogy Anyja észre ne vegye, mennyire nem tetszik ő fiának. E hírt fájdalommal venné.⁶⁴

Ha a fordítást összevetjük a Q²-ben, vagyis a Bölöni Farkas tulajdonában lévő 1810-es szövegváltozatban megjelent szövegrésszel, akkor azt látjuk, hogy a magyar fordítás két és fél sorral rövidebb ennél a változatnál. A Q²-ben kurzívval jelöltem a fordításból hiányzó sorokat. Ha ezután az idézett német drámarészletet vetjük

⁶³SCHILLER 1810: 7.

⁶⁴Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 3r.

össze a magyar fordítással, akkor pedig arra figyelhetünk fel, hogy a magyar fordítás betoldást is tartalmaz: *még alig huszonkét esztendő*s. Ezt a betoldást nem indokolja a Bölöni Farkas tulajdonában lévő egyik forrás sem. A Q²-ben nincs benne ez a rész, a francia szövegben (T¹) pedig huszonkettő helyett huszonhárom szerepel.⁶⁵ Bölöni Farkas fordításában ugyanakkor bizonyosan nem félrefordítás a huszonkettő, hiszen a Q¹-ben, az első német változatban megtalálható a forráshely, amelyben huszonkét éves a királyné – ez kurzívval jelölve. Domingo megszólalása az Q¹-ben így hangzik:

Sie spotten meiner, Prinz. Ganz Spanien / Vergöttert seine Königin. – Sie sollten / Nur mit des Hasses Augen sie betrachten? / Bei ihrem Anblick nur die Klugheit hören? / Wie, Prinz? Die schönste Frau auf dieser Welt, / Beim ersten Blick Monarchinn ohne Krone, / *Kaum zwei und zwanzig Frühlingen entflohen*, / und Königin – und ehemahls Ihre Braut? / Unmöglich Prinz! Unglaublich! Nimmermehr! / Wo alles liebt, kann Karl allein nicht hassen; / So seltsam widerspricht sich Karlos nicht. / Verwahren Sie Sich Prinz, daß sie es nie, / Wie sehr sie ihrem Sohn mißfällt, erfahre; / Die Nachricht würde schmerzen.⁶⁶

Herczegséged gunyolodik velem. Egész Spanyol Ország magasztalja királynéját, s csak egyedül Karlos gyűlölné? Hogyan Herczeg, ő legszebb Aszony a világon, még alig huszonkét esztendő, s már Királyné. S hajdonn a Herczegség Mátkája? Lehetetlen Herczeg! a hol minden szeret csak egyedül Karlos nem gyűlölné. Vigyázzon, hogy Anyja észre ne vegye, mennyire nem tetszik ő fiának. E hírt fájdalommal venné.⁶⁷

Mint látható, a Q¹ indokolja a fordítás betoldását, még ha hozzá képest a magyar átültetés kihagyásokat is tartalmaz. Nem találtam a

⁶⁵SCHILLER 1799: 3. „Et cette reine d’à peine vingt-trois ans.” A német drámában egyébként Karlos a huszonhárom esztendő, erre emlékezteti a trónörökös Posát az első felvonás kilencedik jelenetében és a Királyt is a második felvonás második jelenetben.

⁶⁶SCHILLER 1998: 11.

⁶⁷Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 3r.

kritikai kiadásban feltüntetett variánsok között olyan szövegvariáns, amely megmagyarázná ezeket a kihagyásokat. Ennek a szövegrésznek tehát a szóba jöhető kiadások közül a Q¹ lehet a forrása.

A második szövegmutatvány az expozíció utolsó hercegi megszólalása, szavait Domingóhoz intézi Karlos, majd miután a gyóntató atya eltávozik, a továbbiakban magának összegzi, hogy mit várhat apjától, Fülöp királytól a kialakult feszült magánéleti helyzetben. Elsőként a Q¹ forrásból, majd a magyar szövegből következik ez az idézet:

Schon gut. Ich werde folgen. / *Domingo geht ab. Nach einem Stillschweigen.* / Beweinenswerther Philipp, wie dein Sohn / beweinenswerth! – Schon seh' ich deine Seele / vom gift'gen Schlangenbiß des Argwohns bluten; / dein unglücksel'ger Vorwitz übereilt / die fürchterlichsten der Entdeckungen, / und rasen wirst du, wenn du sie gemacht. / *Dein Gold kann sich erschöpfen, deine Flotten / in Stürmen untersinken – Schreckenlos / siehst du die Wogen der Rebellion / bis an die Stufen deines Thrones schlagen.* / *Dein Thron steht fest. Doch* –⁶⁸

Jol van. Követni fogom (*Domingo elmarad pauza után*) Szegény Fülöp, szánásra méltó mint fiad! Látnom már szíved a gyanú kigyói mérge marásitol vérzeni. Szerencsétlen tudni vágyásod elfelejti a legrettenőbb titok felfedezését, dühösködni fogsz ha meg tudod. <Aranyad kifogyhat, hajóid a vészbe sülyedhetnek, a rebellio hajjai téged meg nem rettenthetve thronusodik csapkodhatnak, thronusod azért még is állhat, de ha majd fiad tettét...>⁶⁹

A kéziratban lendületes vonással kihúzott a fordító egy hosszabb részt, Karlos szövegének a folytatását – valószínűleg a tisztázat során. Az áthúzott szöveg jól kiolvasható. A kihagyott szövegrész egyrészről a dráma történeti háttérét képző eseményeket idézi, amennyiben a Németalföldön készülődő lázadásra utal. Másrészről pedig a király magánemberként, apaként is megjelenik benne, a drámai konfliktusnak e világi és magánéleti kettősége is hangsúlyos része.

⁶⁸SCHILLER 1810: 15–16.

⁶⁹Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 5r.

Szó esik benne a trónt a személyes oldalról fenyegetni látszó veszélyről, vagyis a herceg fellépéséről, aki iskoláit elvégezve hazatér és a hatalom közelében óhajt tevékenykedni. Az elsődleges forrás, a Q¹ tartalmazza ezt a részt németül, fentebb dőlten szedve olvasható. A Q² szövegváltozatban ez az öt sor nem szerepel. Az is kitűnik még a német forrás, a Q¹ és a magyar szöveg összevetéséből, hogy a fordító betoldást alkalmaz, amely értelmezi a szöveghelyet. A jelenetet záró „Doch –” nála az idézet első feléből magyarázva kifejtésre kerül, és egyértelműsíti, hogy az ellentétes kötőszó utáni gondolatjel a személyes szálra utal és nem a király világi szerepéből adódó veszélyre: „de ha majd fiad tettét.” Bölöni Farkas tehát lefordította az öt sort, értelmezte a német szöveget a fordításban szöveg-bővítést alkalmazva, a tisztázat során mégis kihúzta ezt a részt. Erre egyetlen oka lehetett, az hogy a Q¹-ből dolgozott, majd feltehetően a tisztázat során a Q²-vel vetette össze fordítását és ezért törölte.

A kézirat és a fordítás jellemzése

A kolozsvári *Don Karlos*-kézirat leírására és a fordítás jellemzésére vállalkozik e fejezet. Utóbbinál az átültetés szókészletének, eszmei kulcsfogalmainak és prózai formájának vizsgálatára kerül sor. Előjáróban érdemes megjegyezni, hogy Bölöni Farkas nem bírt szisztematikus fordításelméleti programmal. Annyi azonban bizonyos, hogy unitárius kollégiumi tanulmányai meghatározták fordítói gyakorlatát, illetve diák korában hatással volt rá az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság nyelvművelési programja, majd később Döbrentei Gábornak az *Eredetiség 's jutalom tétel* (1814) című pályamű kiírásában rendszerezett fordítói elképzelései. Ezeken túl kéziratos hagyatékában találni elszórtan nyelvészeti tárgyú reflexiókat is, melyek azonban többségében a *Don Carlos*-fordítás utáni időszakból adathatók.⁷⁰

Kézirat

A Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókkönyvtárában őrzött unitárius állományban található Bölöni Farkas Sándor könyvtá-

⁷⁰Vö. SIMON-SZABÓ 2015: 14–24, 30–32.

ra, benne a *Don Karlos. Irta Schiller* című kézirat. A címlapon három a fordító nevével ellátott pecsétnyomat áll. A magyar nyelvű átültetésnek egy eredeti, autográf kézírata maradt fenn e gyűjteményben MsU 937 sz. jelzet alatt. Bölöni Farkas könyvtárának további része a kolozsvári Unitárius Kollégium kézirtattárában található, a magyar fordítás másolatáról itt sincs tudomásunk. Van azonban az akadémiai gyűjtemény MsU 1278 számú kézirtatos kolligátumában egy francia nyelvű autográf másolat *Don Carlos* címen. Ez a dráma francia fordításából készült átirat, mely a fordító kézírásával készült. Az MsU 1278-kézirtatcsomó tizedik tétele viseli a *Don Carlos* címet, mely a 156 recto és 239 verso oldalak között található a kolligátumban. A drámafordítás töredékének átirat szövege nem folyamatos, mert a francia kéziratba híres európai emberek rövid jellemzése lett bekötve a 168 recto és 179 verso oldalak közé. Ez az átirat a magyar fordítástól függetlenül keletkezhetett.

A fennmaradt magyar *Don Karlos* kézirat mérete 267×220 mm, félvászon kötésű és 144 oldalból áll. A szövegforrás teljes magyar drámafordítás. A fordító átnézte és kijavította a kéziratot, az rendezett tisztázatot, térköz és elválasztójeleket tartalmaz, az oldalak végén pedig őrszót segíti a szöveg összeolvasását.

Mielőtt a szöveggondozás elveit ismertetnénk, érdemes a kézirat bizonyos tanulságait összefoglalni.

Szókészleti sajátosságok

A további alfejezetekben a fordítás nyelvének és formájának jellemzéséről lesz szó. Bölöni Farkas kolozsvári könyvtárában két német–magyar szótár található meg, ezeket azonban a *Don Karlos* átültetése utáni kiadásokban birtokolta a fordító. Az egyik Márton József három nyelvű (latin, német és magyar) iskolai szótára, a másik az első akadémiai német–magyar szótár.⁷¹ Bár e saját tulajdonú szótárakat a Schiller-dráma fordításakor még nem használhatta, elképzelhe-

⁷¹ Bölöni Farkas Sándor *Könyvei Laistroma 1825. october 16kán*, kézirat, RAK, MsU 785/c. 6. tétel: *Marton Lexicon Trilingue. Vienna. 1818. 8°, 2 [köt]; Bölöni Farkas Sándor Könyvei Laistroma Felirattak Kolozsvárott. 1830 October 10kén*, kézirat, RAK, MsU 785/d. 361. tétel: *Magyar és Német Zsebszótár, közre bocsátotta a magy. tud. társaság – Buda 1838 [2 kötet]*.

tő, hogy a Márton-féle iskolai szótár korábbi, kétnyelvű kiadásával már dolgozott. Feltűnő vonása ugyanis fordításának, hogy számos német fogalmat latinra fordít vissza, bár ez tanulmányainak fordítói gyakorlatából is eredhet.⁷²

Bölöni Farkas átültetése – mint már említettem – szorosnak mondható, ezt bizonyítják a szókészleti egyezések vizsgálata is. A személynevek közül Alessandro Farnese nevét magyarítja *Sándorra*, a többi nevet nem alakítja át, az Elisabeth és a Karlos átirata ingadozó, előfordulnak eredeti formában és *Erzsébet*, *Károly* alakban is. Átveszi a titulus és foglalkozás megjelöléseket is az idegen formában nagybetűvel, vagy kissé eltérő helyesírást alkalmazva, például m. *Infans*, *Herczegné*, *Marquis*, *Herczeg*, *Grof*, *Grand*, *Prior*, *Inquisitor*, *Page* és *Káplán*. Számos köznevet nagybetűvel ír a magyarban is, ezek többnyire szintén személyekre utalnak, egyes esetekben pedig intézményekhez köthetők, így m. *Anyám*, *Mátkája*, *Klastrom*, *Süveg*, *Elégtétel*, *Universitas*, *Angyal*, *Kedvelt*, *Boldogtalan*, *Vazallus* és *Urai*. Két esetben fordul elő, hogy melléknevet ír nagybetűvel, ezek azonban a forrásban is naggyal szerepelnek és e rendkívüli írásmódra megjegyzést is tesz a fordító a lap szélén: „naggyal írja”: a *Jozanabb* és az *Utolsó* esetén. Gyakran előfordul, hogy az átvett idegen szavakat magyarul ragozza, illetve az összetett szavakat kevert nyelven fordítja: ném. *Matrosenkleide* és m. *Matrok köntös*, ném. *auf Sklavenart* és m. *sklavi modon*, ném. *Staatsverletzung* és m. *status megbántás*, ném. *Blutsentenzen* és m. *halálos sententia*, ném. *eine Uhr repetieren* és m. *egy órát repetaltat*. Akadnak olyan szócsoportok a forrásszövegben, amelyeket következetesen egy magyar terminushoz rendel: ném. *Staat* és *Vaterland* is m. *haza*; a ném. *Hülle* és *Decke* is m. *boríték* a fordításban, mely rendre felszint, burkot, egyfajta közös teret jelent. Gyakran megtartja az idegen szókat, kifejezéseket is, amennyiben azok magyarul is használatosak: ném. *Rolle* és m. *roll*, ném. *Chevalier* és m. *Chvalier*, ném. *Ritter* és m. *Ritter*, ném. *Laune* és m. *laune*. Gyakran fordul elő, hogy a német kifejezéseket nem magyarra, hanem latinra fordítja: ném. *Thronhimmel* és m. *Baldaquin*, ném. *streng* és m. *despotis hang*, ném. *tugendhaft* és m. *virtuosos*, ném. *Begeisterung* és m. *enthüziasmus*, ném. *Ehrgeiz* és m. *ambitiosa* stb. Egyes esetekben erdélyi szókészleti egyezésekre

⁷²Vö. LABÁDI 2012, 61., LABÁDI 2014.

(m. *könnyek lábbogtak*, vagyis 'könnybe lábadt a szeme', illetve m. *fentőjibe csipeszkedni*, vagyis 'a világ menetének kerekébe kapaszkodni') és népies kifejezésekre (m. *lapta* a *labda* megfelelőjeként, m. *interesse* a 'kamat' jelentésében) vezethetők vissza a megoldásai. Ide tartozik a mai értelem szerint megtévesztő m. *holnap* használata is, mely a naptári hónap (ném. *Monat* és ném. *Monde*) ekvivalense Bölöni Farkasnál. Nagyon ritkán alkot maga is szavakat és kifejezéseket, ezeket jellemző módon következtetlenségül is használja, erre példa a ném. *Laube*, mely m. *levélszín* és m. *laube* alakban is megtalálható a szövegben. Ritkán a nyelvművelő mozgalmak tevékenységével hozható összefüggésbe a fordítói megoldása, mint a ném. *Ahnung* és m. *rémlet*, a ném. *Wortgefecht* és m. *szóper*, illetve a ném. *Ausdruck* és m. *kinyomás* esetén. Egyes kifejezéseknél átlátható a fordítói értelmezés, melyről többnyire a szöveg bővítése tanúskodik, így a ném. *Ihren Purpur* és m. *Kardinali Süveg*, a ném. *ganz* és m. *tartalék nélkül*, a ném. *in la Trappe* és m. *la Trappei Klastromba*, illetve a ném. *Sporen* és m. *arany sarkantyú*. Nagyon ritkán az az olvasó gyanúja, hogy azért alkalmazott tükörfordítást, mert esetleg nem értette meg a német a forrásszöveg kifejezését, így ném. *das todte Sprachrohr* és m. *a holt Beszélő cső*, vagyis a beszédet továbbító szócső jelentésére, illetve ném. *entlarvte* és m. *lelárváztá*, vagyis leleplezte esetében. Alig található félrefordítás a szövegben, Don Carlos hazaérkezésének idejét rosszul fordítja, németül *Acht Monde*, vagyis nyolc hónap telt el az alakalmi egyetemről való hazatérés óta, amit ő *nyolcz napokra* ültet át.

Eszmei tartalom nyelvezete

Az eszmei mondanivaló Marquis Posa és Fülöp, valamint Posa és Karlos párbeszédeiben hangzik el. Karlos herceg bizalmas barátja, Posa az emberi jogok védelmezője, s a barátság kötelékében ezen ideál felé tereli az ifjú herceget, Karlost is. Majd udvari, tanácsadói szerepében a király bizalmi emberévé válik és a mindent átlátó filozófus szerepét tölti be a drámában, aki a szabadságjogok biztosításáért száll síkra. A mű eszmei mondanivalójának summázata a harmadik felvonás tizedik jelenetében olvasható, a király és Posa négyszemközti beszélgetésében. A harmadik felvonás e záró jelenete a dráma eszmei és strukturális középpontja, a Schiller számára

meghatározó politikai és filozófiai elképzeléseket tükrözi. A király kérdéseinek és Posa kifejtő válaszainak sora építi fel a dialógust. A király és Posa párbeszédét természetesen nem lehet elválasztani a dráma többi részétől, annak fontos kiegészítése például Karlos és Posa többi jelenete, illetve a király és az inkvizítor beszélgetése is. Így a kulcsjelentből származó idézeteket érdemes további összevetésben is vizsgálni.

E kulcsjelenetből származik az első szövegmutatvány az *emberiség*, *embertárs* fogalmak használatát kutatva. Elsőként Posa intenciója olvasható Fülöp királyhoz a Q¹ forrásban, majd Bölöni Farkas fordításában:

Stellen Sie der Menschheit / verlorenen Adel wieder her. Der Bürger / sei wiederum, was er zuvor gewesen, / der Krone Zweck – ihn binde keine Pflicht, / als seiner Brüder gleich ehrwürd'ge Rechte. / Der Landmann rühme sich des Pflugs, und gönne / dem König, der nicht Landmann ist, die Krone. / In seiner Werkstatt träume sich der Künstler / zum Bildner einer schönern Welt. Den Flug / des Denkers hemme ferner keine Schranke, / als die Bedingung endlicher Naturen.⁷³

Alítsa vissza az emberiség elvesztett jussait. Legyen a Polgár ismét, a mi hajdon volt, a korona célja. Ne szorítsa öt már kötelesség, csak embertársainak hasonlólag tisztelt felséges jussa. Magasztalja a Szántóvető ekéjét, 's engedje a Királynak a koronát, ki nem Szántóvető. Almadja magát a Mívész mívhelyében egy szebb világ elértemtőjének. A gondolkodás repülését ne tartoztassa meg egyéb a természet végességén kívül.⁷⁴

Megfigyelhető a szintaxis szoros átültetése, a szavakat szinte sorrendben veszi át, megtartja a visszaható névmást, ritkán verbalizálja a nominális szerkezeteket, ekként a német mondatok beékeléseinek áttétele is jellemző a drámafordításra. Ami a szóképzleti egyezéseket illeti, látható hogy a ném. *Menschheit* az idézett helyen *emberiség*ként fordul magyarra, olyanként, melynek jussai elvesztek. A m. *juss*, vagyis a ném. *Adel*, nemesség, emberi méltóság visszaállítása Fülöp király feladata a tanácsadó szerint. Jól látható a fordítás

⁷³SCHILLER 1998: 230–231.

⁷⁴Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 83v–84r.

egészére tekintve, hogy a m. *emberiség* – amiként a ném. *Menschheit* – kifejezés használati köre tágabb a mainál, hiszen az 'emberiesség', 'emberség', a *humanitas* értelmében is használatos a drámában, így például a második felvonás második jelenetében. Ezen a helyen az emberiesség bizonyítékáról esik szó, ami pedig nem más, mint az érzések kifejezésének képessége. Ember az, aki könnyeket hullat, a sírás az emberi természet megnyilatkozása, nem pedig az érzékenység és az érintettség jele.⁷⁵ Az emberi magatartás elvárása a mindenkori uralkodóval szemben, ezt azonban a király nem teljesíti a dráma témája szerint, csak fia, Karlos képes rá. A szócsalád másik tagja, a ném. *unmenschlich* is következetesen *emberiségtelenként* fordul magyarra az ötödik felvonás első jelenetében, ahol is arról esik szó, hogy az ember *virtusa*, erénye, bátorsága soha nem embertelen.⁷⁶ Az első felvonás második jelenetében pedig felbukkan a ném. *Menschlichkeit* fogalma is abban a kontextusban, hogy Karlos szíve sosem szűnhet meg dobogni az emberiségért, illetve az ember-séges bánásmód védelméért. Ezt a fogalmat szintén *emberiségként* fordítja Bölöni Farkas.⁷⁷ Látható, hogy a *Mensch-* nyelvi paradigma minden entitását következetesen ülteti át a fordító, sőt ki is bővíti az 'ember' taggal képzett összetételek sorát, hiszen az eszmei rokonság általi összetartozást kifejező ném. *Bruder* – többes számban a *Brüder* – kifejezés magyar megfelelője az *embertársai* lett az előbb idézett párhuzamos szöveghelyen. Az idézethez képest ugyanakkor a szöveg másik pontján a ném. *Bruder* már nem *embertárs*, hanem *barát* a szoros nem rokoni kapcsolatra alkalmazva. A barátság esz-

⁷⁵ ném. „Die ewige Beglaubigung der Menschheit sind ja Thränen” SCHILLER 1998: 78; és m. „Az emberiség érzése megbizonyítási a könnyek” Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 26v.

⁷⁶ „Sanyaru lehet a virtus de emberiségtelen soha nem” – így hangzanak Karlos gyakran idézett szavai Posához, A forrásban: „Hart kann die Tugend sein, doch grausam nie, / unmenschlich nie.” SCHILLER 1998: 343.

⁷⁷ „Oda lesz [a remény], ha felséges szíve elfelejtette az emberiségért dobogni.” Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 6r; és a forrásban: „Sie [die Hoffnung] stürze dahin, wenn sein erhabnes Herz / vergessen hat für Menschlichkeit zu schlagen.” SCHILLER 1998: 18.

mei és lelki rokonsága Posa és Karlos kapcsolatának sajátja, mely szinte fivéri közelséget sugall, erre a szorosabb kapcsolatra alkalmaszza a *barátom* kifejezést a fordító. Karlos kérése Posához a baráti megszólításra vonatkozóan így hangzik a Q¹ forrásban az első jelent végéről idézve, majd Bölöni Farkas fordításában:

Und jetzt noch eine Bitte, Lieber –
Nenne / mich Du. Ich habe Deinesgleichen immer / um dieses Vorrecht der Vertraulichkeit, / das schöne Denkmahl der Natur beneidet. / Dieß brüderliche Du betrügt mein Ohr / mit süßen Ahndungen von Gleichheit. Wende / mir nichts ein. Was Du sagen willst, errath' ich / Dir ist es Kleinigkeit, ich weiß – doch mir, / dem Königssohne, ist es viel. Willst Du / mein Bruder sein?⁷⁸

Még egy kérésem van hozzád! hívj engem Tevel ezután. Mindég irigylettem a hozzád hasonlótól ezen meghittség jussát, irigylettem a természet ezen szép emlékét. Ez a barátságos Te, a hasonlóság édes csalódásával hízelkedik füleinknek. Semmit se szolj ez ellen. Gyanítom mit akarsz mondani. Ez kicsinség neked, tudom én azt, de nekem a király fiának sok. Lesz e barátom?⁷⁹

Ez a fordítói megoldás azért is különös, mert a ném. *Bruder* megfelelőjeként a *fivér* szó használata 1793 óta adatolt Erdélyben. Bölöni Farkas mégis a ném. *brüderlich* – m. *barátságos* és ném. *mein Bruder* – m. *barátom* ekvivalenseit választja a *fivér* helyett.⁸⁰ E sajátossággal együtt mutatja a fordító szövegértelmezését a *Bruder/Brüder* egyes és többes számú szóalakok fordításának differenciálása, mely fordítói megoldás lényegében illeszkedik a dráma központi eszmei mondanivalójához.

⁷⁸SCHILLER 1998: 72.

⁷⁹Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 24v.

⁸⁰A szöveg további pontjain a m. *Freund*, *freundlich* és a *Freundschaft* is a 'barát' paradigmájában fordul magyarra, így a királyné és Karlos kapcsolatának megnevezésében az első felvonás ötödik jelenetében, amikor is szerelmi viszonyuk átnevezésére kerül sor. Karlos azt kérdi: „Was darf ich mit mir nehmen?” A királyné válasza: „Die Freundschaft Ihrer Mutter.” Ez a fordításban: „Anyám, mit vihetek el emlékül? *Királyné*. Anyja barátságát”. A kérdésben egyébként az *Anyám* újabb fordítói betoldás, a Q¹-ben, a Q²-ben és a T¹-ben (*Que m'est-il permis d'emporter?*) sem szerepel ez a megszólítás.

A harmadik felvonásbeli kulcsjelenetben a szabadságjogok egyik legfontosabbikáról, a *gondolkodásbeli szabadságról* ejt szót Posa, ez így hangzik a Q¹ forrásban és a magyar fordításban:

Alle Könige Europens huldigen dem
Span'schen Namen, / Gehn Sie
Europens Königen voran. / Ein Fe-
derzug von dieser Hand, und neu /
erschaffen wird die Erde. Geben Sie
/ Gedankenfreiheit – ⁸¹

Europa minden Királyai hódolnak a
spanyol névnek. Legyen előlmenő-
je az Európai Királyoknak. Csak a
penna vonás kell e kéztől, s újra te-
remtetik a föld. Felséged Uram, ad-
jon gondolkodásbeli szabadságot –

– ⁸²

A német *Gedankenfreiheit* Bölöni Farkas fordításában – mint lát-
ható – *gondolkodásbeli szabadság* lesz. Döbrentei Gábor az *Erdélyi
Muzéum* kilencedik füzetének *A' Kritikáról* című írásában⁸³ szintén
a *gondolkodásbeli szabadság* kifejezést használja a *libertas cogitandi*
értelmére. *A' Kritikáról* a dráma fordításával egy időben jelent meg
magyarul 1817-ben, ez azt mutatja, hogy a tízes évekre bevett for-
dulattal élt Bölöni Farkas. A kifejezés maga 18. századi szóalkotás
német, angol és francia nyelven. Fontos azonban megjegyezni, hogy
a korai szóhasználatban a mai, jogilag differenciáltabb rendszerhez
képest bővebb jelentéssel bírt az összetétel, hiszen a vallás- és a lel-
kiismereti szabadságot is magába foglalta.⁸⁴ Felfigyelhetünk arra is
az idézetben, milyen erősen érezteti hatását a forrásnyelv nominá-
lis stílusa, itt a német igei szerkezetet főnevesíti Bölöni Farkas és
hoz létre tükörfordítással a magyar nyelvhasználatra kevésbé jel-
lemző fordulatot: m. *Legyen előlmenője* és ném. *Gehen Sie [...] voran*
ekvivalenseként.

A harmadik felvonás utolsó jelenetéből származik a harmadik,
hosszabb szövegmutatvány is, mely az *alattvalók* és az *úr*(alkodó)
kapcsolatát jellemzi a spanyol *hazában*. Elsőként Posa szavai olvas-
hatók Fülöp királyhoz a Q¹ forrásban, majd Bölöni Farkas fordítá-
sában:

⁸¹SCHILLER 1998: 229.

⁸²Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat,
RAK, MsU 937. 83r.

⁸³DÖBRENTÉI 1817b: 751.

⁸⁴SCHILLER 1986: 434.

Der Staat, / dem ich sie schul-
dig war, ist nicht mehr. Ehimals /
gab's einen Herrn, weil ihn Geset-
ze brauchten; / jetzt gibt's Gesetze,
weil der Herr sie braucht. / Was ich
dort meinesgleichen gab, bin ich /
jetzt nicht gehalten, Königen zu ge-
ben – / Dem Vaterlande? – Wo ist
das? Ich weiß / von keinem Vater-
lande. Spanien / geht keinen Spani-
er mehr an. Es ist / die Riesenhül-
le eines einz'gen Geistes. / In die-
sem Riesenkörper wollen Sie / allge-
genwärtig denken, wirken, schwel-
gen, / und kräftig ringen auf des
Ruhmes Bahn. / In seinem Flor ge-
deihen Sie. Das Glück, / das Sie
ihm reichen, ist Athletenkost, / der
Glieder Nervenkaft zu härten. Men-
schen / sind Ihnen brauchbar, wei-
ter nichts; so wenig / als Ohr und
Auge für sich selbst vorhanden. /
Nur für die Krone zählen sie. In ihr
/ ging ihres Wesens Eigenthum, ihr
Selbst / und Ihres Willens hohe Vor-
recht unter. / Zu einer Pflanze fiel
der Geist. Jetzt blühen / Genie und
Tugend für den Thron, wie für / des
Schnitters Sense Halmen sich ver-
golden. / Ich finde mein Geschlecht
nicht mehr – ⁸⁵

A mely hazának ezzel adossa vol-
tam, nincs többé. Hajdon azért volt
egy Úr, mert a törvényeknek szük-
sége volt reája, most azért vannak
törvények, mert az Urnak szüksé-
ge van reájok. A mit akkor a ma-
gamhoz hasonloknak adnom kellett
volna, nem tartozom vele a Király-
nak. Igen a hazának? – De hol van
az? – En semmi hazáról nem tu-
dok többé. Spanyol Ország egy Spa-
nyolt sem érdekel. Ez most egyet-
len lélek oriási boritéka. Ezen oriá-
si testbe akar Felséged mindenütt je-
len valólag gondolkodni, hatni dob-
zodni 's hatalmason vívni a dicsőség
pályáján. A boldogság, melyet Fel-
séged Alattvaloinak ad, az Athleták-
nak vetett portio, hogy inaikot erő-
síték. Epen úgy nem magokért élnek
ők, mint a szem s fül nem magáért
van. Ők csak a koronának számlal-
tatnak. Az emberek csak eszközök, s
egyebek nem. Bennek lételek tulaj-
dona 's szabad akarattok magos jus-
sa kiholt. Vegetálásra jutott a lélek.
Most a genie és virtus a thronusnak
vírulnak, mint a kalász hogy az Ara-
to sarlojának aranyozodik. Nem ta-
lállok többé hazát, míhez lehetne te-
hát kötelességem? – ⁸⁶

A Q¹ forrásban, a dráma első kiadásában a márki megszólalása még folytatódik, a Q² forrásban (1810), mely a fordító tulajdonában is megvolt, nincs benne már ez a rész, így bármennyire kihagyott is sorokat a fordító, a forrás a Q¹ szövege lehetett. Tartalmát tekintve

⁸⁵SCHILLER 1998: 219.

⁸⁶Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 78v–79r.

az uralkodás, az egyén szabadsága és a törvények problémás kapcsolataira mutat rá Posa az idézett helyen. Ennek a lényege az állam eredeti legitimációjának megkérdőjelezésében áll. Az *Alattvalok*, a spanyol uralom alatt álló népek azért vetették alá magukat a király birodalmának, hogy az megvédje szabadságukat, biztosítsa egyenlőségüket, ezzel szemben szolgásgba taszította őket. Amennyiben a népek előjogának alapelve sérül a spanyol uralom alatt, és Posa szerint ez történik, akkor az állam eszméje elvész és az ország (a fordításban:) *egyetlen lélek* hatalmas közös terévé változik. Ez a közös tér az elsőre nehezen érthető *óriási boríték* (ném. *Riesenhülle*) a magyar szövegben. A közös fedél pusztán az *inaikot*, a testet táplálja, a szellem, a lélek számára nem ad semmit, így az *Alattvalok* eszközök-ké degradálódnak, *vegetálásra* jutnak. Ebben a szöveggörnyezetben érdekes megfigyelni, hogy Bölöni Farkas a ném. *Staat* ('állam'), a *Vaterland* ('szülőföld', 'hon') és a *Geschlecht* ('nem', 'emberi nem') fogalmait mind *hazaként* fordítja. Ezzel egyrészt generalizálja a magyar főnevet, hiszen a politikai-jogi értelemben vett államalakulatot és a legszélesebb értelemben vett emberi közösséget is a *haza* fogalma alá sorolja a 'szülőföld' fogalmával egyetemben. Másrészt pedig egy rendszeren belüli pozíciót foglal el. Némi túlzással az az érzésünk, mintha az érintett szerepéből szólva terjesztette volna ki a *haza* megfelelést a három forrásszóra. Figyelemreméltó betoldást tartalmaz az idézetben az emberi jogok körébe tartozó *akarat* jelzősített alakja is, mely a forrásban *Ihres Willens hohe Vorrecht*-ként olvasható, a fordításban pedig bővített szerkezettel áll: a *szabad akaratjok magos jussa*. A *szabad* jelzővel való bővítés az eszmei mondanivaló hangsúlyozása, a szabadságjogok védelmének nyomatékosítása miatt történhetett. Bölöni Farkas nagyon ritkán tér el a szöszzerinti hűség elvétől, az ember lealacsonyodását érzékeltető mondatot mégis szabadon fordítja. A forrásszövegben ez olvasható: *Zu einer Pflanze fiel der Geist*. Mely a fordításban: *Vegetálásra jutott a lélek*. Az idézett forrásszövegben kétszer fordul elő a *Geist* fogalma, mely mindkét szöveghelyen következetesen *lélekként* fordul magyarra. A fordítás egészében ritkán a vallási nyelvhasználatból ered a ném. (der heilige) *Geist* megfeleltetéseként a m. *lélek*, sokkal gyakrabban

azonban a 'der Mann' ('férfi', 'ember') ekvivalense,⁸⁷ a vegetáló lélek ez utóbbi mintát követi. A megfeleltetés háttérében állhat, hogy ebben a fejezetben többször fordul elő a ném. *Freigeist* ('szabad szellemű', 'szabadgondolkodó') fogalma is, mely kifejezést rendre *szabad lélek*nek ülteti át a fordító.⁸⁸ A 'növény' (ném. *Pflanze*) helyén pedig a *vegetálás* igenév olvasható a magyarban. Világosan látható, hogy a spanyol uralom alatt élő emberek behatárolt létállapotát húzta alá ezzel a fordító. Szerencsés a választás, hiszen a *vegetálás* igenévben benne foglaltatik a tengődő ember és a tenyésztett növény életmódja is.

Összességében elmondható már a fenti néhány példa nyomán is, hogy tudatos fordítói stratégiák sora ismerhető fel az átültetés teljes szövegében. A szókészleti egyezéseket illusztráló példák alapján az látható, hogy a fordító kialakított és következetesen használt egy az eszmei mondanivalót magyarul kiszolgáló fogalomhálót. A drámafordítás mondattani átalakításai szorosnak mondhatók, jellemző rájuk a forrásszöveg nominális stílusának megőrzése. Viszonylag gyakoriak a szövegértelmezésből származó fordítói egyszavas betoldások és összetételek a magyar szövegben. Alig találni nagyobb félrefordítást a drámában, amiként kihagyások is csak elvétve fordulnak elő. Döbrentei egy 1821-es levelében fogalmazta meg sommás ítéletét a dráma fordításáról, mely így szól: „ha próza is jól fordítottad”.⁸⁹ A stílus és a nyelvi kérdéseket követően a drámafordítás formai aspektusairól esik szó.

⁸⁷Lásd „ja sogar / selbst in des freien Mannes Sprache nur / den Kunstgriff eines Schmeichlers sehen” SCHILLER 1998: 222; és a fordításban: „s hogy még a szabad lélek nyelvében is egy hizelkedő fortélyát hiszi” Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 79v.

⁸⁸SCHILLER 1998: 230; és a fordításban Friedrich SCHILLER, *Don Karlos*, ford. BÖLÖNI FARKAS Sándor, kézirat, RAK, MsU 937. 83v.

⁸⁹„Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Újfalú, 1821. augusztus 20.”, in DÖBRENTÉI 1943: 199.

Prózafordítás

A német drámaköltészet – szempontunkból releváns – formai megújulása az 1780-as évek végére tehető, ekkoriban tért át a prózaformáról az emelkedettebb jambusra Schiller és Goethe is a *Don Carlos* és az *Iphigenie* megszövegezésében. Schiller drámájának kritikai kiadása összegyűjtötte és két kötetben közölte az összes autorizált *Don Carlos*-változatot. A *Nationalausgabe* gyűjteményében két prózavariáns is helyet kapott. Jellemző módon mindkét esetben a színpadi előadás számára átdolgozott változatokról van szó. Nem véletlen, hogy a váltás éppen a *Don Carlost* illette Schiller drámáinak sorában. A bonyolult cselekményszál miatt már a korban híresen nehezen színpadra adaptálható eszmedrámát szerzője olvasásra, megfontolásra szánta, így hát szabadabban kísérletezhetett az elmélyültebb befogadást igénylő lírai formával. A színház számára azonban kényszerűen vagy hagyomány szerint prózaszöveget kellett kínálnia, ezért készített két prózai változatot is a német szerző. A Bölöni Farkas által az *Erdélyi Múzeum* számára fordított *A német dráma története* című tanulmányfordítás (1817) is említette a színi alkalmazás nehézségeit a formai adottságok okán.⁹⁰

A váltás megfigyelhető a magyar műfordítások tekintetében is néhány évtizeddel később. Az 1790-es évektől a színpadi felhasználásra, szinte sorozatgyártásban készülő drámaátültetések hagyományosan recitálásra és könnyű, érthető hallgatói befogadásra voltak szánva, így egyöntetűen prózába fordították őket. Bölöni Farkas döntésének fontos oka lehetett, hogy ő maga is a színpadi fordítások világából szerzett tapasztalattal állt neki a *Don Karlos* átültetésének.⁹¹ A 18–19. század fordulóján keletkezett drámafordítások megengedték az adaptációt, a szabadabb szövegkezelést. A szabadság alatt itt a cselekmény és/vagy a forma szabadabb kezelését értem. Ezen átalakítások közben a nyelvi vagy a szerkezeti pontosság rendre alárendelődött az eszményi, közösségi ízlérendszernek. A magyar recepció történetében az 1820-as évektől regisztrálhatók elsőként azok a hangok, amelyek különböző fórumokon szóvá teszik a magyarrá tett drámák formaiságának kérdését. A drámafor-

⁹⁰DÖBRENTÉI 1817a: 70.

⁹¹SIMON-SZABÓ 2016: 47.

dítások kritikái eleinte a tartalmi átültetés elemzésére fókuszáltak – Kazinczy a Schiller-fordítások kapcsán a „fő gondolat”⁹² visszaadásáról ír –, a stílus és a nyelvhasználat kérdéseit még alig érintették. Később vetődött fel az a további kritikai szempont, mely a formai megvalósításra koncentrált.

Benő Attila összefoglalja a 19. századi drámafordítási elveknek és a kritikai gyakorlatnak a változását, s az eddig felsoroltaknál jóval több szempontot említ, így az ízlésformálást, a beszédmód meghatározását, a célnyelvi közönség fogékonyságát, a nevelés és a nemzetébresztés ügyét.⁹³ Jellemző példája szerint Kölcsy Ferenc fordításkritikája még „bohókodás”-nak titulálja azt a fordítói törekvést, ahogyan Szemere Pál próbálta követni az eredeti mű rímes sorait Theodor Körner *Zrinyijének* a fordításban: „Teljességgel nem értem, miért volna hasznos a versforma egyenlőségében a drámai folyamatot figyelemmel kísérő Nézőt vagy Olvasót váratlanul valamely fülcsiklandó párhanggal lepni meg, hogy a drámai személytől egyszerre a Költőhöz kapattassék vissza, s általa a behatás kisebbedjék.”⁹⁴ Bajza is kritikával illette Szenvey már említett, „szélyelbugyborékoló beszéd[ű]” *Don Carlos*-fordítását.⁹⁵ De ne feledjük, hogy a *Don Carlos* magyar recepciójában 1881-ig nem készült jambikus átültetés. Az első töredékes próbálkozások és Bölöni Farkas teljes átültetését követően Szenvey töredéke volt az egyetlen, mely megpróbálta visszaadni a dráma rímes sorait magyarul. A Benő-tanulmány az 1830-as és a 1840-es évektől hoz számos példát olyan drámafordítás-kritikára, melyek már egyre inkább a tartalom és a forma egységében hisznek és fel is vetik a kérdést, hogy „szabad-e kötött formájú verset vagy drámát prózába fordítani.”⁹⁶ Vörösmarty Mihály, Bajza József, majd Toldy Ferenc kritikai elveit ismerteti a szerző.

Ehhez képest érdemes felidézni néhány Döbrentei Bölöni Farkas közti levelet az 1820-as évek fordulójáról. Döbrentei 1819-ben több

⁹²Vö. FRIED 1987–1988: 453.

⁹³BENŐ 2003: 8–9.

⁹⁴Idézi: BENŐ 2003: 15.

⁹⁵BAYER 1912: 66.

⁹⁶BENŐ 2003: 16.

levélben is azt kérte, hogy Bölöni Farkas dolgozza át a prózai drámafordítást rímes formába, öntse jambusokba magyarul is a művet.⁹⁷ Döbrentei tehát viszonylag korán fölveti a formaiság szempontját barátjának, ezt érinti egy 1821-es levelében is, amikor a *Don Karlos* majdani kiadását szorgalmazza a fordítónál, és bátorító ítéletet közvetít a dráma fordításáról: „ha próza is jól fordítottad”.⁹⁸ Döbrentei egyébként 1830-ban jelentette meg azt az angoltól készült *Macbeth*-fordítását, mely az első kötött versformában készült magyar Shakespeare-fordításunk jambikus verselést alkalmazva, ő tehát nemcsak elméleti szinten, hanem gyakorlatban is alkalmazni szándékozta a jambikus verselést a fordításirodalomban.⁹⁹

Érdekes szempontot nyújt a prózaforma vizsgálatában a dráma befogadásának másik médiuma, a könyv és olvasóinak szokása. A kortárs publikum java Kazinczy egy Wesselényi Miklóshoz címzett levele szerint ugyanis regényként olvasta a *Don Carlos* drámát: „Sokan azt a’ munkát a’ szép versek, szép németiség, szép kifejezések miatt olvassák; sokan mint a’ Románt, a’ szép scénák csiklandásai miatt.”¹⁰⁰ Kazinczy Ferenc azért fájjalja a befogadás ez utóbbi módját, mert az az értő olvasás ellenében hat. Szerinte Posa megszólalásainak eszmei mondanivalóját, annak jelentőségét kevesen értik meg a kortársak közül. Ennek köszönhető Fried István szerint az, hogy Kazinczy magát a drámát is „időszerűtlennek” találta.¹⁰¹

Annyi bizonyosan látszik, hogy Bölöni Farkas döntése, vagyis hogy prózába ültette át 1817-ben az eredetileg jambikus drámát, teljességgel illeszkedik a korabeli magyar fordítói gyakorlatba. Könnyen elképzelhető, hogy nem is volt számára kérdés, prózába fordítson-e vagy sem, olyan erős volt a drámafordítás ez irányú formai hagyománya. Az egykorú kritikairás nem tért még ki a formai hűség kérdésére magyarul, sőt a drámák szerzésének elsődleges gya-

⁹⁷ „Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Marosnémeti, 1819. március 20.”, in DÖBRENTÉI 1943: 92.

⁹⁸ „Döbrentei Gábor Bölöni Farkas Sándornak, Újfalú, 1821. augusztus 20.”, in DÖBRENTÉI 1943: 199.

⁹⁹ BENŐ 2003: 22.

¹⁰⁰ „Kazinczy Ferenc ifj. Wesselényi Miklósnak, 1810. április 26.”, in KAZINCZY 1890–2013: VII, 396.

¹⁰¹ FRIED 1987–1988: 463, 466.

korlatában is többféle megoldást alkalmaztak a korabeli szerzők. A színház világában jellemzően a prózai formát részesítették előnyben. Több mint hatvan évvel később jelent meg először a dráma teljes verses fordítása Ecsedi Kovács Gyula átültetésében (1881).

Másodlagos források

A fordítói szövegértelmezést a forrásszövegeken túli színi és olvasmányélmények is befolyásolhatták, ezeket neveztem el másodlagos forrásnak. Az első szál a kolozsvári diákevek olvasmányaihoz nyúlik vissza, valamint az erdélyi színjátszók Schiller-előadásaihoz utal minket. A következő szál pedig Döbrentei folyóiratához, az *Erdélyi Múzeum*hoz köthető, közelebbről annak irodalomtörténeti értekezéseire. Végül pedig Bölöni Farkas könyves hagyatékának áttekintése is adalékot szolgálhat a fordító Schiller képének kirajzolásához és fordítói elképzeléseinek alakulásához.

Vándza Mihály színháza

Kolozsváron már 1794 tavaszán magyarul játszották a *Tolvajokat* Bartsai László fordításában.¹⁰² Ez az első előadás ugyan Bölöni Farkas születése előtt egy évvel esett meg, a magyar Schiller-recepcióban azonban mérföldkő, az első magyar nyelvű bemutatóé. Az ősbemutató igen korainak számít a színpadi recepcióban, figyelemreméltó hogy megelőzte a *Die Räuber* német nyelvű színpadi ősbemutatóit is Bécsben.¹⁰³ 1804-től rendszeresen műsoron vannak Kolozsváron Schiller drámái. 1810–1814 között elsőként *A fortély és szerelem* jelenik meg a színen magyarul az id. Wesselényi ajánlására, ezt követi a *Moór Károly*, avagy a *Tolvajok*, majd a *Fiesko*. Az utóbinak az első bemutatójára is Erdély központjában került sor.¹⁰⁴ A tízes évek elején már Bölöni Farkas is a színjátszók között forgott. E kolozsvári diákkorszak Schiller-rajongása visszaköszön a Kazinczy-nak írt levelekben is. 1815-ben többször is magasztalja mesterének a német drámaíró:

¹⁰²BAYER 1912: 120.

¹⁰³BAYER 1912: 17.

¹⁰⁴BAYER 1912: 123, 134, 137, 140.

Azért e hogy nekem a történet Schillert játszotta előbb kezembe; én csak Őt imádom, az én Istenemet s a Poéták istentagadóját. Mikor én az ő Künstlerét, Carloszát s Moorját elolvasom, olly kevélyen nézek ad Poetas minorum gentium, mint a Nap a több Planétákra. Az ő Lelke és a természet egyek; prózai írásai a lélek originál editioja, előttem benne végződik az emberek és Angyalok közötti láncz — Fordító nem akarok lenni, ámbár látom, hogy a Fordítások éppen most sokat tehetnének, légyen az a kit arra szánt az ég. Örvendek, hogy gyermek koromba a Játékszínre beadott darabjaimra nem tettem nevem. Én a Drámára érzem destinationom s annak adtam s adom életem, abba teszek a mit tehetek, ha környülményeim engedik. Az eddig tett próbáim a Drámába kicsapongások, Schillernek és 'a természetnek félreértése, Moor Károlynak erős reminiscentiája s egy csudálatos ambitio hogy adig nem nyugszom, míg Moorhoz hasonlót nem írok —¹⁰⁵

Látható, hogy fiatalon példaképének választja a német költőt, s az ő alkotásaihoz foghatót szeretne írni. Ez a törekvés a korban nem példa nélküli, Bayer József említi Bölöni Farkas mellett Kazinczy köréből Ungvárnémeti Tóth László, Kölcsey Ferenc és Kis János nevét is. „Eszményképüket látják benne [Schillerben], s hozzá hasonlók vagy legalább elismerésre méltók akarnak lenni”.¹⁰⁶ Az is kiderül a fenti levélből, hogy a fordítások az ifjú Bölöni Farkas szerint nagyon is szükségesek, mégsem szeretne fordító maradni. Erről tanúskodnak az idézetben említett zsengei, bizonyára fordításai: „gyermek koromba a Játékszínre beadott darabjai”. Egy másik Kazinczy-levélben az Unitárius Kollégiumban eltöltött időre, valamint újfent a színház és a Schiller-rajongás közti kapcsolatra emlékezik vissza:

Kollégiumba létembe semmit lelkemnek nem kaptam, vadon, társaságtalan nevekedve, mint egy bérczre esett fa, míg Schiller Tolvajait játszodni nem láttam a Theátrumon. Ez megismertete a jó szívü s igen gazdag phantaziájú, de azt zabolázni

¹⁰⁵ „Bölöni Farkas Sándor Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1815. november 6.”, in KAZINCZY 1890–2013: XIII, 263–264.

¹⁰⁶ BAYER 1912: 43

nem tudó Vandzával, ki akkor theátrum Directora vala. Schiller engem más világba vitt s írtam a rikóltózó Guelfokot. A Theatrumnak éltem ezután, ennek fordítgattam s az Actorok között szerettem forgani s egy néhány Rollba próbáltam is játszani. Tanítóim megtudták, a Rector egy néhányszor megintett, hogy tegyek le a Játék dolgozásról, de én mégsem, s egykor a Schiller Tolvajaiiba Rollot vettem magamnak játszani, Kozsinszkit, elárultak, s engem őrizet alá tevének.¹⁰⁷

A levelezőpartner bizonyára értő módon fogadta Bölöni Farkas rajongó vallomását, még ha ízlése szerint Schiller fellett állt Goethe minden alkotása. Ugyan Kazinczy a *Die Räuber* drámáért kevésbé lelkesedett, egy 1817-es Berzsenyi-levél szerint épp a *Don Carlost* tartotta Schiller legfőbb művének.¹⁰⁸ Fried István értelmezésében Kazinczy számára ez a Schiller-dráma „több mint irodalom. Pontosabban szólva irodalomká lényegített élet.”¹⁰⁹ A fenti levélidézet arról tanúskodik, hogy nem volt ez másként Bölöni Farkas esetében sem. Kazinczy – ahogy már említettem – maga is nekikezdett a *Don Carlos* átültetésének, és az első huszonnégy sorral készült el.¹¹⁰

A levélben említett színházigazgató Vándza Mihály Wesselényi nyomdokaiban 1809-ben vette át az erdélyi színtársulat vezetését Ernyi Mihálytól, majd az özv. Wesselényi Miklósnétól kapott kolozsvári lovardában nyitotta meg 1810-ban magyar színházát, melynek két évig volt az igazgatója. Ebben az időszakban mutatták be a *Die Räuber* mellett a *Fiesco*, a *Kabale und Liebe* és a *Die Jungfrau von Orleans* előadásait is magyarul, mindet próza fordításban.¹¹¹ 1810-ben kétszer is színre vitték a *Moor Károly*, avagy a *Tolvajok*at és mindkettőben szerepelt is Bölöni Farkas, erről a fenti levélrészlet mellett a ránk maradt színházi plakát tanúskodik. A plakát szerint a bemutató magyar szövege Bartsai Lászlónak köszönhető, amint

¹⁰⁷ „Bölöni Farkas Sándor Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1815. december 26.,” in KAZINCZY 1890–2013: XIII, 370.

¹⁰⁸ „Kazinczy Ferenc Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1817. március 23.,” in KAZINCZY 1890–2013: XV, 135–138.

¹⁰⁹ FRIED 1996: 80.

¹¹⁰ KAZINCZY 1879.

¹¹¹ BAYER 1912: 19, 30, 38–39.

már az erdélyi ősbemutatóé (1794) is. A „Játszó Személy” Bölöni Farkas a „Szabados Katonák azután Tolvajok” közül Kosinszky szerepét vitte színre.¹¹² Játékaért kollégiumi megrovást kapott és családja eltiltotta őt a továbbá színházi tevékenységtől. A fiasco dacára is tény, hogy részt vett a korban legkedveltebb Schiller-dráma előadásának előkészületeiben és színrevitelében is, öt évvel saját *Don Karlos*-fordítását megelőzően. A fent idézett levélrészletek mutatják azt is, hogy diákéveiben nagy hatással volt Bölöni Farkasra Schiller lírája és még hangsúlyosabban a drámái. Kiindulhatunk tehát abból, hogy az 1817-es fordítás idején, köszönhetően az addigi olvasmány- és színi élményeinek Vándza színházában, jártas volt már Schiller drámáinak világában.

Döbrentei folyóirata

A másodlagos források között említhetők még az *Erdélyi Muzéum* folyóirat (1814–1818) egyes publikációi. Bölöni Farkas aktív szerepet vállalt Döbrentei lapjának terjesztésében, az orgánium számára számos irodalomtörténeti tanulmányt fordított és a további fordítások tisztázatában is segédkezett.¹¹³ Bizonyosan ő fordította *A' Német Próza története*i című Johann Gottfried Eichhorn-féle irodalomtörténeti tanulmányt, mely Döbrentei neve alatt jelent meg 1815-ben.¹¹⁴

A *Muzéum* első számának pályaműkírása, az *Eredetiség 's jutalom tétel* (1814) fordításelméleti passzusai izgalmas vitát generáltak az önerőből változtatni és irodalmi értéket teremteni képes zseni szerző, e zseni kiművelhetősége, illetve az eredeti művet szerző és az azt fordító zsenije tekintetében.¹¹⁵ Érdemes kiemelni, hogy az említett *Don Carlos*-fordító, Pataki Mózes is számos fordítást jelentetett meg a lapban, ekként *A római poézis története*i című Eichhorn-átültetést

¹¹²BAYER 1912: 30.

¹¹³SIMON-SZABÓ 2015: 24–27.

¹¹⁴DÖBRENTÉI 1815: 46–94. Vö. Bölöni Farkas *Werther*-fordítása szempontjából: SIMON-SZABÓ 2015: 18–23.

¹¹⁵DÖBRENTÉI 1814: 142–162; CSETRI 1990: 314; SZAJBÉLY 2001: 134–135; FÓRIZS 2007: 55. Bölöni Farkas fordításaira vonatkoztatva: SIMON-SZABÓ 2009a: 24–26.

(1814).¹¹⁶ Pataki az irodalmi mérce abszolútumát jelölte meg a német költő személyében,¹¹⁷ ez pedig megerősíthette Bölöni Farkas személyes véleményét. Ezeknél is lényegesebb jelen téma okán a folyóiratban 1817-ben publikált *A' Német Dráma' története*i című Eichhorn-tanulmány fordítása. Döbrentei ugyan saját neve alatt jelentette meg, Csetri Lajos ugyanakkor Bölöni Farkasnak tulajdonítja e szöveg átültetését.¹¹⁸ Döbreneti ezt a megjegyzést tette az értekezés végére: „A' Kiadó' kérésére, ezen cikkelyt, egy ifjú Barátja fordította, ki, ha a' lelket inkább emelő, mint leverő környülményekben lehet, Literaturánknak egyik dísze leszen.”¹¹⁹ Nagy valószínűséggel egy Bölöni Farkastól származó releváns szövegről van szó, így hosszabban időzők az irodalomtörténeti tanulmányfordítás ismertetésénél. Ezt az is indokolja, hogy a *Don Karlos*-fordítással egy évben keletkezett a drámatörténeti tanulmányfordítás, mely felölelte a nevesebb kortárs német gondolkodók Schiller-kritikáit.

A folyóirat 9. kötetében kiadott *A' Német Dráma' története*i – megegyezően a német forrással – öt nevet sorol fel a történeti forrásmunkák szerzőiként: Johann Christoph Gottsched, Johann Friedrich Löwen, Christian Felix Weiße, Gotthold Ephraim Lessing és Friedrich Ludwig Bouterweck irodalom- és színháztörténeti munkáit.¹²⁰ A kompilált tanulmány elsőként a német játékszín eredetét és történetét veszi számba, majd a vígjátékok és a szomorújátékok történetéről értekezik, végül a kezdetektől a jelen időkig¹²¹ sorol fel címeket és értékel szerzőket, műveket. A fordított tanulmányt Döbrentei rendre lábjegyzetben kommentálja a magyar olvasók számára. A magyarul szerzőket bátorítandó kiemeli, hogy a német földön elért drámai vívmányokat világosan megelőzte egy sor nehezítő körülmény a németeknél is. Ezekkel együtt állítja példaként a német színjátszást a magyarok elé: „Millyen nehéz, sőt majd lehetetlen vala, a' német színeket, németekké csinálni! A' német

¹¹⁶PATAKI 1814: 114–141.

¹¹⁷EGYED 2014: 85.

¹¹⁸DÖBRENTÉI 1817: 36–72; CSETRI 1990: 315.

¹¹⁹DÖBRENTÉI 1817a: 70.

¹²⁰DÖBRENTÉI 1817a: 36.

¹²¹A „jelen idők” a kiadott forrásművek megjelenése szerint az 1765–1807 közötti időszakot jelölik.

geniének mindég nehéz akadályokkal kellett vívni, de merészen elkezdette a' harczot, 's szerencsésen kiállotta. A' német dráma, most minden nemében mérkezhetik a' külföldivel, 's nem retteghet semmi összehasonlítástól.”¹²²

Schiller szomorújátékainak elemzésében szintén teret kap a nehézségek felsorolása. A tanulmányban bemutatják Schiller újításait is ebben a nemben, így a jambikus verselés lírai tónus bevezetéséről is olvashatunk a folytatásban. Eszerint Schiller szerzeményeinek emelkedett drámaisága vonta maga után „a' közönséges tragikái nyelv”, vagyis a prózai műszerzés hanyagolását:

Más genialis úton csinált epochát Schiller szomorú-játékaival. „A' Tolvajok” első ifjúi próbája, teli ugyan genialitással, de teli hibákkal 's regulátlan kicsapongással is. Ezen hibáktól már jóval menttebb későbbi játékaiban. Törekedése a' tragikai páthosz volt, de a' mellyet Wallensteinban ismét elhagyott, 's a' helyett a' Görögök módja szerint a' mindenben uralkodó sorsot vette-fel. Hogy a' görög szomorú-játék' heróizmusát könnyebben elérhesse, csupa Hőseket, 's Hősnéket választott (mint Wallensteint, Tell Wilhelmet, Az Orleansi szűzet, Maria Stuartot,) kiknek sorsoktól népek függöttek. Hogy ezeknek megrázó interesszét adjon, vívatta őket a' szükséggel, az önnéneke szerént játszó sorssal; hogy a' görög Tragédia csudálatosságainak helyet adjon, elhagyta a' közönséges tapasztalás' körét, égi 's földi hatalmakat vett segédül, a' csillagzatokat 's lelkek' előhívását, 's a' szívet borzadással 's szent komolysággal töltötte-el. Illy materiára nem volt elégséges a' közönséges tragikái nyelv, e' helyett a' régi tragédiák lyrai tónusát választotta, 's az ötös jambust, mellyet Sophocles 's Euripides módja szerint, a' hol a' bényomat kívánta más versnemekkel változtatott, 's néha rímeket elegyített azok közé. De a' görög Tragikusok' nyelve 's csudálatosságának ezen után-formálásával soha se vesztette-el poétai önnmagától függését; lehet mondan, hogy időkora' kívánságait 's szokásait sem felejtette-el a' mellett soha, ha a' Messzinai Menyasszonyban a' görögök'

¹²²DÖBRENTÉI 1817a: 44.

chórusát visszaállítani nem akarta volna, mert ezt egy Mív-ítélő sem hagyta-helybe. Csak hogy manírja sokakra nézve igen magos volt. Ennek nagy, mély, 's erőssége előre-míveltebb nézőket kívánt, mint a' millyenek a' közönséges theatrumot járók; 's még-is a' sokaság előtt is tetszést nyert. Ezt a' poéta mellékes rolljai' szépségével érte-el.¹²³

A korai drámák, bár sikeresek voltak, mégsem voltak mentesek a hibáktól, olykor pedig előrébb jártak a kor ízlésénél – olvasható a német kortársak értékelésének magyar visszatükrözésében. A leírás magasztos alaphangja, a „genialis úton csinált epochát”, összhangban áll a Kazinczynak írott 1815-ös levélrészlet pátoszával, a zseni teremtő lelkére vonatkozó elképzelésekkel: „Az ő Lelke és a természet egyek; prózai írásai a lélek originál editioja, előttem benne végződik az emberek és Angyalok közötti láncz”.¹²⁴ Felfigyelhetünk a drámák színpadi recepciójának tárgyalására is, vagyis hogy mely nehézségek kísérték a színi befogadást és mi volt német földön a bemutatott darabok sikerének a titka.

A tanulmány folytatása a korai szomorújátékokat világosan el-lentételezi a *Don Karlos* emelkedett „tragikai pathosz”-ával. Továbbá betekintést enged Schiller drámaszerzőségének alakulásába, és ezen eszmedráma színi adaptációjának mikéntjébe is:

Más forma a' Schiller' Don Karlossza; egy családi festés cselekvő dialógokban kivíve, melly nem theatrumi előadásra ugyan, hanem csak mély 's magános szemlélésre van írva. Ebben a' II-dik Fülöp' szerencsétlen fija' hisztóriája adódik elé, kinek a' Valloisi Ersébet' szeretése halálába került, mivel Anyjának kellett lenni, minekelőtte már mátkája volt; a' legszebb érzéseket felindító, 's indulatokat nemesítő, való tragikai pathosszal kivíve. A' karakterek erős, meghatározott rajzolásuak; a' nyelv teli pompás szententiákkal, melly a' szép 's könnyen folyó jambusoknak mély benyomást csinál; 's a' karakterhez 's helyhezetekhez tökéletesen alkalmaztatva van;

¹²³DÖBRENTÉI 1817a: 64–65.

¹²⁴SIMON-SZABÓ 2009a: 24–26.

csak a' planumnak nincs az a' könnyüségé, a' milyent a' poéta későbbi planumainak adni tudott; 's a' cselekedet valamennyire igen bébonyolított. Bár milyen nagy hatássai lehettek is az egésznek a' sebesen felfogó értelmű mívelt Nézők előtt az egyszeri előadáskor, még sem szánta ezt a' poéta bosszuságáért az előadásra. Hogy a' theatrum ennek híjával ne legyen, hosszúsága miatt megrövidítették 's öszvevonták ennek számára, de nagy veszteséggel.¹²⁵

A korai drámák – mint a magyar színpadokon oly kedvelt és sokat játszott *Tolvajok* is – és a *Don Carlos* közötti ellentételezés lényegi mondanivalója, hogy az utóbbi nyelvhasználata és karakterábrázolása érettebb a megelőző alkotásokénál. Formailag már jambusokban szól, jellegét tekintve pedig egy első sorban nem színpadra szánt dráma volt. Az eszmedráma gyengéjeként tünteti fel a szerző a szövevényes cselekményfűzést, mely bizonyosan megnehezítette az esetleges színi adaptációt. Bölöni Farkas e tanulmány fordítójaként úgy ismerhette meg a *Don Carlost*, mint formai és tartalmi szempontok szerint is érett alkotást Schiller drámáinak sorában. Ugyanakkor olvashatta, hogy a „bébonyolított” cselekmény megrövidítése az adaptáció rovására megy. Elképzelhető, hogy ez a kijelentés hatással volt Bölöni Farkas döntésére, aki a drámát kihagyások nélkül ültette át, nem élve a pragmatikai adaptáció által lehetővé tett nagyvonalú szövegkezelés lehetőségével a színpadra szánt drámák fordításában.

Bölöni Farkas könyvtárából

Az erdélyi színpadi recepción és a kolozsvári irodalmi folyóiraton túl a fordító könyves gyűjteménye szolgálhat adalékkal a szóba jöhető másodlagos forrásokról.

A hagyatékban ma is rendelkezésre áll a Christian Gottfried Körner által 1816-ban kiadott *Friedrich Schillers literarischer Nachlaß. Nebst dessen Biographie* című munka.¹²⁶ A Körner–Schiller-levelezés végigkísérte több Schiller-dráma és esztétikai értekezés kiala-

¹²⁵DÖBRENTÉI 1817a: 69–70.

¹²⁶RAK. Sign. U 61258. Vö. SIMON-SZABÓ 2016: 48.

kulását. A kötet bevezetőjében Körner, Schiller barátja és levelezőpartnere kommentálva ad közre Schiller-leveleket, illetve közli a drámaköltő életrajzát. Ezek alakíthatták a fordító irodalomszemléletét, persze csak akkor, ha a Körner-kötet a drámafordítás idején, tehát egy évvel a megjelenése után már a fordító tulajdonában volt. Erről nem áll rendelkezésre meggyőző adat. Annyi bizonyos pusztán, hogy a *Nachlaß* harmincon felüli aláhúzást tartalmaz azzal a ceruzával, amelynek jelölései Bölöni Farkas kormányzói iratain is megtalálhatók a kolozsvári hagyatékban.

A könyves állomány része továbbá az említett francia *Don Carlos*-fordítás kötete is (T¹), mely tizennyolc oldalas előszót közöl Adrien Lezay, a francia fordító tollából. Az előszóban kevés szó esik ugyan a fordítás tapasztalatiról, ám annál kimerítőbben szól Schiller művének kiadástörténetéről, fogadtatásáról és az európai irodalomban betöltött helyéről. Továbbá a dráma történeti háttéréről is ismertetőt ír a fordító. A fordítástechnikai kérdések közül egyedül a szoros és a szabad átültetés lehetőségeiről vall Lezay. A hűség szerinte inkább a hatás átültetésben keresendő és kevésbé a kifejezés szoros fordításában, még ha utóbbira nyilván törekedni is kell. A drámafordítás szövegének margóján tett ceruzás bejegyzésekből világosan adatolható, hogy Bölöni Farkas forgatta ezt a kiadványt. Tudjuk továbbá azt is, hogy ebből a kiadásból kimásolt részeket.¹²⁷ Valószínűleg nyelvgyakorlás céljából készülhetett a kivonat és a francia szöveg margójára rótt német jegyzetanyag is. Bár a francia fordítás és a kéziratos átirat nem kapott szerepet a magyar fordítás alakulástörténetében, Lezay ismertetése ugyanakkor háttértudást adhatott az erdélyi fordító Schiller-képének kialakulásához.

Olvasók

Jakab Elek tanulmánya azt állítja a korai műfordításokról, hogy „Farkas S. mindezen fordítmányait [*Werther*; *Don Karlos*; *Corinna*] Kolozsváratt sokan írák le, s számtalanon gyönyörrel olvasták.”¹²⁸ Bölöni Farkas könyvgyűjteménye annak életében egyfajta ingyen

¹²⁷ BÖLÖNI FARKAS Sándor, *Fordításai*, kézirat, RAK, MsU 1278. 156r–239v.

¹²⁸ JAKAB 1870: 266.

kölcsönzőként működött Kolozsvár könyvolvasói között. Kölcsönzői több felekezetből jöttek, polgári és nemesi rétegből származtak, könyveinek és kéziratainak férfiak és nők közül is kerültek ki olvasói.¹²⁹ A fordító halála után az Unitárius Kollégium állományába került a hagyaték és annak gondozására letétbe helyezett összeget Bölöni Farkas.

Hagyatékában található két kolligátum, amelyeknek a címe a *Könyvek kiadásáról való Jegyzés*.¹³⁰ Az első csomó 1818 december 1-től 1829-ig tartalmazza a kivett könyvek és kéziratok címét, a kölcsönzők nevét, monogramját. A második csomó pedig 1832 márciusától 1840-ig gyűjti egybe a kölcsönzések bejegyzéseit. A naplóban a baloldalon szerepel a kölcsönző neve, középen a kölcsönzés dátuma és a jobboldalon a kölcsönzött mű címe. Amennyiben valaki az adott könyvet vagy kéziratot visszahozta, úgy Bölöni Farkas egy vonallal áthúzta a teljes kölcsönzési bejegyzést, vagy feljegyezte, ha a könyv eltűnt, illetve ha elhunyt a kölcsönző (és így feltehetően nem került vissza a kötet könyvtárába). A jegyzék saját használatra készült, sok monogramot és rövidítést tartalmaz, melyek nem minden esetben oldhatók fel egyértelműen. A címjegyzékben kétféle jelöléstípust alkalmaz Bölöni Farkas, az egyik a *Don Carlos* megnevezés, a másik pedig ugyanez a *magyar* vagy a *magyarul* kitétel.

Tíz éven át (1819–1829) tart a *Don Carlos*-kölcsönzések feljegyzése a kiadási naplóban.¹³¹ A dráma kölcsönzői 1825-ig „Viski [Elek]”, „Kelemen [Lajos]”, „Schilling”, „Teseusz Viski Úr”, „Emberi Don Carlos magyarul”, „B Theréz magyar Don Karlos”, „Kisebb Miko [Imre?]”. Visky Elek neve már többször felmerült, hiszen az 1823-ban tervezett drámakiadást neki ajánlott a fordító. Kelemen Lajos neve az *Erdélyi Múzeum* körüli körből ismert, Kelemen fontos szerepet kapott a tervezett Schiller-drámaciklus fordítói között. Neki kellett a „Moort” és a „Wilhelm Tell” drámákat átültetnie. A „Kisebb Miko”

¹²⁹Bölöni Farkas könyvtárának Shakespeare-kölcsönzéseit vizsgálta: BARTHA 2010: 37–42. A kölcsönzők személyéről: JAKAB 1870: 273–275.

¹³⁰BÖLÖNI FARKAS Sándor, *Könyvek kiadásáról való Jegyzés*, kézirat, RAK, MsU 785/E. I–II.

¹³¹BÖLÖNI FARKAS Sándor, *Könyvek kiadásáról való Jegyzés*, kézirat, RAK, MsU 785/E. I. 4v–20r.

feltehetően gróf hídvégi Mikó Imre lehetett, gróf Mikó György fia. Az ifjabb Mikó Erdély politikai életének későbbi meghatározó alakja volt, pályáját 1826-ban az erdélyi főkormányshéken kezdte, ahol is Bölöni Farkas munkatársa volt. A dráma kölcsönzői 1825–1829 között: „Csapó [Tunyogi Csapó József] – Don Karlosz magyarul” és „Lukács Don Karlos magyarul”. A *Don Karlos* német dráma és magyar fordításának olvasása bizonyosan összefüggésben áll Schiller darabjainak Kolozsvár színpadán való megjelenésével, talán ennek is köszönhető az, hogy széles spektrumon mozogtak az olvasók: „Vezető írók és kezdők, színészek és színházbarátok, előkelő urak és statisztáskodó diákok, férfiak és nők vegyesen, mint egyformán rajonganak Schillerért” – írja Bayer József az 1810-es és 1820-as évek kolozsvári Schiller-kultuszról.¹³²

A két jegyzékből az derül ki, hogy német eredetiben és magyar fordításban is kölcsönözte a drámát Bölöni Farkas, továbbá hölgy olvasói is akadtak a fordításnak. Ugyanez figyelhető meg a *Corinna* és a *Werther* esetében is, azokat a fordításokat sem sikerült kiadni, a kölcsönző naplók bejegyzései szerint szintén tág társadalmi rétegből akadt olvasójuk Kolozsváron.¹³³ A *Don Carlos* német kötetét és a bekötött magyar fordítás kéziratát is kölcsönözték. Előbbi, vagyis a bécsi Doll-féle kalózkiadás (1810) kapcsán megjegyzendő, hogy a Bölöni Farkas-könyvtár Shakespeare-kölcsönzői ugyanebben az időszakban szintén az 1810-es bécsi kiadást olvasták: „Az Erdélyben elterjedt, ma is több könyvtárban fellelhető Schlegel-Eschenburg által fordított 1810-es húszkötetes bécsi kiadás köteteit”.¹³⁴

Összegezve tehát azt tartom fontosnak hangsúlyozni, hogy a drámafordítás kiadására irányuló többszörös próbálkozás sikertelensége nem jelentette azt, hogy a kéziratot fordítást ne olvasták volna többen a fordító körében. Ellenkezőleg, ahogyan főbb műfordításainál, úgy a *Don Carlos* esetén is számos olvasója akadt a német kötetnek és magyar fordításának az 1820-as évek Kolozsvárján. Nem minden esetben magányos olvasásról van itt szó. Jakab e magánkezdeményezésben a később Bölöni Farkas által alapított kolozsvári

¹³²BAYER 1912: 43.

¹³³SIMON-SZABÓ 2015: 46.

¹³⁴BARTHA 2010: 38.

Casino olvasóegyletének közösségi előképét látja.¹³⁵ S valóban, erre utalhat a Visky Elekhez írt, a *Corinna* és a *Don Karlos* elé illesztett előszó is.¹³⁶

Szöveggondozási elvek

Bölöni Farkas Sándor *Don Karlos*-fordításának egyetlen kéziratáról van tudomásunk, ez a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókkönyvtárának Unitárius Kéziratgyűjteményében található MsU 937 jelzet alatt. A szöveg teljes magyar drámafordítás prózában. A kézirat mérete 267×220 mm, félvászonkötésű, 144 oldalból áll. Az ötödik felvonás bevezetőjének fordítása után két kézirat oldal üresen marad (121 recto és verso), majd újra elkezdí a felvonás fordítását, kisebb szórendi változtatással vezetve fel az első változat már lefordított öt sorát. A kolligátumot feltehetően Bölöni Farkas fűzte egybe. A kéziratcsomó fedőlapján az ő kézírásával olvasható a dráma magyar címe és szerzője: „DON KARLOS. / Irta Schiller. <Fr.>”. A fordító a saját nevét nem tüntette fel, a német szerző keresztnévének rövidítését pedig utólag kihúzta. Halálát követően a Magyar Unitárius Egyház kolozsvári levéltárába került a drámafordítás kézírata a fordító könyvtárával együtt, itt idővel bekötötték és rápecsételték „Bölöni Farkas Sándor” nevét. A II. világháború után került át a fordítás a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókkönyvtárába az egyházi levéltári anyag részeként, ma is ott található.

A kézirat rendezett tisztázat, amelyben térköz és elválasztó elemek is jelzik az egyes szövegegységek határait. A sorok végén elválasztójelek, a kézirat oldalak végén őrszó segíti a szöveg összeolvasását. Bölöni Farkas átnézte a letisztázott kéziratot és kijavította a kiadásra szánt szöveget. Ezért a szöveg gondozásakor az *ultima ma-*

¹³⁵ „Farkas Sándor háza s könyvtára egy kis szellemi gyű-pont, úgyszólván ingyen kölcsönző Casino volt.” JAKAB 1870: 273. 1828–1833 között zajlottak az előkészületek, végül 1833. január 13-án nyílt meg a Casino.

¹³⁶ „Corinnát és Don Carlost, melyek barátságunknak sok kedves órát szereztek, kiadhatom”. Anne Louise Germanie DE STAËL-HOLSTEIN, *Corinna* vagy *Olasz Ország*, ford. BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR, kézirat, RAK, MsU 936. II. 1v.

nus elve érvényesült, a Bölöni Farkas által autorizált szövegvariáns jelenik meg főszövegben. A tisztázott és autorizált kézirat közlése betűhű. Az átirat így a lehetséges mértékig tükrözi a kéziratnak a sajátos helyesírását, az írásjeleit és a szövegképét. A jellemző magánhangzó betűcsoport (a, o, u, e, i) hosszúságjelei, az egybe- és különírás, továbbá a helyesírás ezért sem lett egységesítve az átiratban. Eredeti formában közlöm a személyneveket, a tájnyelvi, a régies szavakat és a jövevény-, valamint az idegen szavakat is. Ha a sajátos grammatikai rendszer részeként valamit következetesen használt és javított Bölöni Farkas, abban az esetben jelöltek az attól való eltérések a szövegben. A nyilvánvaló betűtévesztéseket és -kihagyásokat emendáltam és jelöltem a lábjegyzetben. A kiadás betűhív, az olvashatóság végett néhány apróbb beavatkozást mégis tennünk kellett. A jelenetezést tipográfiaiilag egységesítettük, a megszólalások kezdetén a beszélőt kiskapitálissal jelöltük, a szerzői utasításokat egységes kurziváltuk, s végül az írásjeleket bizonyos helyeken (a megszólaló neve után, illetve töredékes három pont esetén) módosítottuk. Ezeket a beavatkozásokat nem jelöltük külön.

A jegyzetek kettős szerkezetben jelennek meg. A jegyzetek felső része tartalmazza a kritikai kiadás textológiai apparátusát. Abban az emendálások mellett jelöltek a javítások, a margináliák és az egyéb betoldások, illetve a kevés számú fordítói megjegyzés. Az alsóbb jegyzetek a tárgyi és a szómagyarázatokat tartalmazza. Utóbbiak megfogalmazásához felhasználtam a dráma német kritikai kiadásának önálló jegyzetkötetét is.¹³⁷ Az oldalszámok megadásával fordítottam vagy kivonatoltam az adott *Nationalausgabe*-jegyzeteket. A tárgyi magyarázatok információt kívánnak nyújtani továbbá a fordítás forrásainak komplex felhasználását illetően. A drámafordításnak két német nyelvű forrásszövege¹³⁸ lehetett, ezen szövegváltozatok eltérései nyomán jelöltek az adott magyar szöveghelyek forrásai. A forráskezelés vizsgálatának, az adott forráshelyek idézésének hozadéka, hogy a végjegyzet párhuzamos szövegkorpuszt kínál a főszöveg magyar fordításához.

¹³⁷ SCHILLER 1986.

¹³⁸ SCHILLER 1787.

A szöveggondozás jelölései a magyar hagyományban megszokottak: a főszövegben kurzív betűtípus jelöli az eredeti kézirat aláhúzásait. További hagyományos jelölések a lábjegyzetben: az *in marg.* a kézirat margójára vagy a sorok közé utólag felrótt betűket, szavakat tartalmazza, < > a kéziratban olvasható áthúzások és kiolvashatatlan szavak szerepelnek. Az *ante.corr* a javítás előtti szövegállapotot jelöli, az *emend.* pedig a sajtó alá rendező emendálását.

Az alsóbb jegyzetekben alkalmazott rövidítések és az előbbiektől eltérő jelölések a következők:

BFS Bölöni Farkas Sándor

NA 7. II. SCHILLER, Friedrich (1986) *Schillers Werke. Nationalausgabe. Siebenter Band. Teil II. Don Karlos. Anmerkungen.* Hg. BÖCKMANN, Paul / KLUGE, Gerhard. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.

Q¹ SCHILLER, Friedrich (1787) *Dom Karlos. Infant von Spanien von Friedrich Schiller.* Leipzig: Georg Joachim Göschen.

Q² SCHILLER, Friedrich (1810) *Friedrich Schillers sämtliche Werke. Dritter Band. Theater. Dritter Theil. Don Karlos. Infant von Spanien. Ein dramatisches Gedicht. (Erschien 1787).* Wien: Anton Doll.

T¹ SCHILLER, Friedrich (1799) *Don Carlos. Infant D' Espagne. Par Frédéric Schiller. Traduit de l'allemand. Par Adrien LEZAY.* Paris: Maradan.

EMSzT *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* SZABÓ T. Attila (szerk.).
Online kiadás: <http://mek.oszk.hu>

DWB *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.* Kurt GÄRTNER (Hg.).
Online kiadás: <http://dwb.uni-trier.de/de/>

Die erste ungarische *Don Carlos*-Übersetzung

Abstract

Sándor Bölöni Farkas (1795–1842), der bekannte Amerika-Reisende (1831–1832), der mit seinen Reisetagebüchern¹³⁹ schon zu Lebzeiten Ruhm erlangte, sowie die Diskussionen über die Idee der Menschenrechte, Freiheit und Unabhängigkeit im vormärzlichen Ungarn maßgeblich beeinflusste, war der – wie bisher bekannt – erste ungarische Übersetzer des Dramas *Don Carlos*. Ihm ist die erste ungarische Übertragung des Aufsatzes *Über naive und sentimentale Dichtung* von Schiller ebenso zu verdanken. Darüber hinaus hat er den *Werther*-Roman von Goethe (1818) und den *Corinna*-Roman von Madame de Staël (1820) ins Ungarische übertragen.¹⁴⁰ Er ist auch Bahnbrecher in der Historiografie, da er als erster Chronist von Transsylvanien, als der Verfasser von *Erdély története* (Geschichte von Siebenbürgen) gilt.¹⁴¹

Bölöni hatte das Drama *Don Karlos* im Jahre 1817 auf Ungarisch verfasst.¹⁴² Sein *Don Karlos* und seine Begeisterung für Schillers Dramen wurden in der ungarischen Literaturgeschichtsschreibung oft erwähnt. Bölöni hatte in seiner Studentenzeit in Klausenburg sogar die Rolle Kosinsky aus *Den Räubern* im Theater gespielt, er verfertigte zu dieser Zeit auch mehrere Dramenübersetzungen für das Theater. Sein übersetztes Drama von Schiller war bisher noch nicht herausgegeben worden. Seine andere Schiller-Translation mit dem Titel *A Naiv és Sentimentális költeményről* (um 1824) wurde zuerst 2017 veröffentlicht.¹⁴³

¹³⁹Deutsche Übersetzung mit Einleitung: BÖLÖNI FARKAS 1980.

¹⁴⁰Die *Werther*-Übersetzung erschien im deutsch-ungarischen Parallel-
druck: GOETHE 2015. Die ungarische *Corinna* von Bölöni Farkas wurde
bisher nicht herausgegeben.

¹⁴¹BÖLÖNI Farkas 2006.

¹⁴²Friedrich SCHILLER: „Don Karlos. Irta Schiller“. Übers. v. Sándor BÖLÖNI
FARKAS. In: *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in
the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, Bibliotheca Filialei Cluj a
Academiei Republici Romane: Sign. MsU 937.

¹⁴³Erschien im deutsch-ungarischen Paralleldruck: SCHILLER 2017.

Als Ausgangstexte der Übersetzung *Don Karlos* sind die erste Ausgabe des Dramas aus dem Jahre 1787, sowie die in den 1810er Jahren in Wien publizierte Raubdruckausgabe von Anton Doll identifiziert worden. Die Bände der Doll-Ausgabe befinden sich heute in der ehemaligen Bibliothek von Bölöni mit dem Stempel des Inhabers im Archiv der Rumänischen Wissenschaftlichen Akademie, Zweigstelle Klausenburg.¹⁴⁴ Seine Übersetzung ist vollständig und sprachgetreu zum Ausgangstext übertragen. Da Bölöni dem Ausgangstext möglichst treu blieb, oft sogar die Wortfolge beibehielt, war der Text auf Ungarisch an einigen Stellen schwer lesbar. Das Drama hatte er in Prosaform übersetzt, diese Übersetzungstechnik wurzelt in der damaligen Tradition der Dramenübersetzungen für das Theater, die sich auf die verständlichen, für den Hörer gut rezipierbaren Texte basierte. Die Bölöni-Übersetzung ist der Schiller-Rezeption auf der Bühne in Siebenbürgen zu verdanken. Der populäre, die dramatischen Werke betreffende Schiller-Kult in Klausenburg hatte den Weg für zahlreiche Schiller-Übersetzungen geöffnet, so auch für die Übertragungen der ästhetischen und historiographischen Aufsätze. Die Dramenübersetzung in Klausenburg blieb zu seiner Zeit wegen der noch unentwickelten Pränumerationspraxis im Buchhandel unveröffentlicht. In handschriftlicher Form hatte der ungarische *Don Karlos* doch mehrere Leser aus dem Kreis des Übersetzers. Das vor 200 Jahren übersetzte Drama wird in der ReTextum-Reihe zuerst veröffentlicht.

¹⁴⁴S. Fn. 4. Sign. U 57176.

A *Don Karlos* kiadásával immár Bölöni Farkas Sándor német nyelvű fordításainak utolsó darabja is az olvasók kezébe került és lezárult egy hosszabb kutatási időszak, amelyért köszönetet szeretnék mondani többeknek. Hálával tartozom Kolozsváron a Protestáns Teológiai Intézet tanárának, Kovács Sándornak és a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában Molnár Lehelnek, hogy segítették kolozsvári tartózkodásaimat és rendelkezésemre bocsátották a kéziratok elektronikus másolatait is. A készülő szövegkiadásokat és tanulmányokat számos konferencián és kutatócsoportban megvitattuk itthon és külföldön. Külön köszönet illeti a Szegedi Tudományegyetem Magyar és Német Irodalmi Tanszékein dolgozó kollégákat, illetve a weimari Goethe-Gesellschaft munkatársait. Szakmai meglátásait, tanácsait és támogatását nagyon köszönöm Balázs Mihálynak, Baranyai Zsoltnak, Bernáth Árpádnak, Debreczeni Attilának, Fórizs Gergelynek, Fried Istvánnak, Gere Zsoltnak, Jochen Golznak, Györffy Miklósnak, Hárs Endrének, Hász-Fehér Katalinnak, Horváth Gézának, János Szabolcsnak, Wolfgang Müller-Funknak, Szabó Ágnesnek, Szajbély Mihálynak, Szalisznyó Lillának, Szilágyi Mártonnak, Tarnói Lászlónak és férjemnek, Simon Józsefnek. Bölöni Farkas mindhárom átültetésének szövegkiadása a *ReTextum* sorozatban jelent meg: elsőként az *Az ifjú Werther Gyötrelmei* (2015), ezt követte *A naiv és sentimentális költésről* (2017) Labádi Gergellyel közös kiadásban, majd idén a *Don Karlos* (2019). Köszönöm a reciti csapatának a mindenkori pályázati támogatást, lektorálást és szerkesztést, külön köszönöm Szilágyi Emőke Rita és Hegedüs Béla közreműködését.

A szövegek kiadásához önzetlen segítséget és töretlen szakmai támogatást kaptam Labádi Gergelytől, az első lépésektől az élete végéig. A legnagyobb köszönettel és hálával őt említem és emlékének ajánlom ezt a kötetet.

Don Karlos

MÁSODIK FILEP, Spanyol Király.

VALOIS ELISÁBETH, Filep Hitvese.

DON KARLOS, Koronaörökös.

5

1 Schiller] <Fr.>

2 *Személyek*] Schiller a személyek nevét Saint Réal „Histoire de Dom Carlos,” című művéből vette át. A nevek átvétele pusztán a karakterek történeti funkciójának szabad honosítását jelentette, vagyis épp oly szabadon bánt velük, ahogyan a történelmi adatokkal is. A történelmi események feldolgozásának középpontjában emberi bonyodalmak és katasztrófák állnak, a valós történelmi-politikai eseményekre csak utalás történik. Schiller a drámát kísérő kortárs viták nyomán dolgozta ki a történelmi („historische Wahrheit”) és a poétikai igazság („innere Wahrheit”, ill. „die philosophische und Kunstwahrheit”) közötti megkülönböztetést az „Ueber die tragische Kunst” című tanulmányában (1792). NA 7. II. 278–279.

3 MÁSODIK FILEP] II. Fülöp spanyol király (1527–1598) V. Károly német-római császár és Portugália Izabella fia. Fia, Karlos halálakor 1568-ban 40 éves a király, a drámában ennél jelentősen idősebb. II. Fülöp költői alakja a szenvedő és szenvedésre képes uralkodóé, legfontosabb jellemzői a magány, a zárkózottság, a bizalmatlanság és a gyanakvás. Egyrésről az uralkodó apai érzéketlenségéből és kegyetlen nevelési módszereiből ered a Fülöp és Karlos közti feszült viszony, a másik oka pedig Karlos csalódottságában és türelmetlenségében rejlik. Fia ebbéli tulajdonságait Fülöp a trón és hatalom akarására vezeti vissza, valódi oka azonban Karlos menyasszonyának, Valois Erzsébetnek az elvesztése, akit apja vett nőül. NA 7. II. 358–359.

4 VALOIS ELISÁBETH] Valois Erzsébet Izabella francia királyi hercegnő (1545–1568) II. Henrik francia király és Medici Katalin lánya. II. Fülöp harmadik felesége. A drámában sokkal fiatalabb férjénél, hajadonként Karlos menyasszonya volt. Két lánya született: Clara Eudoxia Eugenie (1566) és Catarina Micaela (1567). Harmadik és negyedik gyermeke szülés közben halt meg. Költői alakját a természetes jóság és az erős hazaszeretet jellemzi, szerelmét fékezve mindent megtesz azért, hogy Karlóst a németalföldi felszabadítás mellé állítsa. NA 7. II. 359–360.

5 DON KARLOS] Károly Asztúria hercege (1545–1568) II. Fülöp spanyol király és Mária Manuella portugál infánsnő fia. Anyja gyermekágyi lázban

- FARNESE SÁNDOR, Parmai Herceg, a Király Unoka Öcse.
 INFANS KLARA EUGENIA, három esztendőös gyermek.
 OLIVAREZ HERCZEGNÉ, Fő Udvari Dáma.
 MONDEKAR MARQUISNÉ.
 5 EBOLI HERCZEGNÉ, } Királyné Dámái.
 FUENTES GROFNÉ.
 MARQUIS POSA, Malthai Vitéz.
 ALBA HERCZEG.

halt meg fia születésekor. A spanyol trónörökös tragikus sorsának költői ábrázolása együttérzést kelt, amiként a németalföldi szabadságharc (1568–1648) lakosainak lázadása is a spanyol elnyomó uralom ellen. Don Karlos idealizált költői alakját a mélabú, a kétségbeesés és a tette képtelenség jellemzi. A szenvedélytől fűtött, melankolikus ifjú királyfi, Hamlet alakjával rokon figura. NA 7. II. 278. és 360.

1 FARNESE SÁNDOR] Alessandro Farnese Párma és Piacenza hercege (1545–1592), továbbá a spanyol uralom alatt álló Németalföld királyi főkormányzója haláláig. II. Fülöp unokaöccse és a koronaherceg egyik bizalmasa. NA 7. II. 361.

2 INFANS KLARA EUGENIA] A gyermek (1566–1592) II. Fülöp és Erzsébet idősebb lánya, a dráma idején három éves. NA 7. II. 361.

5 EBOLI HERCZEGNÉ] Eboli és Pastrana hercegnője Anna Mendoza (1540–1592). A hercegnő figurájának központi szerep jut a dráma intrikusainak triumvirátusában. Domingo és Alba támogatásával Karlos és Erzsébet után kémkedik, kettejük titkos viszonyának leleplezése a célja. NA 7. II. 361–362.

7 MARQUIS POSA] Posa fiktív alak, Karlos és Erzsébet bizalmasaként jelenik meg a drámában. Célja, hogy támogassa a trónörököst Németalföld felszabadításában. Költői alakja erősen vitatott, kettős természetű. Egyrésről a gondolati és vallásszabadság szószólója, másrésről pedig maga is intrikához és erőszakhoz folyamodik célja eléréséért, amint királyi kegyben részesül. NA 7. II. 362–363.

8 ALBA HERCZEG] Don Fernande Álvarez de Toledo y Pimentel (1507–1582) spanyol főnemes, az Aranygyapjas rend lovagja. Spanyol-Németalföld helytartója, a németalföldi szabadságharc (1568–1648) megtorlásának vezetője. Az egyetlen történelmi alak a drámában, aki szolgálatában állt V. Károly császárnak és fiának, II. Fülöp spanyol királynak is. II. Fülöp katonai és politikai teljhatalommal ruházta fel, továbbá azzal is megbízta, hogy felesége, Erzsébet kegyeibe férkőzzék. Domingóval szövetezik a király hatalmának gyengítésére. NA 7. II. 363.

GROF LERMA, Testőrkök Oberstere.
 HERCZEG FERIA, Arany gyapjas Vitéz,
 HERCZEG MEDINA SIDONIA, Admiral. } Spanyol Grandok.
 DON RAYMOND TAXIS, Fő Posta-Mester.

DOMINGO, Király Gyontatója.

5

Egy Karthäuser Klastrom PRIORja.

Az Ország Fő INQUISITORA.

Királyné PAGEja.

DON LUDVIG MERKADO, Királyné Házi Orvossa.

Több Dámák és Grandok, Tisztek, Pagek, Testőrkök s más néma Személyek.

10

1 GROF LERMA] Francisco Gomez de Sandoval y Rojas hercege (1550–1625). II. Fülöp és III. Fülöp király udvaronca. Schiller drámájában melegszívűségével, őszinteségével és Karlos iránti odaadásával kiemelkedik a többi udvaronc közül. NA 7. II. 364.

2 HERCZEG FERIA] II. Fülöp londoni nagykövete. Aranygyapjas vitéz, ahogyan Alba is, vagyis a világi lovagrend tagjai. NA 7. II. 364.

3 HERCZEG MEDINA SIDONIA] II. Fülöp spanyol armadájának parancsnoka.

4 DON RAYMOND TAXIS] A király postamestere, a spanyol-németalföldi levelek ellenőre.

4 Spanyol Grandok] A spanyol kasztíliai arisztokrácia tagjai a grandok, a katolikus királyoktól nyerték el hercegi vagy grófi címüket.

5 DOMINGO] Fiktív alak, a király gyontatója és legfőbb bizalmasa, a Domonkos-rend tagja, Alba herceg és Eboli hercegné szövetségese.

6 Egy Karthäuser Klastrom PRIORja] / Az Ország Fő Inquisitora. A forrásokhoz képest fordított sorrendben fordítva: Q^1/Q^2 : *Der Großinquisitor des Königreichs. / Der Prior eines Karthäuserklosters*. Egy Karthäuser Klastrom Priorja. A karthauzi szerzetesek, vagyis egy római katolikus félremete rend kolostorának vezetője.

7 Az Ország Fő INQUISITORA] Az eretnekek ügyében vizsgálatot végző bíró, az egyetlen olyan fontos szereplő a drámában, akinek csak tisztsége van, de nincs neve.

8 PAGEja] Q^1 : Page. Jelentése: apród.

[2r] ELSŐ FELVONÁS.
Királyi Kert Aranjuezbe

Első Jelenés
Karlos. Domingo.

- 5 DOMINGO Elmultak az Aranjuezi szép napok, s a Herczeg most sem
derültebb. Hiában volt tehát itt mulatásunk. Herczeg, szakassza
félbe e mesés halgatást, nyissa meg szívét az atyai szívnek. A Mo-
narcha fia nyugalmát – egyetlen fiát – nem vásárolhatja elég
drágán meg. (*Karlos a földre néz s halgat*) Lehetne e még ohajtás,
10 melyet az ég fiai közül a legkedveltebbtől megtagadott volna? Je-
len voltam midőn a Toledo falai közt elfogadta a hűségesküvést
a büszke Károly, midőn Fejedelmek tolongtak kézcsokolására, s
egy térdeléssel hat országok borultak lábaihoz. – Láttam [2v] az
ifjú büszke vért arczájába pirulni, mejjét magos feltételektől da-
15 gadni, láttam örömbé ömledező részeg szemét a gyülekezten vég-
gig reppenni. 'S Herczeg, azon szemek azt vallák, hogy nincs több
kíváncsi. (*Karlos elfordul*) Ezen megváltozás, e csendes innepi
búsongás, melybe már nyolcz napok óta látjuk Herczegségedet
borongani, ez az egész Udvar meséje, s az Ország rebegése; mely

6 Hiában] Hi<j>ában

11 közt] *in marg.* közt

5 Aranjuezi] A spanyol udvar nyári rezidenciája Madridtól délre, a Tajo
mellett fekvő kastély. Aranjuez békéje a madridi udvar feszült légkörének
ellentéte. NA 7. II. 366.

7 mesés] Q¹: *rätselhaft*. Jelentése: rejtélyes, talányos. DWB *Rätsel*: aenig-
ma. EMSzT *mesés*: fabulos, märchenartig.

11 Toledo falai] Toledo Madridtól délnyugatra fekvő, fallal körülvett spa-
nyol város. 1087–1561 között a kasztíliai királyok rezidenciája.

11 hűségesküvést] A kasztíliai és aragóniai rendek 1560-ban ismerték el
Karlóst trónörökösként. NA 7. II. 366.

12 kézcsokolására] A vazallus viszony elismerése, s megerősíti a király és
nemesei közötti jogok és kötelességek rendszerét.

18 nyolcz napok] Q¹: *Acht Monde*. Jelentése: nyolc hónap, az alkalai egye-
temről való hazatérés óta eltelt időszak.

19 meséje] Q¹: *Räthsel*. Jelentése: rejtélye, talánya.

már néhány aggodással tölt ejczakát okozott Ő Felségének, s nem kevés könnyeibe került a Herzcegséged Anyjának is.

KARLOS *hirtelen megfordulva.* Anyámnak? – O Istenem engedd, hogy megbocsásak annak, ki őtet Anyámmá tette.

DOMINGO *megdöbbenve.* Herczeg!

5

KARLOS *magát észrevéve, homlokát által fogja.* Tisztelendő Uram! Én igen szerencsétlen voltam Anyáimmal, már születésemkor első tettem Anya gyilkosság volt.

DOMINGO Lehetséges volna e kegyelmes Herczeg, hogy e szem[3r]-rehányás gyötörné lelkét?

10

KARLOS 'S uj Anyám is – nem fosztott e meg Atyám szeretetétől? Alig kezdett vala Atyám szeretni; minden érdemem csak a volt, hogy egyetlenje vagyok, s azonba Anyám egy leányt szült neki. O, s ki tudja még mi történt!

DOMINGO Herczegséged gunyolodik velem. Egész Spanyol Ország magasztalja királynéját, s csak egyedül Karlos gyűlölné? Hogyan Herczeg, ő legszebb Aszony a világon, még alig huszonkét esztendő, s már Királyné. S hajdonn a Herczegséged Mátkája? Lehetetlen Herczeg! a hol minden szeret csak egyedül Karlos nem gyűlölné. Vigyázzon, hogy Anyja észre ne vegye, mennyire nem tetszik ő fiának. E hírt fájdalommal venné.

15

20

1 aggodással] <gondal> aggodással

2 Herzcegséged] Herczeged *in marg.* ség

21 fiának.] fi<j>ának.

2 Anyjának] *Anya.* A dráma egyik konfliktusának kulcsszava. Egyrésről Karlos szülőanyjára, Mária Manuélia portugál infánsnőre utal, aki gyermekágyi lázban meghalt nem sokkal fia születése után. Másrésről pedig Erzsébetre, Karlos mostohaanyjára, aki korábban Karlos menyasszonya volt. Egyben ez az apa-fiú konfliktus első szöveghelye. NA 7. II. 281. és 366.

12 Alig...szeretni] Az uralkodó apai érzéketlenségének első és az apa-fiú konfliktus mibenlétére utaló második szöveghely. NA 7. II. 367.

13 egy leányt szült] A három éves infánsról van szó, aki 1566 augusztus 12-én született. Ez szintén az apa-fiú konfliktus szöveghelye, közelebbről a trónutódlás kérdésének beemelése a történetbe. NA 7. II. 367.

18 Herczegséged Mátkája] A királyné és a mátka nyilvános és magán szféráinak, szerepeinek szembeállítás a drámai konfliktus egyik előfeltétele. NA 7. II. 367.

21 E hírt fájdalommal venné] Domingo megszólalásának fordításából ki-

KARLOS Azt hiszi Tisztelend?

DOMINGO Ha Herczegséged emlékezik még az utolsó Saragossai Tournierrá, hol a Királyt egy elpattant láncsa darab megsértette. A Király Dámaival [3v] a Palota középső balconjába ült s nézte a vívást. Hirtelen kiáltás esik, hogy a Király vérzék. Tolongnak erre s arra – azonban egy tompa suttogás egészen a Királyné füléig hat, hogy a Herczeg vérzene – s leakart a legfelsőbb párkányzatrol ugrani. „Nem a Herczeg, a Király maga” – ezt viszanózzák. Hívjanak hát orvost, ezt feleli, azonban hogy újra lélekzetet vett.
(*kevés halgatás után*) A Herczeg el van merülve?

KARLOS. Bámulom a Király mulatságos Gyontatóját, ki olyan jártas az elmés történetekbe. (*Komolyon s borongó arczával.*) De mindég

3 megsértette] meg<karmolta> *in marg.* sértette.

7 leakart] *emend.* s leakart, leakart

9 újra] *in marg.* újra

marad 2,5 sor: Q¹: *Sie spotten meiner, Prinz. Ganz Spanien / vergöttert seine Königin – Sie sollten / Nur mit des Hasses Augen sie betrachten? / Bei ihrem Anblick nur die Klugheit hören? / Wie, Prinz? Die schönste Frau auf dieser Welt, / beim ersten Blick Monarchinn ohne Krone, / kaum zwei und zwanzig Frühlingen entflohen, – und Königin – und ehemahls Ihre Braut? / Unmöglich Prinz! Unglaublich! Nimmermehr! / Wo alles liebt, kann Karl allein nicht hassen; / So seltsam widerspricht sich Karlos nicht. / Verwahren Sie Sich Prinz, daß sie es nie, / Wie sehr sie ihrem Sohn mißfällt, erfahre; / Die Nachricht würde schmerzen.* A még alig huszonkét esztendő fordítása a Q¹-re mehett vissza, hiszen a T¹ francia forrásában 22 helyett 23 szerepel: *Et cette reine d'à peine vingt-trois ans.* A Q²-ben pedig nem is szerepel ez a sor: *Sie spotten meiner, Prinz. Ganz Spanien / vergöttert seine Königin. Sie sollten / Nur mit des Hasses Augen sie betrachten? / Bey ihrem Anblick nur die Klugheit hören? / Wie, Prinz? Die schönste Frau auf dieser Welt, / Und Königin – und ehemahls Ihre Braut? / Unmöglich Prinz! Unglaublich! Nimmermehr! / Wo alles liebt, kann Karl allein nicht hassen; / So seltsam widerspricht sich Karlos nicht. / Verwahren Sie Sich Prinz, daß sie es nie, / Wie sehr sie ihrem Sohn mißfällt, erfahre; / Die Nachricht würde schmerzen.*

2–3 Saragossai

Tournierrá] Q¹: *Turniers zu Saragossa.* II. Henrik lánya, Erzsébet eljegyzésének alkalmából rendezték ezt a lovagi tornát 1599. június 24-én Zaragózában. A tornán részt vett II. Henrik is, aki egy baleset következtében megsérült jobb szemén. NA 7. II. 368.

halottam mondani, hogy az ábrázatvonás lesők s a szó hordozok több rosztat tettek a világon, mint a méreg s a tör a Gyilkos kezében. Megkell vala Atyaságodnak a fáradságtól kímélni magát. Ha jutalmat vár, mennjen a Királyhoz.

DOMINGO Bölcsen teszi Herczegséged, hogy ily előre vigyázó az emberekkel – csak hogy különbséget tegye. Ne taszítsa vissza a Színmutatóval barátját is. Én a Herczegnek joakaroja vagyok.

[4r] KARLOS Vigyázzon hát, meg ne sejtse azt az Atyam, a Kardinali Süveg elveszne érte.

DOMINGO *meghökkenve*. Hogyan Herczeg? 10

KARLOS Igen is. Nem ígérte e meg Atyám az első Kardinali süveget, mely spanyol országba előadand.

DOMINGO A Herczeg csufolodik velem.

KARLOS Isten mentsen, hogy az irtoztató emberrel csufolodjam, ki Atyám idvezítheti s elkárhoztathatja. 15

DOMINGO Nem akarok a Herczegséged buslakodása tisztelt titkai után tapogatodni, csak emlékeztetni kívánom, hogy a gyötrődő lelkiismeretnek az szent Eklézsia menedéket nyitott, hová magoknak a Monarcháknak sincs kolcsok, sőt a hol a gonosz tettek is a szentség pecsétje alatt titokban tartatnak. Értett a Herczeg – 20
elegezt mondtam.

KARLOS O távol legyen tőlem, hogy a pecsét hordozot ilyenek által kísértetve kitegyem.

1 szó] s a<z> <anecdota> in marg. szó

3 Atyaságodnak] Atyaságonak in marg. -d-

12 előadand] *emend.* előadodand

18 Eklézsia] az in marg. szent E<k>klézsiai

6–7 Ne taszítsa...barátját is] Q¹: *Stoßen / Sie mit dem Heuchler nicht den Freund zurück*. A dráma egyik alapotívuma, a szereplők magán és udvari szerepköreiből adódó kényszerű magatartásbeli különbség szöveghelye. NA 7. II. 284. és 368.

8–9 Kardinali Süveg] Q¹: *Ihren Purpur*. Jelentése: bíborosi vagy kardinális méltóság jelképe.

16 titkai] Q¹: *Geheimniß*. Az udvari titkok feltárása Domingo legfőbb célja, s egyben az első jelenet központi motívuma. NA 7. II. 368.

20 szentség pecsétje] Q¹: *Siegel / Des Sacraments*. Jelentése: védi a gyónási titok sérthetetlenségét.

[4v] DOMINGO Herczeg, ezen gyanakodás – elismeri bennem leghívebb Szolgáját.

KARLOS *Domingot kezénél fogva*. Hagyjon fel tehát velem. Atyaságod egy szent ember, tudja azt a világ – de, szabadon kimondva, reám nézve már is nagyon terhelve van, hogy titkaim kitudja. Az Atyaságod utja a legtávolabb való, míg a Péter székéhez érkezik. A sok tudás megterhelhetné tisztelendet. Jelencse meg ezt a Királynak, ki ide küldötte.

DOMINGO Engem, küldött?

10 KARLOS Ugy mondtam. O jól, igen jól tudom, hogy ez Udvarnál elárultattam, – tudom hogy ezer szemek vannak bérelve engem kémlelni, tudom hogy Filep Király egyetlen fiát leggyávabb szolgainak eladva, 's királyibban fizet meg minden tőlem kikémlelt szóttagot, mint a hogy soha egy jó tettet sem fizetett. Tudom
15 – o hadjuk el – ne többet arról. Szívem kiakar ömleni s már is sokat mondtam.

DOMINGO A Király estve előtt visszaakar Madridba térni, az Udvar már készül. Van szerencsém jelenteni –

[5r] KARLOS Jól van. Követni fogom (*Domingo elmarad pauza után*)

5 terhelve] nagyon <el van foglalva> in marg. terhelve

5 hogy titkaim kitudja] *betoldás* hogy titkaim kitudja

10 tudom,] tudom <én>,

19 *elmarad*] el<megy> in marg. marad

1 elismeri] Q¹: *verkennen*. Jelentése: félreismer. EMSzT *elismer*: 1. anerkennen, 2. erkennen, 3. eingestehen, 4. bescheinigen.

6 Péter székéhez] Q¹: *auf Peters Stuhle*. Jelentése: a pápai trónra.

68.19–69.4 Jól van...meg tudod.] Hosszabb magyarrá fordított rész kihúzva a jelenet végéről:

<Aranyad kifogyhat, hajód a vészbe sülyedhetnek, a rebellio hajjai téged meg nem rettenthetve thronusodik csapkodhatnak, thronusod azért még is álhat, de ha majd fiad tettét...> A kihúzott szövegrész forrása a Q¹: *Dein Gold kann sich erschöpfen, deine Flotten / in Stürmen untersinken – Schreckenlos / siehst du die Wogen der Rebellion / bis an die Stufen deines Thrones schlagen. / Dein Thron steht fest. Doch –. T¹: Ton or peut s'épuiser, tes flottes peuvent être engoulées.... Tu vois avec dédain les flots de la révolte venir battre jusqu'au pied de ton trône. Ton trône est ferme... Cepedant'...Q²: Nem szerepel a szövegváltozatban ez az öt sor.*

19 *pauza*] Q¹: *Pause*. Jelentése: hallgatás.

Szegény Filep, szánásra méltó mint fiad! Látom már szíved a gyanú kigyoi mérges marásitol vérzeni. Szerencsétlen tudni vágyásod elfelejti a legrettentőbb titok felfedezését, dühösködni fogsz ha meg tudod.

Második Jelenés

Marquis Posa. Don Karlos.

5

KARLOS Ki jön! Mit látok! O mennyei lelkek, az én Rodrigom.

POSA Kedves Karlosom. –

KARLOS Lehetséges e? Való e? Te vagy e? – O Te vagy! Szívemhez öllelek, melegen érzem dobogni szíved az enyimen. O már ismét minden jól van [5v] Ez ölelésbe meggyógyul beteg szívem, az én kedves Rodrigom ölelem.

10

POSA A Herczeg beteg szíve? S mi van ismét jól? Minek kellett ismét jóvá lenni? Halja a Herczeg, mi teszen megdöbbenté!

KARLOS S mi hoz ily reménytelenül vissza Brüsseltől? O kinek köszönjem e meglepetést? Kinek? S én még kérdelem? Bocsásd meg az öröm részegének e káromlását mennyei Gondviselés! Kinek másnak rajtad kívül Mindenható! Tudtad hogy Karlosz Angyal nélkül van, elküldted őt, 's én még is kérdezend!

15

6 az én Rodrigom.] én <kedves> Rodrigom.

8 Szívemhez] <Mejmemhez szorít> Szívemhez

9 O már] O <most> már

16 részegének] *emend.* reszegének

17 rajtad] *emend.* rajdad

5 Marquis Posa. Don Karlos.] Schiller ifjúkori írásában, a „Theosophie des Julius” oldalain dolgozta ki az emberi tökéletesedés eszméjét, melynek garanciái a barátság és az áldozatkészség. Posa márkít, a herceg bizalmas barátját mindkét tulajdonság jellemzi. Ő az emberi jogok védelmezője, s a barátság kötelékében ezen ideál felé tereli Karlost. Dialógusukat ellentétes hozzáállásuk mozgatja. Egyrészt a nagy közös cél, az általános jó iránti törekvés jellemzi (Posa), másrészt pedig hangot kap a szenvedélyes, az egyéni érzésvilágból kiinduló elfogódottság (Karlos) is. NA 7. II. 369–370.

6 Ki jön!...Rodrigom.] Q¹ töredékben: *O ihr guten Geister! Mein Rodrigo!* A szöveghely forrása a Q² lehet: *Wer kommt? – Was seh' ich! O ihr guten Geister! Mein Roderich!*

14 Brüsseltől] A németalföldi Tizenhét Tartomány fővárosa, a spanyol uralkodó elleni lázadás egyik központja.

5 POSA Engedjen meg kedves Karloszom, hogy e lázzogo elragadta-
 tását megütődéssel kell fogadnom. Nem így reméltem én a Don
 Filep fiát találni. Ily rettentőleg egyszer sem köszöntött engem
 Károly; szokatlan pirulás gyulong most arczáján, ajaki hidegle-
 10 lösen remegnek. Mit gondoljak erről kedves Herczeg? – e nem
 az oroszlány mérész ifju, kihez engem egy elnyomatott vitéz nép
 küld – mert most nem úgy jelenek meg mint Rodrigo, nem mint a
 gyermek Karlosz hajdoni játszo társa – mint az egész emberiség
 Küldöttje, úgy ölelem a spanyol Infanst – a Flandriai tartomá-
 15 nyok [6r] azok, melyek Herczegségedhez sírnak s szabadításért
 ezszekelnek. Eljött a borzaszto idő, mely remény nélkül öszve-
 dulja szabadságaikat; tiranni modon markolodik Don Filep a sza-
 badon született Brabantiaiak szívébe. Vége a Herczegséged szép
 Tartományinak, ha Alba, a fanatizmus otromba Hohérja, spanyol
 15 törvényekkel megjelen Brüsszel előtt. A nagy Károly Császár dí-
 cső unokájába van e nemes haza utolso reményje. Oda lesz, ha
 felséges szíve elfelejtette az emberiségért dobogni.

14 Hohérja,] Hohérja <Jussa>,

9–10 Flandriai tartományok] A németalföldi tartományok tagja a Flamand grófság.

11–13 Eljött...szívébe.] Q¹: *Die Zeit ist da, die schreckenvolle Zeit, / die ohne Hoffnung ihre Freiheit endigt. / Tirannisch wühlt Dom Philipp in dem Herzen / des freigeborenen Brabants.* T¹ töredékben: *Un moment, un moment encore, et c'en est fait de toutes leurs espérances de liberté!* Q² szövegváltozatban nem szerepel ez a rész. A szöveghely forrása a Q¹ lehet. A brabanti hercegség a németalföldi tartományok tagja.

15 Károly Császár] V. Károly német-római császár (1500–1558) 1566-ban San Yuste kolostorába vonult vissza és fiára, Fülöpre hagyta a trónt. Schiller forrásmunkáiban szerepel az az állítás, hogy Karlos gyakran látogatta nagyapját a kolostorban. Az unoka németalföldi nézeteire nagy hatással volt a nagyapa politikai felfogása. NA 7. II. 371.

17 felséges szíve] Q¹: *sein erhabnes Herz.* Az *erhabenes* kifejezés az „Über das Erhabene.” („A fenségesről.”) című tanulmány előtti időszakból származik. A fogalom ebben a korai, Kant előtti időszakban a rendkívüli irányuló akarat erejét és nagyságát jelöli. NA 7. II. 371.

KARLOS Oda lesz. En csak könnyeket adhatok, s azokra nekem is
szükségem van. Ha az ég elhagyott, mi gondom a Nemzetekre?

POSA Istenem, mit kell halanom! Ezen oldalról még nem ismertem
Károlyomot. Így beszélhet e a nagy lélek talán az egyetlen, kit
időkora lélek pestise megkímélt, ki egész Europa szédelgése közt
egyedül megálott, s a papság mérges italát, melytől már a másod-
dik század tántorog, merészen eltaszította ajakitol – ki a Papok
meny köve, egy király álnok szentsége s egy Nemzet buzgolkodó
mámorossága ellen az emberiség eltaposott jussait feltartotta?

[6v] KARLOS Elmult időkről beszélsz. En is álmodtam hajdon egy
Károlyról, kinek tűzbe lobbant arcza, ha a szabadságról volt szó
– de az rég el van temetve; a kit itt látsz, nem az a Károly többé,
ki tőled Alkalaba bucsut vett. Nem az a Károly, ki édes részeg-

1–2 Oda lesz...Nemzetekre?] Q¹: *Sie stürzt dahin. Nur Thränen kann ich
geben und Thränen brauch'ich für mich selbst. Verließ der Himmel mich – was
liegt an Nationen.* Q² töredékben: *Sie stürzt dahin.* T¹: *C'en est fait d'eux! Je
ne puis leur donner que des larmes, et j'ai besoin de toutes mes larmes pour
mai-même. Quand le ciel seretire de moi, ques m'importent les nation?* A
szöveghely forrása a Q¹ lehet.

3–9 Istenem...feltartotta?] Q¹: *Hier kenn'ich meinen Karl nicht mehr. So
spricht / Der große Mensch – vielleicht der einz'ge, den / die Geisterseuche
seiner Zeit verschonte? / der bei Europa's allgemeinem Taumel / noch auf-
recht stand, den gift'gen Schierlingstrank / des Pfafferthums, von welchem
schon das zwei / Jahrtausend sich im Schwindel dreht, beherzt / vom Munde
stieß – der gegen Priesterblitze und eines Königs schlaue Heiligkeit / und ei-
nes Volks andächt'gen Rausch die Recht / der hingestürzten Menschheit gelten
machte. –* T¹ töredékben: *C'est donc là le langage de la grande ame, peut-être
de la seule qu'ait épargnée la contagion! Ainsi parle donc le seul homme qui,
dans le chancellement universel, resta debout, qui sut, d'une main courage-
use, repousser de ses lèvres la coupe empoisonnée du papisme, et qui tout seul,
contre les foudres ecclésiastiques contre l'hypocrite sainteté d'un monarque, et
contre les pieuses rêveries d'un peuple, osa retirer de l'oubli et réclamer à haute
voix les droits hes hommes.* Q² töredékben *Weh mir! Was muß ich hören!* A
szöveghely forrása a Q¹ lehet.

10 Elmult időkről beszélsz.] Q¹: *Sprichst Du von mir? Du irrst Dich, guter
Mensch.* Q²: *Du sprichst von Zeiten, die vergangen sind.* A szöveghely forrása
a Q² lehet.

13 Alkalaba] Alcalá de Henares. Spanyolország leghíresebb egyeteme a
drámai cselekmény idején.

ségébe merészlette a gondolatot, a Teremtő paradicsomát egykor mint határtalan Uralkodo újra teremteni spanyol Országba. O, a gondolat gyermeki volt, de isten szép. Oda vannak ezen álmak!

POSA Álmak, Herczeg? 'S csak álmak lettek volna?

- 5 KARLOS Hagyj engem sírni, szíveden meleg könnyeket sírni, egyetlen barátom! Nekem senkim – senkim nincs, a föld egész kerek-ségén senkim nincs! A mily messze Atyám királyi pálczája ér, a mily távol a hajokázás a spanyol vitorlákot repíti, sohult egy hely sincs – egy sincs, hol könnyeim kiönthetném, csak a te kebled. O mindenre kedves Rodrigo, a mit te és én egykor az égbe remélünk, Rodrigo, ne taszíts el szívedről.
- 10

Posa szótlán illetődésel Karlosra borul.

- [7r] KARLOS Gondold mintha én egy árva gyermek volnék, kit te szánakodásból a thronus mellől vettél fel. En csak azt tudom kü-
lömben is, hogy Király fia vagyok, de az atyai nevet nem ismerem. O ha az valo, a mit szívem mond, hogy te milliók közül vagy kiválasztva engem megérteni; ha valo az, hogy a teremtmény Károlyzba Rodrigot ujratereztette, s lelkünk gyengéd hurjait életünk reggelén egy hangra igazította; ha egy nekem enyhülést
20 ado könny drágább előttem mint Atyám kegyelme –

POSA O drágább mint az egész világ.

- KARLOS Oly szegényjé – oly árvává lettem, hogy hajdoni gyermek korunkra kell téged emlékeztetnem – hogy kérnem kel téged, rég elfelejtett adosságid lefizetned, melyet meg Matrok köntösbe csináltál, midőn te és én, két szilaj gyermek, oly atyafiason nőttünk
25 együtt. Nem gyötört akkor még más fájdalom, csak hogy lelked mellett oly elhomályosítva láttam magam. – Soká fájt ez, míg osztán elhagyott reményem, hogy hozzád [7v] hasonló lehessek, s akkor elvégeztem, Téged határtalanul szeretni. Ezer szívességgel
30 s hív baráti szeretettel kezdettelek gyötörni. 'S te büszke szív!

12 *Posa...borul*] Posa <(> szótlán illetődésel Karlosra borul < >)

25 két szilaj] két <p> szilaj

29 Téged] <hogy> Téged

24 Matrok köntösbe] Q¹: *im Matrosenkleide*. Jelentése: gyermekként.

mely hidegséggel fogadtál! Hányszor nem állottam melette, s te nem akartál látni! S meleg nehéz könnyek lábbogtak szemeimbe, ha engem odahagyva hozzád hasonló gyermekiket ölelgettél. Miért csak ezeket? Nem szeretlek-e én is szívesen? mondtam szomorúan; s te erre hidegen-komolyul térdeltél előmbe: ez illeti a Király fiát, azt mondad.

5

POSA O halgasson e gyermeki történetekről, melyek még most is pirítnak.

KARLOS Nem érdemlettem ezt tőled. Megvethetted eltéphetted szívemet, csak ne taszítottál volna el. Háromszor utasítottad el magadtól a Herczeget, 's ő ismét háromszor tért hozzád mint koldus szeretet ezsdekelni, 's erővel szeretetet tolni reád. Végre egy történet végbe vitte, a mit Karlos minden igyekeztével nem tehetett. Tudod, mikor játszasunk közt toll laptad Atyám Hugának a Cseh Országi Királynénak szemébe repült. Ő azt hitte, hogy szándékkal esett, s kisírt szemekkel panaszkolta bé a' Királynak. Az egész palotái [8r] ifjúságnak meg kellett jelenni, hogy a bűnös kimutattassék. Esküdt a Király, hogy ezen álnok tettet, ha tulajdon gyermeke is, a legrettentőbben megbünteti. Ekkor láttalak téged távolra reszketteve álani, – s én ekkor, én előléptem, a Király lábához vettem magam. En cselekedtem, így szólék, fiadon töltsd boszudot.

10

15

20

POSA Ah, mire emlékeztet a Herczeg!

KARLOS S végbe is vitetett: a gyanakodva ott álló udvari Cseledek láttára s sklavi módon végbe vitétt Károlyodon; de én reád néz-

25

14 Tudod...laptad] <Egy> Tudod, mikor játszasunk közt <a te> toll laptad

2 könnyek lábbogtak] Q¹: *Thränentropfen hingen*. Jelentése: könnybe lábad a szeme, könny futja el a szemét. EMSzT *lább, lábbog*: lebeg, schweben.
3 hozzád hasonló] Q¹: *Vasallenkinder*. Jelentése: gyámságba vett apa nélküli gyermekek megnevezése.

14 toll laptad] Q¹: *Dein Federball*. Jelentése: tollaslabdád. EMSzT *lapta*: labda, Ball.

14 Atyám Hugának] V. Károly német-római császár lánya, Maria volt Don Karlos nagynénje.

25 sklavi módon] Q¹: *auf Sklavenart*. Jelentése: kegyelem nélkül. DWB *Sklavenart*: art, die sklaven eigen, gemäsz ist.

tem 's nem sírtam. A fájdalom miatt csikorgottak fogaim; de én nem sírtam. Királyi vérem gyalázatosan csorgott a kiméletlen vesző sujtások alatt; de én reád néztem 's nem sírtam. Eljöttél te ekkor, s zokogva elimbe rogytál. Igen is, meg van győzve büszkeségem, ezt mondad, megfogom adosságom fizetni ha Király leszel.
5 POSA *kezét nyujtván*. Meg is fizetem Károly. A gyermeki fogadást mint férfi megújítom. Eljön nekem is az ora, melybe lefizethetem.
[8v] KARLOS Most, most, o ne halaszd. Eljött az idő, melybe magad feloldhatod. Nekem szeretett kell. – Egy rettentő titok ég mejjembe.
10 Ki kell, ki kell öntenem. Elhaloványodott arczádon akarom halálos ítéletem olvasni. Haljad – rémulj – de ne szolj ellene. – én szeretem az Anyámat.

POSA O, nagy Isten!

KARLOS Nem! E kímélést nem kívánom. Mond ki, szolj hogy a nagy
15 világ egész kerekségén egy nyomoruság sem hasonlított az enyimhez. Mond ki, gyanítok mindent a mit mondhatsz. A fiu szereti Anyját. A világ szokása, természet rendje s a Roma törvényjei kárhoztatják ez indulatot. Jussom rettenetesen öszve botlik az Atyáméval; érzem ezt s még is szeretek. Ezen ut csak a megtébo-
20 lyodásra vagy a vesztőhelyre vezet. En remény nélkül szeretek – vétkesen – halálos aggodással s életem veszélyezésevel – tudom, látom, érzem ezt, s még is szeretek.

POSA S tudja e a Királyné e hajlandóságát?

23 POSA] *emend.* Pasa

9 Nekem szeretett kell] Q¹-ben a gondolatjel folytatásaként Posa megszólalása olvasható: *Liebe, bester Karl, / ists ja allein, worin mich Philipps Sohn / nicht übertreffen kann*. Q²-ben hiányzik ez a megszólalás, a szöveghely forrása a Q² lehet.

12 én szeretem az Anyámat] Karlos első alkalommal nevezi meg titkos szerelmét. Az Anya iránti érzésnek nem a vérfertőző karaktere válik hangsúlyossá, hanem az apával való riválizálás. A természet rendje és a vallásos világregnd ellentéte szüli a konfliktusokat. NA 7. II. 374. Vö. Karlos ezt követő megszólalásával: *A világ szokása, természet rendje s a Roma törvényjei kárhoztatják ez indulatot. Jussom rettenetesen öszve botlik az Atyáméval; érzem ezt s még is szeretek*.

[9r] KARLOS Hogy fedhettem volna fel magam neki? Ő Filep Hitvesse s ez spanyol föld. Atyám féltékenységétől lesve, az etiquette-től körül zárva, hogy közelíthettem volna hozzá tanuk nélkül? Nyolcz pokol kínu holnapja már, hogy az Universitásból haza hí-
vatt a Király, hogy Anyámat naponként látni, s mint a sír hal-
gatni, vagyok kárhoztatva. Nyolcz pokol kínu holnapja Rodrigó,
hogy e tűz tépdeli szívemet; hogy már ezerszer jelenti magát aja-
kimon e borzasztó titok, de gyáván s remegve ismét vissza csak
szívem be. O Rodrigo, csak néhány pillantattott, csak annyi időt
ajándékozz vele lennem, a menyire egy embernek szüksége van
Istenével számot vetni.

POSA Ah! – s az Atyja, Herczeg!

KARLOS Szerencsétlen! miért kell e reája emlékeztetned? Beszélj a lekiisméret minden gyötrelmeiről, csak Atyámrol ne szolj.

POSA 'S gyűlöli tehát Atyját?

KARLOS Nem, eh nem gyűlölöm, – de még is borzadás 's gonosz-
tévői aggodás ragadnak meg e névre. [9v] Tehetek e rola, ha a
sklavi nevelés még gyermeki szívembe eltépte a szeretet gyen-
géd csíráját? Hat esztendő voltam már, midőn a Rettenetést, ki
a mint mondták Atyám volt, elébb megláttam. Ez egy reggel tör-
tént, minek előtte már négy halálos ítéletet alá írt volt. Ezután
csak akkor láttam, ha valamely hibámért büntetést szabtak. O Is-
tenem, érzem hogy itt elkeseredem, – ne többet rola, ne –

POSA Nem. Most kell magát kiönteni. Szavakba enyhül a terhelt szív.

KARLOS Gyakron vívtam magammal, néha ha őreim aludtak, éjfél-
kor meleg könnyekkel borultam a szent Szűz képéhez, 's fiui szí-
vért eszdekelttem hozzá, de meghalgatatlan álottam fel. Ah Rodri-

26 Szűz képéhez] <lábaihoz> képéhez,

4 az Universitásból] Q¹: *hohen Schule*. Az Alkalai Egyetem, ahonnan Kar-
los nyolc hónapja tért haza. NA 7. II. 377.

14 csak Atyámrol ne szolj.] Q¹-ben itt még szerepel egy mondat a folytatás-
ban: *Unheilbar, / auf ewig rissen zwischen mir und ihm / die demantstarken*
Bande der Natur. Q²-ben nem folytatódik Karlos megszólalása, a szöveghely
forrása a Q² lehet.

18 sklavi nevelés] Q¹: *knechtische Erziehung*. Jelentése: szigorú, rideg ne-
velési módszer. DWB *knechtisch*: slave, diener.

go! Fejtsd meg nekem a Végzet e csudálatos meséjét; miért adta
nekem a sors ezer Atyák közül éppen ezt az Atyát? S neki ezer
jobb fiak közül éppen ezt a fiat? Soha a természet egész kerület-
ben nem szült ennél két ellenkezőbb részt. Miért kényszerítette
5 ő az emberiség két végsőjét – engem és őtet ilyen szent kötél ál-
tal egybe? Borzasztó Végzet! miért kellett ennek így történni?
Miért kellett két egymást kerülő embernek azon egy kívánságba
rettenetesen egybe találkozni? Itt Rodrigo, itt kéretlenséges csil-
lagzatot látsz, melyek az idők egész kerületében a [10r] pont tető
10 pályájin egyetlenszer egymást öszvedülva egybe botlanak, s az-
után örökre kerülnek egymást.

POSA En szerencsétlen kimenetelt gyanítok.

KARLOS En is azt. Borzasztó álmak üldöznek, mint a pokol Furia-
ji. Kétségesen vív jobb Geniuszom irtoztató intézeteimmel. Sze-
15 rencsétlen sejdítgetésem tekervényes sophismákon hurczol ke-
resztül, míg végre egy pezsgő mélység partjánál meghökken. – O
Ródrigo, ha benne valaha Atyámot elfelejthetném – Rodrigo, lá-
tom megértett rémült tekinteted; ha benne nem Atyám nézném,
mi lenne nekem akkor a Király?

20 POSA *halgatás után.* Bátorkodjam e Karlosom arra kérni, hogy akár
mit is akarjon tenni, barátja tudása nélkül nem teszi! Ígéri e azt
nekem?

KARLOS Mindent, mindent a mit barátságod jóvall. En tartalék nél-
kül reád bízom magam.

25 POSA A mint mondják a Monarcha visszaakar a Városba térni. Az idő
rövid. Ha a Királynéval titkon akar beszélni, sohult jobban meg
nem eshetik, mint itt Aranjuezbe. A hely csendessége s a nem oly
szoross etiquette segítni fognak.

KARLOS Ez volt az én reményem is, de ah hiába!

1 meséjét] Q¹: *Räthsel*. Jelentése: rejtélyét, talányát. DWB *Rätsel*: aenigma.
EMSzT *mese*: Märchen.

15 sophismákon] Q¹: *Sophismen*. Jelentése: álokoskodások.

16 mélység] Q¹: *Abgrund*. A szakadék, mélység Schiller korai drámáiban
az apa-fiú konfliktus motívuma. A világ erkölcsi berendezkedésének meg-
kérdőjelezése az apa-fiú kapcsolat megbomlása. Fülöp kétségbeesésében
szintén a szakadék szélén látja magát. NA 7. II. 375.

23–24 tartalék nélkül] Q¹: *ganz*. Jelentése: egészen.

[10v] POSA Nem egészen. Sietek mindjárt bejelentetni magam a Királynénál. Csak ő tudja egyedül barátságunk titkát. Ha Spanyol országba is az ő a ki Henrik Udvarában volt, úgy nyíltszívűséget talállok. Szemeiben szíve szoll, s ha Karlos reményét sejdíthetem, ha ezen együtt beszélésre disponálva találom – s Damait ellehet küldeni – 5

KARLOS Azokat többnyire megnyertem, kivált Mondekar fia által, ki mint Page, szolgál nálam.

POSA Annál jobb. A Herczeg tehát nem leszen távol adott jelemre előjöni. 10

KARLOS Teszek mindent, csak siess.

POSA Nem mulatok. Ott tehát találkozunk.

Mindketten különböző oldalon elmennek.

Harmadik Jelenés

A Királyné Udvara Aranjuezbe. 15

Egyszerű mezei Vidék melyet egy Allée vág keresztül.

A Királyné. Olivarez. Eboli és Mondekar egy Alléen jönnek

[11r] KIRÁLYNÉ Mondekarhoz. Maradjon a Marquisné velem. Az Eboli vigyorgó szeme egész reggel olta gyötörnek. Nézze csak, alig tudja örömét tartoztatni, hogy ma a mezőtől bucsut vesz. 20

EBOLI Nem tagadhatom Felséges Aszonyom, hogy Madridba nagyon örömmel térek vissza.

MONDEKAR 'S Felséged nem? oly bajosan válna meg Aranjueztől?

4 Szemeiben] <H> Szemeiben

3 Henrik Udvarában] Q¹: *Heinrichs Hof*. II. Henrik francia király volt Erzsébet apja.

5–6 Damait ellehet küldeni] Q¹-ben hosszabb a jelenet befejezése, melyben a királynő dámáiról nem esik szó. A szöveghely forrása a Q² lehet: *sind ihre Damen zu entfernen – / Karlos. Die meisten sind mir zugethan. – Besonders / Die Mondekar hab'ich durch ihren Sohn, / Der mir als Page dient, gewonnen. – / Marquis. Desto besser. / So sind Sie in der Nähe, Prinz, sogleich / Auf mein gegebenes Zeichen zu erscheinen. / Karlos. Das will ich – will ich – also eile nur. / Marquis. Ich will nun keinen Augenblick verlieren. / Dort also, Prinz, auf Wiederseh'n. (Beyde gehen ab auf verschiedenen Seiten.)*

- KIRÁLYNÉ Bajoson – ezen szép vidéktől. Itt egészen a magam világá-
ba vagyok. Ezen helyecskét már rég kedveltemmé választottam:
ez engem hazámra emlékeztett; itt találok fel mezei természe-
tem, ifju éveim lelki barátnéját; itt gyermekkori játékim; itt Fran-
5 czia országi szellők lengenek. Ne tudja fel ezt nekem Herczegné,
minyájunkot vonsz szíve honnja felé; úgy hiszem, minden részre
hajló hazája mellett.
- EBOLI De mily magános, mily holt s szomorú itt minden. Azt gon-
dolná az ember, hogy a la Trappei Klastromba van.
- 10 KIRÁLYNÉ Sőt az ellenkezője – én Madridba találok mindent holt-
nak. De mit mond erre Olivarez?
- [11v] OLIVAREZ Ugy gondolom Felséges Aszonyom, hogy a Kirá-
lyoknak eleitől fogva szokása volt, egy holnapot itt, egyet a Pra-
doba tölteni, s a telet a Residentiaba.
- 15 KIRÁLYNÉ Én Olivarezzel mindég egy vélekedésbe vagyok.
MONDEKAR De mily gyönyörű lesz közelebből Madridba lenni!
Már készítik a Plaza Mayort egy Bika harczra, s egy Auto da Fe
is ígértetett nekünk.

10 ellenkezője] *ante corr.* ellenkezője

12–13 Királyoknak] Királyoknak <eleje olta>

17 egy Bika] egy <bí> Bika

6–7 úgy hiszem...mellett] Q¹-ben szerepel ez a sor és még egy megszólá-
lás Mondekartól: *Wir alle, glaub'ich, / sind für das Vaterland parteiisch. /*
Mondekar. Ist / man das in Frankreich auch? Q²-ben ettől eltér a királynő
végszava, ugyanakkor nincs benne ez a sor Mondekartól, ahogyan a ma-
gyar fordításból is hiányzik: *Uns alle zieht / Das Herz zum Vaterland.* A
szöveghely forrása a Q¹ lehet.

9 la Trappei Klastromba] Q¹: *in la Trappe*. Jelentése: trapista kolostorba. A
trapisták Normandiában alapított katolikus szerzetesrend, tagjai hallgatási
fogadalmat tettek.

13–14 Pradoba] Q¹: *Prado*. Madridtól északra fekvő nyaralóhely, királyi
rezidencia.

14 Residentiaba] Q¹: *Residenz*. A spanyol királyok lakhelye, melyet 1561-
ben helyezték át Toledóból Madridba. NA 7. II. 376.

17 Plaza Mayort] Q¹: *Plaza Major*. Madrid központjában fekvő hatalmas
tér, a bikaviadalok és a boszorkányégetések helyszíne.

17 Auto da Fe] Q¹: *Auto da Fe*. Jelentése: A spanyol inkvizíció által eret-

KIRÁLYNÉ Nekünk ígértetett? 'S ezt az én szelid Mondekaromtól hallom?

MONDEKAR Miért ne? Nem de Eretnekek e, a' kiket megégetnek?

KIRÁLYNÉ Reméllem, Eboli másként gondolkozék.

EBOLI Én? Esedezem Felségednek, ne tartson rosszabb Kereszténynek Mondekarnál.

KIRÁLYNÉ Ah! Színte el is felejttem hol vagyok – valami másrol beszéljünk. Ugy hiszem, a mezőről vala a szó. Ez a holnap, úgy tetszik nekem, hihetetlen hamar eltölt. Sok örömet, igen sokat ígertem magamanak ez itt mulatással, s nem tölt bé reményem. Úgy vagyok e ez minden remennyel? Nem találhatom fel a kívánságot, melynek híjjával vagyok.

[12r] OLIVAREZ Eboli Herczegné még nem tudatta velünk, ha remélhet e Gomez? Ha minél hamarább úgy köszönhetjük e mint Hitvessét?

KIRÁLYNÉ Épen jó hogy emlékeztet. (*Ebolihoz*) Engem kérnek, hogy a Herczegnénél közbe szóló legyek. De hogy tehessem azt? Azon férfinak kit Ebolimmal megajándékozok, érdemesnek kell lenni.

OLIVAREZ Gomez érdemes is, kit a Monarcha is kítetszőleg megkülönböztet.

KIRÁLYNÉ De azt is kívánnok tudni, ha volyon tud e szeretni, s megérdemli e a szerelmet? erről a Herczegnét kérdem, Eboli!

EBOLI *némán s zavarodva áll, szemeit földre szegezve, végre a Királyné lábaihoz rogy.* Nagy lelkű Királyném! Könyörüljen rajtam, ne hadjon az Istenért, ne hadjon feláldoztatni –

KIRÁLYNÉ Feláldoztatni? – Ne többet, áljon fel! Rettentő sors feláldoztatni, hiszem a Herczegnének. Áljon fel. Rég e hogy a grof ajánlását viszaadta?

9 Sok] Sok<at>

27 hiszem a Herczegnének] <Ebolinak> a Herczegnének.

nekséggel vádoltak és halálra ítélték körmenté, majd a halálos ítélet végrehajtásakor az eretnekek elégetése máglyán.

8 holnap] Q¹: *Der Monat*. Jelentése: a hónap.

14 Gomez] Rui Gomez Eboli későbbi férje, Philipp bizalmasa és Karlos udvarmestere. NA 7. II. 376–377.

26 Feláldoztatni] A nő feláldozása a házasság intézményében olyan motívum, amely jellemzi Ebolit és a Királynőt is. NA 7. II. 377.

EBOLI *felálván*. O már sok holnapja. Herczeg Karlosz még akkor az
Universitásban volt.

[12v] KIRÁLYNÉ *megdöbben, vizsgálodo pillantatot vetvén Ebolira*.
Megvizsgálta e jól okati?

5 EBOLI *hévvel*. Az soha nem lehet, ezer okai vannak, a miért nem
lehet.

KIRÁLYNÉ *egész komolysággal*. Egynél több már sok. A Herczegné
nem szeretheti őt, s elég az. Beszéljünk egyébről. (*a többi Damák-*
hoz) A kicsin Infansom még ma nem láttam. Olivarez, hozza el.

10 OLIVAREZ *óráját nézve*. Még nincs órája Felséges Aszonyom.

KIRÁLYNÉ Még nincs órája melybe Anya lehetek? Ez már csakugyan
szomoru! Ne feléjtsen emlékeztetni ha eljön az ora.

*Egy Page bejön, lassan beszéll Olivarezzel, ki azonnal
a Királynéhoz fordul.*

15 OLIVAREZ Marquis Posa, Felséges Aszonyom.

KIRÁLYNÉ Posa?

OLIVAREZ Francia Országból és a Nederlandból jön. Kíván udva-
rolni, s a Regensnétől Felséged Anyjától leveleket adni által.

KIRÁLYNÉ S szabad e az?

20 [13r] OLIVAREZ *gondolkodva*. Ezen különös cikkelyről nincs em-
lékezet parancsolatomba, ha valyon egy Casztíliai Grand idegen
Udvarokrol hozott leveleket, általadhat e a Királynénak

KIRÁLYNÉ Tehát a magam kíséretével megpróbálom.

8 nem szeretheti] nem <be> szeretheti

9 Infansom] Q¹: *Infantinn*. Klara Eugenia királykisasszony, a Királynő lá-
nya.

18 Regensnétől] Q¹: *Regentinn Mutter*. Katharina von Medici (1519–1589).
II. Henrik halála után, fia kiskorúsága idején kormányzott.

20–21 emlékezet] Q¹: *ist [...] nicht gedacht*. Jelentése: nem gondoltak rá,
nincs említve.

21 Casztíliai Grand] Q¹: *ein Kastilian'scher Grand*. A spanyol kasztíliai a-
risztokrácia tagjai a grandok, a katolikus királyoktól nyerték el hercegi
vagy grófi címüket.

22 Királynénak] Királynénak <kerti erdőcskéjében>

OLIVAREZ De nekem engedje meg Felséged, hogy ezen esetben eltávozhassam addig.

KIRÁLYNÉ A mint akarja a Herczegné.

Olivarez elmegyén, Királyné int a Pagenak, s ez is elmegy.

Negyedik Jelenés

5

Királyné. Eboli. Mondekar és Marquis Posa

KIRÁLYNÉ Chvalier, szerencsétetem Spanyol országban.

POSA Melyet soha büszkébb jussal hazámnak nem nevezetem, mint most.

KIRÁLYNÉ *a két Dámához, a Marquist ajánlva.* Marquis Posa, ki 10
Atyámmal a Rheimsi Tournierbe láncsát tört, 's szívem' három-
szor győzedelmeskedtette. Nemzetének elsője, ki nekem érezni
tanította a dicsőséget, Spanyol ország királynéjának lenni. (*A Marquishoz fordulva*) [13v] Chvalier, midőn a Louvreba utolszor
láttuk egymást, akkor úgy hiszem még nem gondolta, hogy Casz- 15
tillaba vendégem leszen.

POSA Nem nagy Királyném; mert akkor még nem gondoltam, hogy
Francia Ország hozzánk vesztí azon egyetlenjét a kiért irigyel-
tük.

KIRÁLYNÉ Büszke spanyol! Egyetlenjét? 'S ezt egy Valoisi ház leá- 20
nyának?

POSA Most mondhatom, mert Felséged már miénk.

KIRÁLYNÉ A mint hallom a Marquis Francia Országot is utjába vet-
te; mit hoz nekem nagy tiszteletű Anyamtól s szeretett Bátyáim-
tól? 25

POSA *leveleket ád által.* A Felséges Regensnét betegen találtam, el-
vonva magát a világ minden örömeitől, azon kívűl hogy királyi
leányát boldognak tudhassa a spanyol thronuson.

4 Pagenak, s] <ki> s

7 Chvalier] Q¹: *Chevalier*. Jelentése: lovag, Posa a máltai lovagrend tagja.

11 Tournierbe] Q¹: *im Ritterspiel*. Jelentése: a lovagi játékokon.

14 Louvreba] Q¹: *im Louvre*. Jelentése: a párizsi királyi palotában.

- KIRÁLYNÉ S hogy is ne lenne boldog, ily kedves vérektől szeretett-
 ve? S annyi kedves vissza emlékezések – A Marquis útjában sok
 Udvarokot meglátogatott, s a mint olvassuk, a fél északot is bér-
 ta; sok országok s emberek szokásait tapasztalta, – 's most már,
 5 a mint mondják, elhatározta volna honnjában magának élni? –
 mint nagyobb Fejedelem Kastélya csendes [14r] falai közt, a mi-
 lyen Filep Király van, a thronusonn? – mint szabad lélek! – s mint
 Bölcs! – Kétlem ha szeretni fogja e Madridba. Az ember igen – –
 nyugodt Madridba.
- 10 POSA A mely boldogságot nem érzi az Europa több része.
 KIRÁLYNÉ A mint hallom nem. Én a világnak szinte minden dolga-
 irol elfelejtkeztem. Ugy találom, hogy nincs könnyebb s nyugal-
 masabb, mint Királyné lenni.
- POSA Valóban az, annak a ki már arra volt születve.
- 15 KIRÁLYNÉ *merően nézve a Marquist.* A világ megvesztegette a Mar-
 quist. Alig ismerem meg már a Marquisba a Philosophust, ki sem-
 mitől meg nem rendíthetve, a thronusnál is meg mondta a valót.
 POSA Söt inkább, az a legmérészebb bátorság, ott mondani meg a
 valót, hol a Hízkelkedő bizonyosan nem merne.

1 kedves vérektől] <Atyafiák> vérektől

8 Kétlem] *ante corr.* Kétkedem

10 A] <...> A

2 Marquis útjában] Posa európai útjának motívuma a dráma utolsó felvo-
 násában tér vissza, a végkifejletben a németalföldi összeesküvés előkészü-
 letéeként értékelik majd.

3–4 a fél északot is bérta] Q¹:-ben szerepel ez a rész és tovább is foly-
 tatódik a Marquis londoni látogatását taglalva, ami a magyar fordításból
 hiányzik: *den halben Norden, les'ich durchgereist's – / In London waren Sie
 sehr lang'.* / Eboli. *In London! – Also hat der Chevalier / der Ketzer Königin
 gesehen? – Wie / sah sie denn aus? / Marquis. So schön beinahe, wie Prin-
 zessinn Eboli auf – einem Throne. / Eboli. Schön! – Mondekar.* Q²-ben nincs
 benne a fél északra való utalás, sem pedig a folytatás a londoni események-
 ről, így a szöveghely forrása a Q¹ lehet.

7–8 mint szabad lélek! – s mint Bölcs!] Posa későbbi udvari szerepének, a
 király bizalmi emberének és a mindent átlátó filozófusnak az előképe jele-
 nik meg a szövegben. NA 7. II. 290.

- KIRÁLYNÉ *Ebolihoz*. Herczegné, amott egy nyílt Hyacintot látok? – Nem szakasztaná e le nekem? (*Eboli elmegyén. A Királyné valamennyire lassan a Marquishoz*) Marquis, csalodnám ha idejöttével egy vidámabb emberrel nincs több ezen Udvarnál.
- POSA Egy szomorut találtam itt – kit a világon csak egy tehet – 5
[14v] EBOLI *a virággal visszajöve*. Mivel a Marquis annyi országokat látott, kétségen kívül sok nevezetést tud beszélni.
- POSA Igen is, s a mint tudva van a viszontagság keresés tiszte a Ritternek – s a legszentebb a Dámákot védni.
- MONDEKAR Az Oriások ellen? Most nincsenek Oriások. 10
- KIRÁLYNÉ A Marquisnak igaza van, vannak most is Oriások, de Ritek nincsenek többé.
- POSA Nem régen még, Nápolybol valo víszatértemkor, egy megértő történetnek voltam tanuja, melyet a barátság szent Legatuma tulajdonommá tett; – ha nem tartanék, Felséged az elbeszéléssel 15
terhelni – –
- KIRÁLYNÉ Enyim nem lehet a választás, mivel már a Herczeg tudni vágyásától nem lehet megtagadni. Kezdje el. En is barátnéja vagyok a történeteknek.
- POSA Két nemes házak Mirandolába, ráunva a féltékenység 's viszongásra, mely reájok a Gibellinek 's Guelfek által már századok 20
olta örökségképen szállott, elvégzék az atyafiság gyengéd kötelelével örökös békére lépni. A hatalmas Pietro testvére fia, Fernando, 's az isteni Mathilde, Colomannak leánya, választattak ki az egyesülés e szép kötelét szenté tenni. Soha a természet egy má- 25
sért szebb két szívet nem formált, – soha a világ egy választást

1 Hyacintot] Q¹: *Hyazinthe*. Jelentése: jácint.

8–9 Ritternek] Q¹: *Ritter*. Jelentése: a lovagnak.

10 Oriások] Q¹-ben és Q²-ben ezt követően egy mondat áll a Marquistól, mely a magyar fordításból kimaradt: *Gewalt / ist für den Schwachen jederzeit ein Riese*. A szöveghely forrása bizonytalan.

11–12 Ritek] A máltai lovagrend tagjai.

14 Legatuma] Q¹: *Legat*. Jelentése: hagyaték, örökség.

20 Mirandolába] Mirandola észak-itáliai város. Az itt következő történetet Schiller találta ki. A királyné helyzetének megvilágítását szolgálja, illetve lehetőséget ad Karlos ügyének szóba hozására. NA 7. II. 379.

21 Gibellinek 's Guelfek] A pápapártiak és a császárpártiak megnevezése.

boldogabbnak nem magasztalt! – Még csak képében imádta Fernando szeretett Mátkáját; [15r] s mint rebegett valónak találni, a mit a képben forró várakozási nem mertek elhítenni! Paduaban, hol tudománnyi tartoztatták, csak a boldog pillantatra várt, mely megengedendi Mathildeje lábainál szerelme első hodolását elre-
5 begni (*A Királyné figyelmesebb lesz. Tovább folytatja a beszédet, a mennyire a Királyné tekintete engedi, inkább Ebolihoz fordulva*) Azonban az öreg Pietro kezét szabaddá teszi Hitvesse halála. Ifjui lángozattal kezdi az öreg halgatni, a Mathilde szépségéről ömledező hír hangját. Elmegy! meglátja! – s szereti! – Az új gerjedelem elfojtja az öregbe a természett gyengédebb szavát; a Bátya megkéri Öccse Mátkáját, 's szenté teszi az oltár előtt ragadományját.

KIRÁLYNÉ S Fernando mit határoz?

15 POSA Nem tudva a rettentés változásról, szerelem szárnyán repül az öröm részége Mirandola felé. A csillag fényével már elérte sebes paripája a kaput. A megvilágosított szálából trombita s dall bachantis tombolása dörög eleibe. Remegve tántorog fel a grádicson, meg nem ismertetik a lakodalmi szálába, hol tomboló vendégei közt ült Pietro – s egy Angyal melette, egy Angyal kit Fernando ismer, ki álmaiban sem jelent meg neki ily dicsően. Egyetlen pillantat mutatja mit bírt, mutatja mit vesztett el örökre.

[15v] EBOLI Szerencsétlen Fernando!

KIRÁLYNÉ Ugy hiszem, hogy itt a történetnek vége van? Végének
25 kell itt lenni.

POSA Még nem egészen.

KIRÁLYNÉ Nem mondá e azt is a Marquis, hogy Fernando barátja volt.

POSA Elöttem egy sincs kedvesebb a világon.

30 EBOLI Folytassa tehát tovább a Marquis.

9 Ifjui lángozattal] Ifjui <j> lángozattal

12–13 ragadományját] Q¹: *seinen Raub*. Jelentése: zsákmányát.

17 szálából] Q¹: *Saal*. Jelentése: terem, szoba.

18 bachantis] Q¹: *bachantisches*. Jelentése: mámoros

18–19 grádicson] Q¹: *die Stufen*. Jelentése: lépcsőkön.

POSA Igen szomorú a következője – s emléke ujítja fájdalmam.
Engedje el a Herczegné a bévégzését.

Minnyájon halgatnak.

KIRÁLYNÉ *Ebolihoz fordulva.* Végre talám megengedették leányom
ölelni. Herczegné, hozza el, kérem. (*Eboli elmegy. A Marquis ínt* 5
egy hátul álló Pagenak, s ez azonnal kimegy. A Királyné feltöri a
Marquistól hozott leveleket, 's meglepve lenni látszik. Posa ezalatt
titkon s igen fontosán beszél Mondekárral. A Királyné az olvasás
után vizsgálódva fordul a Marquishoz.) A Marquis semmit sem
mondott nekünk Mathilderol, talám nem tudja a Fernando gyöt- 10
rődését.

[16r] POSA A Mathilde szívét még senki ki nem tanulta. – De a nagy
lelkek csendesen tűrnek.

KIRÁLYNÉ Miért néz körül? Kit vigyáz?

POSA Arrol gondolkodom, milyen boldog lenne egy bizonyos valaki, 15
kit meg nem nevezhetek, ha az én helyemen lenne.

KIRÁLYNÉ S ki az oka, hogy ő nem az?

POSA *tűzzel szavát szakasztva.* Hogyan? Merészeljem e ezt úgy ma-
gyarázni, a hogy akarnám? Találna e bocsánatot, ha most meg-
jelenne? 20

KIRÁLYNÉ *megrebbenve.* Most? Marquis? Most? – Mit ért azonn?

POSA Remélhetne e? Igen e?

KIRÁLYNÉ *nevekedő zavarodással.* Megijeszt a Marquis – Talám csak
nem.

POSA Itt van már maga. 25

Marquis Posa és Mondekar eltávoznak.

Ötödik Jelenés
Királyné és Don Karlos

[16v] KARLOS *a Királyné lábaihoz borulva.* Eljött hát végre az ohaj-
tott pillantat! S Károly illetheti az ímádott kezeket. O fényes pont 30
életem pályájába! Most boldog vagyok.

21 Most?] *in marg.* Marquis?

14 Kit vigyáz?] Q¹: *Wen suchen Ihre Augen?* Jelentése: Kit keres (a szemé-
vel)?

- KIRÁLYNÉ Gondolatlan! mit cselekedett? mily büntetésre méltó vakmerő meglepés ez! Aljon fel, aljon fel. Elvagyunk árultatva. Udvarom itt közel van.
- 5 KARLOS En nem álok fel. Itt akarok örökre térdelni, ez helyhez elbájolva, ezen helybe gyökerezve lenni.
- KIRÁLYNÉ Megtébolyodott e! Mely merészségre téveszt kegyelmem? Avagy tudja e, hogy a Királyné, hogy Anyja kihez e vakmerő nyelvel szolt? Gondolja e, hogy én magam – ezen meg-
- 10 lepetésről a Királynak –
- KARLOS S hogy nekem megkell halnom! Hurczoljanak innen a vesztőhelyre, egy pillantatott élve a paradicsomba, nem lesz elég drágán lakolva a halállal.
- KIRÁLYNÉ S hát a Herczeg Anyja?
- KARLOS *felálván*. Istenem! Istenem! Megyek – távozom. Avagy nem
- 15 kell e tennem ha úgy kívánja? Anyám! Anyám! Mily rettene-tesen játszék velem. Egy intés, [17r] egy pillantás, egy hang e szájból, paroncsolja lennem és elmulnom. Mit kívánhat még? Mi lehet még a nap alatt, a mit ne sietnék feláldozni ha Felséged parancsolja?
- 20 KIRÁLYNÉ Távozzon innen!
- KARLOS O Istenem!
- KIRÁLYNÉ Az egyetlen Károly, a mire könnyezve kénszerítem. Távozzon míg Dámáim, míg tömlöcz-mesterim együtt nem találnek, 's a nagy ujságot a Királynak meg nem viszik.
- 25 KARLOS Elvárom sorsom, legyen az élet vagy halál. Hát hiába vívta e által minden akadályokon, az etiquette minden labyrinthein; ezért halasztottam e minden reményeim az egyetlen pillantatra,

6 Megtébolyodott e!] *ante corr.* ?

13 S hát a Herczeg Anyja?] Q¹-ben és Q²-ben is ez szerepel: *Und Ihre Königin?* A francia fordításban szerepel az *Anyja* szó, bár a Herczeg itt sincs meg: T¹: *Et votre mère?*

24 's a nagy...viszik] Q¹-ben folytatódik a királynő megszólalása: *und die große Zeitung / vor Ihres Vaters Ohren bringen – – Noch? / Noch zweifeln Sie und stehen unentschlossen? – / Unglücklicher! Wohlan so bleibe denn / uns beide zu verderben.* Q²-ben nincs folytatás: *und die große Zeitung / Vor Ihres Vaters Ohren bringen* – A szöveghely forrása a Q² lehet.

hogy vélt félelmek elrezzencsenek czélomnál? Nem, Anyám! a világ százszor megfordulhat, meg ezerszer tengelye körül, míg a történet e kedvező pillantatot többé éléhozza.

KIRÁLYNÉ Soha örökre többé elé se hozza. Boldogtalan, mit akar velem?

5

KARLOS O Anyám, én küzdöttem magammal, úgy a mint soha egy halandó sem, Isten bizonyságom. Hiába, oda öröm. Le kell rogyanom.

[17v] KIRÁLYNÉ Ne többet arról – nyugalمام szeretetéért ne többet!

10

KARLOS Nem! én beszélni akarok, igasságos fájdalom enyhül e dühes kiömlésbe. Felséged enyim volt; a világ előtt nekem ígérve két nagy thronusrol, nekem ítélve az égtől s természettől, s Filep – Filep ellopta tőlem.

KIRÁLYNÉ Ő a Herczeg' Atyja.

15

KARLOS S a Felséged Férje.

KIRÁLYNÉ Ki a világon a legnagyobb országot hagyja Karlosnak örökkül.

KARLOS 'S Felségedet Anyámnak.

KIRÁLYNÉ O Istenem, a Herczeg magán kívül van.

20

KARLOS 'S tudja e Filep azt is mily gazdag ő? Van e érzi szíve a Felségedét becsülni? nem zugodom ellened bölcs Gondviselés – megengedek – elfelejtem mily boldog lettem volna Erzsébettel – ha Filep boldog. De ő nem – érted e ezt bölcs Gondviselés, ily álnokul van szentesítve ajándékod! Filep nem boldog, 's soha nem is lesz! – ez, ez gyötör engem! Csak azért vetted el tehát egem, hogy Filep karjai közt kiolcsd?

25

KIRÁLYNÉ Utálatos gondolat!

[18r] KARLOS O tudom ki volt e házasság alkotója... Tudom hogy szerethet Filep, s hogy házasodott meg. Mindenható természet! egy ily teremtményt, milyet ezerek alatt egyet sem voltál képes teremteni, 's még ezerekig nem léssz képes, egy ilyet – pirulj el magadtól természet – egy ilyen töredékeny szövetség zalogául,

30

1 hogy vélt félelmek] hogy <f> vélt félelmek

26 egem] Q¹: *meinen Himmel*. Jelentése: paradicsomom, mennyországom.

egy békéért gyalázatosan feláldozni! A Kabinetba, bezárt ajtókkal, egy asztal Tanácsos 's Pralatus által, Filepnek kikoczkázva s Árus módjára alkudozva, 's azután a Vásárosnak a megkötött alku után kiadva! Így szeretnek a Királyok.

5 KIRÁLYNÉ O halgasson, az Istenért.

KARLOS Mi Felséged ezen országba? Királyné? Az épen nem. Hogy fojtogathatnának ott az Albak, hol Felséged Királyné volna? hogy vérezhetne Flandria vallásáért? Vagy Filep Hitvesse talám? O, az nem. Egy Hitves bírja Férje szívét, s kié a Filepé? Nem kér e ő engedelmet királyi pálczájától s ősz hajától, ha valahogy hideglelős felforrásába egy nyájasságot kiszalasztott?

10 KIRÁLYNÉ 'S ki mondta a Herczegnek, hogy sorsom mint Filep Hitvessének sajnállásra méltó?

KARLOS Szívem, mely forron érzi, mily írigylesre méltó lett volna velem.

15 [18v] KIRÁLYNÉ Mely híúság! hátha szívem az ellenkezőt mondaná, ha Filep tiszteletre méltó szelidsége, ha szerelme néma nyelve sokkal megilletőbbek reám nézve, mint büszke fia vakmerő ékes beszéde? Ha egy öreg megfontolt becsülése –

20 KARLOS Az már más – az egészen más – úgy hát, úgy engedelmet, nem tudtam – azt nem tudtam, hogy Felséged szereti a Királyt.

KIRÁLYNÉ Ötett becsülni ohajtásom 's gyönyörűségem.

KARLOS S nem szeretett e soha?

KIRÁLYNÉ Különös kérdés!

19 öreg megfontolt] öreg <f> megfontolt

23 szeretett e] *in marg.* e

2 asztal Tanácsos 's Pralatus által] Q¹: *von Räthen und Prälaten*. Jelentése: tanácsosok és főpapok javaslatára.

2 kikoczkázva] Q¹: *ausgewürfelt*. Jelentése: kockavetéssel eldöntve, kisorsolva.

8 Flandria] A németalföldi tartományok tagja a Flamand grófság.

22 Ötett...gyönyörűségem] Q¹-ben hosszabb a királynő megszólalása: *Dieses stolze Lachen / versteh'ich – Nein. Ich lieb'ihn nicht – Doch ihn / zu ehren ist mein Wunsch und mein Vergnügen*. Q² rövidebb: *Ihn ehren ist mein Wunsch und mein Vergnügen*. A szöveghely forrása a Q² lehet.

- KARLOS S nem szeretett e soha?
- KIRÁLYNÉ Mártöbbé nem szeretek.
- KARLOS Mível szíve, mível esküvése tiltja?
- KIRÁLYNÉ Hagyjon el Herczeg, ezen tárgyro! többé nem akarok hal-
lani. 5
- KARLOS Mível szíve, mível esküvése tiltja?
- KIRÁLYNÉ Mivel kötelességem... Boldogtalan! mire a sorsnak e szo-
moru elbonczolása, melynek én és a Herczeg engednünk kell.
- [19r] KARLOS Kell? engednünk kell?
- KIRÁLYNÉ Hogyann? Mit akar e hangal mondani? 10
- KARLOS Azt, hogy Karlos nem gondolkozott ott engedni, hol akar-
hat; azt hogy Karlos nem akar ezen országba a legboldogtalanabb
lenni, ha csak a törvények felfogatásába kerül, hogy a legboldo-
gabb legyen.
- KIRÁLYNÉ. Jol értettem e a Herczeget? s reméll még? merészel még 15
remélleni, hol már minden elvan veszve?
- KARLOS Elöttem csak a holtak vannak elveszve.
- KIRÁLYNÉ Bennem, Anyjába reméll? (*általjáró pillantattal hoszason
szemlélve Karlost; azután komolyon 's méltósággal*) Miért ne? –
O az újonnan választott Király még ennél többet is tehet? Tüzzel 20
eltörölheti a megholt rende!éseit, képeit feldúlhatja, sőt neve ki-
mondását is egy Edictuma által megtí!thatja. 'S ha mi még több
– s ki akadályozhatná őt? a holt Mumiáját (*Karlos megindulások
köz! haboz*) nyugalmából az Eskurialbol kivonczoltathatja, meg-
fertéztetett poraira a négy szeleknek szorhatja, 's osztán végre, 25
hogy elég méltó legyen a béfejezés – –
- KARLOS Az Istenért, ne mondja ki.
- KIRÁLYNÉ Végre – még Anyját is veheti Feleségül!

1 e soha?] soha <Felséged> ?

2 Már] *in marg.* Már

3 mível esküvése] <kötelesség> esküvése

6 mível esküvése] <kötelesség> esküvése

28 is veheti] <el>veheti

22 Edictuma] Q¹: *ein Edikt*. Jelentése: kiáltvány.

24 Eskurialbol] Q¹: *Eskurial*. Jelentése: a spanyol királyok temetkezési he-
lye.

[19v] KARLOS Atkozott fiu. (*merevedve s szóttan áll egy ideig*) Ki va-
gyon már, most már ki van mondva. – látom már egész szörnyü-
ségébe, a minek előttem örökre homályba kellett volna maradni.
Elvan veszve reám nézve – oda van – örökre oda! Elvan vetve a
5 kocka s én elvesztettem. O ez érzésbe pokol van, pokol a másba
is, Felségedet bírhatni. O jaj, inaim roskadnak.

KIRÁLYNÉ Szegény, kedves Károly! érzem, egészen érzem a nevetlen
gyötrelmet, mely most szívét tépdeli. Határtalan fájdalom, mint
szerelme; de hasonlíthatlan a dicsőség is azt meggyőzhetni. Vív-
10 jon ezért, ifju Hős. Méltó a jutalma e sanyaru de nemes harcznak;
méltó az ifjuhoz, kinek szívében annyi királyi Elők virtussa bu-
zog. Bátorodjon, nemes Herczeg. A nagy Károly Unokája győz-
zön ott, hol más emberek gyermekei csüggednének.

KARLOS Késő! O Istenem, igen késő már!

15 KIRÁLYNÉ Férfinak lenni késő? O Károly, mily nagy akkor virtusa ha
annak kiviteléért szívünkkel áldozunk! – Magosra tette a Hercze-
get a Végzés; magasobbra mint más milliókot atyjafiai közül. El-
vonta másoktól, hogy Kedveltjére pazérolja a dicső tulajdonokat,
's milliók kérdezik: miért érdemlett ez még Anyja keblében több
20 elsőséget, mint mi más halandok? Feleljen meg az ég [20r] kíván-
ságának, érdemelje meg a világ Előlmenőjének lenni, 's áldozza
fel, a mit még senki fel nem áldozott.

KARLOS. Azt teszem is. Felségedért megvívni óriási erőm, de elveszt-
teni nincs.

25 KIRÁLYNÉ Valja meg Károly, ugy e csak makacsság, elkeseredés, s
büszkesége megsértése, a mi vágyásit oly dühödve vonja Any-
jához? A szerelem, a szív, melyeket oly fecsérelve áldoz nekem,
azon országokéi, melyeket egykor igazgatni fog. A Herczeg el-
pazérolja a népe magára bízott jövait. A szeretet a Karlosz nagy

10 Méltó] <A jutalom> Méltó

16 áldozunk] *emend.* áldozunk.!

23–24 elveszteni nincs] <legkevesebb> nincs.

6 inaim] Q¹: *meine Nerven*. Jelentése: idegeim. EMSzT *ín*: Sehne. DWB
Nerv: nervus, band, sehne, muskel.

11 Elők] Q¹: *Ahnen*. Jelentése: ősök.

kötelessége; ez eddig Anyjához volt tévedve. Tartsa meg, o tartsa meg ezt jövőendő országlására, 's erezze a lekiisméret törei helyett a gyönyörűséget, mely szép Istennek lenni. Erzsebet volt első szerelme, második legyen Spanyol ország. Kedves Károly, mily örömet engedek a kedveltebb szeretőnek!

5

KARLOS *érzéseitől elfojlodva, a Királyné lábaihoz rogy.* Mily nagy vagy te égnék leánya! Igen is, mindent a mit kíván Felséged teszem, meghalni is kész vagyok, s ha kívánja soha boldog nem lenni. *(feláll)* A Mindenható előtt esküszöm – s esküszöm örökös – o Istenem, azt nem tehetem! Csak örökös elnémulást de örökös elfelejtést nem.

10

KIRÁLYNÉ Hogy is kívánhatnam azt Károlytól, a mit magam sem akarok tenni.

[20v] POSA *az Alléen sietve jön.* A Király!

KIRÁLYNÉ Istenem!

15

POSA El innen, el Herczeg!

KIRÁLYNÉ Gyanuja rettentő, ha észre veszi –

KARLOS En maradok. Nekem vagy neki, melyikünknek van több jussa maradni, ezen kedvembe megakaram ezt tőle kérdezni.

KIRÁLYNÉ S ki lessz akkor az áldozat?

20

KARLOS *karánál fogva vonva Posat.* El, el, jöjj Rodrigo. *(elindul 's ismét vissza tér)* Anyám, mit vihetek el emlékül?

KIRÁLYNÉ Anyja barátságát

KARLOS Anyám barátságát?

KIRÁLYNÉ *leveleket ad által.* S ezen könnyeket a Nederlandbol.

25

KARLOS Ha! értem.

Karlos és Posa elmennek. A Királyné nyugtalanul néz körül Dámái után, kiket sohol nem láthatni. A mint ki akar indulni a Király megjelen.

28 láthatni] *emend.* láthatnii.

22 Anyám...emlékül] Q¹-ben és Q²-ben sincs az *Anyám* megszólítás: *Was darf ich mit mir nehmen?* T¹-ben sincs: *Que m'est-il permis d'emporter?*

Hatodik Jelenés

Király. Királyné. Herczeg Alba. Grof Lerma. Domingo. *Dámák és Grandok, kik távolságra maradnak.*

- 5 KIRÁLY csudálkozással *néz körül, kevés halgatás után.* Madame! ily egyedül? 'S egy Dáma sem követőül! Csudálkozom! Hol maradtak Dámái?

KIRÁLYNÉ Kegyelmes Férjem!

- KIRÁLY 'S mit jelent ez? egészen zavarodva van! mint a tűz, ég ar-
10 czája. Madame, miért egyedül. (*a Kisérőkhez*) E megbocsáthatlan hibáról a legszorosabb számot adjanak nekem. Kié a rang ma a Királynénál lenni?

KIRÁLYNÉ O ne boszorkodjon kedves Férjem – én vagyok a hibás, az én parancsolatomra távozott el Eboli Herczegné.

- 15 KIRÁLY Az Asszony parancsolatjára?

KIRÁLYNÉ Hogy leányomot elhozassa.

KIRÁLY S ezért minden Követőket el kellett küldeni? De ez csak az első Dámát menti, hol volt a második?

5 csudálkozással] <el>csudálkozással

4 Grandok] Q¹: Granden. Jelentése: A spanyol kasztíliai arisztokrácia tagjai a grandok, a katolikus királyoktól nyerték el hercegi vagy grófi rangjukat.

11 Kié a rang] A *rang* jelentése itt a szolgálati sorrend. Az előző jelenettel, illetve a szív és az érzés világával szembenállva jelentkezik a rang és az etikett világa. Utóbbi dominált már az első felvonás harmadik és negyedik jelenetében is. Ahogyan Fülöp és Erzsébet közös jeleneteinek is a formális szabályok kényszerű követéséből és az egyéni szabadságjogok érvényesítéséből adódó feszültség, szembenállás a jellegzetessége. NA 7. II. 293. és 383.

17–18 S ezért...második] Q¹-ben hosszabb a király megszólalása: *Und darum die Begleitung weggeschickt? / Seltsam, bei Gott! Für's künftige, Madam, / verschonen Sie mein Reich mit der Satire, / daß Philipps Frau, will sie ihr Kind umarmen, / es so erwarten soll. – Kastilien / ist hoffentlich an Menschen reich genug, / die Königin mit Frauen zu versorgen. / Doch dieß entschuldigt nur die erste Dame; / wo war die zwote? Q² rövidebb változata lehet a szöveghely forrása: *Und darum die Begleitung weggeschickt? / Doch dieß entschuldigt nur die erste Dame; / wo war die zweyte?**

MONDEKAR, *ki azonba előjött s a több Dámák közé elegyedett; előlép.*

Felséges Uram! érzem hogy hibás vagyok.

[21v] KIRÁLY Ezért tíz esztendőt engedek a Marquisnénak, hogy Madridból eltávozva erről gondolkodjék.

Mondekár könnybe borult szemekkel viszalép.

Minnyájon halgatnak s megdöbbenve néznek a Királynéra.

KIRÁLYNÉ Mondekar, kit sírat? *(a Királyhoz)* Ha hibáztam kegyelmes Férjem, legalább a királyi koronának, mely után soha nem vágytam, megkell vala a pirúlástól menteni. Vannak e ezen országnak törvényei, melyek a Monarchak leányát ítélőszék eleibe vonják? 'S csak kényszerítés őrzi e a Spanyol Aszonyokat? S inkább őrzi e a tanu, mint virtusok? Most engedje meg kegyelmes Férjem – én nem szoktam azokat könnyezve bocsátani el, kik engem örömmel szolgáltak. – Mondekar! *(leoldja övét s általadj a Mondekarnak)* A Királyt bántotta meg, 's nem engem; fogadja el ez órának s kegyelmemnek ezen emlékét tőlem. – Kerülje ezen országot – csak Spanyol országba vétkezett; az én Francia országomba az ily könnyeket örömmel törlik le – O miért kell mindég arra emlékeznem! *(Mondekarra hajolva, eltakart arczal.)* Az én Francia országomba csak ugyan másként volt!

KIRÁLY *valamennyire megindulva.* Elizabeth! 'S ennyire kellett ennek nőni? 'S szerelmem aggodása ennyire megindíthatja? Egy szó megindíthatta, melyet a legszívesebb nyugtalanság [22r] mondatott? *(a Grandokhoz fordulva)* Itt álnak thronusom Vazalljai, mondják meg ha egyszer is behunytam e eddig szeméimet, míg mindennap estvéjén számot nem vetettem, hogy dobognak népeim szívei a legtávolabbi éghajlatok alatt is? 'S nyugtalanabbul keljen e thronusoméért rebegnem, mint Hitvesem szívéért? Népemért kardom és – Herczeg Alba kezese: de Hitesem szerelméért csak az én szemem.

KIRÁLYNÉ Sir, ha megbántottam – –

KIRÁLY Engem a megkeresztelt világba a leggazdagabb embernek

22 megindíthatja] megindíthatja <az Asszonyt>

28 rebegnem] *in marg.* rebegnem

mondanak; országimban soha a nap le nem menyen. De mind ezt bírta már más előttem, s utánnam sok más bírandja. Nekem csak egy tulajdonom van. A mije a Királynak van, az a szerencséje; egyedül Erzsébet a Filepé! 'S ez a hely, hol halandó vagyok.

5 KIRÁLYNÉ Sir, e gyanú – – Felséged fél talám?

KIRÁLY De talám nem ősz hajaméért? Ha egyszer félni kezdtem, akkor megszűnök félni. (*a Grandokhoz*) Udvarom Nagyjai közül az első hibázik; hol van az Infans? (*senki nem felel*) A gyermek Don Károly gyanus kezd előttem lenni; kerül engem miolta haza jött az Alkalai [22v] Universitásból. Vére meleg, miért oly hideg pilantása? Miért oly megfontolt, magaviselete? miért oly rejtelkedő? Vigyázzatok, mert ennyi koronák örökbe jutása nyugtalanul számlálja az Atya érútéseit. Vigyázzatok, ajánlom nektek.

10 ALBA En vigyázok. Míg szív ver e pánczél alatt, Don Filep csendesen alhatik. Mint az Isten Cherubinja a paradicsom előtt, úgy áll Alba a thronus mellett.

15 LERMA Merhetem e én is alázatossággal megmondani vélekedésem Felséged igen hirtelen s keményen ítéli fiát. Félni lehet ugyan a Karlos meleg vérétől, de nem szívétől.

20 KIRÁLY A Grof jól tud szolani az Atya elcsábítására, de a Király oltalma Alba marad. Máskor többet erről. (*Követőihez fordulva*) Most sietek Madridba; hív a királyi kötelességem. Az Eretnekség pestise ragadoz népembe. A viszonygás nő Flandriába. Borzasztó példa térítse meg az eltévedteket. Holnap feloldom magam az esküvés alól, melyet minden keresztény Királyok tettek. Példátlan

6 De] <Ez ősz haj meg semmitől nem fél.> De

8 Infans?] Infans <Don Karlos>?

9 miolta haza] <visz> haza

17 alázatossággal] alázat<tal>ossággal

20 az Atya] az<t>

15 Cherubinja] Q¹: *Cherub*. A paradicsom kapuját őrző angyal, az angyali kar legfelsőbb képviselője.

20 az Atya...Király] Az atyai és a királyi szerepkör az ember magán és nyilvános énjének megnevezése. A dráma szövegében többször is hangsúlyossá válik a megkülönböztetés. Ez a kettősség jellemzi az udvari embereket is, továbbá ez a drámai konfliktus egyik előfeltétele is. NA 7. II. 384.

legyen a vér folyása. Egész Udvarom hivatalos. *(kezét a Királynénak nyújtván)* Az Asszony is követni fog oda engem.

KIRÁLYNÉ Mennyei Isten, én csak Asszony vagyok – gyenge Asszony...

KIRÁLY De reméllem keresztény is. Menjünk, és mutassuk példáját. 5

A Király elvezeti a Királynét, a többiek is követik.

[23r]

Hetedik Jelenés

Karlos, kezébe levelek és Marquis Posa, jönnek különböző oldalakról.

KARLOS Ne szólj többet. Meghatároztam magam, hogy Flandria szabaduljon meg. Anyám kívánja, s elég ez nekem. 10

POSA Sietnünk kell tehát; a mint mondják, már a Kabinetba Alba Kormányozónak van nevezve.

KARLOS Mindjárt holnap meghalgatást kérek Atyámnál, s e hívatalt magamnak kérem. Ugy is ez első kérésem tőle, ezt meg nem tagadhatja. Régen már, nem örömmel néz ő engem Madridba, mily kedves szín lesz ez ráéja nézve, engem magától távol tarthatni! 'S talám – még ennél többet is reméllek Rodrigo; meg lehet, hogy vele szembe léve, kegyelmébe ismét visszafogad. Ő még soha nem halotta a természet szavát, megládd mit teszen az én ajakimon. 20

POSA Most már végre ismét az én Karlosom halom; Most már ismét ötöt.

Nyolczadik Jelenés

Grof Lerma. Előbbiek

[23v] LERMA A Monarcha indul Aranjuezből, – parancsolatom van Herczagségednek. 25

KARLOS Ertem Grof Lerma, béfogom érni a Királyt.

POSA *cérémonizálásokat csinál, mintha elakarna menni.* Egyebet nem parancsol Herczagséged?

KARLOS Semmit sem, Chvalier, Kívánom szerencsésen érkezzen Madridba. Ott még többeket is fog nekem Flandriarol beszélni. *(Lermához, a ki még várakozik)* Mindjárt követni fogom. 30

Lerma elmenyen.

5 és mutassuk] <adjuk> mutassuk

12–13 Alba Kormányozónak] <Guber> Kormányozónak

Kilenczedik Jelenés
Karlos. Marquis Posa.

KARLOS Ertettelek, s köszönöm ezt neked. De ezen magaviseletet csak harmadik jelenléte menti. Nem vagyunk e mi barátok? –
5 A rangnak ezen tréfajátéka legyen számkivetve ezután szövet-ségünk-
ból. Gondold, mintha mi eddig egy bálba lettünk volna maszkba, te sklav köntösbe, s én launébol bársonyba burkolod-
va. Míg a Fársáng tart tiszteljük a hazugságot; s hogy a többi édes
szédelgését meg ne háborítsuk, nevetséges komolysággal játszuk
10 rollunkot. De az álorczán által int neked Károlyod, 's te melettem elmenve megszorítod kezem 's megértjük egymást.

[24r] POSA Ez az álom isteni szép, de nem reppen e el soha? Oly bi-
zonyos e Károlyom magáról, hogy a határtalan Felség íngereinek
ellene tud álani? – Még egy nevezetes nap van hátra – egy neve-
zetes, melybe ezen nagy lelkűség – előre akarom inteni, Karoly
15 – Filep meghal; s Karlosz a kereszténység legnagyobb országát kapja örökbe. Végtelen köz választja el őt ekkor a halandok több
nemétől; s a ki tegnap csak ember volt, ma Isten. Már most nin-
csenek neki több gyarlóságai; elnémultak előtte az örökkévalo-
ság kötelességei; az emberiség – még ma nagy szó fülében – el-
adja maga magát, s úgy csusz bálványához. Együttérzése kialszik
a szenvedés látásába; vírtussa ellankad a bújaságokba: bolond-
20 ságainak küld aranyat Peru s vétkeinek udvara ördögeket nevel.
Elrészegedve alszik ezen égbe, melyek sklavjai ravaszul terem-
tettek körülte. Soká tart istensége, mint álma. – Jaj a Boldogta-
lannak! ki őt szánakodásból felébresztené. – Mi történne ekkor
25 Rodrigoval? – A barátság igaz és mérész; a sérült megbántott Fel-

27 sérült] *in marg.* sérült

5 tréfajátéka] Q¹: *Possenspiel*. Jelentése: bohózat.

6 bálba] Az álarcosbál az udvari élet metaforája.

7 sklav köntösbe] Q¹: *in Sklavenkleider*. Jelentése: a (rab)szolgák visele-
tében.

7 launébol] Q¹: *aus Laune*. Jelentése: kedv, kedvtelésből.

10 rollunkot] Q¹: *Rolle*. Jelentése: szerep.

23 Peru] 1531-ben Peru spanyol uralom alatt állt.

24 sklavjai] Q¹: *seine Sklaven*. Jelentése itt: alattvalói.

ség nem álaná ki ennek rettenetes sugárait. Karlosz nem türné el egy Polgár merészségét, 's én sem a Király dölfösséget.

KARLOS Való 's rettenetes festésed a Királyakrol. Ugy van; hiszek neked. De csak a bújaság nyitja meg szíveket a véteknek. – En még tiszta vagyok, egy huszonhárom esztendő ifju. A mit előttem ezrek lelkiisméret nélkül, búja ölelgetésekben elpazéroltak, a lélek nemesebb részét, a férfiui erőt, én ezt hátra tartottam a jövő uralkodására. A bújaság nyílni visza pattantak melyemről, míg még Erzsébetet nem szerettem. Mi tolhatna ki téged szívemből, ha az Aszonyok nem? 5 10

POSA En magam. Szerethetném e Károlyom oly szívesen, ha tőle félnem kellene?

KARLOS Az soha nem fog történni. Van e szükséged rám? Vannak e [24v] kívánságid, melyet a thronusok koldulnának? Te gazdagabb alataló vagy, mint én Király fogok lenni. Vágysz e dicsőségre? Te már mint ifju elérted a legfelsőbb pontot, s nem fogadtad el. Melyikünk lesz egymásnak Hitelezője s melyikünk Adosa? Halgatsz? Reszketsz a kísértéstől, s nem vagy bizonyos magad felől? 15

POSA Legyen. Engedek. Itt a kezem. 20

KARLOS Enyim léssz tehát?

POSA Örökre, a szónak legszorosabb értelmébe.

KARLOS Oly híven s melegen, mint ma az Infanshoz, megmaradsz e egykor a Királyhoz is?

POSA Esküszöm, hogy meg. 25

KARLOS Akkor is, ha a hízelkedés férge őrizetlen szívembe markolnék? S akkor is ha e szem elfelejtené a másszor sírt könnyeket? – s fülem az esedezés előtt bészarkoznék? – Ígéred e, hogy akkor is megrendíthetlen őrzője léssz vírtusomnak, megragadsz e akkor is, s Geniuszom nagy nevéen szolítod e. 30

2 Polgár] Q¹: *Bürger*. Jelentése: polgár. Posa a nemesség tagja, nem a polgárságé, Schiller azért használja a kifejezést, mert Posa a polgári emancipáció képviselője. NA 7. II. 387.

5 tiszta] A tisztaság és az ártatlanság azok a személyiségvonások, amelyekkel Schiller idealizálni képes hőseit és egyben szembeállítja őket az udvar korrupszával és romlottságával is. NA 7. II. 387.

30 Geniuszom] Q¹: *Genius*. Jelentése: 18. századi értelemben az isteni ha-

POSA Igen, teszem azt.

KARLOS Még egy kérésem van hozzád! hívj engem Tevel ezután.

5 Mindég irigylettem a hozzád hasonloktól ezen meghittség jussát,
irigylettem a természet ezen szép emlékét. Ez a barátságos Te, a
hasonlóság édes csalódásával hízelkedik füleinknek. Semmit se
szolj ez ellen. Gyanítom mit akarsz mondani. Ez kicsinség neked,
tudom én azt, de nekem a király fiának sok. Lessz e barátom?

POSA A te barátod!

10 KARLOS Most menyek Királyhoz – Már semmitől sem félek. – Karon
fogva veled, így vívok meg századom homályíval.

Elmennek.

9 Már] <V> Már

talom megjelenése, amely minden egyes embert egyénivé tesz. Ebben az
értelemben Szókratész *daimonion* fogalmával rokonértelmű. NA 7. II. 388.
7 barátom] Q¹: *Bruder*. Jelentése: fivér.

[25r] MÁSODIK FELVONÁS

Királyi Palota Madridba

Első Jelenés

*Király, egy Baldaquin alatt ülve. Alba, kevés távolságra,
feltett kalappal. Karlos.*

5

KARLOS Az Országé az elsőség, Sir. Karlos örömmel a Minister után áll; ő az országért szoll – s én a ház gyermeke vagyok (*meghajtja magát s hátralép*).

KIRÁLY A Herczeg marad, s az Infans beszélhet.

KARLOS *Albahoz fordulva*. Tehát a Herczeg kegyelmétől kell kikérnem az Atyát mint ajándékot. Egy fiunak – tudja azt a Herczeg – sok oly dolgai vannak szíven az Atyjához, melyek bajosan illethetnek egy harmadikot. A Király el nem foglalva maradjon meg a Herczegnek – én csak az Atyát akarom egy rövid órára.

10

KIRÁLY Itt áll barátja.

15

KARLOS Bátorkodjam e a Herczegbe én is feltenni az enyimet?

KIRÁLY Nem szeretem az oly fiaot, kiknek Atyjok választása nem tetszik.

[25v] KARLOS Megengedi e Alba Ritteri büszkesége, hogy e jelenésnek halgatoja legyen? Becsületemre mondom, hogy az oly alkalmatlankodonak, ki az Atya s fiu közé hívatlanul oda tolni magát nem pirul, s semmisége piritó érzésével ott álani kárhoztatja ma-

20

11 Egy] <A> Egy

22 semmisége piritó] <p aláz> piritó

4 *Baldaquin*] Q²: *Thronhimmel*. Jelentése: baldachin, ágymennyezet.

5 *Karlos*] Q¹-ben hosszabb a jelenet bevezetése Karlos és a király egy-egy megszólalásával. A fordított szöveghely forrása a Q² rövidebb változata lehet: *Erste Scene. König Philipp, unter einem Thronhimmel. Herzog von Alba, in einiger Entfernung von dem König mit bedecktem Haupt. Karlos. / Karlos. Den Vortritt hat das Königreich. Sehr gerne / Steht Karlos dem Minister nach. Er spricht / Für Spanien – Ich bin der Sohn des Hauses. (Er tritt mit einer Verbeugung zurück.) Philipp. Der Herzog bleibt, und der Infant mag reden.*

19 Ritteri büszkesége] Q¹: *Ritterstolz*. Jelentése: lovagi büszkeség, méltóság.

gát, Istenemre mondom, – hogy ha egy koronát érne is a beszéd, mégsem lennék helyébe.

KIRÁLY *feláll, boszus tekintetet vetvén Karlosra.* Hagyjon magunkra, Herczeg *(Alba a fő ajtó felé indul, a Király a Kabinetbe inti hogy menyjen.)* A Kabinetbe, míg hívni fogom.

Második Jelenés
Király. Karlos.

KARLOS, *mihelyt Alba kiment letérdel a Király előtt a legmélyebb érzés kinyomasaval.* Most már ismét az én Atyám, az enyim ismét! Vegye szíves hálám ezen kegyelméért, – kezét édes Atyam! O dicső nap! e csok gyönyörüsége rég megvolt tagadva fiától. S miért volt? Miért oly soká? – O kedves Atyam, az emlékezettel menyí sebeim kezdenek sajgani. Miért taszít el oly soká szívétől? – Mit vétettem? Boldogtalan gyanú! örökös szívférge a Királyoknak, mely a szent instictus köteleit is elrágod! Lehetséges e? Már huszonhárom [26r] esztendeje, hogy a világ Filep fiának nevezet – s ő még semmit sem tud róla.

KIRÁLY Infans, szíved nem ért a mesterkéléshez, hagyj fel hízelkedéssiddel, így nem akarlak hallani.

KARLOS *felállván.* S azt hiszi hogy ez mesterkélés? – e szóba ismét udvariait halom beszélni. Atyám, nem mind jo, Istenemre mondom, nem mind jo a mit a Pap mond, 's a mit ennek Kreaturái mondanak. En nem vagyok rossz Atyám, forró vér hibám, vétkem az ifjuság. Rossz nem vagyok, rossz valóban nem. Ha néha vad felbuzdulatok szívem elvádolják is, de szívem még is jo.

KIRÁLY Szíved tiszta, tudom én azt, mint imátságot.

1 érne] *in marg.* érne

25 vad felbuzdulatok] <felláz> felbuzdulatok

4 Kabinetbe] Q¹: Kabinet. Jelentése: fülke, előszoba.

9 kinyomasaval] Q¹: *Im Ausdruck.* Jelentése: kifejezésével.

14 szívférge] Q¹: *Busenwurm.* Vas István fordításában: „féreg királyok szíve mélyén” – SCHILLER 1996: 180.

15 instictus] Q¹: *Instinkt.* Jelentése: ösztön, hajlandóság.

22 Kreaturái] Q¹: *Kreaturen.* Jelentése: emberei.

KARLOS Ugy hajtson el magáttól az Idvezítő könyörületessége, mint egy hitvány férget, ha kétszinkedem! Igen komolyul s valóan fekszik szívemen ez az óra. – Atyám! most vagy soha sem! – Magunkra vagyunk, a rang lánczai elvannak szakadozva, az etiquette rettegösködő közfala öszve omlott az Atya s fiu között. 5
Most vagy soha sem! A reménynek egy sugára tündöklök fel bennem, s egy édes rémlet futja el szívem. Az egész ég aláborul mosolygó Angyalival, megilletődve néz le a háromszor szent e nagy 's szép jelenésre. O kedves Atyám! – Bocsánat! (*lábaihoz borul*)
[26v] KIRÁLY Alj fel s hagyj el. 10
KARLOS Atyám, bocsánat!
KIRÁLY, *magát el akarja tőle vonni*. Igen merész kezd lenni a szemfényvesztő játék.
KARLOS Igen merész fia szeretete?
KIRÁLY Sőt még könnyek is! Menj szemeim elől. 15
KARLOS Most vagy soha sem. – Atyám, bocsánat!
KIRÁLY El szemeim elől! Jöjj porral lepve csatáimból, karjaim nyitva lesznek elfogadni, így megvetlek. Csak a gyáva vétek hullat gyáva könnyeket. A ki nem pirul megbánni, az nem fogja a véteknek eleit venni kívánni. 20
KARLOS *egy ideig félénk bámulással szemlélve a Királyt*. Ki ez? Micsoda elhibázás által tévedett e Jövevény az emberek közé? – Az emberiség érzése megbizonyítási a könnyek, s az ő szeme száraz, őt nem szülte Aszony. Ama kínzásból is gyönyörűséget csíkor, sőt a mi a bánatot írigylesre méltóvá teszi, 's a mi az embert még 25
egyszer az égbe andalítja, s az Angyalokat lecsalhatná a halandóságra: a könnyezés édes örömét ő nem ismeri! – O kényszerítse

25 bánatot írigylesre] <is> írigylesre

7 rémlet] Q¹: *Ahnung*. Jelentése: sejtés.

8 háromszor szent] Q¹: *Dreimalheilige*. „Szent, szent, szent a Seregek Ura, betölti az egész földet dicsőség„, Iz 6:3.

23 könnyek] A király érzéketlen a fiai könnyei iránt. A könny az emberi természet megnyilatkozása és jelenlétének bizonyítéka, mely jelen helyen nem az érzékenység jele, az érintettségé, hanem az emberiségé. Az emberiség egyben a mindenkori uralkodóval szembeni elvárás, melyet a király nem teljesít, csak a fia. NA 7. II. 390–391.

soha nem nedvesült szemét még korán könnyezni tanulni; különben, különben még jöhet oly sulyos orája, melybe sírni fog hogy sírni nem tud.

[27r] KIRÁLY Azt hiszed, hogy Atyád nehéz gyanujit szép szavaiddal megrendítet?

KARLOS Gyanujit? Kiírtom én azon gyanut, – Atyám szívéhez ragaszkodom, míg azon gyanuk szikla kemény kérgei lehullanak róla. Kik taszítottak ki engem Királyom kegyelméből? Mit ígérhetet a Barát az Atyának fiáért? Mivel potolja ki Alba az Atyának gyermektelenül elvesztett idejét? Szeretetet kíván Atyám! – Itt e melybe annak egy uj s tisztább forrása buzog mint a milyent a mocsáros s poshadt tartókból Filep csak aranyával nyíthat meg.

KIRÁLY Vakmerő, halgas! azon férfiak, kiket gyalázni mersz választatásomnak legpróbáltabb szolgálai, s neked tisztelni kell őket.

KARLOS Soha sem életembe. A mit a Felséged Albai tesznek, teheti azt Karlos is s Karlos még többet tehet. Mi gondja egy Béresnek az Országra, mely soha nem lessz övé? Mit bánja ő ha a Filep hajai őszre fejeérednek is? Az ő Királya meg lessz, ha Filep nem lessz is többé, s akkor is mint most, megkapja Napszámját. Karlosza szerette volna magát Atyám! – Egyedül lenni, csupán egyedül a thronuson – ez a gondolat elborzaszt.

KIRÁLY *ezen szoktól meglepetve, gondolkodásba merül, pauza után.*
En egyedül vagyok.

[27v] KARLOS *tűzzel hozzája közelítve.* Csak volt, Atyám. Ne gyűlöljen többé, én gyermekileg forron fogom szeretni, csak ne gyűlöljen többé! – O mily elragadó 's édes, magunkot egy szép lélekbe dicsőítve érezni!, mily szép tudni azt, hogy örömeink idegenek arczát is lángba lobbantják; hogy aggodásunk mások szívébe is remeg; hogy

12 aranyával] *ante corr.* arányával

27 érezni] *emend.* érzeni

28 aggodásunk mások] <idege> mások

23 En egyedül vagyok] A király magányos a trónon. Schiller nem pusztán a fiú-apa hatalmi harcából bontja ki a király emberi tragédiáját, hanem Erzsébet vélt hűtlenkedéséből és a trón magányos birtoklásából is. NA 7. II. 390.

szenvadásunk mások szemét is könnyel lábbogtatja. – Mily szép s dicső, karonfogva egy kedvelt szeretett fiuval az ifjuság rozsa pályáját még egyszer visszaélni! – az élet édes álmát még egyszer által álmodni! – Mily nagy s édes, halhatatlanul joltévőleg a századoknak tovább élni gyermeke vírtussában! – O mely isteni, a fiu pályára lépésével még egyszer visszatérni a Maradékhoz, hasonlólag a naphoz, mely a hold tükör üvegében újra feltámad! – Mily szép plántalni, a mit egy szeretett fiu fog aratni; gyűjteni a mi neki hasznót hajtand; sejdíteni, hogy fog a hála szívében lobogni! O kedves Atyám, ugy e e földi paradicsomról halgattak Papjai? 5

KIRÁLY, *nem megindulás nélkül*. O fiam, fiam, te magadnak ki mondd ítéleted. Igen ingerlőleg festesz oly boldogságot, melybe soha nem részlettél.

KARLOS Azt ítélje meg a Mindenható! Maga Atyám, maga zár ki szívéből, maga thronusa részvétéből. Mostanig ezen napig – s igas- 15
ságos bánás volt e az Atyam? [28r] eddig, mint spanyol koronaörökös, idegen voltam ezen országba, fogoly azon földön, hol egykor Ur leszek. S méltó bánás volt e ez velem? – O Atyám, hányszor nem pirultam el, ha idegen Udvarok Követjeitől, ha újságokból kellett megtudnom az Aranjuezi Udvarnál történeteket. 20

KIRÁLY Még igen ifju voltál, hogy valami reád bízathatott volna. Még csak rontanál.

KARLOS O, adjon bár rontani valót, atyám, Huszonhárom esztendő vagyok, s még semmit nem tettem a halhatatlanságnak! Felserkentem; azon érzés hogy Uralkodni vagyok születve üldöz mint a 25
Hítelezőt; 's ifjuságom minden elvesztett órái, intenek mint annyi dicsőség adosságok. Eljött végre a nagy s szép idő, mely a nagy

1 könnyel lábbogtatja] Q¹ *Augen wässern*. Jelentése: könnyre fakasztja. EMSzT *lább, lábbog*: lebeg, schweben.

20 Udvarnál történeteket] Q¹-ben hosszabb a jelenet ezután a király és Karlos két-két megszólalásával. A fordított szöveghely forrása a Q² rövidebb változata lehet: *Vom Hofe zu Aranjuez erzählten!* / *Philipp. Zu heftig braust das Blut in deinen Adern*.

tőke pénz interessét kívánja tőlem: hívna világ historiaja, s Előim nagy tettei. Eljött az idő, mely a hír dicső sarompojit felnyítja. Kedves Atyám, merhetem e előmondani kérésem, mely ide hozott?

5 KIRÁLY Még is kérés? – Szolj.

KARLOS Fenyegette nő Brabantiában a villongás. A Pártosok macacssága erős és okos ellentálást kíván. Ezen ábrándozók dühét fékezni, azt mondjak, Herczeg Alba, a Királytól souveráni hatalomnak kinevezve, egy sereggel indul Flandriába. Mely dicső volna e hivatal, s egészen arra találva fel, hogy a Filep fiát, a Nagy Károly Unokáját, a világ s a Maradék előtt felvezesse. Felséges Uram, adja nekem által ezen sereget [28v] engem szeretnek a Flandrusok, 's bátorkodom hívségeért vérem kezesül adni.

15 KIRÁLY Ugy beszélsz mint Almadozó. Ezen hivatal férfias s nem gyermeket kíván.

KARLOS Csak embert Atyám, 's ezen egyetlen az, a mi Alba soha nem volt.

20 KIRÁLY Csak rettentés fékezheti a villongást; a könyörületesség itt oktalanság volna. A te szíved fiam érzékeny. Albatol félni fognak. Alj el kérésedtől.

KARLOS Küldjen engem Flandriába Atyám. Bízson érzékeny szívembe. Már csak a neve a Király fiának, mely zászlóim előtt repülve, hódol a hol az Alba Hohérjai csak pusztítának. Atyám, térdeimen kérem – ez az első kérésem életembe – Bízsa reám Flandriát

25 –

1–2 Előim nagy] <dicső> nagy

1 pénz interessét] Q¹ *des hohen Pfundes Zinsen*. Jelentése: kamatot. EMSzT *interes*: pénzbeli, a terményben való vagy a munkában ledolgozandó kamat; *interesse*: kamatos kamat.

1–2 Előim nagy tettei] Q¹: *Ahnenruhm*. Jelentése: ősök dicsősége.

6–9 Brabantiában...Flandriába] Németalföldi tartományok, a Tizenhét Tartomány néven ismert történelmi állam tagja Brabantia és Flandria. Föl-lázadtak a spanyol király ellen, a mű történelmi háttérében a németalföldi szabadságharc (1568–1609) áll.

8–9 souveráni hatalomnak] Jelentése: másra átruházott, korlátlan vagy teljhatalom.

KIRÁLY *hoszas pauza után, mely alatt az Infanst általjáró pillantattal szemléli.* 'S egyszer s mind legjobb seregem a te uralkodni vágyásodra bízzám? – A kést Gyilkosomra?

KARLOS *meghökkenve viszalép.* O Istenem, s csak ennyire mehettem, 's csak ennyi a gyümölcse e rég ezdeklett órának? (*gondolkodás után szelídült komolysággal*) Atyám, feleljen szelidebben; ne küldjen így el magától. Nem akarnék e kedvetlen felelettel bocsátatni el, nem ily nehéz szível. Atyám, feleljen [29r] szelidebben. Tegyen valamit, a mi élessze fiui elkötelezésem, mely mint Adosát, örökre lekössön. Atyám, bánjon kegyelmesebben velem. Ez az én legsürgetőbb szükségem, utolsó kétségbe esett próbám. Csak a háládotoság mentheti meg virtusom –

KIRÁLY *despotis hangal szavát szakasztva.* A te virtusod?

KARLOS *megrebbenve.* Istenem, mit mondtam! Atyám magamon kívül voltam. De nem foghatom meg, hogy tőlem mindent, mindent így megtagad. S elbocsát így magától, Atyám? Meghalgatatlannul, ezer édes rémletimbe megcsalodva, elbocsát e így Atyám? A Felséged Albaja s Domingoja győzedelemmel uralkodnak ott, hol Karlos a porba sírt. Atyám, az Udvariak csoportja, a rebegő Grandokkal, s a Baratok vétektől sárga arczája czéha tanuja volt, midőn Felséged nekem nyilvánosan audientiat adott. Az Istenért, ne szégyenítsen így meg, ne tegyen ki az Udvariak csufondáros kaczagásának, hogy a Felséged kegyelmébe az Idegenek duskálnak, 's gyermeke semmit sem nyerhet. Becsülésének bizonyításul, küldjön engem Flandriába a sereggel.

KIRÁLY Királyod haragjára, többszer ne haljam e szót.

KARLOS Merészlem Királyom haragjának kitenni magam, s még egyszer utoljára esedezem: bizza reám Flandriát. Nekem el kell mennem Spanyol Országból. Oly valami tépdeli [29v] itt szíve-

24 's gyermeke] <Ka> gyermeke

13 *despotis hangal*] Q¹ *streng.* Jelentése: szigorú, uralkodói, fensőbbiséges hang.

17 rémletimbe] Q¹ *Ahndungen.* Jelentése: sejtései.

20 czéha] Q¹ *Zunft.* Jelentése itt: társasága, kompániája. EMSzT *céh*: czéha, Zunft.

met, melyet senki nem gyaníthat. Az én itt lételem olyan, mint a halálra ítéltnek a lélekzet vétel a Hohér keze alatt. Sulyoson nyom engem Madridba az ég, mint egy gyilkosság lelkiismerete. Csak az égnek hirtelen változtatása gyógyíthat meg. Atyám; ha

5

KIRÁLY *mesterkélt alábocsatkozásal*. Az ily betegek fiam, mint te, ápolgatást kívánnak, s az Orvos szeme előtt lételt. Te Spanyol Országba maradsz 's Alba Flandriába megyen.

KARLOS *magán kívül*. O most végyetek körül jo lelkek!

10

KIRÁLY *viszalépvén*. Megálj! mit akarnak e mozdulatok!

KARLOS *remegő hangal*. Atyám, visszavonhatlanul áll e határozása mellett?

KIRÁLY Az a Királytól jött.

KARLOS Igy hát elvégeztem dolgom (*megindulások közt elmenyen*).

15

Harmadik Jelenés

Király, egy ideig borongó gondolkodásba merülve all; végre egy néhány lépést teszen a Szálába fel 's alá.

Alba, kétségek közt közelget.

KIRÁLY Minden órán készen legyen Brüsszelbe indulhatni.

20

[30r] ALBA Már minden készen van.

KIRÁLY Teljes hatalma megpecsételve áll a Kabinetbe, addig is vegyen bucsut a Királynétól, s találkozzék az Infansal.

ALBA Mint egy dühös küldöt, oly vonásokkal láttam épen most ki menni a Szálából. 'S Felséged is megindulva lenni látszék. Talám

25

a beszéd foglalatja.

2–3 Sulyoson nyom] <borong felettem> nyom

4 meg] meg <engem>.

5 megakar szabadítani] <engem> szabadítani

7 ápolgatást] *emend.* apolgatást

21 hatalma megpecsételve] <már> megpecsételve

22 Infansal] <Karlos>

14 elmenyen] Q¹-ben hosszabb a jelenet ezután a király és Karlos négy és három további megszólalásával. A fordított szöveghely forrása a Q² rövidebb változata lehet: *Karlos. Mein Geschäft ist aus. (Geht ab in heftiger Bewegung.)* –

KIRÁLY A foglalatja Alba volt. (*Albara függesztett szemekkel 's borzongva*) Örömmel halom hogy Karlos Tanácsosím nem szereti, de kedvetlenségel tapasztalva, hogy meg is veti. (*Alba elpirul s felelni akar*) Most nem várok erre feleletet. Megengedem a Herczegnek, hogy Karlost megengesztelje.

5

ALBA Sir!

KIRÁLY Mondja meg a Herczeg, ki vala csak az első, kí fiam fekete feltételről megíntett? Akkor csak magát halgattam meg 's ötet nem. Ezután Karlos közelebb leszen thronusomhoz most mehet.

A Király a Kabinetbe s Alba más ajton elmennek.

10

Negyedik Jelenés

Szála a Királyné Szobája előtt

[30v] *Don Karlos, jön beszélgetve egy Pageval, a Szálába lévők a közelebbi szobákba oszlanak a Herczeg megjelenésével.*

KARLOS 'S hozzám ezen levél? De mire ez a kolcs is? s mind kettőt oly titkon küldve? Jöjj közelebb! – Kitől kaptad ezeket?

15

PAGE *titkolodva.* A mint a Dámától észre vettem, inkább kitaláltatni akar, mint megneveztetni.

KARLOS *meghökkenve viszalép.* A Dáma? (*figyelmesebben megszemlélvén a Paget*) Mit? – Hogy? Ki vagy te?

20

PAGE Pageja a Királyné ő Felségének.

KARLOS *megrettenve hozzászalad, 's kezét szájára teszi.* Meg álj! – Halálé vagy ha többet szolsz! Eleget tudok már (*hirtelen feltöri a pecsétet s a Szála legvégsőjére megyen olvasni.* Ez alatt a nélkül hogy tőle észre vétetnék Alba keresztül megyen melette a Királynak

25

4–5 Megengedem...megengesztelje] Q¹-ben hosszabb a jelenet a király és Alba egy-egy megszólalásával. A fordított szöveghely forrása a Q² rövidebb változata lehet: *Philipp [...] Der Prinz ist Euer Freund nicht. / Alba. Ich bin stolz / Ein Schicksal mit dem Könige zu theilen. / Philipp finster. Ich wüßte nicht, was ich mit Herzog Alba / zu theilen hätte – – Gerne mag ich hören, / daß Karlos meine Räthe haßt, doch mit / Verdruß entdeck'ich, daß er sie verachtet. / Alba entfährt sich und will auffahren.*

7–8 fiam fekete feltételről] Q¹: *vor meines Sohnes schwarzem Anschlag.* Jelenése: fiam ártó, rossz szándékától.

Szobájába. Karlos nagyon kezd reszketni, s váltva elhalványodik s megpirul. Az olvasás után soká szotalanul áll, szemeit a levélre függesztve. Végre a Pagehoz fordul) Ő maga adta neked e levelet?

[31r] PAGE Tulajdon kezeivel.

- 5 KARLOS Ő maga adta? O ne játszdj velem! Még soha sem olvastam kezeírását, 's hinnem kell neked, ha te eskühetel. Ha hazugság, vald meg egyenesen, s ne űzz trefát velem.

PAGE Kivel?

- 10 KARLOS *ismét a levélre tekint s vizsgálódo szemeket vet a Pagera; fel 's alájárás után.* Vannak e Szüléid? Vannak? A Királynak szolgál Atyád? S hazafi e?

PAGE Atyám elesett Saint Quentinnél, mint Ezredes a Savoya Lovasságánál, s Grof Henarez Alonzonak hívták.

- 15 KARLOS *kezénél fogja a Paget, s sokat jelentőleg tekint meg.* A Király adta neked a levelet?

PAGE *elérzékenyedve.* Kegyelmes Herczeg, megérdemlem e ezen gyanut?

- 20 KARLOS Sírni is tudsz? O ugy engedj meg (*olvassa a levelet*) „Ezen kolcs a Királyné Pavillonja belső szobáit felnyítja. A végső oldalról egy Kabinetbe nyitt, hol míg nem mutatkoztak leselkedők nyomai. Itt szabadon megvalhatja a szerelem, [31v] a mit oly soká csak intésekre bízott. Meghalgatás vár a bátortalan Szerelmesre, s szép jutalom a szemérmes Tűrőre. E” (*mint egy bodulásból felbredve*) Nem álmodom – nem ábrándozok, ez az én jobb kezem
- 25 – ez a kardom – ezek írt szavak. Igaz és valo, szerettetem – igen –

19 Királyné Pavillonja] <belső sze> Pavillonja

20 Kabinetbe] <szobába vezet,> Kabinetbe

1–2 reszketni...megpirul] Schiller orvostudományi tanulmányai során foglalkozott a szellem állapotának testi jeleivel, több tanulmányt is szerzett a témakörben, s ennek nyomát viseli Karlos belső vívódásának leírása is. NA 7. II. 395.

12 Saint Quentinnél] Csata Spanyolország és Franciaország között 1557. augusztus 10-én. Egmont gróf vezette győzelemre a spanyol lovagságot St. Quentinnél. NA 7. II. 395. és 421.

23 E”] Erzsébet királynő és Eboli hercegnő keresztnevének kezdőbetűje is E.

szerettetem, a boldogok legboldogabbja vagyok az egész világon. En szerettetem! (*magán kívül a Szálán keresztül rohanva, kezeit az égre emelve*) Mindenható! miért nem vagyok most Ura az egész világnak, hogy örömembe mind elajándékoznám!

PAGE Jöjjön tehát a Herczeg, hogy vezessem.

5

KARLOS Hagyj elébb magamhoz jöttöm. – Nem reszketnek e még ezen boldogságnak minden félelmei bennem? Mennynek Ura! avagy reméltem e ily magosra? mertem e ezt valaha csak álmodni is? – Hol van az ember most, ki ily hamar megszoká istennek lenni? Ez más ég, ez más nap mint elébb vala. Ez nem az a világ többé, melybe könnyezhet a szenvedés. Ő szeret engem s Világnak Atyja! Ki valék s ki vagyok most! Ő szeret engem. O engedd, hogy Madridba, az országba s az egész világon elbeszélhessem, milyen boldog vagyok! (*elakar menni*)

10

PAGE Hová? Kinek akarja elbeszélni? A Herczeg elfelejti –

15

[32r] KARLOS *hirtelen megmerevedve*. A Királyt? Az Atyámat? (*karjait lebecsátja, félelmek közt néz körül s kezd magához térni*) O az rettenetes. – Igazad van barátom, hogy el kell halgatnom, hogy ennyi boldogságot kebelembe kell temetnem, az rettenetes! Azt mondják, a föld alatti aranyat csak holt csend alatt lehet kiemelni, azért én sem lélekzelek (*a Paget kezénél fogja s földre vezeti*) A mit ma láttal – s a mit nem láttal, hallod e, mint egy sírba úgy legyen kebeledbe temetve. Most mennj. Követlek én is. Ne hogy együtt találjanak. Mennj. (*Page, el akar menni*)

20

KARLOS De megálj még! haljad! (*a Page viszatér. Karlos egyik kezét vállára teszi, komolyan s méltóságal néz szemébe*) Te egy rettenetes titkot vissz magaddal, mely az erős méregként, az edényt, melybe tétetett szélyel pattantja. Ne vidd közel a thronushoz. Légy jól Ura vonásidnak. Fejed soha ne tudja meg, mít őriz szíved. Légy hasonló a holt Beszélő csöhez, mely a hangot elfogadja s visszaadja, s maga meg sem tudja. Te gyermek vagy: légy min-

25

30

22 e, mint] <ugy> mint

30 a holt Beszélő csöhez] Q¹: *das todte Sprachrohr*. Jelentése: szócső, mely továbbítja, de nem rögzíti a beszédet.

dég az, s játszadd a vígot. Mily jól ki tudta választani az okos Író a szerelem Követjét! Itt nem keresi a Király kigyóit.

PAGE S én Herczeg, büszke leszek, hogy egy titokkal gazdagabbnak tudom magam a Királynál.

5 [32v] KARLOS Hiu ifju bolond! épen ez a mítől reszketned kell. Ha történetik, hogy közönséges helyt találkozzunk remegve s alázkodással közelíts hozzám. Hiuságod soha el ne szédítsen jelentgetni, mely kegyelmes az Infans hozzád. Fiam, nem véthetsz nagyobbbat, mintha megtudták, hogy nekem tetszetsz. Ha mit ezután meghozandssz nekem, soha ne mond azt szokba, soha ne bízd ajakidra; tudosításod ne legyen a gondolatok szokott utján; sőt inkább hadd azt, mint az üldözött Gyilkost, utatlan pusztákon hozzám csuszni, hol senki nyomdokit nem gyanítja. Szemeddel, ujjoddal beszélj, 's én pillantásimmal halgatok reád. A levegő, a világosság körülünk, mint Filep Kreaturai; a süket falak is zsoldjába vannak. Jőnek. – (a Királyné ajtaja megnyílik, Alba kijön) Mennj most – –

10

15

PAGE Csak hogy a szobát el ne vétse a Herczeg (menyen)

Ötödik Jelenés

20 Karlos. Alba.

ALBA *Karlos utjában álva.* Két szóra, kegyelmes Herczeg –

[33r] KARLOS Jól van – értem – mászor. (*akar menni*)

ALBA A hely nem a legillendőbb ugyan. Méltoztani fog talám Herczgséged a maga szobájába meghaladni?

25 KARLOS Mire? Itt is megeshetik – csak hamar – csak röviden.

ALBA A mi tulajdonképen idehoz az, hogy Herczgségednek aláztos köszönetem megtegyem, a nekem méltoztatott –

KARLOS Köszönetet? Nekem köszönetet? – Miért, – s épen Herczeg Albatol?

30 ALBA Kinek köszönhessem ezt másnak, mint Herczgséged közbenjárásának –

KARLOS Nekem? Nekem teljességgel nem – nekem épen nem. A Herczeg utazik tehát? Utazzék Isten hírével!

1–2 Író a] Író<né>

15 Kreaturai] Q¹ *Kreaturen*. Jelentése: emberei.

ALBA 'S egyebet nem? Csudálkozom – s egyebet nem parancsolna
Herczagséged Flandriába?

KARLOS Mit egyebet? Mi bajom ott?

[33v] ALBA Pedig úgy tetszett ezelőtt csak kevésel is, mintha ezen
tartományok sorsa Don Karlos jelenlétét kívánta volna.

5

KARLOS Hogyan? De úgy van – igaz, az ez előtt volt, de így is jól
van, – igen jól, s annál jobb.

ALBA Bámulással hallom.

KARLOS *nem ironiával*. A Herczeg egy nagy General – azt minden
tudja. Az irigységnek is megkell azt vallani. S én – én ifju vagyok.
Igy gondolta ezt a Király is, s a Királynak igaza van, egészen igaza.
Most látom által, örvendek, s elég erről. Szerencsés utat kívánok.
A mint láthatja a Herczeg, most más dolgok sürgetnek engem. A
többit holnap, vagy mikor akarja, vagy ha Brüsseltől visszatér.

10

ALBA Hogyan? Tíz esztendő múlva?

15

KARLOS Tehát éljen szerencsésen. (*kevés halgatás után, midőn látja
hogy Alba megmarad*) Az [34r] esztendőnek épen jó részében in-
dul. Utja Majlandon, Lotharingian, Burgundian s Német Orszá-
gon lesz keresztül. Német Országban? épen ott volt. Ott ismerik
a Herczeget. Most April van – Majus – Junius – Juliusba vagy
legkésőbbén Augusztus kezdetén Brüsseltől leszén. O nem kétel-
kedem, hogy majd halani fogunk a Herczeg győzedelmeiről. Bí-
zodalmunknak megfelel, azt hiszem.

20

ALBA sokat jelentőleg. S tehetem e azt semmiségem piritó érzésével?

KARLOS *kevés halgatás után, méltosággal s büszkén*. A Herczeg érzé-
keny – s méltán. Megkell vallanom, kevés kímélés volt részemről
a Herczeg ellen fegyverrel élnem, melyet nem képes ellenem for-
díthatni.

25

ALBA Nem vagyok képes?

KARLOS *nevetve kezét odanyújtja*. Kár, hogy épen most nincs időm a
nemes viadalra Albával. De másszor –

30

24 semmiségem piritó érzésével] Kéziratban dupla aláhúzással.

18–19 Majlandon...Német Országban] Alba útja Itálián, Lotharingián és Né-
metországban át vezet Németalföldre, a köztes országokban toborozza sere-
ge egy részét. NA 7. II. 398.

[34v] ALBA Herczeg, mi hibáson számlálunk, s mindenik különböző oldalrol. A Herczeg példának okáért magának husz esztendővel idősbnek én pedig husszal ifjabbnak nézem.

KARLOS Nos?

- 5 ALBA S erre a jut eszembe, hogy a Monarcha szép Portugalliai Felesége mellett töltött hány oráját nem adta volna érte, hogy koronájának oly kart vásároljon, mint az enyim? Ugy hisz az tudva volt előtte, hogy menyivel könnyebb dolog Monarchakot, mint Monarchiakot plantalni – s menyivel hamarabb lehet a világnak
10 Királyt adni, mint Királyoknak világokat szerezni.

KARLOS Igen valo. – Nos? Herczeg Alba? –

ALBA S a Népek menyí vérenek kellett elfolyni, míg két csepp Királyá tehette a Herczeget.

- [35r] KARLOS Becsületemre mondom, igen valo. – S két szóba minden kifejezve, a mit az érdem büszkesége a szerencse kevélységének ellenébe tehet. Csak már most az alkalmaztatást. Nos Herczeg
15 Alba?

ALBA Jaj a bölcsői gyermek Felségnek, ki Dajkájával szembe száll. Mily édes neki a mi győzedelmeink puha párnáin szunyodozni!
20 A koronán csak a gyémántok villognak, de nem a sebek is, melyel vívattak. – Ezen kard idegen népeknek írt eleibe spanyol törvényeket, villogott a Megfeszített képe előtt, s a hét magvának a világ ezen részében véres borázdákat forgatott fel: az Isten az égbe ítelt s én a földön.

- 25 KARLOS Isten vagy az ördög, mind egy! A Herczeg az ő jobb keze volt, jól tudom én azt, 's most ne többet arrol. Bizonyos visszemléke[35v]zésektől örömet őrizkedném. Becsülöm Atyám választását. Atyámnak egy Albara van szüksége! S hogy szüksége van,

19 párnáin] párná<j>in

5–6 Portugalliai Felesége] Mária hercegnő, Fülöp király első felesége, Karlos anyja portugáliai származású volt. NA 7. II. 398.

23 véres borázdákat] Q¹: *blut'ge Furchen*. Jelentése: vérrel áztatott föld, barázda. Alba harcolt V. Károly alatt a schmalkadiai háborúban (1546–47), már ott is különös kegyetlenségével tűnt ki. NA 7. II. 398. EMSzT *barázda*: borozda, Furche.

nem az, a miért irigylenem. A Herczeg egy nagy ember, – az is meglehet. Színre hiszem magam is. Csak attól félek, hogy Herczegséged korábban született a világra egy néhány századokkal, mint a hogy kellett volna. Egy Alba, az én vélekedésem szerint az az ember, kinek a legutolsó napon kellett volna eléjőni! akkor, midőn a vétek oriási truczolása az ég türedelmét kiémesztette, ahhoz midőn a gonoszság aratása megért kalászkokban áll s egy példátlan Aratást kíván, akkor volna a maga helyen Herczeg Alba – O Istenem! az én paradicsomom, az én Flandriám – De arra nem kell többé gondolnom. Halgassunk arrol.

5

10

ALBA Herczeg, az emberi nemnek embereket áldozni, nagyobb könnyörületesség, mint az emberiség veszélyére bizonyos embereket szeretni. Maga az ég is adott egy példát. Hogy a világ megtisztuljon; eltöröltetett egykor egy világ. A pestis –

KARLOS A pestis a Herczeg szimboluma, tudom én azt; s itt van az Albak élete s az Atyám [36r] uralkodásáé megfejtve. Azt mondják, a Herczeg előre aláírva egy csomó halálos sententiat is viszen magával. A gondoskodás dicséretes! O Atyám, mily rosszul értetem vélekedésed, keménységgel vádoltalak, hogy tőlem oly foglalatosságot megtagadtál, hol Albaid fénylenek. Ez a te írántani gondoskodásod legelsője volt.

15

20

ALBA Herczeg, ezen szok megérdemlenék –

KARLOS *kifakadva*. Mit?

ALBA De attól megmenti az, hogy Király fia.

KARLOS *kardjához markolva*. E szó vért kíván! Kardot Herczeg!

25

ALBA *hidegen*. Ki elen?

KARLOS *fellobbanva reája* rohan. Vonjon kardot, különben által döföm.

ALBA *kardot von*. Ha meg kell lenni... (*öszvegának*)

3 századokkal] *ante corr.* századokkal

16 Atyám [36r] uralkodásáé] <Regimen- [36r] jei élere> uralkodásáé

27 rohan] rohan<va>

29 (*öszvegának*)] <(dulakodnak)>

6 oriási truczolása] Q¹: *Riesentrotz*. Jelentése: merő dac, ellenszegülés.

8 Aratást kíván] Mát. 13,39 és Jel. 14,14–16.

15 szimboluma] Q¹: *Simbol*. Jelentése itt: ismertetőjegy.

17 halálos sententiat] Q¹: *Blutsentenzen*. Jelentése: halálos ítélet.

[36v]
Hatodik Jelenés
Királyné. Karlos. Alba.

KIRÁLYNÉ *ijedve jön ki Szobájából. Ki vont kardok! (Karloshoz parancsoló hangal)* Karlos!

KARLOS *a királynét meglátva, habozni kezd, leereszti karját, érzéketlenül s indulás nélkül áll, azután Albához megyen s megcsokolja. Bocsánat Herczeg, legyen minden elfelejtve (szótalan a Királyné lábaihoz térdel; felál és elmegy).*

ALBA, *ki bámulással ázott s szemeit rolok el nem vette. Istenemre, e csak ugyan különös!*

KIRÁLYNÉ, *egy ideig nyugtalanul s késlegetkedve áll, szobája felé indul s az ajtónál megfordul. Herczeg Alba!*

Alba követi a Királynét szobájába.

[37r]
Hetedik Jelenés
Eboli Herczegné Kabinetje

Eboli (ideális ízléssel, szépen de egyszerűn öltözve. Lanton játszik s énekel), Page.

EBOLI, *a mint bejön a Page hirtelen felugordva. Eljön!*

PAGE Egyedül a Herczegné?

EBOLI Eljön! Lépéseid hangjáról halom, győzedelmes lélekzetedről halom, ugye, eljön?

PAGE Csudálom, hogy még nincs itt, de ebbe a pillanatba itt kell lennie

EBOLI Itt kell? S ugye hát ő is akart – s bizonyosan –

PAGE Nyomba követ engem. A Herczegné szerettetik, szerettetik a mint soha senki nem szerettetett. Ah, milyen scénát láttam!

26 ő is] ő<t>

27 A Herczegné szerettetik] Karlos előző jelenetében az E kezdőbetű téves értelmezése adott okot félreértésre. Ebben a jelenetben pedig a küldönc magánvéleménye vezet hamis elváráshoz. Karlost a levél írásos üzenete, Ebolit pedig a szóbeli közlés vezeti félre. NA 7. II. 399.

- EBOLI *nyugtalanul magához vonva*. Hamar csak! Beszéltél vele? Mit mondott? [37v] hogy fogadta a billettet? Mik voltak szavai, habozni megdöbbsenni látszott? – kitalálta a Személyt, ki a kolcsot küldte? Mondjad csak – vagy nem találta ki? épen nem? vagy mást gyanítot nos? nem felelsz már? – O, szégyeld magad, ily fás soha, ily szenvedhetlen késő soha nem voltál. 5
- PAGE Jöhetnek e már szohoz? – Altal adtam a kolcsot s billettet a Királyné előszobájába. Megdöbben s reám nézett, azon szomra, hogy egy Dama küld.
- EBOLI Megdöbbsent? Igen jo, igen jo! – csak tovább, mond csak tovább. 10
- PAGE Még többet is akartam mondani, akkor elhalovanyodott 's kiragadta kezemből a levelet, fenyegetve nézett rám, 's azt mondá, mindent tud már. Rettegés közt olvassa által a levelet, 's egyszerre csak reszketni kezd. 15
- EBOLI Mindent tud? hogy mindent tud! mondta azt?
- PAGE 'S háromszor négyszer megkérdezt, ha maga e valoban, ő maga adta e által nekem a levelet?
- EBOLI Hogy ha én magam e? 'S említette tehát nevem?
- [38r] PAGE A nevét? nem a nevet nem említette; azt mondá hogy spionok halgatodzhatnak, 's a Királynak bésughatnak. 20
- EBOLI *megütközéssel*. 'S mondta azt?
- PAGE A Királyt, ugy mond, igen nagyon, a bámulásig nagyon illetné ezen levél felől valo tudás.
- EBOLI A Királyt? Jol halottad e? A Királyt? 'S e volt kifejezése? 25
- PAGE Igen is. Ezt veszedelmes titoknak nevezte, 's intett hogy szavaim 's intéseimre jol vigyázzak, ne hogy a Királynak gyanura adjak okot.
- EBOLI *bámulással telve, kevés gondolkodás után*. Minden megegyez – másként nem lehet. – tudnia kell valamit a dologrol. Megfoghatlan! De ki árulhatta ezt el neki? Ki? Ki láthat más oly élesen, oly távol, oly mélyen mint a szerelem solyom szemei? De mond csak tovább; 's a mint olvassa a billettet? 30

9 egy] *in marg.* egy

6 fás] Q¹ : *hölzern*. Jelentése: merev, érzéketlen.

7 a kolcsot s billettet] Q¹ : *Billet und Schlüssel*. Jelentése: kulcsot és a cédulát.

PAGE Ez oly boldogságot foglal magába, azt mondá, melytől reszketnie kell; ezt soha még nem is mert álmodni. Szerencsétlenségre belépett Herczeg Alba, s ez kényszerített minket –

[38v] Eboli, *boszonkodva*. De mi baja is lehetett most ott Albanak!

5 De hol marad, hol késik tehát, miért nem jön? Ládd csak milyen hibáson tudósítottal? Mily boldog lett volna annyi idő alatt, a mennyi alatt elbeszélés, hogy lenni fog.

PAGE Félek, hogy Herczeg Alba –

10 EBOLI Ismét Alba? De mit akar ő itt? Mi köze az erős ferfinak csendes boldogsággal? O, de őt ott is hagyhatná most, elküldhetné, mert kívül nem lehet azt ilyenkor tenni? A te Herczeged, úgy látszik oly rosszul érti a szerelmet, mint a Dámák szívét. Nem tudja menyi lehet egy minuta.

PAGE *elérzékenyülve*. Herczegné, Angyalt vádol.

15 EBOLI *láng elpirulással e szora, gyengéden arczjára üt*. Ifju hazug, ki mondta ez neked rola?

PAGE *lelkesedéssel*. Oly derék, oly nemes, s még is oly jo! O kár, hogy Királyá kell lennie.

20 EBOLI *elfordul, szemeiről könnyet töröl le s a Page kezét tüzzel megszorítja*. S nem is juttatnád eszembe, hogy kedves Követemnek még a jutalommal adossa vagyok (*egy brilliant kard kötöt nyújt a Pagenek*) Ezt az én emlékemre [39r] midön legelőbb kardod felövedzed. Jöni halok. Menj. A Herczeg – menj. (*Page, elmegyén*)

EBOLI Hol van lantom. Lepjem meg, énekem adja a jelt –

20–23 S nem is...felövedzed] Q¹-ben a küldönc válaszol Ebolinak. A Q²-ben nincs szó a küldönc megajándékozásáról. A fordított hely forrása a Q¹ lehet: *Prinzessinn wendet sich weg und wischt sich die Augen, indem sie dem Pagen feurig die Hand drückt. Nach einer Pause: / Und Du mahnst / mich gar nicht, daß ich meinem lieben Boten / den Botenlohn noch schuldig bin geblieben? / Sie nimmt ein mit Brillanten besetztes Wehgehänge vom Tische und reicht es dem Pagen. / Dieß, guter Junge, mit zum Angedenken, / wenn Du Dein erstes Schwert umgürtest.*

Nyolczadik Jelenés
Eboli. Don Karlos.

Eboli, egy Ottomanneba vetette magát s Balladáját játsza.

KARLOS *berohan, megismeri Eboli, s mint egy merevedett álva marad.*

Istenem, hol vagyok?

5

EBOLI *letévén lantját eleibe megy. Ah! Herczeg Karlos? Valójában!*

KARLOS *rettenetes zavarodásal. Hol vagyok? Atkozott csalodás – elvétettem a Kabinetet.*

EBOLI *ravasz csudálkozásal. Mily járatos Karlos, oly Szobákba bevétetni magát, hol a Dámák magokra vannak.*

10

KARLOS *Herczegné – engedjen meg – én – én az előszobát nyitva találtam.*

[39v] EBOLI *pajkoságal. Lehetséges e? Pedig úgy tetszik, hogy én magam bezártam.*

KARLOS *A csak tetszik, csak úgy tetszik – de legyen bizony benne, hogy be nem zárta –! Hogy beakarta zárni, azt gondolom; de be nem zárta volt! – valamely történet erre talált hozni – s halok – s halok valakit lanton játszani – s nem lant volt e? (kétségeskedve körül néz) Igen is, az volt, még most is amott vagyon. 'S a lantot Isten tudja miért – a lantot az örülségig kedvelem. Egészen fül lesznek halására, nem tudok többé magamrol, rohanok a Kabinet felé, hogy a kedves Mívésznének, ki engem oly égien megilletett, oly hatalommal elbájolt, szép szemeibe nézzek.*

15

20

EBOLI, *minekutánna hijába igyekezett a Karlos habozo szemeivel találgozni. Kedves ujságkívánás; mely azonnal lecsilapodott a mint*

25

7 Hol vagyok?] Hol<v> vagyok?

3 *Ottomanneba*] Q¹: *Ottelmanne*. Jelentése: dívány, kárpitozott, karfával és támlával ellátott fekvőbútor.

3 *Balladáját*] Eboli lanton játszik és énekel, így hangolódik a pásztorórára, ugyanakkor a ballada célja az is, hogy elvarázsolja az érkező Karlóst. NA 7. II. 400–401.

117.25–118.3 *A csak tetszik...bonyolgatja magát*] Q¹-ben hosszabb Karlos és Eboli megszólalása. A fordított szöveg hely forrása a Q² rövidebb változata lehet: *Karlos. Das däucht Sie nur, das däucht Sie – doch versichert!* /

megbizonyíthatnám. *(halgatás után, sokat jelentőleg)* O becsül-
nöm kell az oly szemérmes ferfit, ki hogy egy Aszonyt a pirulástól
megkíméljen, ily hazugságokba bonyolgatja magát.

5 KARLOS *nyiltszívűleg.* Herczegné, érzem magam is, hogy csak ro-
szabbá [40r] teszem, a mit javítani akarok; szabadítson fel egy
roll játszásától, melynek kivitelére épen alkalmatlan vagyok. A
Herczegné ezen szobába menedéket keresett a világ elől; itt akart
a világ zajjától távol szíve csendes vágyási szabad repületének ho-
dolni. En szerencsétlenség gyermeke, ide találok jöni, 's zavarva
10 van a szép álom. Ezért reám nézve a legsietőbb eltávozás – – *(akar
menni)*

EBOLI *meglepve, de ismét rendbeszedi magát.* Herczeg! már a nem
volna szép!

15 KARLOS Herczegné – értem mit jelent ily pillantat ezen Kabinetbe,
s e virtuosus habozását becsülöm. Jaj a ferfinak, kit az Aszonyok
elpirulása merésze teszen! En rebegek, ha az Aszonyok előttem
reszketnek.

EBOLI Lehetséges e? – példatlan lelkiisméret egy ifjunak 's Király fi-
ának. Igen – Herczeg, most már épenségnak maradnia kell, most
20 magam kérem erre ennyi virtust találva, minden leány rebege-
se kipiheni magát. Ezt ezerek közül egy sem tenné, az előszobát
nyitva találná, 's egy oly kolcs kísérténé, [40v] mely csak ugyan
végre talál egy más Kabinetbe is. De hagyjuk azt. 'S ha már így

8 zajjától] *ante corr.* zájjától

*Sie irren Sich. Verschließen wollen, ja, / Das geb'ich zu, das glaub'ich – doch
verschlossen? / Verschlossen nicht, wahrhaftig nicht. Ich höre / Auf einer –
Laute jemand spielen – War's / Nicht eine Laute? / (Indem er sich zweifel-
haft umsieht.) / Recht! dort liegt sie noch – / Und Laute – das weiß Gott im
Himmel! – Laute, / Die lieb'ich bis zu Raserey. Ich bin / Ganz Ohr, ich weiß
nichts von mir selber, stürze / Ins Kabinet, der süßen Künstlerinn, / Die mich
so himmlisch rührte, mich so mächtig / Bezauberte, ins schöne Augzu sehen.
/ Prinzessinn. Ein liebenswür'ger Vorwitz, den Sie doch / Sehr bald gestillt,
wie ich beweisen könnte. / (Nach einem Stillschweigen mit Bedeutung) / O
schätzen muß ich den bescheidnen Mann, / Der, einem Weib Beschämung zu
ersparen, / In solchen Lügen sich verstrickt.*

történt, mire engedjek elreppenni a boldog pillantatott szóperrel, melyet – úgy e bár Karlos – a történet játszott nekünk! – De tudja e azt is, hogy hirtelen megjelenésével a legszebb Ariám mellett rebtentett meg? (*Karlost a Sophához vezeti s lantját eléveszi*) Herczeg Karlos, az Ariát ismét el kell játszanom s büntetése legyen a meghalgatása.

5

KARLOS *leül Eboli mellé, nem egészen magavonogatása nélkül.* Oly kedves büntetés, mint az én vétkem – s valóban, az Aria foglalatja oly kedves volt előttem, oly isteni szép, hogy – harmadszor is elhalgatnám.

10

EBOLI Mit? S a Herczeg halgatodzott? Már a rút. Ugy hiszem szerelem volt a textus?

KARLOS S ha nem hibázom, boldog szerelem. – a legszebb textus e szép szájban; de azt hiszem, hogy annyira érzésből énekelve, mint szépen.

15

EBOLI Nem? nem érzésből? – s kételkedne a Herczeg?

[41r] KARLOS *komolyon.* Szinte kételkedem, ha valyon Karlos és Eboli megérthetik e valaha egymást, ha szerelem lesz a tárgy (*Eboli meghökken, Karlos észreveszi s könnyű galanteriával tovább folytatja*) Mert ki-ki hihetné e rozsa arczrol, hogy e szívbe indulat lángozzon? Egy Eboli nem félhet, hogy híjába s meghalgtatlanul sohajt. A szerelmet pedig csak az ismeri, ki reménytelenül szeret.

20

EBOLI *egész elébbení vidámságával.* O halgassunk arról! az oly rettenetesen hangzik! 'S úgy látszik, ezen sors a Herczeget épen ma – ma üldözi (*Karlost kezénél fogva magát béhízelkedő kedves interessevel*) Maga nem vidám kedves Karlos – maga szenved – Le-

25

1 boldog pillantatott] *ante corr.* a boldog pillantatott elreppenni

11 Ugy] <nal> Ugy

119.26–120.1 Karlos – maga szenved – Lehetséges e? S miért szenved] Karlos – maga <szomorú> szenved - <az Isten> Lehetséges e? S miért <szomorú> szenved

1–2 szóperrel] Q¹: *Wortgefecht.* Jelentése: vita, szócsata, pereskedés. EMSzT *szóper*: törvénykezés, szóbeli per, mündlicher Prozeß.

2 történet] Q¹: *Zufall.* Jelentése: véletlen.

4 *Sophához*] Q¹: *Sofa.* Jelentése: kanapé, dívány.

12 textus] Jelentése itt: a ballada szövegének tárgya.

- hetséges e? S miért szenved? A világ minden jovaival való élésre meghíva! a pazérlo természet minden ajándékí, s az élet örömeihez minden juss mellett is? A Herczeg, egy nagy Király fia, s még több, ennél sokkal több, már még a Királyi bölcsöbe tulajdonokkal megajándékozva, melyek rangja fényét is elhomályosítják! –
- 5 Maga – kinek az Aszonyok egész szoros Tanácsába megnyert Bíránéji ülnek, az Aszonyokéba, kík a férfi érdemes s dicsőségéről ellentmondás nélkül ítélnék! – Maga – ki a hol csak megjelent, [41v] már hodolt, gyújtott a hol hidegen maradt, s a hol érezni akar paradicsomokkal játszik s égi boldogságot osztogat! – Azon férfinak kellene boldogtalannak, ki ezerek közül a természettől arra van válsztva, hogy másokat boldogá tegyen? – O ég, ki neki mindent – mindent adtál, miért tagadtad meg csak a szemeket, melyeket győzedelmeit lássa? –
- 15 KARLOS, *ki ezen egész beszéd alatt a legmélyebb andalodásba volt merülve, az Eboli elhalgatásával hirtelen magához jön s felriad.* Derék! Egészen hasonlíthatlan! Kérem, énekelje el még egyszer ezt a helyet.
- EBOLI *bámulva néz rea.* Karlos, hol volt ez alatt?
- 20 KARLOS *felugordva.* Az Istenért, épen jokor emlékeztet – Elkell – sietnem, kell mennem. –
- EBOLI *víszatartoztatja.* Hová? hová kell elmennie?
- KARLOS *rettenetes hánykodások közt.* Innen el – tudja már – oda – de, nem le a szabad levegőre. Bocsáson Herczegné – úgy tetszik,
- 25 mintha a világ lángolna megettem.
- [42r] EBOLI Mi lelte a Herczeget? Honnan ezen idegen különös magaviselete? (*Karlos marad, s gondolkodásba kezd merülni; Eboli él a pillantattal s igyekszik maga mellé vonni a Sophara*) Nyugalomra van szüksége kedves Karlosz – vére most fellázzadásba van –
- 30 – Üljön le mellém. Félre most fekete hideglelés phantaziájával. Ugyan Károly, ha magát nyíltszívűleg megkérdi, tudja e feje mi gyötri szívét? s ha tudná is – ezen Udvarnak egy Ríttére sem, egy Dámája sem vigasztalhatná e meg; magát megérteni, akarnám mondani, egy sem volna e méltó?
- 35 KARLOS *könnyeden, a nélkül hogy rágondolna mit mond.* Talám – Eboli Herczegné –

EBOLI *örömmel, hirtelen.* Igazán?

KARLOS Adja bé egy könyörgő levelem – egy ajánló írásom az Anyámhoz. Azt mondják, a Herczegné sokat tehet nála.

EBOLI Ki mondja azt? (*magában*) Ha! tehát a gyanú némított el!

[42v] KARLOS Hihetőleg, a történetet már minden tudja. Nekem egy 5
hirtelen észbejutásom jött Flandriába menni – csupán csak hogy az arany sarkantyut megérdemeljem. Az Atyám ezt nem akarja. – az én kedves Atyám fél, hogy hangom meghibázik, ha Armandiat commandirozok.

EBOLI Karlos! A Herczeg hamisan játszik. – Valja meg, ugye e hogy 10
ezen tekervényességgel csak előlem akar elsiklani? Nezzen szembe, kétszínű – a ki vitézi tettekről álmadoz, az – csak valja meg Karlos – az leereszkedik e oly alá is, hogy a Dámák elejtett pántlikáját kíváncsilag fellopja – és megenged. (*könnyű ujmozdításal a Karlosz inge fordrását szélyel nyítja, s egy oda elrejtett pántlikát* 15
kiveszen) és ily gondal s becsesen megtartja?

KARLOS *megdöbbenve viszalép.* Herczegné – ez – ez igen sok. Elárultattam. A Herczegné minden titkot tud – lelkekkel, Demonokkal van szövetkezésbe

EBOLI S azon bámul? azon? – Mibe áljon a fogadás, én történeteket ébreszttek fel szívében, történeteket melyek még álmaiból is ki 20
holtak – próbálja csak, kérdezzen. [43r] Hátha még a képzelődés játéki, a launé tüneményi, a levegőbe lehelt szaggatott hangok, hátha a hirtelen komolysággal eloltott mosolygások, sőt tünemények, néma szójátékok is tudva vannak előttem? Itélje meg már 25
most, megértettem e a hol megérteni akar!

KARLOS Ez igazán sok! – Aljon a fogadás. De ne felejtse ígérését, hogy szívembe felfedezéseket teszen, melyekről én magam sem tudtam soha semmit.

8 hogy hangom] <netan> hangom

13–14 pántlikáját kíváncsilag fellopja] <fel> kíváncsilag fellopja

7 arany sarkantyut] Q¹: *Sporen*. Jelentése németül sarkantyú. Az arany sarkantyú a felavatott lovagok rangjának magyar elnevezése.

8–9 Armandiat commandirozok] Q¹: *Armeen kommandierte*. Jelentése: hadsereget vezet.

23 launé] Q¹: *Laune*. Jelentése: hangulat.

- EBOLI *kevéssé érzékenyül s komolyon*. Soha sem, Herczeg? – Emlé-
kezzék csak jobban. Nézze körül magát. Ezen Kabínét nem a Ki-
rályné szobája, hol a maszk maga helyén volt. Bámul? Elpirul? O
igen is, ki akarna oly béható, oly merész lenni Karloszt kikémlel-
5 ni ott, hol azt hiszi, hogy senki nem látja? – Ki láthatta, midőn az
utolsó udvari bálba a Királynét oda hagyta, s erővel a közelebbi
párhoz tolult, hogy királyi Tánczosnéja helyett Ebolinak nyujtsa
kezét! Oly distractio, Herczeg, melyet a Monarcha maga is észre
vett, ki éppen akkor jelent meg.
- 10 KARLOS *ironis nevetéssel*. Még ő is? Valóban kedves Herczegné, ez
nem volt miatta téve.
- EBOLI A mint az udvari kápolnabeli jelenés sem, melyre [43v] talán
nem is emlékezik már a Herczeg Karlosz ott térdelt a szent Szűz
lábainál imádságokba ömölve, midőn hirtelen – s tehette arról
15 Karlós – hirtelen bizonyos Dámák köntössei elsurlodtak megette.
Akkor a Don Filep hős fia reszketni kezdett mint egy Eretnek az
Inquisitio előtt; remegő ajakin elhol a megmérgezőt könyörgés
– s az indulat hevében megragadja az Isten Anyja szent kezét, s
tűz csokok ömlenek a hideg márványra.
- 20 KARLOS O Istenem! Istenem! – Mít csináltam akkor!
- EBOLI Remélem semmit nem a mit megkellene bánnia. Az kedves
meglepetés volt nekem, midőn véletlenül egy billet akadt ujaim
közé, melyen Karlosz ezen kesztyűbe el rejtet. Herczeg, az a leg
megilletőbb Romancza volt, melyet –

4–5 Karloszt kikémlelni] <meglel> kikémlelni

6 bálba a Királynét] <Tánczosnéját> a Királynét

8 Herczeg] <ez> Herczeg,

10 *nevetéssel*] nevetéssel. <– –>

13 már a Herczeg Karlosz] <Karlos> a Herczeg Karlosz

15 Karlós] *emend.* Kalós

15 elsurlodtak megette] <melette> megette.

18 szent kezét] <kezét hid> kezét,

8 distractio] Q¹: *Irrthum*. Jelentése: figyelmetlenség, szórakozottság.

10 *ironis*] Q¹: *ironisch*. Jelentése: ironikus.

18–19 s tűz...márványra] Q¹-ben és a Q²-ben hosszabb Karlos és Eboli
megszólalása. Nem egyértelmű, hogy melyik a fordított szöveghely forrása.

[44r] KARLOS *hirtelen szavát szakosztva*. Poezis! – S nem egyéb. – Agyvelőm gyakran szül ily csudálatos buborékokot, melyek oly hamar elpattannak ismét, a mint lettek volt. Ez volt mind. Halgassunk arrol.

EBOLI, *álmélkodása miatt eltávozik tőle s egy ideig távolról szemléli*. Ez már csak ugyan sok! – Ehez hasonló ferfiui büszkeség s leereszkedni nem akarás nem történt több! – Kifáradtam már. – minden próbáim elsikamlanak e kigyoi sima Különösködő előtt (*kevés halgatás után*) S csak férfiui büszkeség volna e ez, mely hogy magát annál édesebben gyönyörködtesse győzedelmével, a bátortalanságot álorcza gyanánt használná? s csak az? (*közelit Karloshoz s kétsegeskedve tekint reája*) Mit tegyek, adjon tanácsot Herczeg, – én egy megbájtolt zár előtt álok, melyet kinyitani minden kolcsaim nem képesek.

KARLOS Mint én a Herczegnél előtt.

EBOLI *hirtelen odahagyja Karlost, egy ideig halgatva jár fel s alá, s valami fontoson látszék gondolkodni, végre a nagy pauza után, komolyul s innepi hangon*. [44v] Végre legyen meg tehát. – Egyszer csak rákell magam szánnom a szólásra. Birámmá választom a Herczeget. A Herczeg Nemes – Férfi – és Ritter melyére vetem magam. A Herczeg meg fog engem menteni, vagy ha szabadulás nélkül elleszek veszve, legalább részvétve sír velem. (*Karlos eltelve résztvévő várakozással, közelebb lépik*) A Monarchanak egy szemtelen Kedvencze kísértget kezemért – Rui Gomez Silvai Grof –. A Király akarja, már egyezésbe vannak, s én elvagyok adva a Kreaturának.

KARLOS *tüzzel felriadva*. Eladva? S ismét vásár? s ismét a híres déli Kereskedőnek?

25 elvagyok adva] Utalás a királyné és Eboli sorsának párhuzamára, elrendezett házasságára. NA 7. II. 402.

26 Kreaturának] ^Q1 *Kreatur*. Jelentése: emberének.

27–28 déli Kereskedőnek] Eboli hercegnő és Erzsébet sorsa közös, mindkettőjüket szándékuk ellenére kényszerítik férjhez menni. A déli kereskedőként aposztrofált király az emberi méltóságot semmibe véve kereskedik a főúri leányokkal, ezáltal a szerelmet áruvá degradálja. NA 7. II. 306–307.

EBOLI Haljon csak elébb mindent. Nem elég, hogy a politikának fel-
áldoztak – míg ártatlanságom után is olalkodnak. Már régen ki-
sértgetnek a nagy – nagy Bujálkodonak vétkes lángozatai. Ime,
itt! e levél fedezze fel a Nagy Szentet (*Karlos elveszi a levelet nyug-*
5 *talanul halgat az Eboli beszélésére, a nélkül hogy időt venne olva-*
sására) Hol találjak menedéket? Eddig büszkeségem védte virtu-
som – de végre –

KARLOS Végre elesett? elesett? Nem, nem, az Istenért, nem!

[45r] EBOLI *megsértett büszkeséggel*. Ki által? Nyomorult okoskodás!
10 Mily alázo ítélet férfitól! Az Aszonyi kegyet, a szerelem boldogsá-
gát a portékához hasonlonak tekinteni, mely szerént alkudoztatik
s árultathatik! A szerelem az egyetlen a világon, melynek nincs
más Vásárosa csak maga. A szerelem a szerelemnek ára. Ez azon
megbecsülhetlen gyémánt, melyet ajándékozhatok vagy nem il-
15 letve örökre elásnom kell hasonlólag a büszke Kereskedőhez, ki
megvetve a Rialto aranyát, a Királyok truczára gyöngyét a gazdag
tengernek inkább vízszaveri, büszkébb lévén árán alol bocsátani.

KARLOS (A mindenható Istenre! – Ez a leány szép!)

EBOLI Nevezzék az ábrándozásnak – hiúságnak, nekem mind egy.
20 En nem osztom meg örömeim. Az egyetlen férfi, kit választottam,
minden lesz nekem és örökre; azé mindenem. En csak egyszer
ajándékozok, de akkor örökösen. Szerelmem csak egyet teszen
boldogá – egyet – de azt Istenné! A lelkek elragadó egybehang-
zása – csak – gyönyörűségek – a pásztori orák buja öröme – a
25 szépség magas égi magiája – mind egy sugárnak testvér színei,

17 inkább] *in marg.* inkább

13 szerelemnek] Schiller szerint a szerelemben való osztozás Istenhez, a
tökéletességhez közeli létállapot, melyben a lelkek felismerik egymást és
egymáshoz találnek. NA 7. II. 402.

16 Rialto aranyát] Q¹: *des Rialto Gold*. A középkorban Rialto olasz városa
volt Európa egyik legnagyobb kereskedelmi központja. Innen felügyelték
a keleti és a nyugati világ közti áruforgalmat, s elosztották az Európába to-
vábbítandó luxuscikkeket. A nagy európai bankok kirendeltségei és a nem-
zetközi kereskedelmi cégek irodái is ide települtek.

16 Királyok truczára] Q¹: *Königen zum Schimpfe*. Jelentése: nem törődve
semmivel.

csak egy virág levelei. S én? én esztelen, ez az én virág [45v] szép kelyhének én ajándékoznám el a leszakasztott levelét? a többiek nélkül? En gyalázom meg az aszonyi magos méltóságot, a földnek isteniségét, hogy egy Bujálkodonak utolsó estvéjét megédesítsem?

5

KARLOS (Hihetetlen! hogyan? S egy ily teremtetést bírt eddig Madrid, s azt én még ma tudom meg?)

EBOLI Rég elhagytam volna ez Udvar – el a világot, a szent falak közé temettem volna magam; de még egy kötél tart, mely hatalmason vonsz a világhoz. Ah! talan egy phantom! De előttem mégis oly kedves! En szeretem – s nem szerettetem.

10

KARLOS *lángozattal hozzája lép.* Szerettetik! – A mily igaz hogy egy Isten van az égbe, esküszöm, a Herczegné szerettetik s kimondhatatlanul.

EBOLI Karlosz? Karlosz esküszí ezt nekem? O, ez az én Angyalom szava volt! O, ugy igen is, ha Karlos azt esküszí, ugy hiszem, ugy szerettetem.

15

KARLOS *szíveséggel általölelve.* Kedves, lelkes leány! Imadásra méltó teremtmény. En egészen fül – egészen szem – egészen elragadtatva [46r] s bámulás vagyok előtted álva. Ki volna az ég alatt, ki téged látott s azzal kérkedhetne, hogy soha nem szeretett? – De itt a Filep Udvarába? Mit keress itt eltévedt Angyal? A Papok közt s papi fenyítők alatt? Ez nem éghajlata ily virágnak – ezt örömet leszakasztanák ök – örömet – o, jól tudom. – De a mily igaz hogy élek, nem hagylak – Altalölöllek téged s karjaimon vízlek keresztül egy ördög telj poklon; hagyj engem Angyaloddá lennem.

20

EBOLI *a szerelem teljes pillantásával.* O Karlosz, mily kevésé ismerem magát! Mily gazdagon s határtalanul megjutalmazza szép szíve, a megérthetése után törekedés fáradságot. (*kezét megragadja 's csokolni akarja*)

30

KARLOS *viszavonván.* Herczegné!

EBOLI *kellemmel s szívesen a Karlos kezét merően nézve.* Mily szép ez a kéz! s mily gazdag! – Herczeg e kéznek még két drága kiosztani valo ajándéki vannak – egy korona s a Karlosz szíve – s mind

35

25 téged] *ante corr.* tégeg

kettőt talám azon egy halandonak? – Egynek? – Nagy és isteni ajándék! – szinte igen nagy egy halandonak! – Herczeg, hátha megosztásra [46v] határozná magát? A Királynék nem tudnak szeretni; s a mely Aszony szeret, rosszul ért a koronához. Jobb
5 tehát osza meg, s most mindjárt – mindjárt most. – Vagy talám megtette volna már választást? Valóban meg? O ugy annál jobb. S ismerem e én azon boldogot?

KARLOS Ismerned kell. Neked leány, neked fedezem fel magam – a tiszta, meg nem szentelenített természetnek fedezem fel magam.

10 Ezen Udvarnál te vagy egyedül méltó, az egyetlen, az első, ki lelkem egészen megérti. Legyen tehát. Nem tagadom. – En szeretek.

EBOLI Rosz ember! s oly nehéz volt neked a megvallás! – s hogy szeretetre méltónak találtál, sajnálatra méltónak kell-e lennem?

KARLOS *megdöbbenve*. Mit? Mi az? Mit ért azon?

15 EBOLI Igy gyötörni engem! O valóban Herczeg, nem vala szép. Sőt még a kolcsot is elragadni!

KARLOS A kolcsot! a kolcsot! (*bodult magához térés után*) Igen, ugy – ugy volt – Most veszem észre – [47r] O, én Istenem! (*térdei reszketnek, egy székhöz támaszkodik eltakart arczával*)

20 *Hoszas pauza mind a két reszről.*

EBOLI *elsikoltva magát, lerogyik*. Utálatos! mit cselekedtem!

KARLOS *a legmélyebb fájdalom kiömlésével*. O Istenem, mely aláta-szítás egemből! – O, ez rettenetes!

EBOLI *arczáját a parnák közé rejtve*. Mit gyanítok? Istenem? –

25 KARLOS *előtte térdre omolva*. En nem vagyok oka Herczegné – indulat – egy szerencsétlen félreértés – Az Istenre mondom, én nem vagyok oka –

EBOLI *eltaszítván magától*. Menyjen szemeim elől, az egekre kérem! –

30 KARLOS Nem! ezen rettentő megindulásba hagynám el a Herczeg-nét?

EBOLI *erővel eltaszítja*. Nagy lelkűségből, kegyelemből menjen előlem – meg akar e ölni? En gyűlölöm a Herzceget (*Karlos menni akar*) Adja vissza levelem s a kolcsot; hol a más levél?

22–23 alátaszítás egemből] <minden> egemből!

28 *eltaszítván*] <önt> eltaszítván

[47v] KARLOS A más? Melyik?

EBOLI A Királytól való.

KARLOS *megrettenve*. Kitől?

EBOLI A melyet az imént adék által.

KARLOS A Királytól? S kihez? a Herczegnéhez?

5

EBOLI O Istenem, mily rettenetesen bebonyolgattam magam. A levelet! Adja vissza! Azt ismét vissza kell kapnom.

KARLOS A Királytól levél, s a Herczegnéhez?

EBOLI A levelet! minden szentek nevére kérem!

KARLOS A melynek egy bizonyos valakit kellett felfedezni?

10

– Aztot? –

EBOLI Oda vagyok! Adja vissza!

KARLOS S a mélybe a nagy Bujálkodó – s a levél – –

[48r] EBOLI *kétsebbe esések közt kezeit törve*. O én gondatlan! mit merészeltem?

15

KARLOS A levél – a Királytól jött tehát? Már így Herczegné – ez már valóban nagyon megváltoztatja a dolgokat. (*A levelet örömríadással feltartva*) ez egy megbecsülhetlen, drága, nehéz levél, melyet béváltani Filep minden koronai s kincsei olcsók. A levelet megtartom. (*menni akar*)

20

EBOLI *előtte öszveroskad*. Nagy Isten! elvagyok veszve, ha ez alacsonyágot teszi!

KARLOS *viszatér, a Herczegnét kezénél fogva csendes méltosággal*. Ha én alacson vagyok, Herczegné, akkor megengedem –, csak abba az esetben, – hogy az elébbi oráért piruljon (*elmegyen*)

25

Kilenczedik Jelenés

EBOLI *egyedül (bodulásába álva magán kívül; hogy Karlos elment utána sírt s visszaakarja hívni)* Herczeg még egy szót, Karlosz! – Ő megyen! – ez is még a csapáshoz. Megvet! Itt álok elhagyatva e [48v] rettenetes magányba, eltaszítva – megvetve. (*egy székre rogy; pauza után*) Nem! nem, elnyomva csak, elnyomva egy Vételkedő társtól. Ő szeret. Már bizonyos; maga megvallá. – De ki az

30

1 más? Melyik?] <Micsoda> Melyik?

3 *megrettenve*] <el> megrettenve.

a boldog? Ennyi nyilván van, hogy szeret – melynek nem kelene lenni. Fél a kitudástól. A Király előtt rejtezi titkát. S miért épen a Királytól? – Vagy nem az e Atyja, a mitől Atyjába fel? – hogy a Király buja célja előtte kitudodék, – hogy örült, hogy ragyogott szeme, mint egy boldogultnak! – Miért némult el itt sanyaru virtusa? S épen itt? Mit nyerhet azzal, ha a Király a Királyné – (egy gondolattól meglepve, hirtelen megáll; eléragadja melyéből a Karlosztól elvett pantlikát, rápillant s megismeri) O én esztelen! – Most már végre – most már – Hol voltak érzékeim! Most nyílnak meg szemeim. Ők a Monarcha választása előtt már rég szerették egymást. Egyszersem találkoztam Karloszal a Királyné nélkül. A Királyné volt tehát, ő volt gondolva, hol – én oly melegen, oly határtalanul, olyan valóan hittem magam imádatottnak lenni! – O, példátlan csalogás! s gyengéim elárultam előtte. – (halgatás után) Hogy egészen reménytelenül kelene szeretnie? Nem hi-hetem! A reménytelen szerelem nem ál meg ily vívás közt. Ott [49r] dobzodhatni, hol a föld leghatalmasabb Monarchaja sincs meghalgatva – o valóban, ily áldozatot nem vet meg a reménytelen szerelem. Mely meleg volt csokja! mily lélekkel ölelt, mily lélekkel dobogo melyéhez! – Elfogadja a kolcsot, melyet a mint hitte, a Királyné küld. Hiszen a szerelem ezen oriasi lépésének – eljön, valóban eljön! – e merész határozást tehát a Filep Feleségétől gondolta jötnnek lenni! Hogy tehesse ezt különben, ha már próbák nem bátorították volna! – Nyilván van. Karlos megvan halgatva. A Királyné szeret! Az egekre, ez a szent szeret, érez? S hogy tudott rejtezkedni? En magam, magam is rettegtem a virtusnak e felséges rettentő ideálja előtt; mint egy felsőbb valóság, úgy áll melettem, sugárjai előtt elvoltam homályosítva. Szépsé-

6 a Királyné] a <Ki> Királyné

16 nem ál] <tud ily> ál

19 mily lélekkel] <gy> lélekkel

24 volna! – Nyilván] <l> Nyilván

20 melyéhez! – Elfogadja] Hosszabb fordított rész kihúzva utólag BFS kezétől: <A proba szinte igen merész volt a romános hívségért, melynek nem kell viszonzoztatni..> Q¹ és Q² is tartalmazza: *Die Probe war fast zu kühn für die romant'sche Treue, die nicht erwiedert werden soll...*

gének azon magos nyugalmát írigyletem, hogy ő szabad minden földi természethez való vonástól. S ezen nyugalom csak fény volt! Mindenik asztalnál dobzodni akarna; a vérmes isteni fényét mutatja, s a vétek titkos gyönyörjébe is nyalázkodni akar! Ezt akarta ő, [49v] s ez boszultatlan maradjon! Csak mivel boszúló nem akad? Nem, az egekre, mondom, én imádtam őt, s ez boszút kíván. A Király tudja meg a csalárdságot. A Király? (*gondolkodás után*) Igen, ez a legjobb út hozzá. (*egy csengetyűt megvon*)

Tizedik Jelenés
Eboli. Egy Page.

EBOLI Assemblée van ma este?

PAGE Az, már gyűl az Udvar.

EBOLI Ha a Káplánt félre hívhatnád –

PAGE Kaplan Domingot?

EBOLI Ötet, s kérd meg, hogy a bal oldal szobába várakozzon reám, nagy beszédem van vele, mond meg neki.

PAGE Egyszeriben!

EBOLI Az oldal szobába, érted e?

[50r] PAGE Ertettem. (*elmegyén*)

Tizenegyedik Jelenés

EBOLI *egyedül, fel s alá járás után*. Nem vagyok még is egészen elhagyatva. – Egy Szeretőm még is mindég megmarad. O, valoban méltatlan volt panaszkodásom! Mit nem adna a leggazdagabb Kuldusné ha kárhozatomnak csak egy sugárából részesedhetnék! De mi hijjával voltam? Ő nem szeret! – S egyéb nem? Olyan való volna e tehát, hogy a szerelmet, csak a szerelem teszi boldogá?

26 szerelmet] *in marg.* -et

9 Tizedik Jelenés] Hiányzik a Q²-ben, a Q¹ tartalmazza, ez a szöveghely forrása.

11 Assemblée] Q¹: *Assemblée*. Jelentése: találkozó, összejövetel.

20 Tizenegyedik Jelenés] Hiányzik a Q²-ben, a Q¹ tartalmazza, ez a szöveghely forrása.

– S szerelem e az a mire most szükségem van? Ha becsületem
 vérzik – szerelem e az? Nem hangosban, nem rettentőbben szol
 e most büszkeségem, mint szívem csendes vágyási? A mitől egy
 ember megfosztott, csak egy Király potolhatja ki nekem. Ezen kí
 5 gyokot csak a nagyság szédítő itala bodíthatja el. (*elindul, hirtelen megál, mély gondolkodásba merülve*) Virtus? Neki az nem kell,
 melyet csak érette védtem meg, mely csak érette vírult. Neki az
 nem kell, őt nem teszi boldogá. Vagy csak az ég kívánatit elégi
 tí kí tehát a virtus, az enyimeket nem? s nem a ferfit is, kinek
 10 magam szenteltem? Vagy a más élet számára tartja meg az ár
 tatlanság szép vírulumányát? Ha nem a szerelemért, miért, miért
 vírul tehát a virtus? Más [50v] egyéb e ő, mint a szerelem maga?
 – Nincs tovább rea szükségem; többé nem szeretek! – Kötelesége
 alol feloldom örökre, örökre fel. Repüljen vissza a reményhez. En
 15 többé nem akarok szeretni. (*elmegyen*)

Tizenkettődik Jelenés
 Szoba, a királyi Palotában
 Alba és Domingo

DOMINGO Mit akar csak nekem mondani a Herczeg?

20 ALBA Egy fontos felfedezést, melyet ma tettem, s a melynek magya
 rázatját szeretném.

DOMINGO Micsoda felfedezés? miről beszél a Herczeg?

ALBA Karlos és én találkozunk ma délbe a Királyné előszobájába.

En megsértetem; mind ketten tűzbe jövünk; a per valamenyire
 25 hangos leszen. Kardot vonunk; a Királyné megnyítja a lármára

7 érette védtem] <tar> védtem

16 Tizenkettődik Jelenés] A Q² és a Q¹ tartalmazza ezt a jelentet, de a je
 lenet a magyar fordításhoz képest hosszabb bevezetővel rendelkezik a Q¹
 változatban, így ennek a résznek a Q² lehet a forrása, akkor is, ha ott ez még
 csak a tizedik jelenet (*Zehnte Scene*): Domingo. Was wollen Sie mir sagen?
 / Alba. Eine wicht'ge/ Entdeckung, die ich heut gemacht, worüber / Ich einen
 Aufschluß haben möchte.

ajtaját, közünkbe veti magát, s egy bizonyos despotai meghítség pillantatjával Karlosra tekint. Egyetlen pillantás volt – keze megmerevedik – nyakamba rohan – egy meleg csokot nyom arczámra – s ezzel eltűn.

DOMINGO *halgatás után*. Ez igen gyanus, s ezzel valamire emlékeztet a Herczeg. Megvallom, hasonló gondolatok régen [51r] fakadoznak bennem is. De még senkinek ki nem nyilatkoztattam. A mint két élő fegyverek vannak, úgy bizonytalan barátok is. Bajos megválasztani, meg bajosabb megítélni az embereket. Kimondott szavaink, gyakran épen ellenségeink is – azért rejtem el titkaim, míg az idő napfényre hozza. Bizonyos szolgálatokat tenni a Királyoknak, nem tanácsos. Atkozott dolog, hogy spanyol földön vagyunk. 5 10

ALBA S miért ezen ne?

DOMINGO Minden más Udvarnál elfelejtheti magát az indulat. Itt gyötrő törvények fenyegetik. 15

5–6 emlékeztet a Herczeg] <engem> a Herczeg.

6–7 fakadoznak] <bennem is> fakadoznak

1 despotai meghítség] Q¹: *despotischer Vertrautheit*. Jelentése itt: birtokló meghítség.

5–13 Domingo, halgatás után...vagyunk] Domingo, halgatás [...] vagyunk. Q¹-ben Domingo megszólalása hosszabb és egy közbevetést is tartalmaz Albatól. A Q²-ben található egy rövidebb, megszakítás nélküli változat, mely a szöveghely forrása lehet, még ha ehhez képest is hiányos a magyar szöveg: *Domingo (nach einigem Stillschweigen.) / Das ist sehr verdächtig. – Herzog, / Sie mahnen mich an etwas. – Ähnliche / Gedanken, ich gesteh' es, keimten längst / In meiner Brust. – Ich flohe diese Träume – / Noch hab' ich niemand sie vertraut. Sie gibt / Zweyschneid'ge Klingen, ungewisse Freunde – / Ich fürchte diese. Schwer zu unterscheiden, / Noch schwerer zu ergründen sind die Menschen. / Entwischte Worte sind beleidigte / Vertraute – drum begrub ich mein Geheimniß, / Bis es die Zeit ans Licht hervorgewälzt. / Gewisse Dienste Königen zu leisten, / Ist mißlich, Herzog – ein gewagter Wurf, / Der, fehlt er seine Beute, auf den Schützen / Zurück prallt. – Ich wollte, was ich sage, / Auf eine Hostie beschwören – doch / Ein Augenzeugniß, ein erhaschtes Wort, / Ein Blatt Papier fällt schwerer in die Wage, / Als mein lebendiges Gefühl. – Verwünscht, / Daß wir auf Span'schem Boden seyn! A jelenet folytatásának forrása innentől a Q².*

ALBA Haljon csak tovább. Karlosnak ma audientiaja volt. A Niderlandi Kormányozást kérte. Hangosan s tüzzel kérte, mindent hallottam a Kabinetbe. Szemei veresre voltak sírva midőn az ajtoba találkoztunk. Azon délbe sugárzó szemekkel látom. Örül hogy eleibe tett a Király köszöni neki. A dolgok most másként válnak, azt mondja, s jobban. Mit hidjék, ő nem tud kétszinkedni. Hogy egyeztessem meg az ellenmondásokat! Örül hogy miattam elmellőztetett, [51v] s nekem a Király kegyelmét haragja egész jelével adta. Mit hidjek? Valóban ezen új méltóságom, hasonlóbb számkivetéshez mint kegyelemhez.

DOMINGO S ennyire jött volna tehát? ennyire? 'S egy pillantat öszvedulja esztendőök olta épített művünk? S ezt ily nyugalommal beszéli a Herczeg! Ismeri e jól ezen ifjat? Nem sejdíti mi történt velünk, ha ő polczra hág? En egy ellensége nem vagyok. Más gondok nyugtalanítnak engem, a thronus, az Isten s szent Ekléziája iránti gondoskodások. – Az Infans – o jól ismerem én őtet, által nézem lelkét – rettentő intézetet forral. Azon borzaszto intézetet, hogy Regens legyen, s szent vallásunk megvesse – ő semmit sem tart a vallásrol. Egy ujjabb vírtus után lángol lelke, mely merészen s magával megelégedni akaro kevélységgel, egy valásra sem akar szorulni. Ő gondolkodik – fejét egy idegen schimara gyulongtatja. Becsüli az emberiséget – s valyon Herczeg, lehet e így Királyunk?

[52r] ALBA Phantomok! s mi is egyéb? s talán ifjui hiuság is, mert szeretne valami rollot játszani. S tehet e egyebet? – Majd lelohad lázzadozása, csak a sor rája is eljöjjön, hogy parancsolhason.

DOMINGO Kételkedem. – Büszke s szilaj lévén a szabadság érzetében, nem fogja magától függését megtántorítani engedni. S alkal-

7 hogy miattam] <el> miattam

22–23 e így] <ö> így

25–26 lelohad lázzadozása] <a> lazzadozása,

1–2 Niderlandi] Q²: *Niederlande*. Jelentése: németalföldi.

14 polczra hág] Q²: *mächtig wird*. Jelentése itt: felemelkedik, hatalmat kap.

21 schimara] Q²: *Chrimäre*. Jelentése itt: rögeszme.

25 rollot] Q²: *Rolle*. Jelentése: szerepet

mas lehet e így thronusunkra? Ez oriási lélek keresztül szaggatja még politikai szövődékink. Hijába próbálgattam makacs merészségét a bujaság ölébe ellankasztgatni – kiálotta a próbát. Rettentő a lélek e testbe – s Filep hatvan esztendő.

ALBA Mesze néz Atyaságod.

5

DOMINGO Ő és a Királyné egyek. – Titokba ugyan, de mindenik szívébe lappang az ujtás mérge. Majd elég hatósá lesz, ha a thronusba is belé kap. [52v] Ismerem én ezen Valois Erzsébetet is. Félhet e csendes ellenség boszujától, ha Filep gyengíteni engedi magát. Még kedvező a szerencse nekünk; vegyük eleit, essen mindenik egy törbe. Most adjunk intést a Királynak, 's eleget nyertünk, ha tántorog is. Mi sem kérelkedünk, a meggyőzetteknek könnyű a bébizonyítás.

10

ALBA Mind igaz helyes, csak már most a fontos kérdés: ki veszi magára a Királyt tudatni mind ezekről?

15

DOMINGO Erről rég van már gondoskodva. Tudja meg tehát, hogy eltelve a nagy planummal, mit tett csendes szorgalmam a célra. Még hiányzék ugyan szövetségünk tökéletére a harmadik fontos személy. A Király szereti Ebolit. Táplaltam ezen indulatot, mely kívánságink még érlelni fogja: a mi planumunkra nevelem őt. Ezen ifju Dámába, ha jól üt ki munkánk nőjön egy Társunk, egy Királynénk. Most [53r] is ő maga rendeltetett ezen szobába. Mindent remélek. Ki tudja ha nem egy spanyol leányka metszi e le még a Valoisi liliumokat?

20

ALBA Mit hallok? Valo e a mit Atyaságod mond? Az egekre, meg vagyok lepve... Igen is, végbe ment a csapás! Dominikaner, csudállak. Mienk e csata –

25

DOMINGO Hallom jöni. Menjen most a Herczeg –

ALBA A közelebbi szobába leszek, ha –

DOMINGO Ertem. Hívni fogom.

30

Alba elmegyén.

24 Valoisi liliumokat] A lilium a francia királyi ház címerének szimbóluma, itt utalás Erzsébet királynőre. NA 7. II. 410.

26 Dominikaner] A Domonkos rend prédikáló és kolduló papja; itt utalás Domingóra.

DOMINGO Parancsolatjára, kegyelmes Herczegné –

[53v] EBOLI *kétségeskedve Alba után*. Nem vagyunk talám magunk-
5 ra? Még valakije van Tiszteletednek. Ki méne el?

DOMINGO Herczeg Alba, ki engedelmet instál utána bébocsattatni.

EBOLI Alba? De mit akar velem? Megmondhatja Atyaságod?

DOMINGO Míg tudnám, mely kedvező esetnek köszönhetem e sze-
rencsém, hogy ismét közelíthetek Eboli Herczegnéhez? (*pauza,*
10 *mely alatt feleletre vár*) Ha talám valamely környülmény adta elő
magát, mely a Király kívánatinak kedves leszen? Jól reméltem e,
hogy Herczegséged teljesebb megfontolása azon ajánlatát elfo-
gadja, melyet csak a laune makacssága vettetett meg? Telve va-
gyok várakozással.

15 EBOLI Megvitte a Királynak utolso feleletem?

DOMINGO Még halasztottam, e hírrel halálosan meg[54r]sebesíteni
ötet. Még van idő, még tetszésébe áll Herczegségednek, azt szelí-
díthetni.

EBOLI Jelencse meg a Királynak, hogy elvárom –

20 DOMINGO Valonak vehetem e ezt szép Herczegné?

EBOLI Tréfának csak nem! Az Istenért, egészen meg ijeszt Atyasá-
god. Hogyan? Mit cselekedtem tehát ha maga – maga Tisztelend
is elhaloványodik.

DOMINGO Herczegné, – e meglepetést alig foghatom meg.

25 EBOLI Ne is foghassa azt meg; a világ minden kincséért sem akar-
nám, hogy Atyaságod megfoghassa. Elég hogy így van. Ne kíván-
ja tudni, ki ékesen szólásának köszönhetik a dolgok e fordulást.
Vigasztalására meg hozzá teszem azt is, hogy e vétekbe nincs ré-
sze. Tisztelendnek, s az Eklézsiának sincs, bárha megmutogatta
30 is Atyaságod, hogy lehetnek oly esetek, melyekben az Eklézsia if-
ju leányai szépségét is használhatja felsőbb céljaira. Az ily szent
[54v] okok, Atyám Uram, megfoghatásomon felyül vannak.

DOMINGO Igen örömet viszavonom, míhelyt már nincs szükség re-
ájok.

28 meg hozzá] <t> hozzá

30 esetek, melyekben] esetek <is>,

EBOLI Mondja meg a Királynak, hogy ezen lépésem ne értse félre. A mi voltam, most is az vagyok. Csak a dolgok helyhezete változott meg azolta. Midőn ajánlását megvetettem, még boldognak hittem őt egy szép Királyné birtokában. Azt akkor hittem – akkor, de most mindent jobban tudok.

5

DOMINGO Tovább, csak tovább, úgy látom értjük egymást

EBOLI Rajta kaptam. Tovább nem kímélem. Rajta kapva a ravasz Tolvajné. A Királyt, egész Spanyol Országot s engem kijátszott. A Királyné szeret, tudom hogy szeret. Bizonyításokat hozok fel, melyek megreszkettetik. A Király megvan csalatva; de az Istenért ne is maradjon boszulatlan. A felséges menynei álorcztát letagadom rola, hogy egy világ ismerjen ra a Vétkezőre. Sokamba kerül az igaz – de neki többjébe fog.

10

[55r] DOMINGO Minden megvan intézetünkre, engedje a Herczegné, hogy hívjam Albát. (*kimegyen*)

15

EBOLI *bámulva*. De mıt jelent ez?

Tizennegyedik Jelenés
Alba. Eboli. Domingo.

DOMINGO *Albat bevezetve*. Herczeg Alba, tudosításunk már itt késő, a Herczegné oly titkokot fedez fel, melyeket tőlünk kellett volna megtudnia.

20

ALBA Látogatásom tehát annál kevesebbé idegenítő. En nem hiszek szemeinek s az ily felfedezés aszonyi általlátást kíván.

EBOLI A Herczeg felfedezésekről beszél?

DOMINGO Tudni kívánnánk, hogy Herczegséged mely helyet s alkalmatosabb orat –

25

EBOLI Holnap délben elvárom. Okaim vannak e büntetésre méltó titkot tovább nem rejtegetni – s a Királynak felfedezni.

[55v] ALBA Epen ez hozott engem is ide. Mindjárt tudja meg a Monarcha s épen a Herczegné által. Kinek hínne inkább s örömesebb, mint Hítvесе szoros vígyázó Társalkodonéjának?

30

DOMINGO Kinek inkább, ki mihelyt akarja határtalanul bírja a Királyt

ALBA En Karlosnak nyilvános ellensége vagyok

- DOMINGO Epen azt teszék fel rolam is. A Herczegné szabad. A hol nekünk halgatnunk kell, ott Ebolit kötelessége s hivatala kényszerítik szolani. Ha az Eboli intései hatnak a Királyra, tudom nem mellőz el minket, s mi akkor bevégeztük a munkát.
- 5 ALBA De mindjárt kell annak megadni. A pillantatok drágák s minden ora sietteti elutazásom.
- DOMINGO *gondolkodás után, Ebolihoz fordulva.* Valyon levelekre találhatnánk e? Az Infanstol elfogott levelek itt sokat használhatnának. A Herczegné úgy is egy szobába van a Királynével. Nem
- 10 vette észre hol tarta Schatulleja kolcsait? Ha valaki jól tudna a zárokkal bänni.
- EBOLI *gondolkodva.* Ez használna valamit, úgy hiszem. Talám lehetne a kolcsokat keríteni.
- [56r] ALBA Valyon nincsenek e az Infansnak Meghívjei?
- 15 DOMINGO Egy sincs egész Madridba. Utálja az egész Udvart.
- ALBA Még is, a mint jut eszembe, a Királynénak egy Pagejaval alatt a minap az előszobába s igen titkolodszva beszélgettek –
- EBOLI *hirtelen szavába szolva.* Korántsem – nem! a más – más egyébről volt.
- 20 DOMINGO Tudhatjuk e hogy másrol volt? A környülmény gyanus. S ismerte a Herczeg a Paget?
- EBOLI Semmiség volt! Mi is lehetett egyéb? Elég hogy tudom én azt. Látjuk tehát egy más még a Királlyal beszélnek. Addig még sok tudodik ki.
- 25 DOMINGO *Ebolit félre híva.* S remélhet a Monarcha? Megjelenthetem ezt neki? Bizonyoson? S melyik szép ora tölti bé végre kívánságát? Ezt is meg?
- EBOLI Kevés napok mulva betegé leszek, akkor elleszek [56v] válva a Királynétól, s szobámba maradok.
- 30 DOMINGO Megvan nyerve a nagy játék. *(csengetés hallik)*
- EBOLI Kerestet a Királyné – mennem kell

Elmegyen.

10 Schatulleja] Q¹ : *Schatulle*. Jelentése : ékszeres ládikája.

Tizenötödik Jelenés
Alba. Domingo

DOMINGO *pauza után, mely alatt Ebolit szemeivel kíséri.* Herczeg, ezen rózsák, s a Herczeg csatái!

ALBA S a te Istened... így várom el a menykövet mely minket öszve 5
zuz.

Elmennek.

[57r]

Tizenhatodik Jelenés
Karthäuserek Klastroma
Karlos. Prior.

10

KARLOS S már itt járt? – Sajnálom.

PRIOR Ma reggel olta már harmadszor. Ezelőtt egy orával ment el.

KARLOS De mondta hogy vissza jön? Nem bízott valamit Tiszteleted- 15
re

PRIOR Igérte, hogy még dél előtt itt lesz.

KARLOS *egy ablakból körültekintí a vidéket.* Atyaságotok Klastroma
távol van az ország utjától. Amott még látszanak a Madridi tor-
nyok. 'S itt foly a Mansanares. Ez a vidék épen a milyent kíván-
tam. Minden csendes, mint egy titok.

20

PRIOR Mint a jövő életbe való belépés.

12 Sajnálom] 57 recto. A kéziratos fordítás 57 recto oldaltól a 64 recto ol-
dalig a szereplők neve a sor elején aláhúzva áll, ezt követi folytatólagosan
megszólalásuk. Az 57 recto oldalig a fordító kiemelte a személyneveket a
kézirat közepére, majd ezután a szakasz után is visszatért a kiemeléshez.

4 rózsák] A hercegnő szerelmének és ifjúságának metaforája.

10 Karthäuserek] A karthauziak rendjének tagjai a hallgatásban és ma-
gányban találják meg Istent. A hallgatási fogadalmat tett rend a szimbolikus
párja Posa és Karlos titkos barátságának. NA 7. II. 412.

10 Klastroma] A karthauzi szerzetesek kolostora.

11 Prior] A karthauziak kolostorának vezetője.

19 Mansanares] Spanyol folyó Madrid közelében.

- KARLOS Atyaságotok jámborságára, jo szívü ferfi! a legdrágabb leg-szentebb kincsem bízta. [57v] Egy halandó se tudja se ne is gya-nítsa, kivel beszéltem itt oly titkon. Fontos okaim vannak egész világ előtt eltitkolnom azon embert, kit várok, azért választottam
 5 ezen Klastromot. Talan bátorságba vagyunk itt az árulás s meg-lepéstől? Emlékezik e Tiszteletes mit esküdt nekem?
- PRIOR Bizzék bennünk kegyelmes Uram. A Királyok gyanuja nem vizsgálódik a sírokba. A leskelődés fülei csak a szerencse 's szen-vedélynek ajtainál kandikálnak. A világ megszűnik ezen falak kö-
 10 zött.
- KARLOS Gondolja talám Atyaságod, hogy e rejtezkedés s rebegés alatt vétkes lelkiismeret lappang?
- PRIOR En semmit sem gondolok.
- KARLOS Hibázik, szent Atyám, hibázik valoban! titkom csak az em-
 15 berek előtt remeg, de nem az Isten előtt.
- PRIOR Fiam, kicsin gondunk nekünk arra. E menedék hely nyitva a gonoszságnak mint az ártatlanságnak. Hogy a mit akartok jo e vagy hibás, igaz vagy vétkes – arról szíveddel vess számot.
- [58r] KARLOS *melegségel*. Titkunk nincs Istenek megsértésére. Ez az
 20 ő tulajdon szép míve – Néktek csak ugyan felfedezhetem.
- PRIOR De mire? Hagyja el kedves Herczeg. A világ s ennek minden jovai már rég elvannak reánk nézve pecsételve ama nagy utra. Bucsum előtt rövid idővel miért törném azt fel. – Kedves Herczeg, kevés szükséges a boldogságra. – Harangoznak. Imatkozni kell
 25 mennem. (*a Prior elmegyén*)

3 vannak egész] <az> egész

5 árulás s] árulás<tol>

7 kegyelmes Uram] <Herczeg> Uram.

22 ama] <ama> ama

5 bátorságba] Q¹: *sicher*. Jelentése: biztonságba.

Tizenhetedik Jelenés
Karlos. Marquis Posa.

KARLOS Ah végre még is! – végre...

MARQUIS Micsoda próbálgatás egy barát nyugtalanságára! Kétszer költ fel s ment le a nap, miolta Karlosom sorsa elvált, 's most még most fogom hallani... Szolj, megbocsátható e ez? 5

KARLOS 'S nekem, nekem e szemre hányást Rodrigo? O, mimbe nem került ezen ora is! –

[58v] MARQUIS Legyen már elfelejtve. – Mindenek előtt szerencsétetéseem neked – megbékéltetek? 10

KARLOS Ki?

MARQUIS Te és a Király: s Flandria dolga is elvált?

KARLOS Hogy holnap Alba oda utaz – az igen is el.

MARQUIS Lehetetlen. Hát egész Madrid meglenne csalodva? Titkos audientiad volt azt mondják, s a Király – – 15

KARLOS Ugy maradt a mint volt. Örökre megvagyunk válva, s még inkább mint előbb.

MARQUIS 'S nem mész tehát Flandriába?

KARLOS Nem! nem! nem!

MARQUIS O, én reményim! 20

KARLOS Erről máskor. O Rodrigo, miolta elváltunk, mík történtek rajtam! Mi csudákról beszélhetnék neked! De most mindenek előtt tanácsodot. Beszélnem kell Anyámmal.

MARQUIS Anyáddal? Nem! – Miért akarsz beszélni?

KARLOS Reményem van. Elhaloványodsz? – legy nyugodva – Boldognak kell lennem. De erről is máskor. Most adj tanácsot, hogy beszélhessek vele. – 25

[59r] MARQUIS Mít jelentsen ez? Min épül ezen uj hideglelős álom?

KARLOS Nem álom! Az Istenre mondom, nem az – valóság, valóság! *(a Király Ebohihoz írt levelét elévéve)* E fontos papírosba van foglalva. A Királyné szabad, az ég s az emberek szemei előtt szabad. Olvasd, s szünj meg bámulni. 30

MARQUIS *a levelet felnyitva.* Mit? Mit látok? A Monarcha tulajdon keze. *(minekutánna elolvasta)* Kihez szoll e levél?

KARLOS Eboli Herczegnéhez. – Tegnap előtt a Királyné egyik Page-
ja egy levelet s kolcsot hoz nekem egy ismeretlen személytől. A
Palota bal szárnyán, hol a Királyné lakik, egy Kabinetot nevez-
nek meg, hol egy Dama reám vár, kít rég szerettem. En mindjárt
5 indulok a meghívásra –

MARQUIS Esztelen, s te indulsz?

KARLOS Ugy, de nem ismertem a kézírást. En csak egy Damat ismer-
rek, kít szeretek. Ki hiheti [59v] más rajta kívül Karlostól imádtat-
ni? Elfogodva édes szédelgésektől, repülök a nevezett hely felé;
10 egy isteni ének a szoba belsőjéből felém zengve, vezetőmmé lesz:
kinyítom az ajtot – s kít találok? Erezd elrémlésem!

MARQUIS O, gyanítok mindent.

KARLOS Menedék nélkül elveszek vala, ha egy Angyal kezei közé
nem estem volna. Mily szerencsétlen történet! megcsalodva ő pil-
lantásim vigyázatlan kifejezésitől általadja magát az édes csalo-
dásnak s azt hiszi hogy ő imádtatik ezek által. Megindul csendes
15 lelkem szenvedésein, 's szelid lelke nagy lelküleg-gondolatlanul
rábeszéli magát, hogy nekem szerelmet ajánljon: azt hiszi hogy
csak szemérem teszen halgatova, méri ezt feltörni – s nyitva ál
20 előttem szép lelke.

MARQUIS S mind ezt így nyugalommal beszéled elé nekem? Eboli
szerelme belsőbb titkait kínázta, semmi kétségem nincs benne.
Te őt nagyon bántottad, s ő bírja a Király szívét.

KARLOS *bizodalommal*. Ő virtuos.

25 [60r] MARQUIS Az, a szerelem interesséjéből – Ismerem én az ő vir-
tusát, mily mesze ál azon Ideáltól, mely a lélek anyai földéből,
büszke szép kecskékkel fogonva önkéjjén csírázik, 's a Kertész se-
gedelme nélkül búja virulmányokat hajt! Az ő virtusa egy külföl-
di csemete, uj hideg éghajlat alatt utánozott meleg által rügyez-
30 tetve. Nevelésnek, principiumnak nevezd bár a mint akarod: szer-
zett ártatlanság az övé, a felhevült vértől mesterkélésel 's sanyaru

2 ismeretlen személytől] <kéz> személytől.

15 vigyázatlan kifejezésitől] <nyelvéről> kifejezésitől

28 búja virulmányokat] <sz> virulmányokat

24 virtuos] Q¹: *tugendhaft*. Jelentése: erényes.

31 ártatlanság] Q¹ *erworbne Unschuld*. Ld. a Természetes csendes méltó-
ságal következő kommentált helyet.

harczokkal kicsikorva, s az égnek, mely ezt kívánja, pontosan 's nagy gondosággal felcontozva. Fontold meg magad, megengedheti e valaha Eboli a Királynénak, hogy érette egy ferfi nehéz vívásokkal megörzött virtusát megveti, 's a Don Filep Hitveséért remény nélkül való lángokba epezsti el magát?

5

KARLOS 'S oly jól ismerni Ebolit?

MARQUIS Alig láttam kétszer, de csak egy szót hagyj még rolandanom: úgy láttam, hogy Eboli ügyességgel kitudta a vétek gyengéjét kerülni, 's igen sokat tart arról, hogy ő virtuosus. [60v] Ekkor rátekintettem a Királynéra is. – O Károly mely másként találtam itt mindent! Természetes csendes méltosággal, gondotlan könnyelműséggel, ismeretlenül az illendőség iskolás pedanteriájával, távol a vakmerőség 's felénkségről álhatatos hősi lépésekel lépdél az illendő szűk közép pályán, nem tudva arról hogy imádásra vonsz, hol önn tetszéséről sem álmodott. Megismeri e Károlyom itt is, e képbe még most is Eboliját? Eboli álhatatos maradt, mivel szeretett; a szerelem volt virtusába szó szerént beléalkuva. Te nem víszonoztad – 's elesik.

10

15

KARLOS *tűzzel*. Nem, nem! (*hevesen fel 's alá járás után*) Nem, mondom neked! – O, ha tudná Rodrigo, mily jól illik neki, Károlyát a boldogságok istenijétől, az emberi tökéletességekbe való hiedelemtől megfosztani!

20

MARQUIS Megérdemlem e ezt tőled? Nem, lelkemnek Kedveltje, én azt nem akarom, a mennyei Istenre mondom, én nem akarom azt. O, ez az Eboli egy Angyal lenne, tisztelettel omlanék le méltósága előtt mint te, csak – titkaid meg ne tudta volna.

25

3–4 nehéz vívásokkal] <ha> vívásokkal

15 Károlyom itt is] <még> itt is,

2 felcontozva] Q¹: *angeschrieben*. Jelentése: számlájára írni.

11 Természetes csendes méltosággal] Q¹: *In angeborener stiller Glorie*. Schiller az „Über Anmuth und Würde” tanulmányában különbséget tesz az utánzott, tanult és a természetes kellem, illetve méltóság között. NA 7. II. 413. A szerzett ártatlanság és a természetes méltóság is a szép lélekre vonatkozó ezen gondolatkörbe tartozik. Ebolié a szerzett, Erzsébeté a természetes méltóság sajátossága.

[61r] KARLOS Ládd mely hiu félelmed! Lehetnek e más bizonyításai, mint a melyek őt is megpírítanak? Hát becsületével vásárolná e meg a boszu szomoru gyönyörüségét?

5 MARQUIS Hogy egy pirulást visszavonhasanak sokan feláldozták már magokat a gyalázatnak.

KARLOS *tűzzel, felálva*. Már ez igen kemény, igen sanyaru tőled! Ő nemes büszke, ismerem 's nem félek. Híjába igyekszed reményem elrettenteni. Beszélnem kell Anyámmal.

MARQUIS Most? 'S miért?

10 KARLOS Nincs mit kíméljek többé. Tudnom kell sorsom. Gondoskodj, hogy beszélhessek vele.

MARQUIS S ezen levelet megakarod neki mutatni? Igazán meg?

KARLOS Ne kérdeződj arról. Most csak a modot, csak azt most, hogy beszélhessek vele.

15 MARQUIS Nem mondanád e hogy szereted Anyjádot? – S meg akarod e levelet neki még is mutatni (*Karlos a földre néz s halgat*) [61v] Károly, ábrázaton valami különöst olvasok, előttem egészen ujat – egészen idegent a pillantatig – Elfordítod szemeid tőlem? – 'S miért fordítod el? Elpirulsz? – 'S való volna tehát. De hadd lássam még csak azt a levelet, valyon jól olvastam-e? – (*Karlos altaladja a levelet 's Posa öszveszaggatja*)

20 KARLOS Mit? megtévelyodtál e? (*mérsékelt érzékenységel*) Megvalom ez a levél drága volt előttem.

25 MARQUIS Ugy tetszett neked, 's azért szaggattam el. (*a Marquis általalható pillantatokat vét Karlosra, ki habozva pillant rea. hosszas halgatás*) Mond meg csak – mi köze szerelmednek, a te szerelmednek a királyi ágy fertéztetésével? Árt e ezzel neked Filep? S mivel akarod vakmerő reményid a férj megsértett kötelességével egybekötni? Vétkezett e ő ott a hol te szeretsz? Hogy a kielégítés béfejezve legyen ingerelni kell e még a Hitves érzékenységét is? – Károly, valami különöst gyanítok! – Most kezdelek én téged is ismerni. O, mily rosszul értettem eddig szerelmed!

20 hadd lássam] *ante corr.* lássám

22–23 Megvalom ez] Megvalom <neked>

27–28 Filep? S mivel] <S micsoda> S mivel

31 gyanítok! – Most] <O> Most

1 hiu] Q¹: *eitel*. Jelentése: igazságot nélkülöző NA 7. II. 414.

[62r] KARLOS *nyugtalan hánykodások közt haboz.* Hogyan Rodrigo!
Mit hiszel?

MARQUIS O érzem, érzem mitől kell magam elszoktatnom. Igen is hajdon – egykor egészen más valál! Akkor te oly gazdag, oly meleg, oly gazdag voltál, hogy egy egész világnak volt helye szívedbe! Mind ez most oda van – mind oda, egy indulattól, egy kicsín önnhaszontól elnyelve. A te szíved kiholt. Egy könny sincs többé a Provinciák rettentő sorsának, nincs egy könnyed is többé! – O Károly, mily szegény, mily koldus szegény lettél, miolta csak magad szereted!

KARLOS *gyötrődve egy székre veti magát. Pauza után, alig elfojthatott sírásal.* O tudom, hogy már nem is becsülsz többé!

MARQUIS Nem úgy Károly, nem úgy! Ismerem én e fellázadásod, ez szép érzések megtévedése volt. A Királyné tiéd volt, téled ragadtatott el a Monarcha által – de te mind eddig szemérmesen [62v] kételkedtél jussodba; azt híve, hogy talán Filep méltobb volt reája. De ezen ítéletet még csak kételkedve merted eddig mondogatni magadnak. A levél elhatározta, s most azt hiszed, te volnál érdemesebb Erzsébetre. Büszke örömmel tekinted most a sors tirannizmusát, meggyőződve az elragadtatásról. Örülsz, hogy te vagy a sérelmes fél; mert a nagy lelkeknek hízelkedik igazságtalanul szenvedni. De itt eltévesztette magát phantáziád, büszkeséged Elégtételt érzett – szíved reményt ígért. Ládd e, én jól tudtam, hogy most az egyszer rosszul érted magad magadot.

KARLOS *elérzékenyedve.* Nem Rodrigo, felette hibázol. En nem gondolkodtam oly nemesen, koránt sem a hogy elakarod hitetni velem.

MARQUIS Oly kevésé ismernélek téged? Ládd Károly, ha hibáztál, száz virtusok közül mindég azt keresem ki melyet hibával vá-

7–10 Egy könny...szereted] A szöveghely Karlos Flandria iránti szeretetére, az ottani emberek szenvedése iránti érzelmeire vonatkozik. Szembeállítják az önzetlen szeretet fogalmát az egoizmusával, az önmaga szeretetével. NA 7. II. 415.

21 nagy lelkeknek] Q¹: *großen Seelen*. A nagy lélek leírása Posa önjellemzéseként is felfogható, későbbi szenvedésének morális tartására utalva. NA 7. II. 415.

dolhatod. De most, mivel már jobban értjük egymást, engedek
kérésednek. Beszélek a Királynéval, beszélned kell. Magad adom
szavam s ígyekszem eszközölni.

KARLOS *a Posa nyakára borulva*. Lelkemnek testvére! O, mint elpí-
rulk meletted!

[63r] MARQUIS Oly bizonyosan tudod, ha nem titkos kinézések, nem
félelem vagy inkább önnhaszon e a mik vezetnek? De arról más-
kor többet! Szavam adtam. Bizz reám mindent. Egy vad, merész,
szerencsés gondolat emelkedik phantaziámba. Tudnod kell ezt
Károly, de egy szebb szájbol. Menyek a Királynéhoz. Talám a hol-
napi nap megmutatja a kimenetelt. Addig is Károly, ne felejtsd el,
hogy: „a magosabb észről sugallott intézetet, melyet az emberí-
ség szenvedése kíván, ha ezerszer semmivé tétetik is, soha nem
kell felhagyni vele” – Hallod e, emlékezz Flandriára!

KARLOS Mindent, mindent teszek, a mit te és a virtus parancsolnak.
MARQUIS *egy ablakhoz menve*. Vége az időnek, halom Követőid (ösz-
veölelkeznek) Most ismét korona örökös s vazallus.

KARLOS Mindjárt a városba mész?

MARQUIS Mindjárt.

KARLOS Megálj. Még egyet! Színte el is [63v] felejtem a nagyobbbat!
A Brabantba szolo leveleket feltöri a Király. Vigyázz; az Ország
Postájának titkos paroncsolatja van.

MARQUIS Honnan tudtad meg?

KARLOS Don Raymond Taxis barátom.

MARQUIS Tehát német Országgra kerülnek

Különbozó ajtokon elmennek.

7 arról] *ante corr.* árrol

12–14 „a magosabb észről...vele”] Nem idézet, Schiller gyakran emelte ki
idézőjellel a számára fontos gondolatokat. Posa értelmezésében a politi-
kai eszmék megvalósítását nem akadályozhatja az egyes ember szenvedése
sem. NA 7. II. 415.

[64r] HARMADIK FELVONÁS

A Király Háló szobája

Első Jelenés

Az éjjeli asztalon két égő gyertya. A szoba hátulso részében,
Pagek, alusznak térdepelve a Király félig levetkezve az asztal előtt
áll, egyik karjával egy székre dült, elgondolkodott helyhezetbe.

Előtte egy Medaillon s papirosok vannak.

KIRÁLY *álmadozás közt.* Hogy külömben ábrándozó volt, azt nem
tagadhatni! – Nem adhattam ugyan soha szerelmet neki, s még
is, látszott e valaha szerelem után epedezni? Való tehát – ő ha-
mis *(egy mozdulásával magához jön; meghökkenve áll fel)* Hol vol-
tam? S nincs más itt ébren, csak a Király? A gyertyák már leégve,
s még sem virrad? *(egy órát repetaltat; négyet üt)* Oda van álmam.
Természet vedd, mintha lefizettem volna ezen adom. Egy Károly-
nak nincs ideje elvesztett éjjeleit után potolni; ébren vagyok s
nappalnak kell lenni. *(kioltja a gyertyákat s egy ablak Gardinet
félre von; fel s alá [64v] járás közben észre veszi az alvó Pagekot, s
előttök halgatva marad egy ideig, azután megvon egy csengettyüt)*
Alszik valaki az elő szobában is?

Második Jelenés

Király. Grof Lerma.

LERMA *a Királyt meglátva; megütközéssel.* Nincs jól talám Felséged?

KIRÁLY A bal Pavillonba tűz volt, nem halotta a lármát?

LERMA Nem, Felséges Uram.

7 Medaillon s papirosok] A királyné feltört ékszeres ládikójából szerzett
tárgyak. Ezek egy részről utalnak Domingo atya cselszövésére, más részről
pedig arra, hogy a király az éjszakát a hercegnővel töltötte és fél az elárul-
tatástól. NA 7. II. 319. és 416. *Medaillon.* Jelentése: medál.

13 *repetaltat*] Q¹: eine Uhr repetiren. Jelentése: az órát ismételni. Az ismét-
lő óra olyan órátípus, mely nem csak óránként és negyedenként üti az időt,
hanem gombnyomásra bármikor.

16 *Gardinet*] Jelentése: függöny.

KIRÁLY Nem? S csak álmodtam volna tehát? Ez nem eshetett történetből. Nem azon a részen alszik a Királyné?

LERMA Azon, Felséges Uram.

5 KIRÁLY Ezen álom megijeszt. Ezután megkettőztetve legyenek ott a strázsák. Erti-e? – mihelyt béestvéledik; de egészen titkon. Nem akarván hogy – Mít néz úgy a szemével rajtam?

10 LERMA Az álmatlanság miatt égni látom a Felséged szemeit. Merhetem e drága életére 's népeire emlékeztetni, kik az által vírasztott ejczakák nyomait rémuléssel olvasnák ezen arczokon. Csak két rövid éjszakai álom...

[65r] KIRÁLY *tévedező pillantásokkal*. Ragadjátok el előbb a skorpiot párnáimról – Álom! Álmat az Eskurialba fogok találni. – Míg a Király alszik; ellopják koronáját; s a Férjnek Felesége szívét. Elmehet a Grof.

15 LERMA Parancsolja Felséged, hogy felköltsem a Pagekot.

KIRÁLY Hagyja alunni. Örömet hiszek az embernek mikor alusznak. Ez itt elfelejti legalább a míg alszék, hogy Atyja feje általam esett el a schaffoton. – S így szolgálnak nekem? Minden országimban nincs más engem őrizni, csak a Gonosztévők gyermekei, kiknek Atyjokok megölettem. (*pauza után*) Nem, nem! Rágál-

20

1–2 történetből] Q¹: *Zufall*. Jelentése: véletlenül.

11–12 skorpiot] A mérgező fullánkú skorpió a gyanakvás metaforája. NA 7. II. 417.

18 schaffoton] Q¹: *Schaffot*. Jelentése: vesztőhelyen.

11–20 Ragadjátok...Nem, nem!] Q¹-ben hosszabb a király megszólalása, melyet Lerma közbevetése is bővít. A Q² rövidebb változatában azonban nincs szó sem a skorpióról, sem pedig az udvaroncok felébresztéséről. Így a Q¹ lehet a szöveghely forrása, még ha ahhoz képest két megszólalással rövidebb is a magyar fordítás: *König mit zerstörten Blicken. Reiß't mir / den Skorpion von meinem Küssen – Schlaf? / Schlaf find'ich in Eskurial – – So lange / der König schläft, ist er um seine Krone, / der Mann um seines Weibes Herz. Hinweg – – / Lerma. Befehlen Ihro Majestät, daß ich / die Edelknaben wecke? / König. Laß sie schlafen. / Ich traue Menschen gerne wenn sie schlafen. / Der hier vergißt mir's wenigstens so lange / er schläft, daß seines Vaters Blut durch mich / auf dem Schaffot geflossen ist... Und so / bin ich bedient? In meinen Reichen allen / fand niemand mich zu bewachen, niemand / in allen, als der Missethäter Söhne, / die ich zum Tode bringen ließ? / Lerma. Es sind /*

mazás! Nem Aszony volt e, Aszony ki ezt bésugta nekem? Az Aszony neve rágalom. Nem bizonyos a vétek, míg férfi nem bizonyítja. (*a Pagehoz, kik azonban felébredtek*) Hívják el Albát. (*Pagek mennek*) Jöjjön közelebb Grof! – Valo e? (*vizsgálodva marad Lerma előtt*) Mindenható! O csak egy érütésig adj minden tudóságot! – Esküdjék a Grof, valo e? Megcsalattam? Meg e? Igaz e, hogy meg?

5

LERMA Hatalmas, kegyelmes Királyom –

KIRÁLY *elkomorodva viszalép.* Király! Csak Király! S ismét Király! – Csupa üres viszhang felelet helyett! – E szíklára csapok, hogy vizet adjon, vizet égető hideglelős szomjomnak – ’s forró aranyat ad.

10

[65v] LERMA Mi volna igaz, Felséges Uram!

KIRÁLY Semmi, semmi. Elmeget a Grof. (*Lerma elindul, a Király vissza hívja*) Házas a Grof? Atya e? Az?

15

LERMA Az, Felséges Uram.

KIRÁLY Házas? s mérészel még is egy éjczakát Királyánál hálni. Haja ezüst ősz, s nem pirul Felesége hívségebe bízni; O menjen haza. Epen most fogja fiával parázna ölelgetések közt találni. Hidjen Királyának, menjen – bámul a Grof? mível nekem is ősz hajam van? Boldogtalan, tudja meg, hogy a Királynék nem mocskolják bé virtusokat. Halál a Grofra ha kételkedik.

20

LERMA Ki meri azt tenni? Királyom minden országában, ki a vakmerő, az angyal tiszta virtusra mérges gyanut kelteni? A legjobb Királynét oly mélyen –

25

KIRÁLY A legjobbat? ’S tehát a Grofra nézve is a legjobbat? Ugy találok, neki nagyon meleg barátjai vannak körültem. Ennek sokjába kellett kerülni. A Grof elmeget. Hívja Albát.

LERMA Már hallom az elő szobába jöni (*menni akar*)

KIRÁLY *szelídült hangal.* Grof, a mit az imént észrevett, csak ugyan igaz volt. Fő fejem az által virrasztott éjczakák miatt. Felejtse el, a mit ébren álmamba beszéltem. Érti e? Felejtse el. En a Grof kegyelmes Királya vagyok. (*oda nyújtja kezét a csokolásra; Lerma menyen, s megnyítja az ajtot Albanak.*)

30

ja Kinder, Ihro Majestät – / König. Nein! Nein!

[66r]
Harmadik Jelenés
Király. Alba.

- ALBA *ijedező vonásokkal közelget a Királyhoz.* Ily meglepő parancsolat – e rendkívül való órában – (*meghökken, midőn a Királyt jobban megnézze*) S ezen tekintet –
- 5 KIRÁLY *leült kezébe vette a Medaillont s Albat soka halgatva nézi.*
Igaz tehát, hogy egy hív Szolgám síncs?
- ALBA *mindég habozások közt.* Honnann?
- 10 KIRÁLY Halálosan megvagyok sértve, – Tudják ezt! S még is senki meg nem íntett.
- ALBA *megdöbbenés hangjával.* Megsértés! mely Királyom érte, s én ne tudnám!
- KIRÁLY *leveleket mutat.* Ismeri e ezen írást?
- 15 ALBA Don Karlos keze –
- KIRÁLY, *pauza, mely alatt Albat élesen szemléli.* Még sem gyanított semmit? A Herczeg íntett vala meg ambíciójáról, s csak ambíció, csak az melytől reszketnem kellett?
- ALBA Az ambitio egy nagy 's széles értelmű szó, mely alatt még
- 20 végtelen sok ellehet rejtve.
- KIRÁLY 'S semmi egyebet nem tud a Herczeg nekem felfedezni?
- [66v] ALBA *halgatás után, titkolódzó vonásokkal.* Felsőged az országot bízta vígyazatomra, s az Országnak tartozom titkosabb tudásimmal s béléatasimmal. A mit azon kívül tudok, gyanítok vagy
- 25 gondolok, az csak magamé. Vannak szentelt tulajdonok, melyeket az eladott Sklavoknak mint a Vazallus jussa van a föld Urai előtt csak magokba tartani. A mi lelkem előtt nyilván áll, nem mind megmondani való még Királyomnak. Ha csak ugyan még is ki-

17 ambíciójáról, s csak] <'s cs> s csak

25 gondolok, az csak magamé] <az én> magamé.

7 Medaillont] Q¹: Medaillon. Jelentése: medált.

17 ambíció] Q¹: Ehrgeiz. Jelentése: becsvágy, itt a trón megszerzésének szándéka.

26 Sklavoknak] Q¹: Sklave. Jelentése: rabszolga.

akarna elégitetni, kéntelen vagyok kérni, hogy ne úgy kérdezzen mint Uram.

KIRÁLY *leveleket ád altal.* Olvassa!

ALBA *olvassa s álmélkodva fordul a Királyhoz.* Ki volt az esztelen, e szerencsétlen leveleket Királyom kezébe adni? 5

KIRÁLY *Hogyan? s tudná hát ki a foglalatja ezen levélnek? A név elvan titkolva a papiroson.*

ALBA *megdöbbenve viszalép.* Igen hírtelenkedtem.

KIRÁLY *S tudja tehát?*

ALBA *gondolkodás után.* Ki van már mondva hírtelenkedésem miatt. 10

Uram paroncsolja s már vissza nem vonhatom. – Nem tagadom, ismerem a személyt.

KIRÁLY *felálva, rettentő kifakadással.* O bosszuállás rettenetes Istene, segílj egy uj halált [67r] kígondolnom! – Oly nyilvános, oly világ szerte tudva van, oly hangos az egyetértés, hogy minden vizsgálódás nélkül már az első pillantással elárulja magát! – Ez sok! – Ezt nem tudtam! ezt nem. En vagyok tehát az utolsó, minden országimban az utolsó, ki megtudom. 15

ALBA *a Király lábaihoz borulva.* Igen is, bűnösnek érzem magam, kegyelmes Monarcha! s pírulok gyáva okoskodásomért, mely ott halgatnom tanácsolt, hol Királyom becsülete, s igazsága parancsolták szollanom. De mivel minden elnémul – mivel a szépség bájolása mindenek nyelvét leköti, próbálok, szóllok: ha bár tudom is hogy egy fiu béhizelkedő álitásai, hogy egy Hitves el hódító kellemei s könnyei – 20 25

KIRÁLY *hírtelen s tüzzel.* Aljon fel. Királyi szavam adom. Aljon fel, 's szoljon félelmetlen

ALBA *felálva.* Emlékezik még talám Felséged az Aranjuezi kertbeli történetre. A Királyné Dámai nélkül találva, zavarodott ábrázattal, egyedül – egy félre eső levélszínbe – 30

KIRÁLY *Ha! mit fogok halani! Tovább.*

ALBA *Mondekar számkivettetett, mivel elég nagy lélekkel bírt magát a Királynéért hírtelen feláldozni. Most már tisztába vagyunk.*

Mondekar csak a parancsolatot tette – Karlos ott volt

[67v] KIRÁLY *rettentő felriadással.* Ott volt! – S még is – 35

30 levélszínbe] Q¹: *Laube.* Jelentése: lugas.

- ALBA Egy férfi nyom a porondba, mely a levélszín bal ajtajánál egy
Grottába tűnt bé; s a hol az Infans egy keszkenőt felejtett, okot
adtak a gyanura. Egy Kertész találkozott a Herczeggel, 's ez szin-
te azon minutakorra számlálodott, midőn Felséged megjelent a
5 laubeba.
- KIRÁLY *borongo elmerülésből térve magához*. S ő sírt, hogy idegen-
séget mutattam! Egész Udvarom előtt elpírtott! – Elpírtott ma-
gam előtt! Istenemre mondom, úgy álottam virtussa előtt, mint
egy megítéltetett. (*hosszas mély csend. Leül s eltakarja ábrázatját*)
10 Ugy van, igaza van Herczeg Alba. Ez valami rettenetesre vihetne.
Hagyjon magamra egy pillantatig.
- ALBA Felséges Uram, ezzel még nem válik el az egész dolog.
- KIRÁLY *papírosakhoz kapván*. Ezzel sem? S ezzel? s meg ezzel sem?
s e kárhozatos bém bizonyításokkal sem? O világasabb mint a vi-
lágosság! A mit már rég előre tudtam. Az álnokság még akkor
15 elkezdődött, midőn legelőbbszer az Alba kezéből Madridba elfo-
gadtam. Mintha most is látnám rémülő elhalványodott pillantásit,
melyekkel ősz hajaimon szemlélődött! Még akkor kezdődött el a
hamis játék.
- 20 ALBA Karlosz ifju Anyjába Mátkáját vesztette el. Szívek [68r] már
előre értették egymást s érzelmek egy volt, melyet uj környül-
menyjek megtiltott. A tartózkodás már megvolt győzve, mely az
első vallomással szokott egybe kötve lenni, s már most bátrabban
beszélt az elcsábítás uj öszveköttetések szabadnak látszó vissza-
25 emlékezésében. Rokonok lévén érzeményeik s korok harmoniaja
által, s hasonló okoktól ingereltetve, bátrabban engednek indula-
taik felbuzdulatainak. A politika által megakadályozott szerel-
mek; s hihető e Felséges Uram, hogy megismerték a Status-tanács
ezen teljes hatalmát, s hogy győztek bújá indulataikon, a Kabinét

2 bé; s a hol] <s egy ott l> s a hol

6 *borongo elmerülésből*] <gondolkod> *elmerülésből*

1 porondba] Q¹: *im Sande*. Jelentése: az út porában, a homokban.

2 Grottába] Q¹: *Grotte*. Jelentése: barlang.

5 laubeba] Q¹: *Laube*. Jelentése: lugas.

22 tartózkodás] Q¹: *Furcht*. Jelentése: félelem, rettegés.

28 Status-tanács] Q¹: *Staatsrath*. II. Fülöp spanyol király országának ügye-

választását jobban megvizsgálni? – Erzsébet szerelmet várt, s egy – koronát kapott.

KIRÁLY *megsértve s el keseredéssel.* Nagyon bölcsen – felette bölcsen tud a Herczeg különböztetni. Csudáalom ékes szólását, s Köszönöm. (*hidegen és büszkén*) Igaza van a Herczegnek. A Királyné nagyon hibázott ily levelek eltitkolásával, s hogy eltitkolta az Aranjuezi történetet. Hamis nagyságból, igen hibázott. Megfogom büntetni (*csenget*) Ki van még az előszobába? A Herczegre nincs tovább szükségem. Elmehet.

ALBA S másodszor is megvethet Felség a hívségemért? 10

KIRÁLY *egy bejövő Pagehoz.* Küldjed Domingot (*Page menyen*) Megengedem a Herczegnek, hogy szinte két minutáig rettetgetett oly vétekekkel, mely csak a Herczeg ellen követhetetik

Alba elmenyen

[68v]

Negyedik Jelenés

Király. Domingo.

A Király fel s alá járva igyekszik magát rendbe szedni.

DOMINGO *az Alba elmenetele után kevés minutákkal békén, közelget a Királyhoz, kít egy ideig innepi csöndel szemlélget.* Mely örömmel bámulok, hogy Felségedet ily nyugalomban láthatom. 20

KIRÁLY Bámul Atyaságod?

DOMINGO Hála a Gondviselésnek, hogy félelmem nem bizonyodott meg. Most annál előbb remélhetek.

KIRÁLY Félelme? s mitől kellett félnie? 25

DOMINGO Felséges Uram, nem szabad elrejtennem, hogy ezennel egy titkot tudok.

KIRÁLY *borongva.* Kívántam e már, hogy titkot beszéljen? Ily kerdetlenül ajánlkozni a Becsületemre mondom, nagy merészség!

23 Hála] *emend.* Halá

it tizenkét tanács intézte. A legtöbb tanács területi alapon szerveződött, az egyik kivétel ezek közül az Államtanács intézménye, mely Madridban székelt.

- DOMINGO A hely, 's az alkalom, Felséges Uram, 's a pecsét, mely alatt kitudtam, kimentenek hibámból. A Gyontató székbe valóták meg – mint gonosztságot; a Gyonó kényes lelkét súlyosan terhelte, s az égnél keres kegyelmet. Későre sírat Eboli Herczegné
5 oly tettet, melyről okaí vannak, hogy a Királynéra nézve a legrettenetesebb következtetésektől féljen.
- KIRÁLY Valóban? Mily jó szív Eboli! Eltalálta Atyaságod [69r] a miért hívtam. Ki kell vezetnie e homályos labirinthból, melybe egy vak buzgóság tévesztett. Atyaságodtól egyenességet várok.
10 Beszéljen nyílt szívvel velem. Mit hidjek, mire határozzam magam? Az Atyaságod hivatalától egyenességet várok.
- DOMINGO Ha hivatalom szelídsége a kímélést nem paroncsolná is, még is arra kérnem Felségedet, nyugalmaért kérném, hogy a kitudottaknál álapodjon meg, – hogy örökre hagyjon fel oly titok
15 után vizsgálódással, mely soha örvendetesen nem fejlik ki. A mi már tudva van, megbocsáttathatik. Csak egy szava a Királynak s a Királyné soha nem hibázott. A Monarcha kéjje osztja a virtust is, mint a boldogságot. S csak a Felséged mindég egyforma nyugalma ronthatja le a hírt, mely merészli a rágalját.
- KIRÁLY Hírt? Rolam? s népem között?
20 DOMINGO Hazugságok! Átkozott hazugságok! Vannak csak ugyan esetek, melyekbe a nép hiedelme, ha annál bizonytalanabb volna is, sokat jelentő lesz, mint a valóság.
- KIRÁLY Az Istenért, s épen most volna azon eset?
25 [69v] DOMINGO A jó hírnév az a legdrágább, egyetlen kincs, melyért a Királynénak egy Polgár Aszonymal kell vetélkedni.
- KIRÁLY De a melytől, úgy remélem, itt nem kell félni? *(kétséges pilantásokkal nyugszik Domingon; pauza után)* Káplán! úgy látom, még valami rosszat kell hallanom. Ne halassza. Már rég olvasom
30 e szerencsétlenséget hozó ábrázaton. Ki vele, legyen akármilyen. Ne remegtesen többé e gyötrelem közt. Mít hiszen a Nép?
- DOMINGO Még egyszer Sir, a nép hibázhat – s hibázik is bizonyosan. A mit ez állít, meg nem rendítheti a Királyt, csak hogy – ennyire merészelt menni, hogy ily dolgokat állítson. –
35 KIRÁLY Mondja ki már egyszer! Ily soká kolduljak e egy csepp méregért?

DOMINGO A Nép visszaemlékezik azon holnapra, mely Felségedet oly közel vitte vala a halálhoz. Harmincz hetekkel azután, halja a Királyné szerencsés szülését – *(a Király feláll s csenget. Alba belép. Domingo álmélkodva)* Bámulok, Sir!

[70r] KIRÁLY Toledo! a Herczeg férfi. Szabadítson meg ezen Paptól. 5
ALBA Vegyen erőt magán, Felséges Uram.

KIRÁLY kétséges pillantásokat vetve Albara, odahagyja. Mit csinálók? Ilyen kezek közé jutottam? A kígyótól a krokodilushoz akarok folyamodni. S nincs más választásom? Nincs?

DOMINGO Albaval titkos intéseket adnak egy másnak; pauza után. Ha 10
előre tudtuk volna, hogy e tudósítás a meghozokon boszulodik meg!

KIRÁLY Fattyu, azt mondjátok? Alig menekedtem meg a haláltól, s már Anyának érezte magát, azt mondjátok? Hogyann? Hiszen ez akkor volt, ha nem hibázom, mikor szent Damokost minden templomba magasztaltátok a különös csuda tételért, melyel reám hatott! A mi akkor csuda volt, nem az e most? – Így tehát vagy akkor vagy ma hazudtatok nekem. Mélyiket akarjátok hogy higgyem? O által nézlek titeket. Ha akkor már a Complot készen lett volna, a szent Damokos híre örökre oda lenne! 20

[70v] ALBA Complot! mely sértő gyanu!

KIRÁLY Ily példátlan harmoniába, ugyan azon vélekedésbe találkozáva össze, s ti ne értettetek volna egyet? Velem akarjátok elhithetni, velem? Talám ne vettem volna észre mily ehen s mohon rohanatok prédámra? Mily gyönyörűséggel legeltetitek magatok fájdalomamon s haragom felbuzdulásán? Ne venném észre, mint forr amott Alba eleibe kerülhetni a fiamnak szánt kegyelemnek? Mily örömmel erősítené amott a kegyes emberekre törpe boszuját haragom oríási karjával? Azt hiszitek, hogy én az a nyíl vagyok, 25

1 A Nép] <Kir> Nép

25 gyönyörűséggel legeltetitek] <let> legeltetitek

1 holnapra] Q¹ : *Der Monat*. Jelentése: a hónap.

15 szent Damokost] Szent Domonkos középkori római katolikus prédikátor, a Domonkos rend megalapítója és névadója.

19 Complot] Q¹ *Komplott*. Jelentése: összeesküvés.

melyet tetszések szerint vonhattok fel? – Még megvan önkéntes akaratom, s ha kételkednem kell, engedjétek legalább, hogy rajtatok kezdem el.

ALBA Hívségünk nem várta ezen félreértést.

- 5 KIRÁLY Hívségtek? A hívség a fenyegető veszélyektől ínt, a bosszu a megtörténtekekről beszél. Mondjátok meg, mit nyertem készségtekkel. Ha való a mit mondtok, mi marad nekem egyéb az elválás sebénél, a bosszu szomorú triumphusánál? Ingó gyanításokkal, a pokol öbléhez visztek – s ott elszaladtok.

- 10 [71r] DOMINGO Lehetnek e más bizonyítások, hol a szem maga nem lehet tanú?

KIRÁLY *hosszas pauza után, komoly arcza Domingohoz fordulva.* Országom Nagyjaít egybehívom, magam viszem az előlülést az ítéleten. Lépjetek akkor elő – ha mertek, s vádoljátok mint paráznát! – Halálnak halálával kell meghalnia könyörület nélkül – neki és az Infansnak is. De tudjátok meg, – ha kíméntheti magát – Ti haltok meg! – Akarjátok az igazságot ily áldozattal dícsőíteni? Határozzatok meg magatokat. Nem akartok? Elnémultok? Ez a hazugság buzgosága!

- 20 ALBA, *ki halgatva alatt hátulrol, hidegen s nyugalommal.* En akarom!
KIRÁLY *bámulva megfordul, s egy ideig élesen nézi Alba.* Nagy merészség! de az jut eszembe, hogy a Herczeg életét sokkal csekélyebbekre is feltette a csatákba egy koczkázó könnyelműségével tette fel dícsőség hiában valóságaért. – S mi nektek az élet? Mi ingere lehet előtetek, kik lánczba születetek? Királyi vért nem
25 ontok egy eszelős szavára, kinek nincs magosabb kívánatja az életbe, csak hogy czudar lételét dícsőségel oda vethesse! Áldozatotok megvetem! Elmehtetek, s az audiencz szálába várjátok tovább parancsolatomra (*mind ketten elmennek*)

12 *hosszas*] <egy> *hosszas*

15 meghalnia könyörület] meghalnia<,>

28 audiencz szálába] Q¹: *Audienzsaal.* Jelentése: a palota fogadóterme.

KIRÁLY *egyedül*. Most adj nekem egy embert, bölcs Gondviselés – sokat adtál az igaz, de most ajándékozz egyet. Te – te egyedül, 5 mert csak szemeid látják az elrejtettet. Esedezem hozzád egy barátért, mert én nem vagyok mindentudó, mint te. A mellém rendelt segédek, tudod mik nekem. A mennyire használhattam, megtették. Zabolán tartott szelíd vétkeik azok voltak céljaimra, a mők vészeid a természet tisztítására. Nekem valóság kell. – Ennek csendes forrására a tévelygés homályos omladványiból fel- 10 ásni, nem a Királyok sorsa. Ajándékozz meg a ritka emberrel, kinek tiszta nyílt szíve, szabad lelke, el nem fogodott szeme, segítsék ezt feltalálni. Kiöntöm a sors czédulakot; engedd ezerek közül az egyetlen megtalálnom. (*felnyitt egy Schatullet, kívánszen egy könyvet belőle; minekutánna soká forgatott benne*) Csupa ne- 15 vek – csak nevek, s még említve síncs az érdem, melynek e hely megnyerését köszönik. S mi könnyebben felelhető mint a hála? De itt a más levélen minden hibát pontosan feljegyezve talállok. Ez nem jo. Hát a bosszunak az emlékezet segédjére van szüksége? (*tovább olvas*) Grof Egmont? Mít keres ez itt? A Saint- 20 Quenti győzelem rég volt. A holtak közé vetem ezt. (*ezen nevet kitörli s más lapra írja; tovább olvas*) Marquis Posa? Posa? Alig emlékezem ezen emberre, s neve kétszeresen megjegyezve – jele hogy ezt nagy célokra rendeltem. 'S lehetséges e? ezen ember mind eddig elvonta magát előttem; s kerülté kirá[72r]lyi Adossa 25 szemeit? Országim egész területében az egyetlen ember, kinek nincs szüksége reám! Ha önnhaszon s dicsőségre vágyó legyen, eddig rég megjelent volna thronusomnál. Probáljak e ezen Különösködövel? A ki nálom nélkül ellehet, igasságos lesz hozzám (*elmenyen*) 30

7 A mennyire] <A mit tehettek, me> A mennyire

20 Grof Egmont] 1557. augusztus 10-én Egmont gróf vezette a spanyol lovasságot és győzedelmesen ütközött meg a francia seregekkel St. Quentin-nél. NA 7. II. 395. és 421.

Hatodik Jelenés

Audientz-Szála

Don Karlos beszélgetve Farneze Parmai Herczeggel. Alba. Feria.

Medina Sidonia. Grof Lerma s más Grandok, írás a kezekbe,

mindenik a Királyt várja.

5

MEDINA SIDONIA, *kit minden körül állok láthatolag elmellöztek, Albához fordul, ki magába vonulva járkál. A Herczeg beszélt a Királyal? s milyen kedvel találta?*

ALBA Igen rosszal az Urra, s ujságára nézve.

10 MEDINA SIDONIA Az anglus golyobisok között könnyebben álottam, mint ezen a parqueton. (*Don Karlos, ki csendes részvétellel pillantot rea, most közelit hozzája s megszorítja kezét*) Vegye forró hálám e nagy lelkü könnyekért, Karlos; látja hogy kerül engem minden, most megvan határozva veszttem.

15 KARLOS Remélje a legjobbat, barátom, az Atyám kegyelmétől 's a maga ártatlanságaért.

MEDINA SIDONIA Oly Flottaját vesztettem el, a milyen még soha nem jelent meg a tengeren. Mit ér fejem hetven elsülyedt Gallionokért. De öt gyermek – s nagy reményűek, mint Her[72v]czegsed. Ezekért fáj szívem.

20

Hetedik Jelenés

Király. Előbbiek.

Minnyájon leveszik Kalapjokot, s hátrább álnak, a Király körül fél circulust formálva. – halgatás.

25 KIRÁLY, *szemeivel által futva a circulust. Tegyétek fel! (Karlos és Farneze közelítenek s megcsokolják a Király kezét. A Király bebocsátkozásal Farnezehez fordul, a nélkül hogy Karlost észre akarná venni)* Az Anyja, kedves Öcsem, tudni akarja, hogy vannak Magával Madridba megelégedve!

18–19 hetven elsülyedt Gallionokért] Utalás a spanyol flotta megsemmisülését hozó tengeri csatára az angol partoknál. Az összecsapás valójában 1588-ban zajlott le. Schiller korábbra hozza az eseményt. NA 7. II. 421.

25 Tegyétek fel!] Q¹: *Bedeckt euch!* Jelentése: A király kegyelmes hangulatát jelzi, hogy megengedi nemeseinek a kalapok felvételét. NA 7. II. 422.

28 Anyja] Utalás páрмаi Margitra, a király féltestvérére. NA 7. II. 422.

FARNEZE Azt ne kérdezze Anyám első csatám kimenetele előtt.

KIRÁLY Legyen nyugodva, A Herczegre is eljön a sor (*Feriahoz*) Mit hoz a Herczeg?

FERIA *féltérdel meghajolva*. A Calatravai Rend nagy Komthurja ma reggel meghalt. Itt vagyon keresztje

5

KIRÁLY *elveszi az Ordot s végig néz a circuluson*. Ki lesz legméltóbb ennek hordozására? (*intí Albat, ki fél térdel meghajlik, s az Ordot nyakába teszi*) A Herczeg első Hadi Vezérem, ne legyen több s kegyelmembe nem fog szükölködni (*észrevéven Medina Sidoniat*) Ime Admiralom is!

10

MEDINA SIDONIA *remegve közelget s letérdel alá borult arczal*. Ennyi nagy Király, a mit a Spanyol ifjuság s az egész Armadábol visszahozok.

KIRÁLY *boszus halgatás után*. Az Isten van felettem – én emberek s nem a vészek 's szíklák ellen küldöttem a Herczeget. Isten hozta Madridba! (*kezét nyújtja a csokolásra*) 'S köszönöm, hogy magába [73r] egy érdemes Szolgám megtartotta. Grandjaim! ennek ismerem az Admíralt, s akarom töletek is ismertetni. (*int a felkelésre; a többiekhez*) Mí van még valami? (*Karlos és Farnezehez*) Köszönöm Herczegeim! (*ezek hatrább álanak; a több Grandok közelítenek s térdelve által nyújtják papirosaik; futva által nézi ezeket 's által adja Albanak*) Vigye Kabinetomba. Vége már? (*senki nem felel*) Hogy van, hogy Grandjaim közt egy bizonyos Marquis Posa soha sincs jelen? Tudom hogy ezen Marquis Posa dícséretesen szolgált. Nem él talám? Miért nem jelen meg?

15

20

25

LERMA Ezen Chvalier nem rég tért haza egész Európába tett utjából. Most Madridba van, s csak azon orára vár, melybe Királya lábaihoz borulhasson.

4 Calatravai Rend] A Commanderie de Calatrava rendbeli tagsága a legfontosabb és anyagilag legkecsegtetőbb megtiszteltetés egy spanyol nemes számára. NA 7. II. 422.

4 nagy Komthurja] Q¹: *Großkomtur*. Jelentése: az ötszintű lovagrend második legmagasabb rendjének birtokosa.

6 *Ordot*] Q¹: *Orden*. Jelentése: lovagi rendjelet.

ALBA Marquis Posa? Epen ez az a merész Malthai Vitéz, Felséges
 Uram, kiről a hír az ábrándozó tettet beszélte: Midőn a Rend-
 Mester rendelkezése a Ritterek szigetjébe gyűltek, melyet akkor
 Solimán ostromlott a tizenennyolcz esztendő s ifju eltűnik az Alka-
 5 lai Uníversitásból, 's la Valette előtt megjelen. Eladták, ugy mond,
 nekem a keresztet, most megakarom érdemleni. S azon negyven
 Ritterek közül ő volt az egyik, kik Piali, Ulucciali, Mustapha és
 Hassem ellen Saint Elmo várát a háromszor próbált rea rohanás
 ellen oltalmazták. Midőn végre csak ugyan megvennék a várat s
 10 minden Ritterek elestek melette, a tengerbe ugrik s egyedül meg-
 maradva elér la Valettehez. Két holnappal azután elhagyja az el-
 lenség a Szigetet 's a Ritter visszatér félbehagyott tudományait
 folytatni.
 [73v] FERIA S ez a Marquis Posa volt, ki a Cataloniai híres egybe-
 15 esküvést felfedezte, s csak az ő ügyessége által tartodott meg a
 koronának ezen fontos Provincia.

8 Saint Elmo] <a> Saint Elmo

12 visszatér félbehagyott] <el> félbehagyott

2 ábrándozó] Q¹: *schwärmerisch*. Jelentése itt: magas célokért lelkesedő.

4 Solimán] II. Szulejmán (1495–1566) török szultán flottáival uralta a Föld-
 közti-tenger egész térségét.

5 Valette] Málta fővárosa.

7–8 Piali...Hassem] Piali és Ulucciali a török flotta vezetői és támogatói.
 Mustafa a török seregek vezetője. Hassam pedig feltehetően Assam algír
 király, aki szintén támogatta a török hadakat. NA 7. II. 423.

8 Saint Elmo várát] Az erődítményt megszállták a törökök, három roham-
 ban támadták őket a spanyolok: 1565. június 6-án, 9–10-én és 15–16-án. A
 törökök tartották magukat, a spanyolok néhány kivételtől eltekintve mind
 odavesztek. A megmaradt spanyolok úszva menekültek a szigetről. 1565.
 szeptemberében a törökök kivonultak Málta szigetéről. NA 7. II. 423–424.

14–15 Cataloniai híres egybeesküvést] Q¹ *Verschwörung in Katalonien*. A
 nemesi rendek titkos összeesküvése kudarcba fulladt, ez a királyi hatalom
 megerősödését eredményezte. NA 7. II. 424.

16 Provincia] A Q¹-ben FERIA ezen megszólalását Lerma dicsérete követi.
 A Q²-ben ez kimarad, ahogy a magyar fordításban is, ez lehetett a forrás:
Die wichtigste Provinz erhielt. / König. Ich bin / Erstaunt.

KIRÁLY Bámulok rajta. Micsoda ember lehet ez, ki ezeket tette, s a kiket meg kérdezők, egy sem Irigye? Ezen embernek bizonyosan vagy a legrendkívül valobb karaktere van, vagy épen nincs. Csudának okáért beszélnem kell vele (*Albahoz*) A mise után hozza Kabinetomba. (*Alba menyen; Feriahoz*) 's a Herczeg foglalja el helyem a titkos tanácsba. (*elmegyen*) 5

FERIA A Király ma kitetszőleg kegyelmes.

MEDINA SIDONIA Mondja: hogy Isten! hozzám a volt.

FERIA Mely igen megérdemli a Herczeg e szerencsét. Admiral, a legforrobb részvételt veszem. 10

EGY A GRANDOK KÖZÜL En is

MÁSODIK Valóban én is.

HARMADIK Szívem dobogott. Ily érdemes General!

AZ ELSŐ A Király nem volt kegyelmes a Herczeg iránt, csak igaz [74r] LERMA az elmenés közbe Sidoniahoz. Mely gazdag lett a Herczeg két szó által 15

Mind elmennek.

Nyolczadik Jelenés

A Király Kabinetja.

Marquis Posa és Alba 20

POSA *bejövetel közben.* Engem hívat? Engem? Lehetetlen! Hibázik talám a névbe a Herczeg. S mit akar velem?

ALBA Ismerni kívánja a Marquist. Többet nem tudok.

POSA Csupa ujság kívánságból tehát? O ugy kára lesz elvesztett idejében. Az élet különben is oly rövid. 25

ALBA A Marquis nem is tudja becsülni szerencsáját.

POSA Epen azért. En nem tudom becsülni.

9 megérdemli] *emend.* megéremli

21–24 Engem...tehát?] A Q¹ változata Posa és Alba két-két megszólalásával hosszabb. A Q² rövidebb változata lehetett a forrás: *Marquis (im Hereintreten.) Mich will er haben? Mich? – Das kann nicht seyn. / Sie irren Sich im Nahmen – Und was will / Er denn von mir? / Alba. Er will Sie kennen lernen. / Marquis. Der bloßen Neugier wegen –*

ALBA Ezen helyet milliók írgylik.

POSA Valóban? Azt sajnálom, s előttem oly kevés becse van. [74v]

De mi gondja lehet a Királynak arra, hogy ha én vagyok e a vílagon?

5 ALBA A Philosophnának jól állik e gondolkodás (*menni akar*)

POSA Hová oly hamar?

ALBA Béjelenteni a Marquist.

POSA O azzal nem kell sietni. De mondja meg, meddig fog ez tartani?

ALBA Attól függ, hogy fogja magát tetszetni.

10 POSA S tetszenem kell? Már e bajos. – En nem fogok tetszeni.

ALBA Ha nem akarja. Altaladom a Marquist szerencsés csillagzatának. A Király kezében van. Használja oly jól ezen pillantatot, a mint csak tudja, s magának tulajdonítsa, ha elvész (*Elmenyen.*)

[75r]

15 Kilenczedik Jelenés

MARQUIS POSA *egyedül*. Jól van mondva Herczeg. Használni kell a pillantatot, mely csak egyszer ajánlja magát. Valóban, ezen Udvari ember jó íntést ad nekem, ha nem is az ő, de az én értelmem szerént jó. (*fel s alá járás után*) De hogy jövök én ide? ... a változó kedvű történet önkényje e, a mi képem e tükörbe magam tartja? hogy milliók közül éppen engem választ, a leghihetlenebbet, 's a Király emlékébe felébreszt? Csak történet? Talám több is – S mi a történet egyéb azon darabos kőnél, mely életet kap a Mívész keze alatt? A történetet a Gondviselés rendelí – 's célra az embernek kell alkalmaztatni. Akár mit is akarjon velem a

13 magának] *emend.* magának.

16 MARQUIS POSA] <A> Marquis *in marg.* Posa

24–25 's célra] 's cél<já>ra

22 történet] Q¹ *Zufall*. Jelentése: véletlen.

24 Mívész] Schiller a politikust és a törvényhozót állítja párhuzamba a művésszel történettudományi tanulmányaiban. Értelmezésében mindegyikük az emberi önmegvalósítás ideális célja eléréseért munkálkodik. NA 7. II. 425.

Király, mind egy! – Tudom én, mit kell nekem a királlyal. – S ha csak egy tűzszikra lesz és általam a Despota szí[75v]vébe merészen vetve – ki tudja mily sokat hatolag dolgozhatja ki ezt benne a Gondviselés. Így a mí előbb oly különösnek tetszék, igen célra való s alkamas lenné. De akár lehessen az akár nem – én azon intézetből cselekszem.

Néhányszor fel s alá jár a Kabinetbe, egy kép előtt csendes szemlélődéssel megáll. A Király megjelen a közelebbi Szobából, hol parancsolatokat ad ki. Azután belép, az ajtonál megálapodik, s egy ideig nézi a Marquist, a nélkül hogy tőle észre vétetnék.

Tizedik Jelenés

A Király és Marquis Posa

(Posa mihelyt a Királyt észrevette elébe megy, fél térdre ereszkedik, feláll, 's minden zavarodás jele nélkül marad előtte)

KIRÁLY *bámulva tekint Posára. Beszélt tehát már velem?*

MARQUIS Nem

1 Király, mind egy!] <nekem> mind egy!

16 MARQUIS] <Posa> Marquis

11 Tizedik Jelenés] A harmadik felvonás tizedik jelenete a dráma eszmei és strukturális középpontja. A király és Posa párbeszédét egészíti ki Karlos és Posa első felvonásbeli jelenete, illetve a király és az inkvizitor ötödik felvonásbeli beszélgetése is. Ez a jelenet egyben a Schiller számára meghatározó politikai és filozófiai elképzelések visszatükrözését is nyújtja. Ezek közül a legjelentősebbek: Jean Jacques Rousseau, *Du Contrat social, ou Principes du Droit Politique* [Társadalmi szerződés] 1762; Jean Jacques Rousseau, *Lettres écrites de la Montagne* [Hegyi levelek] 1764; Charles de Montesquieu, *De l'Esprit de Lois* [A törvények lelkéről] 1748; Helfrich Peter Sturz, *Denkwürdigkeiten von Johann Jakob Rousseau* [Gondolatok Rousseau-ról] 1779; Friedrich Carl von Moser, *Ueber Regenten, Regierung und Ministers* [Kormányzokról, kormányról és miniszterekről] 1784; Christoph Martin Wieland, *Geschichte des Agathon* [Agathon története] 1767; Sébastien de Mercier, *Portrait de Philippe II.* [II. Fülöp portréja] 1785; Thomas Abbt, *Vom Verdienste* [Az érdemről] 1765 és 1772. NA 7. II. 426-437. BFS könyvtárában ezek közül Rousseau és Montesquieu művei találhatók meg.

[76r] KIRÁLY *halgatás után*. A Marquis szolgálatokat tett koronámnak. Miért vonja el magát köszönetem elől? Emlékezetembe sok emberek tolonganak. Mindentudó csak egy van. A Marquisnek kell vala Királyát felkeresni. Miért nem tette?

5 MARQUIS Csak két napja, Sir, hogy az országba vizzatértem.

KIRÁLY Nem szoktam Szolgáim adossa maradni. Kérjen kegyelmet.

MARQUIS Élek a törvényekkel.

KIRÁLY Ezen jussa megvan a Gyilkosnak is.

MARQUIS Mennyivel inkább nem tehát a jo Polgárnak! – Sir, én megvagyok elégedve.

10

KIRÁLY *magában*. Sok önnön érzés, s merészség! De ezt kell e várnom. – Kevélynek akarom a Spanyol. Örömmel nézem ha kihabzik is a pohár. – Ugy hallom, kilépett szolgálatomból.

[76v] MARQUIS Hogy egy nálamnál jobbnak helyet üritsek, visszavontam magam.

15

KIRÁLY Azt fájlalom. Midőn ily fők nyugszanak menyi vesztesség statusimnak! – Talám fél, hogy a lelkéhez méltó sphaerát nem találja meg.

MARQUIS O nem! Hiszem, hogy a tárgyában tapasztalt gyakorlott emberi lélek ismerő, első pillantattal láthatja, mit érek s mit nem. Alázatos hálával érzem a kegyelmet, melyet Felséged e kevélyítő vélekedésével reám halmoz; de – (*elhalgat*)

20

KIRÁLY Megfog gondolkodni talam?

MARQUIS En – megkell vallanom, Sir – nem vagyok egyszerre elkészülve, azt a hogy mint világ Polgára gondoltam, a Felséged Jobágya gondolkodása nyelvén adni elé. – Mert mikor a korona szolgálatjáról örökre lemondottam, azon sükségtől is felszabdultnak hittem magam lenni, hogy e lépésemért okaim eléadjam.

25

5 MARQUIS] <Posa, Marquis, Posa> Marquis

7 MARQUIS] <Marquis, Posa> Marquis

19 MARQUIS] <Marquis> Marquis

28 eléadjam.] <Király (várakozo vonással) Nos?>

17 statusimnak] Q¹ Staat. Jelentése: államomnak.

17 lelkéhez méltó sphaerát] Itt a forrásban Geist, vagyis szellem szerepel.

Q¹: Vielleicht / fürchten Sie, die Sphäre zu verfehlen / die Ihres Geistes würdig ist.

[77r] KIRÁLY 'S oly gyengék okai? Fél velek próbálni?

MARQUIS Legalább életem tehát – ha időt méltóztat engedni eléadásokra. De az igasságot ki kötöm, ha e kegyelmét megtagadja. A Felséged kegyelméből kiesés 's megvetés közt van választásom. S ha választanom kell, inkább legyek vétkes, mintsem Felséged elöl mint bolond menyjek el.

5

KIRÁLY *várákoso vonással.* Nos?

MARQUIS En nem akarok Király Szolgája lenni! (*a Király bámulva tekint Posára*) Sír, én nem akarom a Vásárost megcsalni. Ha Felséged engem hivatalba méltóztat, akkor tőlem csak az előre fontba vetett tettet kívánja: csak karomra s bátorságomra van szüksége a csatába, csak fejemre a tanácsba. A mit teszek a thronusnak teszem. Munkám szépsége, az önnön érzés 's a feltalálás gyönyörűsége a királyi kincstárba folynak; ettől úgy nézettetem mint maschína, s úgy jutalmaz mint maschinát. Nem tetteimnek, hanem a helybe hagyásnak kell végcélomnak lenni, mely szerént a thronuson fogadtatík. [77v] Elöttem pedig – előttem a virtusnak önnön érdeme van. A boldogságot, melyet a Monarcha általam plántálna, én magamtól is tudnám teremteni, 's akkor öröm lenne nekem s önn választásom a minek köteleességnek kellene lenni. Dobzodnám a belső lelki helybehagyás királyi jussával 's tetteim önn tudásával meglegedve Uram tetszése nélkül ís ellehetnék. 'S ez e a Felséged vélekedése is? Megszenvedhet-e a maga teremtésében idegen Teremtöket? – S én pedig véső vassá alacsonítsam magam, ha Mívész lehetek? – En szeretem az emberiséget, s a Monarchiába csak magamot szerethetem, mást nem.

10

15

20

25

KIRÁLY E buzgoság dicséretes. A Marquis jokot kívánna tenni. Akár hogy tegye azt, mind egy a Bölcsnek 's Hazafinak. Keresse fel országimban a hívatalt, melybe nemes vágyását kielégíthetí.

12 a csatába] <tanácsba a> csatába,

15 maschína] Q¹: *Maschiene*. Jelentése: lelketlen tárgy, gép.

21 Dobzodnám] Q¹: *schwelgen*. Jelentése: tobzódik, dúskál.

24 Teremtöket] Q¹: *Schöpfer*. Az államférfi, a politikus megbízása az, hogy a történeti folyamatokat aktívan alakítsa, ez a világot alkotó potenciál teszi őt hasonlatossá a mindenkori uralkodóhoz és az Istenhez. NA 7. II. 429.

MARQUIS En egyet sem találok.

KIRÁLY Hogyán?

MARQUIS A mit Felséged általam terjesztene – az emberek boldogsága e az? – Az a boldogság e melyet tiszta szeretetem az embereknek ohajt? – [78r] Ez megreszkettetné az Uralkodot. Nem az! Ennél újabbat s mást teremtet a Korona politikája, melyet míg kiosztogatni elég gazdag; s új gerjedelmeket is az emberek szívébe, melyeken ezen boldogságtól elhagyják magokat csilapítani. Az igasságot vereti pénzeire, mert ez megszenvedheti. S megvan vetve minden más bélyeg, ha ehhez nem hasonlít. Így kívánja ezt a korona politikája, mert teheti e célul az emberek boldogságot a korona? – De a mi a koronának hasznára van – elég e az nekem is? – Megálhat e felebaráti szeretetem ember társaim boldogtalanságával? Az ember, kinek jóvát akarom, nyomorultnak érezze magát Filep koronája alatt? Tudhatom e őt addig boldognak, míg gondolkoznia nem szabad? – Ez volna ohajtásom az emberek iránt. Ne válaszson tehát engem Felséged, a maga ideája szerint teremtett minket letipro boldogság terjesztésére. En nem akarok Király Szolgája lenni.

[78v] KIRÁLY *bámulással vissza lép, magában.* Ki hozza elimbe az embert? (*kétségek közt szemlélgetve a Marquist. Gondolkodás után*) S az elmésség ezen játékaival? e mesterkéltségekkel? – Hiszi e az Úr ezzel megcsalhatni hazájába való kötelességeit?

MARQUIS A mely hazának ezzel adossa voltam, nincs többé. Hajdon azért volt egy Úr, mert a törvényeknek szüksége volt reája, most azért vannak törvények, mert az Urnak szüksége van reájok. A mit akkor a magamhoz hasonlok adnom kellett volna, nem tartozom vele a Királynak. Igen a hazának? – De hol van az? –

6–7 míg kiosztogatni] <I> kiosztogatni

12 De a] <az> a

17 engem Felséged] <Sir> Felséged,

18 terjesztésére.] terjesztésére< !>.

13 felebaráti szeretetem] Q¹: *Bruderliebe*. Jelentése: testvéri szeretet.

22 sophismákkal] Q¹: *Sophismen*. Jelentése: álokoskodás.

24 A mely hazának] Q¹: *Der Staat*. Jelentése: az államnak.

En semmi hazáról nem tudok többé. Spanyol Ország egy Spanyolt sem érdekel. Ez most egyetlen lélek oriási boritéka. Ezen oriási testbe akar Felséged mindenütt jelen valogatni, hatni, dobzkodni 's hatalmason vívni a dicsőség pályáján. A boldogság, melyet Felséged Alattvalóinak ad, az Athletáknak vetett portio, hogy inaikot erősíték. Epen úgy nem magokért élnek ők, mint a szem s fül nem magáért [79r] van. Ők csak a koronának számlal-
tatnak. Az emberek csak eszközök, s egyebek nem. Bennek léte-
lek tulajdona 's szabad akaratjuk magos jussa kiholt. Vegetálásra
jutott a lélek. Most a genie és virtus a thronusnak vírulnak, mint a
kalász hogy az Arato sarlojának aranyozodik. Nem talállok többé
hazát, míhez lehetne tehát kötelességem? –

KIRÁLY *valamennyire tüzzel.* A Marquis Protestans.

MARQUIS *kevés meggondolkodás után.* A Felséged vallása az enyim is (*pauza után*) Félre értetem, az volt a mitől féltem. Felséged lát-
ja általam elvonva a fátyolt a Felség titkairól. Ki teszi bizonyos-
sá Felségedet, hogy előttem még szent a mi rettenteni megszűnt.
Veszedelemes vagyok, mivel magamon felyül gondolkodtam. – En
nem vagyok az Felséges Uram! Kíváratim itt elenyésznek (*kezét
melyére tévén*) Az újítás nevetséges dühe, mely csak a terhek lán-
czát nehezbíti, mivel egészen le nem rázhatja vérem soha fel nem
hevíti. E század [79v] nincs meg érve ideálomnak. En azoknak
Polgárja élek, kik jőni fognak. Megzavarhatja e egy festés Felsé-
ged nyugalmát? – egy lehetével kiolthatja azt. –

KIRÁLY En vagyok e első, ki a Marquist ezen oldalról megismerem?

MARQUIS Ezen oldalról – igen is.

13 Protestans.] Protestans<?>

1 hazáról] Q¹: *Dem Vaterlande.* Jelentése: a hazának.

2 oriási boritéka] Q¹: *Riesenhülle.* Jelentése: hatalmas, közös tere, leple.

9 szabad akaratjuk] Q¹: *ihres Willens.* Jelentése: akartuk. A *szabad* jelző a fordító betoldása.

13 Protestans] A király protestánsnak, vagyis az eretnek mozgalom tag-
jának bélyegzi Posát, aki szemben áll(hat) a katolikus Spanyolországgal. A
spanyol uralom ellen lázadó németalföldiek vallási-morális fundamentuma
is a protestantizmus. NA 7. II. 431.

KIRÁLY *fel áll, járkál, a Marquis ellenébe álva marad; magába.* Leg-
alább a nyelv uj! A hízelkedés s mászás, kimeríti utoljára magát.
Az utánnozás megalacsonítja a derék embert. Legyen meg egy-
szer az ellenkező rész próbája is. Miért ne? A meglepő szerencsét
5 csinál. – Ha a Marquis így gondolkodik, úgy a koronai szolgálat-
nak uj intézetet adok, mely az erős lelket –

MARQUIS Hallom Sir, mily kicsinül mily alacsonul gondolkodik az
emberi méltoságról, mivel a bátorságot nem szenved meg, mely
arrol megínteni akarná; s hogy még a szabad lélek nyelvében is
10 egy hízelkedő fortélyát hiszi. Ugy tetszik tudom ki adott just ar-
ra Felségednek. Az [80r] emberek kényszerítették arra; ők mon-
dottak le önként nemességekről, önként ereszkedtek ezen alatt
valo lépcsőre. Megrebbenve futnak ők belső nagyságok kísérteté-
től, s tetszve magoknak szegénységekben, gyával bölcselkedéssel
15 ekesgetik fel lánczaikat, s virtusnak tartatik ezeket türdelemmel
viselni. Így találta Felséged a világot. Így adatott által derek Aty-
jának is. S e szomorul elcsonkításokban – hogy becsülhette volna
az embereket? –

KIRÁLY Valami igazat találok e szokban.

20 MARQUIS De kár, hogy a Teremtő kezéből kijött embereket, Felséged
a maga kezei munkájává változtatta, 's ezen ujra öntött Kreatu-
rák felett Istenné tette magát. – Ezzel Felséged csak abba hibázott
hogy: Maga még is ember maradt – ember a Teremtő kezeiből.
Felséged még is úgy szenved, úgy ohajt mint halandó, 's uj te-
25 remtése nem ad enyhülést szívének. Felségednek mint embernek
sympathia van szüksége, – [80v] s egy Istennek csak áldoz-
ni – reszketni – 's hozzá csak esedezni lehet, vele sympathizálni
senki nem mér. Bár mely kitörő ösztönnel kiáltson is Felséged,
melyébe a szenvedő természet, – s vágyjon együttérzésre – hija-

5 Marquis így] Marquis <eze> így

26 s egy] <az> egy

28 is Felséged] <a> Felséged,

29 vágyjon] *emend.* vágyon

6 erős lelket] Q¹: *den starken Geist*. Jelentése: erős szellemet.

15 türdelemmel] Q¹: *mit Anstand*. Jelentése: illendően.

ba! Az ora tovább üt, mint azt a Mives elrendelte. (*a Király feláll, egy néhány lépést teszen s ismét leül*) Szomoru sors! Felségednek az öröm közt is lankadozni kell. Az örömnék az ezt láto szemében víszakell sugározni. A mi a Felséged Szolgainak szemében ragyog az e Felséged öröme is? Az ők szemek nem a hív tükrök, melyek a mint felfogják a képet úgy mutatják vissza. Hasonlok a szomju plántákhoz, a mit gyökerek bészíva elegyegetve éj színekbe mutatják kí leveleiken. Szánásra méltó csere! Boldogtalan elfacsarása a természetnek! – Midön Felséged az emberek eszközévé taszította alá, ki harmonizálhat Felségeddel? –

5

10

KIRÁLY (Istenemre mondom, ez ember lelkemba markol!)

MARQUIS De Felségednek semmit sem teszen e maga feláldozása. Ezért egyetlen egy is – egy a maga nemében – ezen árért Isten Felséged? S rettenetes [81r] lenne, ha azon árért ha a milliók eltaposott boldogságáért, életek legyilkolt örömeiért Felséged semmit nem nyert volna! Ha annyi embernek csak azért kellett volna elszegényedni – hogy Felségedet szegényebbé tegye! – – Ha – – o, már az irtozatos lenne – – ha annyi milliók eltiprott szabadsága lett volna a mi után Felséged vágyott, s kívánatit bételjesíti! – – Sir, elbocsáttatásom instálom. Szívem teli van. Tárgyam elragad, az inger igen nagy, azon egyetlen előtt álva, kinek mindeneket ki kellene nyilatkoztatnom.

15

20

Grof Lerma bėjön, lassan beszél a Királyal, a Király int Lermának az eltávozásra, ismét elébbi állásába marad.

KIRÁLY *a Marquishoz, hogy Lerma kiment.* Folytassa tovább.

25

MARQUIS *kevés halgatás után.* A nemes Oroszlány játszani hagy egy bogarat serényével. Erzem Sir, egész kegyelmét, melyet nékem – KIRÁLY Még van mondani valoja. Folytassa – [81v] MARQUIS Most jövök Flandriából és Brabantiból. Ennyi gazdag s vírulo tartományok! – ily erős, ily nagy Nemzet – s jo Nem-

30

4 Szolgainak] *emend.* Szolgai

14 árért] *emend.* árért

1 Mives] Q¹: *Künstler*. Jelentése: művész.

7 plántákhoz] Q¹: *Gewachsen*. Jelentése: növény, termés. EMSzT *plánta*: növény, Pflanze.

zet is! – 'S ezen Nemzet Atyjának lenni! – Ennek, azt gondolnám
akkor, ennek isteni szépnek kell lenni! – – Azonban megégetett
emberek csontjaira botlottam – (*elhalgat, szeméit a Királyra szeg-
zi, ki próbálja ezt viszonzni, de megdöbbenve 's zavarodva földre
5 néz*) Felségednek igaza van. Kell ezt tennie. De hogy teszi is a mit
magának képzelt hogy tehet, ez engem borzasztó rémüléssel rá-
zott meg. O csak kár hogy vérében fetrengő áldozat nem zenghet
Aldozója lelkének egy himnusz! – Kár, hogy emberek, s nem fel-
sőbb lelkek írják a világ történetét! – Szelidebb századok nyom-
10 ják el majd a Filep korát, azok szelidebb bölcsességet hoznak ak-
kor a polgári boldogság békebe fog a fejedelmi nagysággal kezét
fogni; a takarékos haza együtt gyűjt gyermekeivel, s a szükséges-
ség emberibb lesz.

KIRÁLY Mikor gondolja, hogy ezen emberibb századok megjelen-
nek, s kell e a mostaninak átkátol reszketnem? [82r] Nezzen körül
15 spanyol Országomba, itt a polgári boldogság soha bé nem felhö-
ződött békébe vírúl; s ezen nyugalmat ajándékozom a Flandriai-
aknak is.

MARQUIS *hirtelen*. Egy temetőnek nyugalma! S reméli Felséged be-
végezhetni a mi elkezdett? Reméli a keresztyénység megért által-
20 változását vizsartartoztathatni? a közönséges tavaszt, mely a világ
formáját megújítja? Egyedül egész Európába? egyedül akarja a
sebes futásában feltarthatlan világ sorsa kerekének magát ellené-
be szegezni? Emberi kezekkel ennek fentőjibe csipeszkedni? Ezt
25 Felséged nem fogja tehetni! Soha nem! Egy erősebb 's rettent-
hetetlenebb Isten mint Filep, az enthüziazmus, lefogja a nyom-

2 isteni szépnek] *ante. corr.* isteninek

7 O] <Ez> O

24 fentőjibe] Q¹: *Speichen*. Jelentése: küllő, kivik, fentő. A kerékagyban su-
garasan elhelyezkedő faoszlopok elnevezése, erre csapolják rá a keréktal-
pakat. A *fontőjibe csipeszkedni* jelentése: a világ folyásának, menetének ke-
rekébe kapaszkodni. EMSzT *fontő*: kerékülő, Radspreiche. EMSzT *csipesz-
kedik*: belekapaszkodik, beleragad.

26 enthüziazmus] Q¹: *Begeisterung*. Jelentése itt: vallási buzgalom, elköte-
lezettség.

ni akaro Oriás kezeit törni! – Már ezerek kívándorolnak, szegényül ugyan, de meg elégedve a Filep tartományin kívül. A Polgár, kit Felséged vallásáért vesz el, a legnemesebb közül valo. Nyílt anyai karokkal fogadja a bujdosokat Erzsébet, s tenyészve [82v] virul már Britannia honnyunk mívével meg gazdagodva. Ott he-
 ver Granada pusztán, el hagyva az uj keresztények szorgalmá-
 tolt, 's tombolva nézi Europa ellenségét az önn magától szabadalt
 sebekbe vérezni. (*a király megvan indulva, Posa észreveszi s kö-
 zelebb lép*) Felséged az örökkévalóságnak akar plántálni, s halált
 vét? Ily kényszerített munka éledi felyül Teremtője lelkét. Felsé-
 ged a hálátalanságnak épített – hijába vívta a sanyaru harczot a
 természettel; hijába áldozta fel maga királyi életét elenyésző ín-
 tézeteknek. Az ember több, mint a menyit Felséged tartott felőle.
 Ebbe csalodott Felséged – s csak ebbe. A hoszu szunyodás kötele-
 it lefogja ő rázni s megint viszakívánja szent jussait. 'S a Felséged
 nevét a Nero és Busiris nevei közé veti, s az – az fáj nekem, mert
 Felséged jo volt.

5

10

15

KIRÁLY 'S ki tette arrol oly bizonyossá a Marquist?

1 ezerek kívándorolnak,] <elfutottak> kívándorolnak,

14 Ebbe] <A hoszu> Ebbe

15 lefogja ő] <az ember> ő

4 Erzsébet] A németalföldi protestánsok vallásuk üldöztetése elől az angol trón védelme alá menekültek. A kívándorlás már V. Károly idején elkezdődött. Anglia a szabadság és a tolerancia országaként jelenik meg, ezzel egyben megtestesíti Posának az ideális államról vallott elképzelését is. NA 7. II. 433.

6 Granada] Az Ibériai-félszigeten működő mohamedán állam a középkorban. Fülöp király tizenegy évig tartó háborúban leigázta Granadát, több mint százezer ember halt meg. Fülöp célja az egységes vallás megteremtése és a birodalom összefogása volt.

16 Nero és Busiris] Nero római császár (37–68) az egyeduralmi önkény szimbólumaként jelenik meg a szöveghelyen, aki kegyetlenül megkínózta a keresztényeket. Buszirisz egyiptomi király pedig arról volt híres, hogy meggyilkoltatta az országába tévedő idegeneket. Buszirisz feltehetően i.e. 480 körül halt meg, meggyilkolták. Nem egyértelmű, hogy mitológiai vagy élő személyről van-e szó.

MARQUIS Ugy lesz! A Mindenható nevére mondom! – – Igen is –
 Ugy lesz! – Adja vissza a mit tőlünk elvett. [83r] Engedje, mint
 erős, az emberek boldogságát ismét buzogni gazdag kezeiből, en-
 gedje a lelkeket meg érlelődni országiban. Adja vissza ísmét, a mit
 5 tőlünk elvett. 'S legyen millio Királyok felett egy Király (*merészen
 közeledik a Királyhoz, kemény s tüzelteli pillantatokat vetve réája*)
 O hogy azon ezerek ékes szolása, kik e nagy órában résztvevők,
 ajakímon lebeghetne, a szikrát, melyet e szemekbe sejdítek lán-
 ba lobbanthatni! – Hagyjon fel e minket letipró természet elleni
 10 imádtatáson. Legyen nekünk példányja az örökkévalonak 's igaz-
 nak. Soha-soha nem bírt egy halandó enyivel, s ily istenien hasz-
 nálhatolag. Europa minden Királyai hodolnak a spanyol névnek.
 Legyen előlmenője az Europai Királyoknak. Csak a penna vonás
 kell e kéztől, s ujra teremtetik a föld. Felséged Uram, adjon gon-
 15 dolkodásbeli szabadságot – – (*a Király lábaihoz vetve magát*)
 KIRÁLY *meglepvé, arczáját elfordítja, s ujra a Marquishoz fordul.* Kü-
 lönös ábrándozó! De – áljon fel – én –
 [83v] MARQUIS Nézzen körül e felséges természetbe! szabadságon
 van ez fundálva! – S mily gazdag a szabaság által! – A Terem-
 20 tő egy harmat csepen is férget hágy szaparodni, még a rothadás
 kiholt üregeibe is engedi az önkényt magát gyönyörködtetni. S a
 Felséged teremtése mily szűk mily szegény! Egy levélnek zörre-
 nése felrezzenti a kereszténység Urát. Felségednek minden virtus
 előtt reszketni kell. Az Isten, hogy a szabadság elragadó jelenését
 25 megne zavarja, inkább tombolni hagyja világában a vétkek bor-
 zasztó csoportját is. Ötet, a Mívészt nem láthatni, szemérmesen
 elborongatja magát örökös törvényeibe, látja munkáját a szabad
 lélek, de magát nem. Mire Isten? ezt mondja: elég a világ magá-

5 Királyok felett] <között> felett

14–15 gondolkodásbeli szabadságot] Q¹: *Gedankenfreiheit*. A német kife-
 jezés nem Schiller szóalkotása, ő maga Herdernél olvasta 1774-ben a „Auch
 eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit” című művé-
 ben. A kifejezés 18. századi szóalkotás, ekkor német, angol és francia szó-
 használatban a vallás- és lelkiismereti szabadságot is magába foglalja. NA
 7. II. 434.

27–28 szabad lélek] Q¹: *Freigeist*. Jelentése: szabadgondolkodó.

nak; s egy Keresztény buzgalma sem magasztalta őt több érzéssel, mint e szabad lélek káromlása.

KIRÁLY Válalja e a Marquis, hogy e felséges példányt a kalandok közt országimban után míveli?

MARQUIS Felséged maga, maga teheti ezt. S ki más? Szentelje az uralkodói erőt a népek boldogságának mely – ah, oly soká a thronus nagyságának uzsorázott – [84r] Alítsa vissza az emberiség elvesztett jussait. Legyen a Polgár ísmét, a mi hajdon volt, a korona célja. Ne szorítsa őt már kötelesség, csak embertársainak hasonlólag tisztelt felséges jussa. Magasztalja a Szántovető ekéjét, 's engedje a Királynak a koronát, ki nem Szántóvető. Álmadja magát a Mívész mívhelyében egy szebb világ eléteremtőjének. A gondolkodás repülését ne tartoztassa meg egyéb a természet végeességén kívül. Az atyai gondok csendes körében ne jelenjen meg a koronás fő. A szerelem szent misztériumai ne lepjék meg nemtelenül. – Ha így az ember ísmét visszaadodik magának, érdemes érzése felébred, a szabadság büszke virtussai tenyésznek – Ha a szívbe ísmét felbuzdul a romai hév s Nemzeti büszkeség, ha a haza minden Polgárba repraesentalja magát, s meghalni érte minden kész – akkor Sir, ha Felséged országát a világon legboldogabbá tette, akkor érik meg nagy planuma – akkor kötelessége a világot meghodolni.

KIRÁLY *hoszas halgatás után.* Végig hagytam a Marquist beszélni. Igen is, látom hogy, [84v] másként festi e főbe magát a világ, mint más emberek fejébe. – s nem is akarom a Marquist idegen megmérések alá vetni. Én az első vagyok kinek belsőjét felfedezte, hiszem azt, mivel tudom. Ezen mérsékléséért, ily vélekedéseket ily hévvel fogva fel, s hogy azt mind maig elhalgatta – ezen szemérmes okosságáért, ifju ember! elfelejtem hogy a Marquisba mit tapasztaltam, s miként tapasztaltam. – Aljon fel. A magát meg-

10–11 Szántovető ekéjét,] <a maga> ekéjét,

16 – Ha] <Az emb> Ha

27 mérsékléséért, ily] <l> ily

18 romai hév] Q¹: *Römerwallung*. Jelentése: birodalmi büszke felindulás, buzgalom.

tévesztett ifjat, nem mint Király, mint öreg akarom megczáfolni. (*minekutánna egy ideig szemlélgette a Marquist*) E szerint tehát még a méreg is, a mint látom, megszűn a jó természetbe ártalmas lenni. – De kerülje Inquisitionom – Nagyon sajnálnám – –

5 MARQUIS *tüzzel szavába szolva*. Valóban? 'S sajnálná?

KIRÁLY Ily embert még soha nem találtam! – Nem, a Marquis engem sanyarán megítélt. Nem akarok Nero lenni, az nem! – nem akarok a Marquis iránt az lenni. – Ne aszon ki minden boldogság alattam. A Marquis maga is által mehet szemeim előtt, hogy
10 ember maradjon.

[85r] MARQUIS *hével*. Hát az én Polgártársaim, Sír! – O, nem magamért tettem én ezt, nem a magam ügyét akartam folytatni... Hát a Felséged Alattvalói, Sír?

KIRÁLY S ha oly jól tudja, mint fog engem a maradék megítélni, tanulja meg a Marquis példájáról, hogy tudtam az embert becsülni, midőn egyre találtam.
15

MARQUIS O, a Királyok legigazabbja ne legyen egyszerre a legigazságtalanabb is! – A Felséged Flandriájába ezer jobbak vannak nálamnál. Csak hogy Felséged – megvalhatom e szabadon – talán
20 most előszer látja a szabadságot e szelid képben.

KIRÁLY *szelid méltosággal*. Ne többet ezen tárgyról, ifju! – Tudom, másként gondolkoznék, ismerné csak az embereket úgy mint én. Azonban, nem akarnám utoljára látni a Marquist. De mivel kezdem el magamnak lekötelezni? mert most az előszer életembe koronámmal nem érem bé ajándékom.
25

MARQUIS Sir, a mit ezen szavával nyertem, [85v] sokkal több, mint a megnyit minden koronái adhatnának. Hagyjon annak a mi vagyok. Mi lehetnék Felségednek, ha engem is megvesztegetne?

KIRÁLY E büszkeséget nem tűröm el. Mátol fogva szolgálatomba
30 van. Semmi ellenvetés ne legyen. En úgy akarom. (*pauza után*) De hogy? Mit akartam csak? Nem igasság volt e a mit kerestem? 'S itt még többre találok. A Marquis látott engem thronusomon, de nem házamnál. (*azonba hogy a Marquis meggondolkodni lát-*

22 úgy] *in marg.* úgy

23 Azonban,] <De> Azonban,

26 a mit] a<t> mit

szék) Ertem a Marquist. – de ha minden Atyák közt a legszerencsétlenebb volnék is, nem lehetnék e boldog mint Férj?

MARQUIS Ha egy nagy reményű fiu, s egy szeretetre méltó Hitves just adhatnak valakinek ezen nevezetere, ugy Felséged a legboldogabb mindenik által.

5

KIRÁLY *borongó arczával.* Nem, én nem vagyok boldog! s hogy az nem vagyok soha mélyebben nem érzettem, mint épen most. (*busandalgás pillantatjával a Marquison nyugodva*) Mily boldog lett volna a Marquis Atyja, ha fiát egy országgal ajándékozhatta volna meg. (*Posa könnyezve elfordul. Pauza*) Ennyi [86r] koronáért egy köszönet sem!

10

MARQUIS A Herczeg nemesen és jól gondolkodék. Másként soha nem találtam őt.

KIRÁLY De én igen. – A mit ő tölem elvett, egy korona sem potolhatja ki. – Egy oly virtuosos Királyné – –

15

MARQUIS Ki méri azt, Sir?

KIRÁLY A világ! A rágalom! En magam! Itt vannak ötet ellenmondás nélkül kárhoztato bizonyítások. S még többek vannak hátra, melyek a legrettentőbbet féltetik velem. De Marquis, bajoson esik nekem, hogy csak egynek higgyek. Ki vádolja őt? Ha ő – ő képes lett volna oly alá esni, o, mennyivel inkább nem kell hinnem, hogy egy Eboli rágalmaz. Nem gyűlöli e őket Domingo? 'S nem tudom e, hogy Alba boszut forral? Hitvesem többet ér nekem, mint ők mínyájon.

20

MARQUIS Sir, s még valami van az Aszonyi lélekbe, mely minden külszínen s rágalmon felyül van – a Hitves virtus.

25

KIRÁLY Igaza van. O, a Marquis ismeri [86v] az embereket. Ily em-

6 boldog! s] <, > s

8 *nyugodva*] emend. *nyugova*

12 gondolkodék] emend. gondokodék

22 őket Domingo?] <a Pap> Domingo?

27 O, a] <oly> a

12–15 Másként...Királyné – –] A Q¹-ben a jelenet hosszabb. A Q² rövidebb változata lehet a szövegrész forrása: *Ich hab'ihn anders nie gefunden. / Königin. Ich aber hab'es – Was er mir genommen, / Kann keine Krone mir ersetzen – Eine / So tugendhafte Königinn!*

berre rég szükségem volt. Oly alá esni, mint a Királynét vádolják, sokba kerül. Akár mit is mondjanak, de oly könnyen nem szakadoznak el a becsület kötelei. A kit rég kerestem feltaláltam a Marquisba, s választom is magamnak.

5 MARQUIS *megdöbbenve*. Engem, Sir?

KIRÁLY A Marquis Királya előtt állott, s semmit nem kért – semmit. Ez előttem uj. A Marquis igasságos leszen. Nem fogja az indulat szemeit megtéveszteni. Járjon fiam körül. Tudja ki a Királyné szívét. Teljes hatalmat küldök vele beszélhetni. Most hagyjon magamra. (*megvon egy csengetjüt*)

10

MARQUIS Ha bétölt reményel tehetem. Akkor ezen nap legszebb életembe.

KIRÁLY *kezét nyújtja a csokolásra*. Nem elveszett az enyimben is. (*A Marquis megyen. Grof Lerma belép*) A Ritter ezután jelentetlen bocsáttassék hozzám.

15

3 kötelei.] Hosszabb fordított rész kihúzva utólag BFS kezétől. <Büszkébb vér foly a királyi erekbe, mely megveti a szemtelen csiklámdásokat.> Q¹: *Das Blut, das stolzer fließt in königlichen Adern, verschmäht das Gift der lüsternten Begierde, die nur in Sklavenherzen brennt* – Q²-ben nincs meg ez a rész, Q¹ lehetett a szövegrész forrása.

15 hozzám.] 87 recto és 87 verso oldalak üresek.

[88r] NEGYEDIK FELVONÁS

Szála a Királynénál

Első Jelenés

A Királyné. Olivarez. Eboli. Fuentes Grofné. s más Dámák.

KIRÁLYNÉ *Olivarezhez azonba hogy felkél.* A Kolcs tehát nem találta-
tík? ... Csak törjék fel Schatullomot, még pedig mindjárt – (*meg-
látván Ebolit, ki hozzá közeledik 's kezét megcsokolja*) Isten hozta,
kedves Ebolim, Örvendem hogy megint egészségesen látom. – De
még nagyon halovány –

FUENTES *csintalan hangal.* Az a kegyetlen hideglelés oka, mely az
inakat nagyon elszokta gyötörni. Ugy e Herczegne?

KIRÁLYNÉ Nagyon kívántam volna meglátogatni, Kedvesem – de ne-
kem nem lehetett

FUENTES Oh, a Herczegné nem volt társaság hijjával.

[88v] KIRÁLYNÉ Azt meghiszem. De mi lelte? Reszket?

EBOLI Semmi – semmi nincs Felséges Asszonyom. Engedelmet ins-
tálok, hogy eltávozhassam.

KIRÁLYNÉ A Herczegné titkolja tőlünk, 's sokkal betegebb, mint a
hogy velünk elakarja hittetni. Bajosan is áll. Segiljen Grofné,
hogy leülhessen ezen Tabouretre.

EBOLI A szabad levegőn jobb lesz nekem (*elmegyen*)

KIRÁLYNÉ Kövesse Grofné – micsoda elváltozás! (*egy Page jön, las-
san beszél Olivareznel, ki azonnal a Királynéhez fordul*)

OLIVAREZ Marquis Posa – a Király ő Felségétől.

KIRÁLYNÉ Elvárom

Page menyen, s megnyitja az ajtot a Marquisnak

5 *azonba hogy felkél*] <felkél ám közbe> azonba hogy felkél

16 EBOLI] <Eboli> Eboli

18 KIRÁLYNÉ] <K> Királyné

19 hittetni] *in marg.* betegebb, mint a hogy velünk elakarja hittetni

20 Tabouretre] Q¹: *Tabouret.* Jelentése: zsámoly, karfa nélküli ülőke.

Második Jelenés
Előbbiek 's Marquis Posa
*a Marquis féltérdei meghajlik a Királyné előtt ki azonnal jelt ad
hogy fel keljen*

5 KIRÁLYNÉ Mi az én Királyom parancsolatja? Tanuk előtt meg hal-
gathatom e?

MARQUIS Követségem egyedül Felségedhez vagyom.

A Királyné intésére eltávoznak a Dámák.

[89r]

10 Harmadik Jelenés
Királyné és Marquis Posa

KIRÁLYNÉ *bámulással telve.* Hidjek e szemeinek? A Marquis a Király-
tól hozzám küldve?

15 MARQUIS S oly különösnek tetszik az Felséged előtt? Elöttem épen
nem!

KIRÁLYNÉ Ugy a világ pályájából kilépett. A Marquis és ő – megkell
vallanom –

MARQUIS Hogy különösen hangzik? Az meglehet! E mostani idő
még többekre is képes.

20 KIRÁLYNÉ Nagyobbakra bajosan.

MARQUIS Tegyük fel, hogy végre megengedtem magam téríteni –
s meguntam volna a Filep Udvarában a Különckedőt játszani. A
Különckedőt? – S mit is teszen az? A ki használni akar az embe-
reknek, szükség hogy elébb velek egy álságba tegye magát. Mire
25 valo a sectázás kérkedékeny színe? Ki oly ment a hiuságtól, hogy
vallásának pártfogokat ne kívánna hódolni? 'S ha az én intéze-
tem, példának okáért a volna, hogy a magamét egy thronusba
tegyem?

30 [89v] KIRÁLYNÉ Nem! – nem Marquis, még tréfából sem szeretném
ily éretlen képzeletet elhinni a Marquisrol. Posa nem azon álma-
dozo, ki valamihez kezdjen, melynek bévégzése lehetetlen.

MARQUIS Azt gondolom, épen e volna a kérdés.

KIRÁLYNÉ A mivel leginkább vádolhatnám, a mí szinte el idegenít-
hetne a Marquistól – az lenne –

MARQUIS A két értelműség! Meglehet.

KIRÁLYNÉ Legalább, nem egyenesség. A Király bizonyosan nem akarta a Marquis által ajánlani nékem mind azt, a mit mondani fog.

MARQUIS Nem.

5

KIRÁLYNÉ 'S a jo cél megneemesítheti e a törvénytelen eszközöket? Válarhatja e – megenged kétségemnek – a Marquis nemes büszkesége ezen hivatalt? Alíg híhetem. –

MARQUIS Oh nem, ha itt a Király megcsalása forogna fenn. De azt nem szándékom. Azt gondolom, hogy most egyenesebb szívvel szolgállok neki, mint a milyennel reám bízta.

10

KIRÁLYNÉ Ebből megismerem a Marquist. S elég erről. Mit csinál ő?

MARQUIS A Király? Ugy látszik, hamar kimentettem magam sanyaru Bíroném előtt? A minek elmondásával [90r] késem, ugy látszik Felséged nagyon siet arról még kevesebbet hallani. Csak ugyan meg kell azt még is halgatnia. A Monarcha kéri Felségedet, hogy a Franczia Követ ne nyerjen ma meghalgaatást. E volt követségem, 's már megtettem.

15

KIRÁLYNÉ 'S csak ez, a mit a Királytol hozott?

MARQUIS Színre mind ez, a mi just ád az itt lételre

20

KIRÁLYNÉ Örömmel megtartoztatom magam annak tudakozásáról, a minek reám nézve talám titokba kelletik maradni. –

MARQUIS Titokba kell maradni Felséges Aszonyom – Sietnék ugyan ha Felséged más volna némely dolgokrol tudosítani, 's íteni hogy bizonyos emberektől örizkedjen – De arra nincs szükség Felségednél – Emelkedjen s csilapodjék a veszély Királyném körül, de ő azt ne vegye észre. Mind ezek nem rezzenthetik el egy Angyal homlokárol az arany álmat. S nem ís ez volt, a mi ide hozott. Karlosz –

25

KIRÁLYNÉ Hogy hagyta ötet?

30

MARQUIS Mint korának egyetlen Bölcsét, kinek vétekül tulajdonítatik az igasság idvezlése – ki oly elhatározott meghalni a maga szerelméért, mint amazok az igasságért. Egy néhány szot hozok – de ezekbe ő maga van itt *(által ád egy levelet)*

3 ajánlani] *ante corr.* ajánlani

22 talám] *ante corr.* tálám

[90v] KIRÁLYNÉ *minek utána elolvassa*. Beszélnie kell velem azt mondja.

MARQUIS En is azt mondom

KIRÁLYNÉ Boldoggá teszi e az ötöt, ha önn szemeivel látja, hogy én
5 sem vagyok az.

MARQUIS Nem – de munkásabbá s határozottabbá kell hogy tegye

KIRÁLYNÉ Hogyann?

MARQUIS Herczeg Alba kineveztetett Flandriába

KIRÁLYNÉ Kineveztetett – úgy hallom.

10 MARQUÍŒ A Király nem vonhatja vissza szavát, ismerjük már ötöt.
Változhatatlanul, mint a természet törvénye, áll ő határozása mellett. De az is igaz, hogy Karlosnak sem kell itt maradni. Itt nem –
most éppen nem, 's Flandriának sem kell feláldoztatni.

KIRÁLYNÉ Tud e modot megakadályozására?

15 MARQUIS Igen – talám. Az eszköz színre oly rendkívül valo, mint a veszély. De mást nem tudok.

KIRÁLYNÉ Nevezze ki.

MARQUIS Felségednek, csak egyedül Felségednek merészlem felfedni. Csak egyedül Felségedtől halhatja azt Karlos [91r] borzadás
20 nélkül. A neve egy kevésbé keményen hangzik.

KIRÁLYNÉ Rebellio –

MARQUIS Engedelmetlenné kell lennie a Királyhoz, títkon Brüsszelbe
kell utaznia, hol nyílt karokkal várják a Flandrusok. Egész Nederland felkél jelszavára. A jo ügy erős lesz egy Király fia által.
25 Reszkettesse meg a Spanyol thronust fegyverével. A mit Madrid-
ba megtagad az Atya tőle, Brüsszelbe megengedend.

KIRÁLYNÉ A Marquis beszélt ma vele, s ezt erősíti?

MARQUIS Mivel ma beszéltem vele

KIRÁLYNÉ *pauza után*. E planum megrettent – 's ingerel is egyszerű
30 smind. Ugy gondolom, a Marquisnak igaza van. A gondolat merész, 's úgy hiszem éppen azért tetszik nekem. Gondolkozom rolla.
Tudja e már Karlos?

25–27 A mit...erősíti?] Q¹-ben hosszabb a jelenet. A Q² rövidebb változata lehet a szöveghely forrása: *Was in Madrid der Vater ihm verweigert, / Wird er in Brüssel ihm bewilligen. / Königin. Sie sprachen / Ihn heute und behaupten das?*

MARQUIS Ugy volt szándékom, hogy az elébb Felséged szájából halja meg.

KIRÁLYNÉ Valóban, a gondolat nagy – Ha csak a Karlos ifjusága.

[91v] MARQUIS Nem akadály. Ott egy Egmontot 's Oranient fog találni, Károly Császár derék Vitézeit, kik oly okosok a Kabinetbe, mint rettentők a csata piacon.

KIRÁLYNÉ *lelkese*désel. A gondolat nagy és szép! Károlynak munkálodni kell. Mélyen érzem ezt. A mely rollot Madridba játszani látszék, helyette engem teper le. Franczia Ország 's Savoya segedelmét ígérem nekie. Egészen a Marquis vélekedésén vagyok, neki munkálodni kell. De ezen intézet pénzt kíván.

MARQUIS Már arról is van gondoskodva.

KIRÁLYNÉ Arra tudok én is tanácsolni.

MARQUIS Nyujthatok tehát reményt az együtt találkozásra?

KIRÁLYNÉ Gondolkozom rolla.

MARQUIS Ő feleletet vár, megígértem hogy üresen nem térek vissza (*zsebkönyvét a Királynénak nyujtva*) Két sor elég mostanra.

KIRÁLYNÉ *minekutánna írt.* Láthatom még a Marquist?

MARQUIS Valahányszor parancsolja Felséged.

KIRÁLYNÉ A hányszor parancsolom? Marquis! hogy [92r] fejtsem meg e szabadságot?

MARQUIS A legártatlanabbul. Mí élünk vele. Elég ez a Királynémra nézve.

21 meg e] <m> e

4 Egmontot] Lamoraal van Egmond gróf (1522–68) 1557. augusztus 10-én vezette a spanyol lovasságot és győzedelmesen ütközött meg a francia seregekkel St. Quentinnél a németalföldi szabadságharcban (1568–1648). Tíz évvel később Fülöp király Orániai Vilmossal együtt kivégeztette.

4 Oranient] Vilmos orániai herceg (1533–84) a spanyolok ellen vívott németalföldi szabadságharc (1568–1648) egyik vezetője. Egmonttal együtt harcolt a németalföldiek jogaiért, Fülöp király elfogta és 1568-ban lefejeztette.

9 Savoya] Fejedelemség az Alpok nyugati részén, fővárosa Torino.

15 Gondolkozom rolla.] Q¹-ben hosszabb a jelenet. A Q² rövidebb változata lehet a szöveghely forrása: *So darf ich / Zu der Zusammenkunft ihm Hoffnung geben? / Königin. Ich will mir's überlegen.*

17 *zsebkönyvét*] Q¹: *Schreibtafel*. Jelentése: füzet, írótabla.

KIRÁLYNÉ Mint örvidenék Marquis, ha végére a szabadságnak még ezen menedéke, megmásodna Európában! Marquis, számláljon csendes részvétemre.

MARQUIS *hívvel*. O tudtam én, hogy itt megértének engem

Olivarez, megjelen az ajtónál.

KIRÁLYNÉ *hideg hangal a Marquishoz*. A mi az én Uramtol a Királytol jön, törvény gyanánt tisztelem. Siessen az Úr, s tegye bizonyossa engedelmességemről.

int és a Marquis elmenyen

Negyedik Jelenés

Galleria

Don Karlos és Grof Lerma.

KARLOS Itt magunkra vagyunk. Mít akar csak nekem mondani?

[92v] LERMA Herczegségednek ezen Udvarnál egy barátja van.

KARLOS *meghökkenve*. A kit én nem tudtam! Hogyann! Mit akar azzal mondani?

LERMA Ugy engedelmet kell instálnom, hogy többet tudtam meg mint a menyit megmondnom kellett volna. De Herczegséged nyugtatására, ezt bizonyos helyről tudom – magamtól.

KARLOS De kiről van tehát a szo?

LERMA Marquis Posa –

KARLOS Nos?

LERMA Ha talám ő többet tudna Herczegségedről, a mint tudnia kellene, a mint hogy félek is –

KARLOS Hogyann, a Grof fél?

LERMA A Marquis ma a Királynál volt.

KARLOSZ Ugy?

LERMA Egész két oráig, 's igen titkos beszélgetésbe.

KARLOS Valóban?

LERMA Nem volt kácsinségről a beszéd.

KARLOS De azt hiszem

LERMA Herczegséged nevét gyakran halottam említetni.

15 A kit] A <mely> kit

- KARLOS Azt hiszem, nem rossz jel.
- LERMA Ma reggel ő Felsége hálo szobájában a Királyné is titkolódzva emlegettetett.
- [93r] KARLOS *megdőbbenve vissza lép.* Hogyan, Grof Lerma!
- LERMA A Marquis elmente után azon parancsolatot vettem, hogy ő 5
ezután jelentetlen bocsáttassék bé.
- KARLOS Az valóban sok.
- LERMA Egészen példátlan, mióta a Királyt szolgáltam.
- KARLOS Sok! valóban sok! De hogy mondá csak? 's a Királyné mint 10
emléttetett?
- LERMA *viszálépve.* Nem, azt nem mondhatom. Az kötelességem elen van.
- KARLOS Mely különös, megmondja az egyiket 's eltitkolja a más.
- LERMA Az elsővel Herczegségednek, a másal a Monarchának tartozam. 15
- KARLOS Igaza van
- LERMA A Marquist ugyan mindig becsületes embernek ismertem lenni.
- KARLOS Ugy igen is jól ismerte
- LERMA Minden virtus hibátlan a proba pillantatjáig. 20
- KARLOS Az övé azután is az, a mí az előtt.
- LERMA Egy nagy Király kegyelme, úgy tetszik méltó a kérdésre.
Ezen arany horogba sok nagy virtus vérzett.
- [93v] KARLOS Az igaz.
- LERMA Söt néha okosság azt felfedni, a minek nem kell titokba maradni. 25
- KARLOS Ugy van. De a mint mondá a Grof a Marquist mindig szavát álló embernek ismerte lenni.
- LERMA Ha ő most is az, kétségem nem teszi rosszabbá. S úgy Herczegséged kettősen nyert (*akar menni*) 30
- KARLOS *megilletődve követi Lermát s kezét megszorítja.* Haromszoroson nyerek, nemes derék férfi – Egy baráttal gazdagabbnak látom magam, mert őt sem vesztem el

Lerma elmenyen

2 reggel ő Felsége] <az Ura> ő Felsége

Ötödik Jelenés
Marquis Posa (*jön a Gallerian*) Karlos

MARQUIS Karoly! Karoly!

KARLOS Ki szólít? Ah te vagy! Epen jokor, sietek előre a Klastromba.

5 Jöjj osztán hamar. (*akar menni*)

MARQUIS Maradj – Csak két minutáig.

KARLOS De ha együtt találnának.

MARQUIS Talám nem. Hamar megesík ugy is. A Királyné –

KARLOS Az Anyámnál voltál?

10 [94r] MARQUIS Hivatott – Ott voltam

KARLOS *kíváncsilag*. Nos?

MARQUIS Megvan, beszélsz a Királynével.

KARLOS 'S a Király! Mit akart a Király!

MARQUIS A Király. Nem sokat – Kíváncsiság tudhatni ki vagyok én?

15 Hivatalt ajánlott.

KARLOS Melyet te nem fogadtál el?

MARQUIS Nem.

KARLOS 'S hogy váltatok el?

MARQUIS Meglehetősen.

20 KARLOS Rolam tehát nem volt szo?

MARQUIS Rolad? Igen. Némely dolgokba. (*kiveszen egy Souvenirt s általadja Karlosnak*) Itt előre két szo a Királynétól, holnap megtudod hol és hogy –

25 KARLOS *zavarodva olvas, eteszi a Souvenirt 's menni akar*. A Priornál tehát találkozunk.

MARQUIS Megálj. Mit sietsz. Hiszen senki sem jön.

KARLOS *mesterkélt nevetéssel*. Hát meg cserélünk a rollot? Te ma a bámulásig bátor vagy.

[94v] MARQUIS Ma? Míért épen ma?

30 KARLOS 'S mít ír nekem a Királyné?

18 el] *ante corr.* él

24 KARLOS] <Marq> Karlos

21 *Souvenirt*] Q¹: *Souvenir*. Jelentése itt: írótaála, jegyzetfüzet.

27 rollot] Q¹: *Rollen*. Jelentése: szerepet.

MARQUIS Hát nem épen most olvasád?

KARLOS En? Igen. Ugy van.

MARQUIS Mi lelt Téged? mi bajod?

KARLOS *még egyszer olvassa az írást, felriadva és tüzesen.* Meny-
nek Angyala! Igen is hozzád – hozzád érdemes kíváló lenni. A
nagy lelket nagyobbá teszi a szerelem. Legyen akár hogy is. Ha
te parancsolod engedelmeskedem. Azt írja, hogy készítem ma-
gam egy fontos elhatározásra. Mít ért azonn? nem tudod e? 5

MARQUIS Ha tudnám is Karoly – elvagy e készülve most annak hal-
lására? 10

KARLOS Megbántottalak? Zavarodva voltam. Engedj meg, Rodrigo.

MARQUIS Zavarodva? Mi által?

KARLOS Azt – azt magam sem tudom. Ez a Souvenir tehát enyím?

MARQUIS Epen nem. Söt azért jöttem, hogy a tiéd is elkérjem.

KARLOS Az enyim? Mire azt? 15

MARQUIS 'S azon kívül még a mí aproságaid vannak, melyeknek
egy harmadik kezére nem kell kerülni, levelin már papirosaid –
rövideden, egész levéltartodot.

[95r] KARLOS De mire?

MARQUIS Csak, minden esetre. Ki álhat jot a meglepéstől. Nálam
senki sem keresi. Add ide. 20

KARLOS *nagyon nyughatatlanul.* E még is Különes. Honnan mind
ezek egyszerre?

MARQUIS Légy nyugodt. Nem akarok semmi különest ezzel. Bizo-
nyosan nem. Csak előre gondoskodás a veszedelemre nézve. Azt
nem gondoltam, épen nem, hogy megijedj rajta. 25

KARLOS *által adja levél tartóját.* Viselj jo gondot rea.

MARQUIS Azt tenni fogom.

KARLOS *sokat jelentő pillantattal.* Rodrigo, sokat adtam neked!

MARQUIS Még sem oly sokat, mint a menyi már volt tőled. A többiről
tehát a Klastromba. Most Isten hozzád – Elj szerencsésen (*akar
menni*) 30

25 gondoskodás] *ante corr.* gondoskodásva

31 Klastromba] Q¹: *Dort.* A fordító szövegértelmezése, a jelenet elején a
karthauzi kolostorba siet a két barát, titkos találkozó helyükre.

KARLOS kétségessé tünődik magával – végre vissza szólítja. Add ide csak a leveleket még egyszer. Egy van köztök Elizabethtől, melyet akkor írt volt, mikor Alkalaba oly halálosan feküdtem. Ezt mindég szívemnél hordoztam. Nehezen esik ezen levéltől megválnom. Hadd nálam csak ezt – ezt csak – a többi mind vidd el.
(kivészi ezt 'S a levéltartót vissza adja a Marquisnak)

[95v] MARQUIS Károly, ezt nem örömet teszem, épen azon levélre volt szükségem.

KARLOS Isten hozzád. (*habozo lépésekkel indul el, az ajtonál megáll egy kevéssé, megtér 's vissza adja a levelet*) Itt van ez is. (*kezzei reszketnek, könnyek gördülnek szemeiből, a Marquis nyakába borul s arcát kebelére hajta*) Azt az Atyám nem teheti. Ugye, kedves Rodrigo? Azt még is nem teheti

sebesen elmenyen

Hatodik Jelenés

MARQUÍ, egyedül (*bámulva néz Karlos után*) Lehetséges lenne? Igaz volna e? Tehát nem ismertem volt ötöt? Nem egészen? Szívének ezen vonása el lett volna előttem rejtve? Kétség barátja íránt! – – Hogy álhat meg ezen pára e tükrön? – Nem, e káromlás! – Mit vétett nekem, hogy én gyengék gyengéje ötöt vádoló? A mivel hibáztatom, magam kezdek lenni. Megdöbbenést – ezt szerezhette neki, azt hiszem. Mikor is tanulhatta meg barátjának ily külenes titkolódzását? Kínoznom kell téged Károly, 's még tovább is kéntelen vagyok jó lelked gyötörni. [96r] A Király hitt az edénynek, melyre szentséges titkait bízta, 's a bizodalom hálát kíván. Mire volna a fecsegés, midőn halgatásom neked fájdalmat nem szerez? Miért az alvonak megmutatni a felette borzongó felhőze-

19 álhat] *emend.* áhat

3 Alkalaba...feküdtem] Károly alkalai tanulmányai idején leesett a lóról és komoly sérülést szenvedett. Az orvosok feladták a harcot az életéért. Búcsúlevelet írt Erzsébetnek, aki meleg hangú, biztató levéllel válaszolt. NA 7. II. 441.

24–25 edénynek] Q¹: *dem Gefäß*. Jelentése itt: a titkai őrzőjének.

tet? – elég ha én csendesen általviszem feletted, 's midőn felé-
redsz újra mosolyog az ég. *elmenyen*

Hetedik Jelenés
Király Kabinetje

A Király, egy székbe, mellette az Infans Klara Eugenie

5

KIRÁLY *mély halgatás után.* Csak ugyan az – az én leányom – hogy
hazudhatná a természet így az igazság színét? E kék szem épen
az enyim! Nem találok e fel magam minden vonásiba? Igaz is, te
szeretetem valóságos gyermeke vagy. Szívemhez öllelek, te az én
vérem vagy (*meghökken, 's eltartja szavát*) Az én vérem? 'S még
roszabbtól félhetek? Abrázat vonásim nem az övei is? (*a Medail-*
lont kezébe vette, s váltva most a képre, majd egy szembe lévő tü-
körbe tekint, – végre a Képet földhez [96v] vágja s az Infanst ellöki
magától) El tőlem! El! Elsülyedek ez örvénybe.

10

Nyolczadik Jelenés
Grof Lerma és a Király

15

LERMA Ő Felsége a Királyné megjelent az elő szobában.

KIRÁLY Most?

LERMA S meghalgatásért esedez.

KIRÁLY De most? – most? – ezen szokatlan orába? Nem, most nem
beszélhetek vele – épen nem most.

20

LERMA Itt van ő Felsége már maga. *Elmenyen*

Kilenczedik Jelenés
Király. Királyné. Klára Eugenia

Eugenia Anyjához szalad s enyeleg körülte. A Királyné letérdel, kit
soká némán 's zavarodva szemlél a Király

25

KIRÁLYNÉ Kegyelmes Uram s Férjem – kéntelen vagyok Felséged
thronusához igasságért folyamodni

KIRÁLY Igasságért?

KIRÁLYNÉ Illetlenül bánnak velem ezen Udvarnál. Schatullom feltö-
retett

30

[97r] KIRÁLY Mi az?

KIRÁLYNÉ S reám nézve nagy becsü portékák vesztek el belőle.

KIRÁLY Becses portékák, az Aszonyra nézve?

5 KIRÁLYNÉ Jelentésekre nézve; melyek a tudatlan vakmerőségnek
fegyverül szolgálhatnának.

KIRÁLY Vakmerőség – 's jelentés – de áljon fel.

KIRÁLYNÉ Nem előbb, míg Királyi szavát nem adja, hogy elégtéte-
lemre a bűnöst eléálítatja; különben el kell távoznom oly Udvar-
bol, mely tolvajom elrejt.

10 KIRÁLY De áljon fel – ezen helyhezetbe – áljon fel.

KIRÁLYNÉ *feláll.* Hogy a tolvaj nagy rangu, azt tudom, mert a Scha-
tulleben egy millionál többet érő gyöngy és gyémánt volt, 's ez
levelekkel meglelégedett.

KIRÁLY Melyeket én csak ugyan –

15 KIRÁLYNÉ Igen örömetest kegyelmes Férjem. Ez egy Medaillon volt, s
némely levelek az Infánstol –

KIRÁLY Az –

KIRÁLYNÉ Az Infánstol, Felséged fiátol.

KIRÁLY Az Aszonyhoz?

20 KIRÁLYNÉ Hozzám.

KIRÁLY Az Infánstol? S ezt nekem mondja?

[97v] KIRÁLYNÉ Miért ne Felségednek, kegyelmes Férjem.

KIRÁLY S ily arczával?

25 KIRÁLYNÉ S mi tetszik itt különösnek? Ugy hiszem, Felséged is em-
lékezik azon levelekre, melyeket Don Karlos, a két korona meg-
egyezésével Saint-Germainba írt nekem. Ha valyon a kép is, mely
ezeket követte, az engedelembe belé volt e alkuva? vagy talám
heves reményi vitték ezen merész lépésre – azt meghatározni
nincs szándékom. Ha elsietése volt, megbocsáthato – ezen eset-
30 be kezes vagyok. Mert akkor bizonyosan nem tudta, hogy ezeket
Anyjához intézi. (*látván hogy a Király forr haragjában*) Mi az? Mi
lelte Felségedet?

14 Melyeket] *ante corr.* mely leveleket

23 ily arczával] <ábr> arczával?

26 Saint-Germainba] A francia királyok Párizs melletti rezidenciája.

KLARA EUGENIA *ki az alatt megtalálta a Medaillont a földön 's az-
zal játszott, a Királynénak tészí. Ah! nézze édes Anyám ezt a szép
képet.*

KIRÁLYNÉ *Mi az, kedves – (megismeri a Medaillont, 's soká szótalan
helyhezetbe marad; egymást rászegzett pillantattal szemlélik. Ho-
szu mély halgatás után) Valóban Sire! Hitvesse szíve megpróbá-
lásának eszköze, igen királyi és nemes – Csak még egy kérdésre
kívánnék engedelmet nyerni. –*

KIRÁLY *A kérdés az enyím.*

KIRÁLYNÉ *Legalább az ártatlanság ne szenvedjen gyanum miatt; ha
tehát ezen meglopátás a Felséged parancsolatja volt –*

[98r] KIRÁLY *Igen is.*

KIRÁLYNÉ *Ugy tehát nincs ki ellen panaszoljak – s kít szánjak –
csak Felségedet magát, kinek szerecsétlenségére nem oly Hitvest
rendelt az ég, kinél az ily próbálgató eszközök megjutalmazták a
fáradtságot.*

KIRÁLY *Ismerjük már ezen hangot. – De Madame, ez nem szed rá
másodszor is, mint Aranjuezbe rászédett. Az angyal-tiszta Király-
nét, ki magát akkor oly méltósággal védte, – most jobban ismerjük.*

KIRÁLYNÉ *S mit értsek azonn?*

KIRÁLY *Rövideden tehát, s minden tartalék nélkül, Madame! Igaz e,
valo e most is, hogy Aranjuezbe senkivel nem beszélt? Senkivel
nem? Epenséggel nem?*

KIRÁLYNÉ *Az Infansal beszéltem – igen is.*

KIRÁLY *Igen? – No ugy világos. Ugy nyilvános. Mely szemtelenség!
mely kevés kímélése becsületemnek!*

KIRÁLYNÉ *A becsületenek, sire? Míg Hitvesse lettem, azelőtt Hen-
rik leánya voltam, 's ha a becsület sérelme forogna fenn, félek
több állana játékon, mint a menyit Kaszítlia adott nekem Meny
Aszonyi ajándékul!*

KIRÁLY *Miért titkolta el akkor tőlem?*

29 menyit] *ante corr.* Menyit.

21 tartalék nélkül] Q¹ : *ohne Hinterhalt.* Jelentése: cselszövés, becsapás nél-
kül.

[98v] KIRÁLYNÉ Mivel nem szoktam Sire, hogy az Udvariak jelenlétébe delinquens módjára engedjem magam kérdeztetni. Nem tagadom én el soha az igasságot, ha illendő tekintettel s szelidséggel kérdeznek. – Avagy illő volt e hang, melyet Felséged Aranjuezbe hallatott? Avagy az egybegyűlt Grandezza azon ítélőszék e, mely eleibe a Királynét magános tetteikért vonatnak? A Karlosal egybejövésbe én egyeztem meg, melyet ő sürgetve kívánt. En cselekedtem, mivel úgy akartam – mivel az oly dolgokat, melyeket ártatlannak ismerek, nem akarok a mindennapi szokás ítélete eleibe vinni. Eltitkoltam akkor, mivel nem akartam Felségedel ezen szabadságomért az Udvari Cselédek előtt perelni.

KIRÁLY Igen merészen Madame, – igen merész a hang –

KIRÁLYNÉ Es még azért is, hozzá teszem azt is, mivel az Infans igen bajosan nyerheti meg Atyja szívétől a just melyet érdemel.

KIRÁLY Melyet ő érdemel?

KIRÁLYNÉ Mert, miért is titkoljam Sire? – En ötet igen becsülöm s szeretem, mint legkedvesebb atyámfiat, ki egykor méltónak találtatott oly nevet viselni, mely engem nagyon érdekelt. – Még nem láthattam által, miért lenne éppen ő idegenebb hozzám, mint akár ki más, [99r] azért hogy egykor mindeneknél kedvesebb volt előttem. Ha a Felséged Status-maximáji tetszések szerént fonhatnak egy szövetséget, legalább bajosabb is legyen azt eloldani. S mivel nem akarom azt gyűlölni – ha kéntelenítetem, s mivel már szólni, kéntelen vagyok, nem akarom – hogy választásom fékek közt légyen –

KIRÁLY Elizabeth! látott gyengeségim orájában, s az erre vízsaemlékezés teszi oly merészé. A tükör teszi bátorrá mely előtt álunk. Oly hatalomba bizakodik mely már gyakran próbára tette állhatatosságom. De annál inkább reszkessen, a mi gyengékre víhetett, dühösségre is vihet.

18 viselni] *emend.* viselne,

23–24 már szólni] <beszélni kevésbet> szólni,

24 hogy választásom] <azon kéjjen> választásom

2 delinquens módjára] Q¹ *auf Deliquenten Weise*. Jelentése: bűnősként, tettesként.

5 Grandezza] Q¹: *Grandezza*. Jelentése: méltóságok.

21 Status-maximáji] Q¹ *Staatsmaxime*. Jelentése: államelvei.

KIRÁLYNÉ Mit vétettem tehát?

KIRÁLY *kezét fogván.* Ha gyanujim – s mivel már bizonyos is! – Ha az Asszony vétekkal halmozott mértéke csak egy lélekzettel is terhesedik – ha én a megcsalatott vagyok. (*elbocsátván kezét*) akkor gyengéimen is erőt tudok venni. Tehetem azt s akarom is. 5
Akkor jaj nekem, s az Aszonynak is Elizabeth!

KIRÁLYNÉ De hát ugyan mít vétettem?

KIRÁLY Akkor osztán – nem bánom foljon vér.

KIRÁLYNÉ Semmibe ment már? O Istenem!

[99v] KIRÁLY Nem ismerem többé magamot is – nem tisztellek többé semmi szokást, 'S temészet hangját, nem a Nemzetekkel való szövetségét – többé nem! 10

KIRÁLYNÉ Mely igen sajnálom Felségedet

KIRÁLY *elriadással.* Sajnál!! – Egy Bujálkodonak szánakodása...

KLARA EUGENIA *megijedve* Atyjához csipeszkedik. A Király haragszik, az én jó Anyám sír. 15

KIRÁLY *gorombán ellökve a gyermeket Anyjától.* Mennj, s panaszold bé Atyádnak.

KIRÁLYNÉ *nyájason s méltoságal, de remegő hangal.* Ezen gyermeket csak ugyan bátorságba kell helyeztetnem a rutul bántástól. 20
Jöjj velem, leányom. (*karjára vévén*) Ha a Király nem akar többé ismerni, hozunk kezeseket a Pyräneusok megül, kik ügyünk folytassák. (*menni akar*)

KIRÁLY *megdöbbenve.* Királyné!

KIRÁLYNÉ Tovább már nem lehet – e már sok. (*ki akarván az ajton menni, a küszöbnél földre görýik a gyermekkel*) 25

[100r] KIRÁLY *odasietve, zavarodással.* Istenem! Mi az! Elizabeth!

11 szokást, 'S] <nem> 'S

14 Egy Bujálkodonak szánakodása...] Egy <Szajhának> Bujálkodonak <adása> szánakodása...

17 Mennj,] <Takarodj s> Mennj,

20 bátorságba] Q¹: *sicher.* Jelentése: biztonságba.

22 Pyräneusok megül] Q¹: *jenseits der Pyrenäen Bürgen.* Jelentése: a Pireneusokon túlról. Magashegység, egyben természetes határ Spanyolország és Franciaország között, vagyis a spanyol birodalom és Erzsébet királyné szülőhelye között. Erzsébet a valois-házból származó francia hercegnő.

KLARA EUGENA *elsikoltva*. Ah! az Anyám vérzik (*elfut*)

KIRÁLYNÉ Nem jön e senki, ki elvigyen ezen szobából!

KIRÁLY *aggódás közt a Királyné körül foglalatzkodva*. Mely borzasztó eset! Vér! – megérdemlem e Elizabeth! hogy ily sanyarán büntet? Aljon fel! Jönek! Aljon fel! Hát egész udvarom legeltesse magát ezen jelenésen? Esedezzem e az Aszonynak, hogy felkeljen! (*feláll a Királytól segítettve*)

Tizedik Jelenés

Előbbiek. Alba. Domingo. Damak, *megíjedve jőnek*

10 KIRÁLY Vigyék a Királynét szobájába, roszul van.

A Királyné elmenyen. Dámák követik. Alba, Domingo közelebb lépnek.

ALBA A Királyné könnyezve – s arcán vér –

KIRÁLY Azon csak ördögök bámulnak, kik engem erre vittek.

15 [100v] ALBA és DOMINGO Mü?

KIRÁLY Kik eleget mondottatok dühöm felgerjesztésére, s meggyőződésekre semmit sem.

ALBA Mü azt mondtuk, a mit –

KIRÁLY A pokol köszönje meg ezt nektek; azt tettem a mit bánok,
20 avagy vádoló lelkiismeret nyelve volt e ez?

MARQUIS POSA *még kívülről*. Lehet e a Monarchával beszélni?

Tizenegyedik Jelenés

Marquis Posa. Előbbiek

KIRÁLY *ezen szora felelevenedve, eleibe megy a Marquisnak*. Ah, ő az!
25 az én emberem! Isten hozta Marquis! Rátok nincs többé szükségem. Elmehtetek

Alba és Domingo néma álmélkodással néznek egymásra, s elmennek.

1 *elsikoltva*] (<megíjedve> *elsikoltva*)

3 *Királyné körül*] Királyné<val> körül

9 Domingo. Damak] Domingo <Lerma>.

Tizenkettődik Jelenés
A Király és Marquis Posa

MARQUIS Sire! Az öreg férfinak, ki husz hadokba szálott szembe a halállal Felségedért, nehezen eshetik így elutasítani.

[101r] KIRÁLY A Marquist illeti így gondolkodni, engem így cselekedni. A mi a Marquis kevés orak alatt nekem, ők egész emberi élet alatt nem voltak. En nem akarok titkolodni tetszésemmel. Királyi kegyelmem pecsétje fényesen és mesze sugározzon Marquisom homlokáról. Akarom hogy irigyeljék azon embert, kít barátommá választottam.

MARQUIS Akkor is ha csak a homály borítéka tette méltová ezen névre?

KIRÁLY Mit hoz nekem, Marquisom?

MARQUIS A mint az előszobán által jövők, egy rettenetes hírt hallok, mely előttem hihetetlennek látszik – sebesen váltogatva halám szokot – vér – a Királyné –

KIRÁLY Onnan jön?

MARQUIS Megrettennék ha a hír igaz lenne, s ha Felségtek közt az alatt valami történt volna. Az általam tett fontos felfedezések a dolog egész fekvését megváltoztatják.

KIRÁLY Nos?

MARQUIS Modot találtam a Karlos Portefeuillejét némely levelekkel kezemhez kapni, mely a mint gondolom, a dologba világot nyújt *(általadja a Karlos levéltartóját)*

[101v] KIRÁLY *kíváncsilag általfutja.* Egy levél az Atyámtól a Császártól – Hogyan? Melyről nem emlékezem hogy halottam volna? *(általolvassa ezt, félre teszi 's int más papirosakra)* Planum egy erősségre – Holmi gondolatok Tacítustól – S ez itt mi? Ez írást ismernem kell? Egy Damától *(figyelemmel olvassa, most fennhangon, majd lassan)* „Ezen kolcs – belsőbb szoba a Királyné Pavil-

11 homály borítéka] Q¹: die *Hülle der Niedrigkeit*. Jelentése: csekélyisége, alacsony származása okán, annak leple alatt.

22 Portefeuillejét] Q¹: *Portefeuille*. Jelentése: levéltárca.

27–28 Planum egy erősségre] Q¹: *Der Plan zu einer Festung*. Jelentése: Egy erődtítmény terve, tervrajza.

28 Tacítustól] Cornelius Tacitus (55–120?) római történetíró.

lonjában[”] – – Ha! mi lesz ebből? „Itt szabadon – a szerelem – szenvedőre jutalom” Sátáni csalárdság! Most ismerem – ő az – az ő tulajdon keze –

MARQUIS A Királyné keze? lehetetlen.

5 KIRÁLY Az Eboli Herczegnéjé.

MARQUIS Valo tehát a mit nem rég megvallozt nekem a Page Hennarez, ki a levelet ’s kolcsot megvitte.

KIRÁLY *a Marquis kezét megfogva, felindulások közt.* Marquis! rettenetes kezek között látom magam! Ez az Asszony – megvallozt –
10 Marquis, ez az Asszony törte fel a Királyné Schatulleját, ettől jött az első intéz – Ki tudja mennyibe részes ebbe a Barát – Istentelen gonoszság által vagyok megcsalva.

MARQUIS Ez így még szerencse volna.

KIRÁLY Marquis! Marquis, félni kezdek, hogy igen sokra mentem
15 Hitvesemmel.

[102r] MARQUIS Ha Karlos és a Királyné titkos egyetértésbe voltak, bizonyosan. Sokkal más foglalatból, mint a mivel bévádolták. Bévehető hírekből tudom, hogy a Karlosz Flandriába vágyása a Királynétól sült.

20 KIRÁLY Mindég azt hittem én is.

MARQUIS A Királyné ambitiosa – szoljak e többet? O sajátosan látja magát büszke remenyibe megcsalodva, s a thronus részvétéből kizárodva. A Herczeg heves fiatalsága messze néző intézeteknek hizelkedik – a mi szívét illeti – kételkedem ha szerethete? –

25 KIRÁLY Politikai planumitol nem félek.

17–18 Bévehető] *in marg.* –he-

19 sült] <volt> sült.

21 O sajátosan] <erszekenyül> sajátosan

23 heves fiatalsága] <ifjusag> fiatalsága

25 nem félek.] <feltartok> félek.

11 Barát] Domingo atya.

17–18 Bévehető] Q¹: *gewisse*. Jelentése: bizonyos, hihető.

19 sült] Q¹: *entsprang*. Jelentése: származott.

21 ambitiosa] Q¹: *hat Ehrgeiz*. Jelentése: ambiciózus, becsvágyó.

25 planumitol] Q¹: *Planen*. Jelentése: terveitől.

MARQUIS Ha valyon szerettetik e? ha valyon az Infans részéről nem kelle valami rosztol tartani? Ezen kérdések fontolásra méltok. Ugy látom, itt szoros vigyázatra lesz szükség.

KIRÁLY A Marquis kezes lesz érte

MARQUIS *meggondolkodás után*. Ha Felséged ezen hívatalra alkalmasnak talál, arra kell instálnom, hogy tartalék nélkül s egészen adja kezemre a dolgot.

KIRÁLY Legyen.

MARQUIS S hogy legkisebb segéd eszközök által is, akár [102v] minéműek legyenek azok, szükségesnek talált intézetembe meg ne akadályoztatsam.

KIRÁLY Egyel sem, ígérem. A Marquis volt az én jo Angyalom. Mennyi köszönettel tartozam ezen ujságáért? (*Lermához, ki az utolso szavak alatt belép*) Hogy hagyta a Királynét?

LERMA Még igen gyengén ájulása miatt (*kétséges pillantatokat vetve a Marquisra, elmenyen*)

MARQUIS *pauza után*. Még egy előgondoskodást szükségesnek látok. Karlosnak valaki eszére adhatna valamit, sok barátjai vannak – s talám egyet ért Gentbe a Pártosokkal. A félelem vakmerő próbákra vihetné. Azért jovallanám a gondoskodást, hogy abba az esetben egy hirtelen eszközzel eleit vehessük.

KIRÁLY Helyes. De hogy –

MARQUIS Egy titkos parancsolat elfogatása iránt, nekem által adva, hogy azt a veszély idején használhassam (*látván, hogy a Király meggondolkodik*) Addig maradjon a status főbb titkai közt – még.

KIRÁLY *iro asztalához menyen, a parancsolatot írni*. Az ország veszélynek van kitéve, a fenyegető veszedelem megengedi a rendkívül valo eszközöket. Itt van – a Marquisnak nincs szükség kímélést ajánlanom.

6 hogy tartalék] <tararar> tartalék

6 nélkül] Q¹: *uneingeschränkt*. Jelentése: korlátozás nélkül.

17 előgondoskodást] Q¹: *Vorsicht*. Jelentése: óvatos, elővigyázatos intézkedés.

19 Gentbe a Pártosokkal] Q¹: *in Gent mit den Rebellen*. Jelentése: a (németalföldi) lázadókkal Gentbe. Gent Kelet-Flandria legnagyobb városa.

[103r] MARQUIS az írást elvévén. Ez csak rendkívül való esetre lesz.

KIRÁLY kezét vállára téve. Mennjen, mennjen kedves Marquis – hozzon nyugalmat szívemnek s álmat éjszakáimnak.

Két különböző ajton elmennek.

Tizenharmadik Jelenés

Galleria

Karlos aggodások közt hányodik. Lerma, jön vele szembe

KARLOS Epen a Grofot keresem.

10 LERMA En pedig a Herczeget.

KARLOS Igaz e? az Isten nevére kérem, Igaz e?

LERMA Mi, Kegyelmes Herczeg

KARLOS Hogy tört fogott a Királynéra? hogy véresen hozták ki tőle? minden szentek nevére kérem, feleljen a Grof, mi igaz, mit
15 hidjek?

LERMA Csak ajulása közbe, a mint lerogyott megsértette magát. Egyéb nem történt.

KARLOS Külömben nincs veszedelemben? Nincs? becsületére Grof?

[103v] LERMA A Királyné nincs, de annál nagyobb van a Herczeg.

20 KARLOS Az Anyám nincs! hálá Istennek! Nekem azt a borzaszto hírt hozzák, hogy a Király düheskedik a gyermek 's az Anyja ellen, 's egy nagy titok világosodott ki.

LERMA Az utolso igaz lehet –

KARLOS Igaz? Hogyann?

25 LERMA Herczeg, ma egy íntést adtam, melyet megvetett, használja jobban a másodikat.

KARLOS Mit akar azzal mondani?

LERMA Ha nem hibázom, ezelotti napokba egy Portefeuillet láttam a Herczegnél égkék bársonybol aranyal varva.

30 KARLOS megdöbenni látszik. Egy olyan van nekem – nos?

LERMA Borítékján egy árnyék kép gyöngyökkel foglalva.

13 Hogy tört] <a Kir> tört

23 utolso igaz] <meglehet> igaz

31 Borítékján] Q¹: *Auf der Decke*. Jelentése: a színén, fedelén, külső oldalon.

KARLOS Ugy van.

LERMA Midőn kevéssel ezelőtt véletlenül a Király kabinetjébe beléptem, úgy tetszik, épen azt láttam a Király kezébe, s Marquis Posa melette állott.

KARLOS *elandalodott némulásba áll – végre tüzzel.* A nem igaz.

5

LERMA *érzékenyen véve e szót.* Ugy én hamis vagyok.

KARLOS *Lermat hoszasan szemléli.* Az, hamis.

[104r] LERMA Ah! ezért megengedek a Herczegnek.

KARLOS *rettenetes hánykodások közt jár fel 's alá végre megáll előtt.*

Ember; te egy rettentő mesterséget üszs! Mivel bántott meg ő téged? Mit vétett neked ártatlan kötésünk, hogy oly pokoli szorgalommal igyekszed eltépni?

10

LERMA Tisztelem a Herczeg fájdalmát, mely igasságtalanná teszi.

KARLOS Oh Istenem! Istenem! ... Istenem, őrizz a gyanutól!

LERMA Még a Király szavaira is emlékezem: mely nagy köszönettel tartozom, így szolott midőn beléptem, ezen ujságért a Marquisnak.

15

KARLOS Oh, halgasson, halgasson!

LERMA Herczeg Alba megfogott bukni – a nagy pecsét elvétellett Ruy Gomeztől, 's a Marquisnak adatott által

20

KARLOS *mély gondolatokba andalodva.* S ezt ő tőlem eltitkolta. Miért titkolta el tőlem?

[104v] LERMA Az egész Udvar bámulja már, mint egy hatalmas Ministert, s a Királynak határtalan Kedveltjét –

KARLOS Ő engemet szeretett, igen nagyon szeretett. Kedvesebb voltam előtte, mint tulajdon lelke. Oh, jól tudom én azt – ezer próbák megbizonyították. De millio atyafiai s a haza, nem kedvesebbek előtte, mint Egy? Szive igen nagy volt csak egy barát számára, 's az egyetlen Karlos boldogsága igen kicsin az ő szeretetére. Virtusának áldozott fel engem. Hibáztathatom e azért ötet? – O igen is! – Most bizonyos, – most már bizonyos – most már elvesztettem ötet. (*félre menyen, s arcját eltakarja*)

25

30

5 *végre*] <tüzzel> végre

9 *alá végre*] alá<t>

20 Ruy Gomeztől] Rui Gomez Eboli későbbi férje, Fülöp bizalmasa és Karlos udvarmestere. NA 7. II. 376–377. és 444.

LERMA *halgatás után*. Kedves Herczeg, mit tehetek Felségedért?

KARLOS *rea sem tekintve*. Mennjen a Királyhoz, 's áruljon el a Grof is. Nincs mit ajándékozzak.

LERMA Elakarja e várni a következt?

- 5 KARLOS *egy balüsztradhoz támaszkodva, merően néz kifelé*. Elvesztettem ötet! O, most egészen elvagyok hagyatva!

LERMA *résztvévő megindulással közeledik hozzája*. Nem gondolkodik e szabadulása felől?

KARLOS Szabadulásom felől? ... O jo ember!

- 10 [105r] LERMA Hát nincs mást, kít félténie?

KARLOS *feleszmélve*. Istenem! Mire emlékeztet a Grof! – Az Anyám! – A levél, melyet megint vissza adék neki! elébb nem akarám nála hagyni, 's még is visszaadtam. (*tűnődő habozások közt jár fel 's alá – kezeit törvén*) Mivel érdemelte ezt tőle? A Királynét még is megkímélhette volna. Nem ugy van e Lerma? (*hirtelen meghatározással*) Anyámhoz kell mennem – intenem, s előre készítenem kell – Lerma, kedves Lerma. De hát kit küldjek? Hát senkim sincs? – – Senkim sincs? ... Hála' Istennek, még van egy barátom. (*Hirtelen elmenyen*)

- 20 LERMA *követi ötet s utána szoll*. Hová Herczeg, hová?

Elmeneny.

13 *tűnődő*] <ke> tűnődő

5 *balüsztradhoz*] Q¹: *auf das Geländer*. Jelentése: az oszlopok korlátra.

Tizennegyedik Jelenés
Királyné Szobája
Királyné. Alba. Domingo.

ALBA Ha engedelmet nyerhetünk, nagy Királyné –

KIRÁLYNÉ Mivel lehetek szolgálatjokra?

5

[105v] DOMINGO A Felséged nagy személye iránt való egyenes gondoskodásunk, nem engedi meg, oly esetet elhagatnunk, mely Felséged bátorságát fenyegeti.

ALBA Sietünk jokori megintésünkel, egy Felséged ellen kiszótt complotot semmivé tenni.

10

DOMINGO S szolgálatunk – s buzgalmunk a Felséged lábai előtt ajánlani.

KIRÁLYNÉ *álmélkodva szemléli őket.* Tisztelendő Uram s nemes Herczeg! valóban meglepnek engem. Ily indulatját Domingonak 's Herczeg Albanak nem reméltem. Tudom menyire keljen azt becsülnöm. Engem fenyegető complotrol szolnak, megtudhatom – ki –

15

ALBA Kérjük Felségedet, hogy magát egy bizonyos Marquis Posatol ojjá, ki a Királynak titkos foglalatosságaiba jár.

KIRÁLYNÉ Örömmel hallom, hogy a Monarcha oly helyesen választott. A Marquist mindég derék embernek, s nagy férfinak halottam magasztalni. Soha nem volt a föbb kegyelem igasságosabban kiosztva.

20

DOMINGO Igasságosabban? Jobban tudjuk azt mű!

ALBA Régolta nincs egy titok is melyet ezen ember hasznára ne fordítson

25

1–2 Tizennegyedik Jelenés

Királyné Szobája] A jelenet megtalálható a Q²-ben: *Vierzehnte Scene. Die Königin. Alba. Domingo.* Hiányzik a Q¹-ben, ahol a 14. és 15. jelenetben Eboli és Domingo, majd előbbie és Alba konspriáló beszélgetése olvasható: Q¹: *Vierzehnter Auftritt. Kabinet der Prinzessin von Eboli. / Prinzessin von Eboli. Domingo. [...]* Fünfzehnter Auftritt. *Herzog Alba tritt auf. Die Vorigen.* A Q¹ 16. jelenete és a Q² 15. jelenete ismét azonos szereplőkkel folytatódik. Q¹: *Sechszehnter Auftritt. Prinzessin von Eboli. Dom Karlos.* Q²: *Fünfzehnte Scene. Zimmer der Prinzesinn von Eboli. Prinzessin von Eboli. Gleich darauf Karlos.* A szöveghely forrása a Q² lehet.

8 bátorságát] Q²: *Sicherheit.* Jelentése: biztonságát.

- [106r] KIRÁLYNÉ Hogyann? Egészen felgerjesztik várakozásam
 DOMINGO Rége, miolta utoljára nézett Felseged Schatullejába?
 KIRÁLYNÉ S miért azt?
 DOMINGO Nincs e hijja drágaságainak?
- 5 KIRÁLYNÉ Miért? A mi hijjok van, egész udvarom tudja... De Mar-
 quis Posanak, mely egybeköttetése lehet azzal?
 ALBA Igen szoross, Felséges Aszonyom, mert az Infansnak is némely
 írási hibáznak, melyeket ma reggel, midőn a Chavalier épen au-
 dientian volt, a Király kezébe láttak.
- 10 KIRÁLYNÉ *kevés meggondolkodás után*. Különes, valóban az! Ez oly
 ellenségre találok, melyről soha nem is álmodtam, 's megint oly
 két baráttra, kiket hogy bírassak nem is képzeltem – mert valo-
 ban (*mindenikre általjáro pillantatot vetve*) hogy megvaljam, már
 abba a veszélybe voltam, hogy azon alacson szolgálatot, melyet
- 15 Férjemnél tettek – az Uraknak bocsássam meg.
 [106v] ALBA Nekünk?
 DOMINGO Herczeg Alba! Nekünk?
 KIRÁLYNÉ *még mindég rájok szegzett szemekkel*. Mely igen örvendek
 tehát, hogy elsietésemnek ily hamar elejbe jöhetek – külömben
- 20 még ma esedeztem volna ő Felségénél, hogy vádloim előmbe ál-
 ítssa. Így tehát annál jobb! így még a Herczeg Alba tanu bizony-
 ságára számlálhatok.
- ALBA Az enyimre? s valóban akarja Felséged?
 KIRÁLYNÉ Miért ne?
- 25 DOMINGO Hogy minden szolgálatunk semmivé tétetődjen melyet
 csak titokba –
 KIRÁLYNÉ Titokba? (*büszkén s komolyul*) Még is szeretném tudni,
 Herczeg Alba, hogy Királyának Hitvesse olyas beszédbe lehetne
 Herczegségeddel, vagy a Pappal a mít Férje is meg ne tudhasson?
- 30 – Artatlan vagyok e vagy vétkes?
 DOMINGO Mely kérdés!
 ALBA Hát ha a Király ne lenne igasságos? legalább most nem?
 KIRÁLYNÉ Akkor megvárom míg az lesz – Boldog, a ki megnyerhe-
 ti mikor az. (*meghajtja magát s elmenyen, ezek is elmennek más*
oldalrol)
- 35

[107r]
Tizenötödik Jelenés
Eboli Szobája
Eboli. Karlos, *mindjárt utána*

- EBOLI Valo tehát a rendkívül valo ujság, mely az egész udvart be- 5
tölti.
- KARLOS *belépvén, Eboli visszaretten.* Ne rebbenjen meg Herczegné,
oly szelid leszek most, mint egy Gyermekek.
- EBOLI Herczeg! – ezen meglepés!
- KARLOS Megvan e még bántva? Meg e még? 10
- EBOLI Herczeg –
- KARLOS Megbántva találja e még magát? Oh, kérem mondja meg?
- EBOLI Mit akar azzal a Herczeg – úgy látszik elfelejtkezett – mit
keres nálam?
- KARLOS *kezét melegséggel megragadva.* Leány, örökösen gyűlölhetsz 15
e? Nem bocsát e meg soha a bántott szerelem?
- EBOLI *magát tőle elakarván vonni.* Mire emlékeztet a Herczeg?
- [107v] KARLOS Azt joságodra 's az én hálátlanságomra – Ah Leany
jol tudom én azt, hogy téged nagyon megbántottalak, hogy szelid
szíved eltapostam, hogy könnyeket facsartam az angyali szemek- 20
ből – ah! s most sem megbanni jöttem azt.
- EBOLI Herczeg, hagyjon el – én –
- KARLOS En azért jöttem, hogy te egy kedves jo Leány vagy, 's én a te
joságodra, a te szép lelkedre számlálok. Ládd Leány, ládd, nekem
az ég alatt egy barátom sincs – egy sincs, csak te. Egykor oly jo 25
voltál – te nem fogsz örökké gyűlölni, nem lész engesztelhetet-
len –
- EBOLI *arczáját elfordítja.* Oh halgasson, ne többet az Isten nevéért –
- KARLOS Engedd hogy amaz arany idökre, hogy szerelmedre emlé-
keztesselek, szerelmedre Leány, mely iránt oly megbocsathatat- 30
lan méltatlan voltam. Enged hogy azzá viszategyem magam, a
mi egykor voltam előtted, a mit szíved álmai adtak hajdon. Még
egyszer – csak egyszer képzelj úgy lelked előtt, mint hajdon – s

12 Megbántva találja] <érzi> találja

30 iránt oly] <én> oly

áldozd fel az árnyéknak, a mit nekem soha többé – soha fel nem áldozsz.

EBOLI Oh Károly, mily kegyetlenül játszik velem!

[108r] KARLOS Légy nagyobb, mint nemed. Felejtsd el a bántást.

5 Tedd a mit előtted egy Aszony sem tett – s utánad egy sem té-
end. Valami hallatlanért esedezem hozzád – engedj – térdeimen
kénszerítlek, – két szót engedj csak szolanom Anyámmal (*előtte
térdre omolva*)

Tizenhatodik Jelenés

10 Elébbiek. Marquis Posa, *berohan; utána két Tiszt,*
a Testőrök közül

MARQUIS *alig lélegzelve, magán kívül, közikbe veti magát.* Mit mon-
dott? Ne hidjen neki.

KARLOS *még térden.* Mindenre a mi szent – –

15 MARQUIS *hirtelen szavát szakasztva Karlosnak.* Megtébolyodott.
Herczegné, ne halgasson rea.

KARLOS *fennebb hangon, magát reá kötöbben.* Elet és halál forog
fenn. Vigyen hozzá.

MARQUIS *erővel elrántja Ebolit Karlostól.* Keresztül döföm ha reá hal-
20 gat (*az egyik Tiszthez*) Grof Cordua, a Monarcha nevében (*mutat-
ja a parancsolatot*) A Herczeg a Grof foglya (*Karlos elálmélkodva
áll s többet nem szoll. Eboli [108v] megrettenve felsikolt 's elakar
szaladni; a Tisztek bámulnak. Hoszu mély pauza; a Marquis na-
gyon kezd reszketni, 's igyekszik magát rendbe szedni. Karloshoz*)
25 Kérem a Herczeg kardját – Eboli, a Herczegné marad; 's az Urak
(*a Tisztekhez*) jot álnak, hogy ő Herczegségével senki ne beszéljen
– senki – magok se fejek vesztése alatt! (*lassan beszéll még holmit
a Tisztekkel, 's azzal a többekhez fordul*) En magam pedig mind-
járt a Monarcha lábaihoz borulok, hogy számot adjak (*Karloshoz*)

11 a *Testőrök*] a <a>

19 Keresztül] <Altal> Keresztül

21 Grof foglya] <folya> foglya

20 Grof Cordua] Q¹: *Graf von Kordua*. Nem történelmi személy, fiktív drá-
mai szereplő.

'S a Herczegnek is – várjon el egy ora alatt (*Karlos minden eszmélete jelenléte nélkül engedi magát elvitetni, csak elmente közben vét egy lankadt, holt pillantatot a Marquisra, ki arcát eltakarja. Eboli próbál még egyszer elszaladni, de a Marquis viszatarttoztatja karjánál fogva*)

5

Tizenhetedik Jelenés
Eboli és Marquis Posa

EBOLI Az egekre kérem, bocsasson el –

[109r] MARQUIS egészen a *theatrum* elejére viszi, mord komolysággal.

Mit mondott neked, Szerencsétlen?

10

EBOLI Semmit – O, bocsásson – semmit –

MARQUIS erővel viszatarttoztatja. Komolyabban. Menyit tudtál ki?

Szolj. Itt nincs többé szabadulás! Nem fogod ezt az életbe senkinek elbeszélni.

EBOLI *rebbenve nézi szembe*. Nagy Isten? De mit ért azon? Talám nem akar megölni?

15

MARQUIS egy tört elérántván. Ebbe a pillantatba épen az szándékom – Vald meg.

EBOLI Engemet? Engem akar megölni? O örökk irgalom! De hát mit vétettem?

20

MARQUIS az égre fordítja tekintetét, s a tört mejjére szegzi. Még van idő, még nem hágott ki a méreg az ajkakon. Széljel tördelem az edényt 's minden az elébbi helyén marad. Spanyol Ország sorsa – s egy Aszony élete! (*habozva ezen helyhezetbe marad*)

EBOLI *reája rogy, s merőn néz szemébe*. Nos? Mit késedelmez? Nem esedezem kegyelemért – Nem – [109v] én megérdemlem a halált s akarom is azt

25

MARQUIS *lassan lebocsátja kezét, s rövid meggondolkodá után*. Ez oly gyáván volna, mint kegyetlenül van – Nem, nem! – Istennek legyen hálá, még van egy más eszköz (*elejti a tört s sietve elmenyen*). Eboli kiszalad, más ajton)

30

15 *nézi szembe*] <szeme köze> szembe

31 *Eboli kiszalad,*] <kirohan> kiszalad,

Tizennyolczadik Jelenés
Királyné Szobája
Királyné és Fuentes Grofné

5 KIRÁLYNÉ Micsoda zsibongás van künn? Minden zörrenés megbrent ma. O menjen Grofné, nézze meg, s tudassa mint jelentnek ezek.

Fuentes kimenyen. Eboli berohan.

Tizenkilenczedik Jelenés
Eboli. Királyné

10 EBOLI *alig lélekzelve haloványan s zavart ábrázattal a Királyné lábaihoz rogy. Segítség! Királyném. Elfogták*
[110r] KIRÁLYNÉ Kit?
EBOLI A Király parancsolatjából tette fogságba Marquis Posa.
KIRÁLYNÉ De kit? kit?
15 EBOLI Karlost.
KIRÁLYNÉ Megtébolyodtál e?
EBOLI Epen most viszik.
KIRÁLYNÉ De ki tette fogságba?
EBOLI Marquis Posa
20 KIRÁLYNÉ Hála Istennek, hogy Marquis Posa volt.
EBOLI S ezt Felséged ily nyugodtán mondja? ily hidegen is – O Istenem, nem gyanítja – nem tudja Felséged –
KIRÁLYNÉ Hogy miért fogatott el? Ugy gondolom valamely felre lépéséért, mely az ifju heves karakteréhez igen természetes volt.
25 EBOLI O, nem, nem – Jobban tudom én azt – nem. O Felséged Aszonyom, álnok ördögi tett! – Rea nézve nincs többé szabadulás – ő meghal!
KIRÁLYNÉ Meghal?
[110v] EBOLI S én vagyok gyilkossa.
30 KIRÁLYNÉ Meghal! Esztelen, meggondolod e?
EBOLI S miért? – miért hal meg! – O, ha tudtam volna hogy ennyire kell ennek nőni!

13 parancsolatjából tette fogságba] <fogta el> tette fogságba

- KIRÁLYNÉ *nyájasan kezét fogván.* Herczegné, még egészen magán kívül van, szedje össze magát, hogy nyugalmasabban beszélhesen, 's ne ily borzaszto képekbe, melyek lelkem szaggatják. Mit tud? Mi történt?
- EBOLI O, ne ezen josággal, ne ezen mennyei leereszkedéssel Királyné! Mi a pokol lángja, emésztve csapdossa ez lelkiismeresem. Nem vagyok méltó, hogy megfertéztetett tekintetem a Felséged méltóságához felemeljem. Tapossa el a nyomorulat, ki a szegény bánat 's maga megvetése által eltépve Felséged lábainál mászkál.
- KIRÁLYNÉ Boldogtalan! mit fogok hallani!
- EBOLI Világosság Angyala! nagy és mennyei lélek! Még nem ismeri, még nem sejdíti az ördögöt, kire oly szeretettel mosolyog. Tanulja meg, ma ismerni – én – én voltam a tolvaj, ki Felségedet meglopta.
- [111r] KIRÁLYNÉ A Herczegné?
- EBOLI S ki azon leveleket a Királynak adtam.
- KIRÁLYNÉ A Herczegné, Eboli? –
- EBOLI S a kimertem – Felségedet vádolni.
- KIRÁLYNÉ S Eboli – Eboli tehette volna azt?
- EBOLI Bosszu – szerelem – düh – En gyűlöltem Felségedet 's szerettem az Infanst.
- KIRÁLYNÉ Mivel ötet szerette?
- EBOLI Mivel megvalottam azt neki, s nem viszanozta szerelmem.
- KIRÁLYNÉ *halgatás után.* O, most-most nyilvánodik ki minden előttem! – Aljon fel! Szerette ötet – én már megbocsátottam. Már elvan felejtve. Aljon fel!
- EBOLI Nem! nem! Még egy borzaszto vallomás van hátra. Nem e lébb, nagy Királyném –
- KIRÁLYNÉ *figyelmesebben.* Mit kell még hallanom? Szoljon –
- EBOLI A Király... elcsábítás – O, de Felséged elfordítja tekintetét. – Olvasom arczáján [111v] megvettetésem. Az álnokságot, melyet Felségedre akartam bizonyítani – magam tettem. (*égő arczáját mélyen lesüti.* – A Királyné elmenyen. Hoszas pauza. Nehány minuták mulva kijön Olivarez azon Kabinetbol melybe a Királyné

2 hogy nyugalmasabban] <csende> nyugalmasabban

6 Mi a] Mi<n>

ment, s Ebolit még előbbi helyezetében találja; némán közeledik hozzája; Eboli felrebben s hogy a Királynét többé nem látja, mint egy eszelős felsikolt)

Husadik Jelenés
Olivarez, Eboli

5

EBOLI O Istenem, elhagyott! Már most minden oda!

OLIVAREZ *közelebb lépén.* Eboli, Herczegné –

EBOLI Ah, tudom miért jön. A Királyné küldi, hogy ítéletem ki-
mondja – o, siessen vele –

10 OLIVAREZ Parancsolatom van, hogy a Herczegné keresztjét s kolcsát
által vegyem.

EBOLI *levészen nyakából egy arany Rend-keresztet, s által adja.* Még
is talám meengedtetik még egyszer hogy legjobb Királyném ke-
zeit megcsokolhassam

15 [112r] OLIVAREZ A Szent Maria Klastromában megmondják, mí vé-
geztetett a Herczegné iránt –

EBOLI *lecsordulo könnyei közt.* Oh, jaj, nem láthatom meg többé tehát
a Királynét?

OLIVAREZ *megöleli, elfordított arczával.* Eljen szerencsésen (*elme-
nyen.*)

20

*Eboli egész a Kabinet ajtajáig követi Olivarezt, mely mindjárt
bezáródik. Nehány minutáig néman s mozdulatlan marad az ajtó
előtt térdén, azután felugrik s arczáját eltakarva kiszalad.*

7 Eboli] <Kedves> Eboli,
19–20 (*elmenyen.*)] *emend.*)
23 *felugrik*] *emend. felugrig*

Huszonegyedik Jelenés
A Királyné s Marquis Posa

KIRÁLYNÉ Ah, végre Marquis! Szerencse, hogy jön.

MARQUIS *haloványan, elfordult 's zavarodott ábrázattal, s ezen egész jelenés alatt, nagy és mély megilletődéssel.* Egyedül vagyon Felséged? Nem halgatodzhatik e valaki a közelebbi szobában?

5

[112v] KIRÁLYNÉ Senki sem, de miért? Mit hoz a Marquis? (*figyelmesebben rátekintve rettenve lép vissza*) S így egészen elváltozva! Mi lelte! Eljleszt a Marquis – minden vonási elvannak fordulva mint egy haldoklonak –

10

MARQUIS Hihetőleg, már tudja Felséged –

KIRÁLYNÉ Hogy Károly fogságba tétetett, s a Marquis által, a mint mondják – S csak ugyan való e? Ezt a Marquison kívül senkinek nem akarom hinni –

MARQUIS Valo

15

KIRÁLYNÉ A Marquis által?

MARQUIS Altalam

KIRÁLYNÉ *kétséges pillantatokkal szemlélve őtet.* Becsülöm a Marquis tetteit; akkor is ha meg nem foghatom – De most az egyszer engedjen meg a tűnődő Aszonynak. Félek hogy merész játékot játszik.

20

MARQUIS Elvesztettem.

KIRÁLYNÉ Mennyei Isten!

MARQUIS Legyen nyugodt Felséges Aszonyom. Király iránt már gondoskodtam. A játék csak részemről vészett el.

25

[113r] KIRÁLYNÉ Mit hallandok, Istenem!

MARQUIS Mert ki, ki mondta, hogy egy kétséges kockára mindent

1–2 Huszonegyedik...Posa] A királyné és Posa jelentével folytatódik a Q²: *Ein und zwanzigste Scene. Die Königin. Marquis Posa.* Hiányzik a Q²-ből a Q¹-ben következő két jelent. A 22. jelenetben a királyné és Olivarez beszélget, és a 23. jelenetben a királyné és Alba, Domingo beszélgetése olvasható: Q¹: *Zwei und zwanzigster Auftritt. Die Königin und die Herzogin von Olivarez.* [...] *Drei und zwanzigster Auftritt. Die Königin. Alba. Domingo.* A Q¹ 24. jelenete és a Q² 21. jelenete ismét azonos. Q¹: *Vier und zwanzigster Auftritt. Die Königin. Marquis Posa.* Q²: *Ein und zwanzigste Scene. Die Königin. Marquis von Posa.*

– mindent feltegyek? Oly merészen, oly vakmerőn játszani az éggel! Mert ki az az ember, ki azzal dicselkedni mer, hogy a Sors nehéz evezőjét kormányozni tudja, 's még is mindentudo ne legyen? – O, ez méltán van? – De miért most magamtól? A pillan-
5 tat drága, mint egy élete! 'S ki tudja, ha valyon a Bíró sanyaru kezéből, nem az utolsó cseppek cseppennek e reám nézve?

KIRÁLYNÉ A Bíró kezéből? ... Mely innepi hang ez! – Meg nem foghatom mít jelentsen e beszéd, még is megrettent –

MARQUIS Károly megvan mentve. Akár mi áron is, az mind egy! De
10 csak mára van. Kímélje meg az időt. Még ez éjjenn el kell hagynia Madridot.

KIRÁLYNÉ Még ez éjjen?

MARQUIS A rendelések megvannak. Azon Karthäuserek Klastromában, mely egy idő oltal [113v] barátságunk menedék helye volt,
15 várja a Posta. Itt, e Válto-czédulákba van mind, a mit a szerencse adott nékem az életbe. A mi hijjok van még, potolja ki Felséged. Sok volna még szívemben, még sok a mit Károlyomnak tudni kell, de megakadályozhatna az idő hogy neki személyesen mindent elbeszélhessek. Felséged beszéll ma este vele, s azért folyamodtam
20 ide –

KIRÁLYNÉ Nyugalmam szeretetéért, Marquis, fejtse ki magát világosabban – ne ezen borzaszto mesékben. Mi történt?

MARQUIS Még egy nevezetes vallomásom van – s azt a Felséged kezei közzé teszem be – Engem oly szerencse talált, mely csak keveseknek jutott: én egy Király fiát szerettem. Szívem csak egyetlen-
25 nek szentelve, magába ölelte az egész világot! – Karlosom lelkébe millioknak teremték paradicsomot... Oh, az én álmaim szépek voltak! – De tetszik a Végezetnek, engem még ideje előtt kiszol-

5 valyon a Bíró] a <sanyaru kezu> Bíró

7 Meg nem] Meg<ne>

16–17 Felséged. Sok] Felséged<et>.

24 Engem oly] *in. marg.* -gem oly

28 voltak] *emend.* volt

13–14 Klastromában] A karthauziak kolostorában.

22 mesékben] Q¹: *Räthseln*. Jelentése: rejtélyekben, rejtélyes szavakkal.

ítani ültetményim közül. Majd nem lesz Rodrigoja. A barát megszűnik a szeretettbe. Itt – itt, e szent oltárra, Királynéja szívébe teszem le utolsó drága hagyományom. Itt találja meg, ha majd én nem leszek többé. (*elfordul, könnyek fojtják el szavát*)

[114r] KIRÁLYNÉ Ezek egy haldokló szavai. Mind ezek azt hiszem csak vére felgyulása következési voltak, vagy van e értelem e szokban?

MARQUIS *igyekezett rendbe szedni magát, már álhatatosabb hangon.*

Mondja meg Karlosnak, hogy emlékezzék az esküvésről, melyet fellengző szebb napjainkban a megosztott ostyára esküdtünk. En a magamét megtettem, hív maradva hozzája mind halálíg. Most már rajta a sor, hogy ő is a magáét –

KIRÁLYNÉ Halálíg?

MARQUIS Tegye valova – o, mondja meg neki Felséged, tegye valóvá az ideált, a merész ideálját egy új statusnak, barátságunk isteni szülemenijét. Fogja ő legelől hozzája a darabos márványhoz. Ha bévégezheti e, vagy eldől alatta, ne gondoljon vele! csak hogy fogjon hozzája. Majd századok elrepülte után, a Végzet megint egy oly Király fiat, mint ő, s mint az ővé, oly thronuson fog támasztani, 's új kedvessét, oly lelkesedésre fogja gyujtani, mint őtet. Mondja meg nekie, hogy ifjai álmait tiszteletbe tartsa ha férfi lesz; hogy ne nyissa fel a gyengéd mennyei virág kebelét a kérkedékeny Jozanabb ész megölő férgének – hogy ne tántorodjon meg, ha a por Bölcsesség az enthusiasmast, az égne leányát, kaczagásnak ki teszi. [114v] Előre meg mondtam ezt neki.

KIRÁLYNÉ Hogyann Marquís? s mire vezet –

17 alatta, ne] <neki> ne

18–19 megint egy] egy

22 a gyengéd] <keseny> gyengéd

23 kérkedékeny Jozanabb ész] A *Jozanabb* és a tisztázatkor törölt *Lelkesed* mellé *in marg.* kétszer ugyanaz a bekeretezett megjegyzés BFS tollából: *nagyal írja.*

24 az enthusiasmast,] <Lelkesed> enthusiasmas,

24–25 leányát, kaczagásnak] <nev> kaczagának

3 hagyományom] Q¹: *Vermächtniß*. Jelentése: hagyaték.

MARQUÍ S mondja meg neki Felséged, hogy az emberek boldogságát lelkére kötöm, 's hogy ezt tőle haldokolva kívánom – s nagy jussom van ezt kívánhatni! Rajtam álott volna, ezen országok felett egy uj hajnalt virrasztani fel. A Király nekem ajándékozta szívét – fiának nevezett. Pecsétjei kezemnél vannak, s Albainak vége. *(elhalgat, s néhány pillantatig halgatva szemléli a Királynét)* Felséged sir – O, ismerem ezen könnyeket, szép lélek! az öröm hullongatja ezeket, De a mi elmúlt, elmúlt! Károly vagy én: a választás hirtelen 's rettenetes vala. Egyikünknek veszni kelle – s én inkább, – Ne kívánjon többet tudni.

KIRÁLYNÉ Most már – most kezdem megérteni a Marquist. Szerencsétlen, mit cselekedett!

MARQUIS Két rövid estvéli orácskát áldoztam fel, hogy egy szép nyári napot megmentsek. A Királyt megvédtem, s mi is lehetnék én neki? – Ez elaszott földbe nem nyilhat a rozsán is többet. – Kiolcsak egy közelítő reményjel teli tavaszt, hogy annak árrán az északon egy lágy meleg napvilagot mesterkéljek ele? [115r] Szelídítsem e, egy elfáradt Tyrannusnak utolsó sujtolásait a század szabadságának veszélyezésével? Hiu dicsőség! Europa sorsa megéri nagy barátom lelkében, hozzája utasítom spanyol országot – vérezzen addig Filep kezében! – De jaj! jaj nekem s neki is, ha meg kellene bánnom, s ha talám a rosszabb félt választottam! s elhibáztam a sors megintését! – De nem, nem, ismerem én Károlyomot, az nem fog történni – s ezért kezesem Felséged. *(elhalgatás után)* Láttam csirázni szerelmét, láttam hogy e szerencsétlen gerjedelem gyökeret vér szívében – akkor még hatalmamba volt kírtani azt, de nem tettem. S őt neveltem, mert az én elnézéseem szerint nem volt szerencsétlen. A világ másként ítélt; de én ezt nem bánom meg; szívem nem vádol. En életet láték, hol más halált. – E reménytelennek látszó lángbol korán kiismerem a reménynek egy arany sugárát. – En e gerjedelmet a főbb tökéletesbe akartam emelni, hogy e nemes királyi csírá, melyet ember korok alig fejthetnek ki, a szerelem hirtelen tavassza siettesse gyümölcsözni. Virtussának e hatos nap melegével kell vala

26–27 hatalmamba] *ante.corr.* hatalmába

34 hatos] Q¹: *kräftig*. Jelentése: tűző nap.

megérni. A magosabb szépségre akartam [115v] emelni: s mikor a halandóság megtagadott tőlem valamely képet, a nyelv szokot – akkor ezen szerelemre utasítottam őtet; s egész szorgalmam arra célzott, hogy szerelmét neki megmagyarázzam.

KIRÁLYNÉ A Marquist annyira elfoglalta barátja, hogy roham el is felejtkezik. Azt hitte e valóban, hogy minden aszonyiságon feljül vagyok, midőn engem az ő Angyalává tett, s neki a virtust adta fegyverül? Azt nem gondolta meg, mire legyen kitéve szívünk, ha íly névvel indulatot nemesítünk. 5

MARQUÍUS Minden Aszonyé ki lett volna téve, csak egyé nem. Ezért felelek. Vagy pirulhatott volna e Felséged egy a legnemesebb gerjedelmeknek a virtusnak teremtményéjévé lenni. Mi a gondja Filep Királynak arra, ha ő megdicsőítése az Eskurialba, az előtte álló Festőbe a halhatatlanság lángját lobbantja fel? Valyon az édes harmonia, mely egy lantban szunyad a süket füllel néző megvásárolé e? Megvásárolta ugyan a juszt, azt darabokra is törhetni, de nem a mesterséget, abból az égi hangot kicsalhatni, 's az ének gyönyörjébe olvadozni. A valóság a Bölcsért, a szépség az érző szívért teremtetett. Ezek egymásért vannak. Ezen hirtelen egy gyáva előítélet [116r] is le nem rontja. Igérje meg Felséged, hogy Karlost örökkösen szeretni fogja, hogy emberi félelem, s hibás nagyság, s hiu megtagadás által meg nem tántorítva, változhatlanul s örökkösen szeretni fogja őtet. Megígéri e ezt nekem? – Királyné – megígéri e ezt hitére? 10 15 20

KIRÁLYNÉ Igérem, hogy szívem lesz egyedül s örökre szerelmem ítélő Bírója. 25

MARQUÍUS Most már nyugodva halok meg. – Munkám bévégeztem. *(a Királynéhoz hajolván, menni akar)*

KIRÁLYNÉ *halgatva követi szemivel.* A Marquis menyen – a nélkül hogy megmondani – mikor – s menyi idő múlva – látjuk egymást? 30

MARQUÍUS *visza tér, ábrázatját eltakarva.* Bizonyosan! meglátjuk egymást ismét!

3 akkor ezen] <sze> ezen

19 Ezek egymásért] Ezek<et>

28 a Királynéhoz] <meg> a

32–33 meglátjuk egymást ismét!] Jelentése: találkozunk a túlvilágon.

KIRÁLYNÉ Ertettem Posa – igen jól értettem – Miért cselekvé ezt velem?

MARQUIS En, vagy Ő.

KIRÁLYNÉ Nem, nem! A Marquis csak önként [116v] vetette rá magát ezen tetre, melyet Felségesnek nevez. Ne tagadja, én ismerem a Marquist, rég vágyott erre. Ha ezer szívek repednek is, mi gondja arra, ha büszkeségének hízelkedve van. O most – most kezdem érteni. A Marquis csak a Csudáltatást ohajtotta

MARQUIS *megütödvé, magában.* Nem! Már erre nem voltam elkészülve.

KIRÁLYNÉ *kevés halgatás után.* Marquis, nem lehetséges e semmi szabadulás?

MARQUIS Nem.

KIRÁLYNÉ Nem? Gondolja meg joll. Nem lehet e? Altalam sem e?

MARQUIS Felséged által sem.

KIRÁLYNÉ A Marquis engem csak félignyire ismer – nekem van bátorságom.

MARQUIS Azt tudom.

KIRÁLYNÉ S nincs semmi szabadulás?

MARQUIS Nincs.

KIRÁLYNÉ *eltávozva tőle, eltakarja ábrázatját.* Menjen Marquis! En egy embert sem becsülök többé.

MARQUIS *mély megindulások közt le borulva a Királyné előtt.* Királyné! – O Istenem! Az élet csak ugyan szép! (*hirtelen felkél s elmenyen.* A Királyné és Kabinetjába megy)

Huszonkettődik Jelenés

A Király Előszobája

Alba és Domingo, *halgatva járkálnak egy mástól külön válva.*

Lerma, *jön a Király Szobájából, későbbre* Don Raymond Taxis

5

LERMA Nem jelent meg még a Marquis?

ALBA Még nem.

Lerma megint bé akar menni.

DON RAYMOND TAXIS *belépvén.* Grof Lerma, jelentsen bé engem.

LERMA A Király most senkivel sem akar beszélni.

10

TAXIS Mondja meg, hogy beszélnem kell – hogy ö Felségét nagyon illeti. Siessen. Nem szenvedhet haladékot.

Lerma bémenyen a Kabinetbe.

ALBA *Taxishoz lépve.* Kedves Taxis, szoktassa magát türedelemhez; a Királlyal nem beszélhet.

15

TAXIS Nem? S miért?

ALBA A Chavalier Posanal kellett volna erre az en[117v]gedelmet kinyerni, ki a fiut és az Atyját fogjává tette.

TAXIS Posa? Epen jo. Epen ettől vettem ezen levelet.

ALBA Levelet? Micsoda levelet?

20

TAXIS Melyet mindjárt Brüsszelbe akart küldetni.

ALBA *figyelmesebben.* Brüsszelbe?

TAXIS S a melyet a Királyhoz hozok.

ALBA Brüsszelbe? Halotta e, Kaplan? Brüsszelbe!

DOMINGO *odalép.* Ez igen gyanus

25

2–3 Huszonkettődik Jelenés

A Király Előszobája] Innentől ismét azonosak a Q¹ és a Q² jelentei eltérő számozással. Q¹: *Vorzimmer des Königs. Fünf und zwanzigster Auftritt. Herzog von Alba und Domingo gehen stillschweigend und abgesondert auf und nieder. Graf Lerma kommt aus dem Kabinet des Königs, alsdann Dom Raimond Taxis, der Oberpostmeister.* Q²: *Zwey und zwanzigste Scene. Vorzimmer des Königs. Herzog von Alba und Domingo gehen stillschweigend und abgesondert auf und nieder. Graf Lerma kommt aus dem Kabinet des Königs, alsdann Dom Raimond Taxis, der Oberpostmeister.*

- TAXIS S milyen rebegeéssel, milyen tűnődve ajánlotta nekem.
 DOMINGO Tűnődve? Ugy!
 ALBA Kinek szoll?
 TAXIS Az Oranieni Herczeg Nassau Wilhelmnek.
 5 ALBA Wilhelmnek? Káplán, ez árulás!
 DOMINGO S mi is lehetne egyéb? Mindjárt a Király kezébe kell adni.
 Mely nagy dícséretére szolgál, érdemes férfi, Királyja szolgálatjában ily pontos eljárása!
 TAXIS Tisztelendő Uram, én csak kötelességem tettem.
 10 ALBA Igen jól tette.
 [118r] LERMA *a Kabinetből jön Taxishoz.* A Király beszélni akar az
 Urral (*Taxis bemenyen*) Még nincs a Marquis?
 DOMINGO Mindenütt keresik.
 ALBA Valóban, ritka és különös! A Korona Herczeg status foglya, s
 15 maga a Király sem tudja miért!
 DOMINGO Még csak számot adni sem jött el.
 ALBA S hogy vette ezt a Király?
 LERMA A Király még egy szót sem szollott.

A Kabinetbe lárma hallik.

 20 ALBA Mi vala az? Csendesend.
 TAXIS *kilépven.* Grof Lerma! (*mind ketten bémennek*)
 ALBA *Domingohoz.* Mi történik itt?
 DOMINGO A rettenetes ezen hangjával. Ha az elfogott levél? Nem sejdítek jot, Herczeg.
 25 ALBA Lermat hivatja! pedig tudnia kell, hogy mű is az elő szobába vagyunk.
 DOMINGO Eltöltek a mű napjaink!
 ALBA Nem a vagyok e itt többé, ki előtt minden ajtok megnyíltak?
 Mint meg változott minden körülményem – mely idegen –
 30 [118v] DOMINGO *lassan a Kabinet ajtajához közelget, s leselkedik.*
 Haljunk csak!
 ALBA Minden halgat. Hallik a lélekzet vétel is
 DOMINGO A kettős tapeta elveszi a hangot.
 ALBA Félre! jönek.
 35 DOMINGO Oly aggodasba vagyok, mint ha ezen ora alatt nagy sorsvetés esnék.

Huszonharmadik Jelenés

Herczeg Farneze. FERIA. Medina Sidonia. Előbbiek 's más Grandok.

FARNEZE Lehet a Királyal beszélni?

ALBA Nem.

FARNESE Nem? Ki van nála?

5

FERIA Kétségkívül Marquis Posa.

ALBA Ő most váratik.

FARNEZE Most érkezünk Saragossából. Egész Madridot félelem futja el. Valo e csak ugyan?

DOMINGO Fájdalom, való.

10

FARNEZE Valo? S a Maltheser által fogattatott el?

ALBA Ugy van.

FARNEZE Miért? Mi történt?

[119r] ALBA Miért? Azt csak ő Felsége s Marquis Posa tudja.

FARNEZE Az Ország Cortesseinek egybe hívása nélkül?

15

FERIA Jaj annak, ki részes e status megbántásba.

MED. SIDONIA En is azt mondom.

A TÖBB GRANDOK Mi is minnyján.

ALBA Ki jö velem a Kabinetbe? En minjárt a Király lábaihoz borulok.

LERMA *kirohanván a Kabinetből.* Herczeg Alba!

20

DOMINGO Végre! Isten dicsértessék.

Alba bemenyen.

LERMA *alig lélegzelve.* Ha a Marquis jön, a Király nincs magára. Hívatni fogja ötet –

DOMINGO *Lermahoz, azonba hogy a többiek is kíváncsilag körülegyűlnek.* Mi történt? A Grof halovány mint egy holt.

25

LERMA *akar menni.* Egy rettenetes dolog!

FERIA FARNEZE De mi?

MED. SIDONIA Mit csinál a Király?

DOMINGO Rettenetes dolog? De mi?

30

8 Saragossából] Aragónia tartomány székhelye Zaragoza.

15 Cortesseinek] Q¹: *Kortes.* Jelentése: spanyol törvényhozó testület.

16 status megbántásba] Q¹: *Staatsverletzung.* Jelentése itt: a spanyol királyi törvények megsértése.

LERMA A Király sírt.

MINNYÁJON *megdöbbsent bámulással. A Király sírt? csengetés hallik a Kabinetbe. Lerma elmenyen*

[119v] DOMINGO *Lerma után, vissza akarván ötet vonni.* Grof, még egy szot – Elment. S mi itt állunk álmélkodva.

Huszonnegyedik Jelenés.

Eboli. Elébbiek

Eboli *sietve, magán kívül.* Hol a Király? Hol van? Beszélnem kell vele (*Feriahoz*) Herczeg, vezessen hozzá.

10 FERIA A Király most el van foglalva. Senki nem beszélhet vele.

EBOLI Talám már ír alája a rettenetes ítéletnek? Megvan csalatva.

En megbízonyítom, megvan csalatva.

DOMINGO *távolról ínt Ebolinak.* Eboli Herczegné!

EBOLI *Domingohoz lépve.* Itt van Atyaságod is? Epen jo. Epen Tiszteletendre van szükségem. Jöjjön s bizonyítsa, hogy igazat mondok. (*kezét fogja s be akarja magával vonni a Kabinetbe*)

DOMINGO En? Eszén van e a Herczegne?

FERIA Maradjon a Herczegné, a Király most nem halgathatja meg.

[120r] EBOLI Meg kell engem halgatni. Az igasságot meg kell halgatnia – az igasságot! ha még tizszer Isten volna is.

20 DOMINGO Maradjon hátra, a Herczegné mindent kockára teszen, maradjon!

EBOLI Pap, reszkess bálványod haragja előtt! Nekem nincs többé semmi elveszteni valom. (*a mint a Kabinetbe akar menni, kirohan*

25 *Alba*)

ALBA *szemei ragyognak, lépései triumphlisok; Domingohoz megy s megöleli.* Tartson minden templomba Te Deumot. Mienk a győzedelem

DOMINGO Miénk?

30 ALBA *Domingohoz, és a több Grandokhoz.* Most már bémehet Tiszteleted. Az Urak pedig tőlem tovább fogják hallani.

26 *szemei ragyognak,*] <szikra> ragyognak,

26 *triumphlisok*] triumphlisok. Q¹: *Triumph ist in.* Jelentése: győzedelmes.
27 Te Deumot] Q¹: *Te Deum laudamus,* a Szentháromságot dicsőítő imádság.

[120v] ÖTÖDIK FELVONÁS.

*Szoba a Királyi palotába, vas rostélyos ajtó által egy nagy Szálától
elválasztva, melyben Strázsák járnak.*

Első Jelenés

Karlos. Marquis Posa.

5

*Karlos egy asztal mellett ül, fejét karjára hajtotta mintha
szűnyodnék. A szoba hátulsó részében Tisztek járnak, kik vele
bévannak zárva. Marquis Posa békül, a nélkül hogy Karlos
észrevenné, beszél lassan a Tisztekkel, kik azonnal eltávoznak. Közel
menyen Karloshoz, s egy ideig halgatva 's szomoruan szemléli, végre
egy mozdulást teszen, mely Karlost bódulásából felébreszti. Karlos
feláll, észreveszi a Marquist s megdöbbenve visszarogy, azután egy
ideig merevedett szemekkel nézi s homlokát általfogja, mintha
valamire akarna emlékezni.*

10

POSA En vagyok Károly.

15

KARLOS, kezét nyujtva. 'S te még eljössz is hozzám? E még is csak
ugyan szép tőled.

POSA Ugy gondoltam, hogy itt szükséged lehet barátodra.

[122v] KARLOS Igazán? Gondoltad azt valóban? Ladd, azon örven-
dek kimondhatlanul örvendek. O tudtam én, hogy jo maradtál
hozzám.

20

POSA Meg is érdemlettem azt tőled.

KARLOS Ugy e bár? O mi még egészen értjük egymást. Ládd így
szeretem én. Ez a kímélés ez a szelídség illik a nagy lelkekhez
mint én és te. Ambár kívánságim némelyike jusztalan s méltalan
volt is, meg kell-e azért a méltokat is tőlem tagadnod? Sanyaru

25

4 Első Jelenés] Ötödik felvonás. 121 recto és 121 verso üres a kéziratban.
Majd újra kezdi a felvonás fordítását, kisebb változtatással az első válto-
zathoz képest, mely így szerepel: ÖTÖDIK FELVONÁS. / Szoba a királyi
palotába, vasrostélyos ajtóval elzárva egy nagy elő szobától, melyben strá-
zsák járnak. / – / Első Jelenés
16 hozzám] *emend.* házzám

2 egy nagy Szálától] Q¹: von einem großen Vorhofe. Jelentése: nagyobb elő-
tértől.

lehet a virtus de emberiségtelen soha nem. Mit tehetek rola, ha kötelességed öröim megfojtják? Tudod már, mi nem tehetünk arrol – de szánakodhatsz rajtam mindég.

POSA Károly, félre értesz! Méltatlan nem voltam hozzád soha.

5 KARLOS En igen hozzád.

POSA Hagyj szolnom Károly; a mit tőlem halanod kell sok, időnk pedig kevés.

KARLOS Hagyjuk hát annyiba. Híszem hogy sokadba került ez neked; egészen képzem hogy vérzett szelid szíved, midőn áldozatod az oltárra késztetted.

10 [123r] POSA Károly, hogy érted ezt?

KARLOS Te magad már most bevégzed, a mit nekem kellett volna 's nem tehettem. Felfogod az arany napokat hozni a Spanyoloknak, melyet hiába vártak volna tőlem. En oda vagyok már, örökre oda! Ezt által láttad Te. O ezen emésztő szerelem lelkemnek minden ifju vírulumányait visszahozhatlanul lezuzta! Nagy reményidnek megvagyok halva. – Gondviselés vagy történet a Királyhoz vísnek téged – csak titkaimba került s a Király tiéd lett – te még az ő Angyala lehetsz. Reám nézve nincs többé szabadulás – talám Spanyol országra van. Ah, semmi sem kárhoztatásra méltó ebbe, – semmi – semmi sem, csak az én képtelen elvakulásom – hogy te oly nagy is vagy mint érzékeny.

POSA mély bámulásból térve magához. Már ezt nem láttam volt előre – ezt mond, hogy egy barát nagy lelküése feszegetőbb lehet, mint az én mindenekre kiterjedő gondosságom. Minden munkám oda van – szívedről elfelejtkeztem volt.

25 KARLOS De még is, ha lehetséges lett volna tőled, s az Anyám megkímélted volna ezen csapástól – O, az igen [123v] nagyon köszöném neked. Nem elég voltam e én egyedül, neki kellett a második áldozatnak lenni? De hagyuk azt – nem terhellek szemrehányá-

30

216.30–217.1 szemrehányásokkal] *emend.* szemrehányokkal

1–3 Mit...mindég] Q¹ lehet a szövegrész forrása: *Ich kann ja nicht dafür, / daß Deine Pflichten meine Freuden würgen. / Du weißt's, wir können nicht dafür – Beweinen / kannst Du mich immer* – A Q² változata ebben a négy sorban eltér.

17 történet] Q¹: *Zufall.* Jelentése: véletlen.

sokkal. – különben is, mit érdekelt téged a Királyné? Szeretted e ötet? Kérdezhetted e sanyaru virtusod szerelmem kicsínkés gondoskodását? Engedj meg – méltatlan voltam.

POSA Az vagy. De nem ezen szemrehányásért. Ha egyet megérdemlenék, meg mindeníket – s akkor nem álanék így előtted (*eléveszi a Karlos Portefeuillejet*) Itt van a levelekből egy néhány, melyeket gondviselésemre bízta volt. Vedd magadhoz. 5

KARLOS *elbámulva tekinget most a levelekre, majd Posara*. Hogyann
POSA Visszaadom ismét, mivel nálad ezután inkább bátorságba lesznek – mint nálam. 10

KARLOS Mit? S nem olvasta hát a Király? S nem is láttad?

POSA Ezen leveleket?

KARLOS S nem mutattad mind meg?

POSA Ki mondta, hogy egyet is megmutattam?

[124r] Karlos *felette elbámulva*. Lehetséges e? Grof Lerma – 15

POSA Ő mondta ezt neked? Ugy van! – Most már, most minden kifejlik előttem. De ki láthatta ezt is előre! Lerma tehát? Ezen ember nem szokott hazudni. Ugy van, a több levelek a Királynál vannak. –

KARLOS *soká szótalan álmélgodással szemlélve Posat*. De miért vagyok hát én itt? 20

POSA Gondosságból, hogy ha talám másodszor is próbálnád egy Ebolit választani meghittednek.

KARLOS *mint egy álomból felebredve*. Ha! végre már – most már látom – most már minden kifejlik! 25

POSA *az ajtóhoz menend*. Ki jön?

Második Jelenés

Alba. Előbbiek.

ALBA *tisztelet adásal közelítt Karloshoz, Posának ezen egész Jelenet alatt hátat fordítva*. A Herczeg szabad. A Király küld ezt tudatnom Herczegségeddel. 30

KARLOS *mindeníket álmélgodással szemlélve*. Elfognak s szabadon bocsátattam, a nélkül, hogy egyiket is tudnám miért.

9 bátorságba] Q¹: *sich'rer*. Jelentése: biztonságba.

[124v] ALBA Amennyire tudom, elhibázásból – melyre egy Csaló tévesztette a Monarchát.

KARLOS Csak ugyan a Király parancsolatjából vagyok itt?

ALBA Igen is – Ő Felsége elhibázása miatt.

- 5 KARLOS Azt sajnálom. – De ha a Király hibázik, a Királyt illeti maga személyében megjobbítani a hibát (*Posara tekint, s Alba iránt büszke megvetését veszi észre*) En a Don Filep fia vagyok, látom a csufondárosság s rágalom szemeit rajtam. A mit ő Felsége kötelességből teszen, nem akarom hogy tessék, mintha kegyelmének
10 köszönném. Különben kész vagyok a Cortesek ítélő széke eleibe is álani – Kardom nem fogadom el ezen kezeiktől.

ALBA A Király nem fogja ezen méltó kívánságot megtagadni; ha megengedi Herczezséged, hogy hozzája kövessem – –

- KARLOS En itt maradok; míg a Király vagy Madridja ezen tömlöcz-
15 ből kiveszen. Vigye meg ezen feleletem.

Alba elemenyen. Még egy ideig a tornaczba mulat s parancsolatokat látszik kiosztani

Harmadik Jelenés
Karlos és Marquis Posa.

- 20 [125r] KARLOS, *minekutánna Alba elmént, várakozás s bámulástól elfogodva*. De mi ez? Fejtsd meg. Nem vagy tehát Minister?

POSA Voltam, a mint látod. (*elfogodott érzéssel Karloshoz közelítve*) O Károly, már hatott. Megvan már. Már megvan. Áldassék a Mindenhatóság érte, ki meglenni engedte.

- 25 KARLOS Megvan? De mí? Nem értelek.

POSA, *kezét megfogva*. Megvagy mentve Károly – szabad vagy – s én – (*elakad*)

KARLOS Es te?

- POSA Es en – szívemhez ölellek életembe legelsőbbben egész teljes
30 jussal; ez én mindenemmel – mindennel vásároltam meg, a mi

30 mi] *in marg.* mi

10 Cortesek] Q¹: *Kortes*. Jelentése: spanyol törvényhozó testület.

16 *parancsolatokat*] Feltehetően Posa lelövetését parancsolja meg.

kedves előttem. O Károly, mely édes, mely felséges e pillantat!
Most megvagyok magammal elégedve.

KARLOS Mely hírtelen elváltozása minden vonásidnak! Így soha
nem láttalak. Büszkébben dagad mejjed 's szemeid szikráznak.

POSA A bételjesezés öröme. Pályámnak vége, most már rajtad a sor 5
a tiéd megfutni. El kell válnunk Károly. Ne ijedj meg. O légy férfi!
A mit hallandsz Károly, ígérd meg, hogy nem fogod az elválást,
a nagy [125v] lelkekhez nem illő határtalan fájdalommal nekem
terhesíteni. Elvesztesz engem Károly – sok évéig el – a bolondok
ezt örökkének mondják. (*Karlos visszavonja kezét merevedve né- 10*
zi Posát 's nem felel) Légy férfi. En igen nagyon számláltam erős
karakteredre; nem kerülhettem el, hogy ezen aggodalmas orát
veled ne töltssem, melyet borzadásal Utolsonak neveznek. S ör-
vendek ezen Károly. Jere üljünk – egészen elfáradtam 's lankadt
vagyok. (*közel helyhezi magát Karloshoz, kí még mindég mély bo- 15*
dulásban van, 's akarhatja nélkül hadja magát a székre vonatni) Hol
vagy? Nem felelsz? – Rövid leszek beszédemmel: Azután valo
nap, hogy utoljára láttuk egymást a Karthäusereknél, hivatott a
Király. Következését tudod már, tudja egész Madrid. De azt nem
tudod, hogy títkod előtte elvult árulva, hogy a Királyné Schatul- 20
lejába talált levelek reád bizonyítottak; hogy ezt a Király szájából
halottam s neki meghittje voltam (*elhalgat, Karlostol feleletet vár-
va, de ő tovább is szotlan marad*) Igaz Károly, tulajdon ajakimmal
szegtem meg hitem. En magam vezéreltem a Complotot, mely
vesztedre forralt. Igen nyilvános volt már a tett. Késő vala abbol 25
téged kimenteni. A Király boszujának tenni kí magam, még csak
ebbe volt reményem – s így levék ellenséged, hogy annal inkább
szolgálhassak neked... De te nem halgatsz reám?

[126r] KARLOS Hallom. Csak tovább, tovább!

POSA Eddig még hibátlan vagyok. De majd elárulnak az uj királyi 30
kegyelem sugári. A hír, a mint előre elláttam volt, hozzádig hat.
Azonban én hibás szeretettől elszédítve, megvakulva a büszke el-
tévedéstől, hogy nálad nélkül végezzem el a merész próbát, el-
rejttem a barátság előtt veszedelmes titkom. Ez volt a nagy elsie-

13 Utolsonak] *in marg.* bekeretezett megjegyzés: *nagyal írja.*

32 én hibás] <egy> hibás

tés, tudom, hogy nagyon hibáztam – hogy bizakodásom vakmerő volt; de engedj meg, ez a te barátságod örökkévalóságán volt fundálva (*ismét elhalgat; Karlos bodulásából eleven indulatokba jön*) A mitől féltem, megtörtént. Koholt veszélyekkel rémítenek el téged. A Királyné vérében – a viszhangozó palota remegése – Lerma szerencsétlen készsége – s végre, előttem megfoghatatlan elnémulásom, s minden megtámodja szived; te tántorogsz, elvesztettnek hiszel engem. De még is nemesebb léven, hogy sem barátod hív-ségébe gyanakodj, nagysággal ékesgeted fel elpártolását; s most már hitetlennek kezded hinni, mivel hitetlenül is becsülheted. Elhagyatva egyetlenedtől Eboli karjai közé veted magad. Boldogtalan! egy ördög karjai közé, mert ő árult el téged. (*Karlos feláll*) Látlak hozzája sietni. Egy fekete előérzés futja el szívem; követlek; már késő. Lábaiánál térdelsz. A vallomás már kireppent ajakidon. Reád nézve nem vala szabadulás – –

[126v] KARLOS Nem, nem! Eboli megvolt illetődve. Híbazol, ő bizonyosan megvolt illetődve.

POSA Ekkor homály fogja érzékim. Semmi – semmi szabadulást – egy menedéket sem látok a természet egész kerületében. A kétségbeesés Furiává teszen, álattá – a leány mejjének szegzem töröm – de ekkor – ekkor egy gondolat lobban lelkembe, Károly, egy nagy és merész gondolat – megszabadulásodra sugalva. „Hát ha a Királyt tévedésbe hoznám? Ha kivíhetném, hogy én tessen a vétkesnek? Ugy van e vagy nem, elég ha annak tetszék Fílep előtt!” Legyen. Probálok. Talám e véletlenül csapott menykő megdöbentí a Tirannt – mí kell egyéb Ő fontolganni fog, s Károly az alatt időt nyert Flandriába szökni.

KARLOS S ezt – ezt te tetted is volna?

POSA Irok Oranien Vilhelmnek, hogy én a Királynét szeretem, hogy elsült nekem a Király gyanuját kikerülnöm, a reád hibáson fogott vád által, s hogy maga a Monarcha által nyertem utat a Királynéhoz közelíteni. Hozzá teszem azt is, hogy félek a kitudástól, s hogy te megtudva gerjedelmem a Királyné íránt, Ebolihoz men-

20 Furiává] Q¹: *zur Furie*. Jelentése: őrzöngövé.

26 Tirannt] Q¹: *den Tirannen*. Jelentése: zsarnokot.

30 elsült] Q¹: *gelungen*. Jelentése: sikerült.

tél, általa a Királynét megínteni; azt is hogy téged elfogattalak s reám nézve még is minden elveszett, s Brüsszelbe akarok szökni. Ezen levelet – –

[127r] KARLOS *megrettenve szavát szakasztja*. De még nem tetted a Postára? Tudod hogy minden Brabantba s Flandriába szolo levelek –

5

POSA A Király kezébe adatnak – 'S a mint a dolog látszik, a Posta-Mester tette is kötelességét.

KARLOS Istenem! Elvagyok veszve?

POSA Te? Miért Te?

10

KARLOS Boldogtalan! s te is el vagy! E rettentő megcsalást meg nem engedheti Atyam Neked. Nem! ezt soha meg nem engedi.

POSA Megcsalást? Gondold meg csak. Ki mondja neki, hogy az megcsalás volt.

KARLOS *keményen szeme köze nézve*. Ki, azt kérded? En magam (*menni akar*)

15

POSA Eszelöskedsz. Maradj.

KARLOS Bocsass, bocsass az Isten nevére kérlek, a míg itt mulatok béreli addig a Gyilkosokat.

POSA Anál drágább az idő. Még sok beszélni valonk van.

20

[127v] KARLOS Hogyánn? Míg ő mindent – (*ismét elakar menni, Posa karjánál fogva vizatartoztatja 's sokat jelentőleg szemébe néz*)

MARQUIS Károly, én is oly siető, oly pontos voltam e, mikor te mint gyermek vétkezettél értem.

KARLOS *illetődve marad előtt*. O mennyei Gondviselés!

25

MARQUIS Mentsd meg magad Flandriáért! Az uralkodás a te rendeltetésed, 's az enyém meghalni érted.

KARLOS *a legmélyebb érzes kifejezésével kezét fogván*. Nem, nem! Ő nem fog – ő nem álhat elent! ennyi felségességnek nem ál elent.

Hozzá vezetlek téged, karon fogva menyjünk hozza. Atyám! ezt mondom neki, ezt egy barát tette barátjáért. Hidj nekem, hogy

30

1 elfogattalak] *in marg.* -ak

7–8 látszik, a Posta-Mester] <Tax> a Posta-Mester

20 drágább] *emend.* dragább

25 *illetődve*] (<ellágyulva> *illetődve*

28 a] (<hozzája> a

ez megfogja illetni. Tud ő szánakodni is. Hidd el, ez bizonyosan megilleti ötet. Szemei meleg könnyekre fakadoznak, 's nekem s neked is megenged –

Egy lövés esik a rostélyos ajton keresztül.

5 KARLOS *felriadván*. Ha! kinek volt az?

Marquis Ugy hiszem – nekem – (*lerogyik*)

KARLOS *a fájdalom kifakadásával melléje rogyik a földre*. O mennyei könnyörületesség

[128r] MARQUÍ *alig fuldokolva*. A Király – nagyon sietett – tovább
10 – reméltem – gondolkozz szabadulásodrol – Anyád – mindent tud – többet – nem –

Karlos eszmélet nélkül a holt testnél rogyva marad. Kevés idő múlva megjelen a Király sok Grandoktól kísértetve. Meglátván ezeket vissza döbben. Hoszas mély pauza. A Grandok a holt mellett körbe álnak, s
15 *váltva a Királyra s Karlosra tekintgetnek. Karlos még minden élet jele nélkül fekszik. A Király elandalodott csendel nézi ötet*

Negyedik Jelenés

A Király. Don Karlos. Alba. Feria. Medina Sidonia.

Farneze. Lerma. Domingo. s több Grandok.

20 KIRÁLY *nyájás hangal*. A te kérésed, fiam, meghalgattam. Itt vagyok magam Országom Nagyjaival tudatni szabadságod. (*Karlos felpillant, s maga körül nézeget mint egy álmából felébredt, most a holtra majd a Királyra. Nem felel*) Vedd vissza a kardod. Elsietve volt a veled bánás. (*közeledik hozzája s kezét nyújtja hogy felálhasson.*)
25 Az én fiam nincs [128v] illendő helyen. Alj fel. Jöjj Atyád karjai közzé.

1 Tud ő] <Nincs ő> Tud ő

4 keresztül.] <Karlos fela>

12 *Karlos eszmélet nélkül*] <mint egy holt> eszmélet nélkül

21–22 *felpillant, s*] <mint> s

KARLOS *minden eszmélet nélkül elfogadja a Király karját, de hirtelen magához jön, halgat; s élesen néz szemébe.* Gyilkos szagú vagy. Nem ölelhetlek meg (*viszalöki Atyját. A Grandok mozgásba jönnek*)
 Ne áljatok oly megdöbbenve! Mit tettem valami szörnyüt? Az ég felkentjét illetem? Ne féljete; egy ujjal sem bántom. Nem látjátok e a Kain bélyegét homlokán? Az Isten sütötte azt oda. 5

KIRÁLY *hirtelen elindul.* Kövessetek, Grandjaim

KARLOS Hová? Egy lépest se Sire. (*erőszakkal víszatartoztatja; egyik keze azon kardra esik, melyet a Király hozott magával, mely kísért hüvelyéből*) 10

KIRÁLY Kardot vontál Atyádra?

A GRANDOK MIND *kardot vonnak.* Király gyilkosság!

KARLOS *egyik kezével a kardot, mással a királyt ragadva.* Tegyétek el kardotok. Mit a kard? Azt hiszitek, hogy megtévelyodtam? Ha meg valek tévelyodva, rossz lenne ha arra emlékeztetnétek [129r] hogy élete kardom hegyén leveg. Kérlek áljatok hátrább! 15
 Az én helyhezetem kímélést kíván. Kérlek hát, áljatok hátrább. A mi igazítani valom a Királlyal van, nem érdeklí béres esküvéstek. Nézzétek csak, hogy vérzenek ujjai! Nézzétek meg csak jól! Nem látjátok? – O tekintsetek ide is – ezt ő tette, a nagy Mívesz. 20

KIRÁLY *a Grandokhoz, kik körülle tudolni igyekeznek.* Aljátok hátrább! Mitől féltek! Nem Atya és fiu vagyunk e mű? Elakarom várni, a természet micsoda gyalázatra –

KARLOS Természet? En nem ismerek többé természetet. Gyilkosság most a jelszó. Elszakadtak az emberiség kötelei. Te magad szag-gattad el azt, Sire e országidban. S tiszteljem én azt, a mit te kicsu-folsz? – O nézzétek! – tekinssetek ide! Ily gyilkosság még nem történt a nap alatt – Hát nincs Isten? Nincs? Mire hagyja hát a Királyokat így bitanglodni teremtésiben? Még egyszer kérdem, 25

2 szagú] *emend.* szag

26 Sire] *emend.* Sier

2 Gyilkos szagú vagy.] Q¹: *Dein Geruch ist Mord.* Jelentése: Érezni a gyilkosságot rajtad.

6 Kain bélyegét] Q¹: *Brandmahl.* A testvér Kain bélyege. Q¹: *Brandmahl.* A testvérgyilkost védő isteni jel. Ter 4,15.

nincse Isten? – Miolta Anyák szülnek csak Egy – Egy holt meg
ily ártatlanul. S tudod e azt is, mit cselekedtél? Nem, ő nem tud-
ja, hogy oly életet lopott ki a világból, mely drágább, nemesebb s
kedvesebb volt, mint ő egész századjával. Ily álnokul kellett neki
5 oda [129v] lenni? – O ez rettenetes!

KIRÁLY *szelidült hangal.* Ha elsietés volt is tettem, illett e téged, hogy
érette a kihez a voltam, kérdőre vonj?

KARLOS Hogyánn? Lehetséges e? S nem veszi észre? – Ő még nem
vette észre ki volt a holt nekem! Ily szegény az ész is, hol sze-
gény a szív! – A meg holt – O, mondjátok meg neki – segíjete-
10 k minden tudóságának megfejteni e nehéz mesét. A meg holt bará-
tom volt!! (*figyelem mozdulatai mindenki közt*) S akarjátok tudni
miért holt meg? Erettem holt meg ő.

KIRÁLY Ha! előérzésem!

15 KARLOS Vérző, engedj meg, hogy e szent nevet ily fülek előtt fer-
téztetem! De hogy süllyedjen szégyenébe e nagy ember ismerő,
hogy ősz bölcsességet, az ifju élessége rászedte! Igen is Sire, mi
testvérek voltunk! testvérek egy nemesebb kötél által mint a mi-
lyent a természet fonhat. Elete szép pályája szeretet volt, irántam
20 valo szeretet volt, szép s nagy halála. Enyim volt ő akkor, midőn
Felséged becsülésével nagyá tette, mi nyájas ékes beszéde a Fel-
séged oriai lelkiével játszott. Azt gondolta hogy már meghodola
– s pedig az ő magos planumainak engedékeny eszközévé tette
Felségedet. Hogy elfogattam, az [130r] barátsága kigondolt elné-
25 zése volt. Engem megszabadítani, írt Oraniennek. O Istenem, az
életében első hazugsága volt! Engem megszabadítani, adta magát
halálra. Felséged kegyelmét ajándékozta neki, s érettem holt meg.
Szívét, barátságát toltá rea. Játszott Királyi Palczájával; megvetet-
te azt, s megholt ertem! (*a Király mozdulatlan áll, szemeit földre*
30 *szegezve. A Grandok megdöbbenve néznek reája*) S lehetséges e?

17 hogy] *emend.* högy

22–24 Azt gondolta hogy már meghodola – s pedig az ő magos planumai-
nak engedékeny eszközévé tette Felségedet.] Azt gondolta <Felséged>
hogy már meghodola – s <csak> pedig az ő magos planumainak <tette>
engedékeny eszközévé tette Felségedet.

28 rea.] <Felséged>.

Hihetette, hihetette ily közönséges hazugságnak? Mely kevésre kellett Felségedet becsülnie, hogy mert ily gyáva szemfényvesztéssel elé állani! Barátsága után eszdekelt s nem álotta ki egy kicsin próbát! – O nem, nem ő nem volt Felségednek való ember – nem volt annak való. Tudta ezt ő, midőn minden koronáival együtt megvetette. E kényes muzsika öszve tört ércz kezei közt. Felséged ötöt csak megölni tudta.

5

ALBA mindeddig a Királyon lévén szemeivel, 's látható nyugtalansággal szemlélve ábrázatján dolgozó indulatait; félve közelget. Sire, hagyjon fel e halálos csendel. Nézzen ránk. S szoljon velünk.

10

KARLOS Felséged részvétellel volt iránta. Talám! még boldoggá tehettem volna [130v] Szíve elég gazdag volt, hogy annak bővségéből Felségedet is kielégítse. Lelkének egy kípattant szikrája Filepet Istenné tehetné. Filep maga magát lopta meg. – O, királyi ostobaság, mely ennyi istenit öszve dulsz! S mit nem áldozna fel, még egy ily lelket eléálíthatni? Ha még egyszer vissza hozhatná is élte fiatalságát, s a hallandóság engesztelhetetlen törvényeit megengesztelné is, ha a világ historiájával együtt vénülhetne, s koronáját az ítélet napjaig hordozhatná – hiaba! – soha egy oly gondolatra sem emelkedhetne fel, mely e vérző agyba a leghitványabb volt. Ilyent a természet egész hosszú vén idejében csak egyet teremtett – s itt – itt (*a fájdalom kifakadásával*) Világnak Idvezítője, itt fekszik halva lábaímnál. (*mély halgatás, sokan a Grandok közül elfordulnak vagy köpenyekkel eltakarják arczájukat*) O, ti kék ide gyűlve állotok s a rémülés s szörnyülés miatt elnémultok, ne kárhoztassátok az ifjat, ki az Atya s Király ellen ily szokra fakadoz. Tekintsetek ide! Erettem holt e meg. Vannak e könnyeitek? Vér foly e, nem forr ércz ereitekben. Tekincsetek ide, s ne kárhoztassatok [131r] (*a Királyhoz fordulván, több mérsékléssel*) Azt várja talám Sire, hogy végződik be e természet fellett való történet? Itt van kardom; Felséged ismét Királyom. Azt gondolja, hogy boszujától reszketek? Öljön meg engem is, mint

15

20

25

30

1 hihetette] hihetette <Felséged>

11 Felséged részvétellel] <resz előtt> részvétellel

12 volna] volna <Felségedet>

13 Lelkének] <Egy> Lekének

a legnemesebbet legyilkolta, nagyobb vétket már nem csinálhat. Pályámnak úgy is vége, tudtam én azt. Mi nekem már az élet? Itt mondok le mindenről, a mi az életbe rám vár. Keressen fiat magának az idegenek közt. Itt feküsznek az én országaim. *(a holt testre borul, részvétel nélkül a következőkre. Ez alatt távolról hangokkal elegyített lárma hallatik; harangok félre verése s nép todulása. A Király körül mély halgatás vár, szemei általfutják az egész kört, de senki nem néz reája)*

KIRÁLY Nos? Senki nem akar felelni? – minden szem a földön? – minden ábrázat eltakarva? Ítéletem kivan mondva. E néma vonásokon olvasom – Alattvalóim ítélek meg

Az elébbi halgatás – a lárma közeledik s hangosabb kezd lenni. A Grandok közt zugás támad, titkos intéseket adnak egymásnak.

LERMA *lassan Albához.* Valóban, e zendülés.

[131v] ALBA *lassan.* Attól tartok én is.

LERMA Todulnak fel. Jönek!

Ötödik Jelenés

Egy Tiszt a Testőrök közül. Elébbiek

TISZT *sietve.* Rebéllio! Hol a Király? *(a sokaság közt a Királyhoz tolni igyekszik)* Egész Madrid fegyverbe van! Ezrenként veszi körül a palotát a fellázadt nép 's katonaság. Az terjed el köztök, hogy az Infans elfogatott s élete veszedelemben van. A nép élve akarja látni, vagy egész Madrid hammuba borul.

A GRANDOK *mozgásba jönek.* Mentsétek meg a Királyt, mentsétek meg!

ALBA *a Királyhoz, kí nyugodva s mozdulatlan áll.* Szaladjon Sire – veszedelem fenyeget. Még nem tudja, ki lázszasztja a népet.

KIRÁLY *bodulásából magához jöve, majestással lép közik be.* All e még thronusom? Királya vagyok még ezen országnak? Nem. Többé

5 *részvétel nélkül*] *részvétel nélkül.* Jelentése: nem törődve azzal, hogy mi lesz.

28 *majestással*] Q¹: *mit Majestät.* Jelentése: fejedelmien.

nem vagyok. Ezek a gyávák petyeregnek egy gyermektől ellágyulva. [132r] Csak a jelszora várnak, hogy tőlem elpártoljanak. Rebellesektől árultattam el.

ALBA Sire, mely szörnyű képzelet!

KIRÁLY Amott! oda boruljatok le, a fiatal virulo Király előtt boruljatok le. En már semmi sem vagyok – egy gyámoltalan öreg!

ALBA Spanyolok! Ennyire ment tehát?

Minyájon a Király körül todulnak s kivont kardal letérdelnek.

Karlos egyedül marad a holt test mellett.

KIRÁLY *letépi magáról palástját, s elveti.* Öltöztessétek ötöt királyi ékességekbe – eltiprott testem vigyétek – *Ájulva rogy az Alba 's Lerma karjaira.*

LERMA Segítség! Istenem!

FERIA Egek! mi történt?

ALBA *a Királyt a Lerma 's Feria karjaira hagyva.* Vigyék ágyba. Az alatt békét adok Madridnak. *A Király elvitetik, minden Grandok követik.*

[132v]

Hatodik Jelenés

Karlos *egyedül maradv a testnél, kevésel azután jön, Merkado*

Lajos, remegve körül néz 's egy ideig áll Karlos megett,

ki ötet nem veszi észre.

MERKADO En a Királyné Ő Felségétől jövök *(Karlos félre néz 's nem felel)* Nevem Merkado. Orvos vagyok Ő Felségénél – itt van bizonyításom. *(Mutat egy pecsét nyomo gyűrűt. Karlos halgat)* A Királyné nagyon ohajtana Herczegségeddel még ma beszélni – egy fontos dolog –

KARLOS Fontos nincs már semmi nekem e világon.

MERKADO Egy Marquis Posatol bízott –

KARLOS *hirtelen feláll.* Tőle? Mindjárt. *(mennni akar)*

MERKADO Nem, most nem kegyelmes Herczeg. Meg kell várnia az éjczakát. Minden bemenetel elvan zárva, s az őrzők kettőztetve.

32 az őrzők] <örök> őrzők

1 petyeregnek] Q¹: *weich gemacht*. Jelentése: ellágyulnak.

Lehetetlen a palota ezen részébe észrevétlenül bémehetni. Mindent kockára tenne Herczegséged.

KARLOS De

5 [133r] MERKADO Csupán egy mod vagyon arra – a Királyné gondolta ezt – s közleti Herczegségeddel – De ez merész, különös ’s rémítő.

KARLOS S az volna?

10 MERKADO Már rég beszélük azon regét, mint a Herczeg is tudja, hogy éjfélként a Királyi vár tornáciban, Barát öltözetbe jelengetne meg a megholt Császár lelke. A nép hiszen e hírnek, s a strázsák borzadva tölti ki orájokat. Ha elszanta magát Herczegséged eztet használni, minden strázsakon keresztül mehet, egészen a Királyné szobájáig, melyet osztán ezen kolcs kinyítt. Minden megtámadástól menté teszi a szent öltözet. De mindjárt estek elhatározása.
15 Az arra szükséges öltözetet s álorcztát szobájában találandja. Sietve kell Ő Felségének feletet vinni.

KARLOS ’S az ora?

MERKADO Tizenkettő éjfélkor

20 KARLOS rövid meggondolkodás után. Mondja meg az Úr Ő Felségének, hogy elvárhat.

Merkado elmenyen.

Hetedik Jelenés

Lerma. Karlos

25 [133v] LERMA Szabadítsa meg magát a Herczeg, a Király düheskedik Herczegséged ellen. Intézet készül szabadsága elvesztésére s talám életére is. Többet ne kérdezzen. Elloptam magam, intést adni. Fusson késedelem nélkül.

KARLOS En a Mindenhatóság kezébe vagyok.

30 LERMA A mint a Királyné észrevétette velem, még ma el kell hagynia Madridot ’s Brüsszelbe szökni. Ne halassza, az Isten nevéért.

25 s] <is>

14 De mindjárt estek elhatározása.] Q¹: *Doch auf/ der Stelle, Prinz, muß Ihr Entschluß gefaßt sein.* Jelentése: De azonnal kell döntenie, herceg.

A lázzadás kedvez futásának. A Karthäuserék Klastromaban várja a Posta, s itt vannak fegyverek ha szüksége volna – *(tört s pistolykot ad által)*

KARLOS Köszönöm, köszönöm Grof Lerma.

LERMA Utazzon szerencsésen. Mai története lelkemig hatott. Így nem szeret többé egy barát is. Minden hazafi síratja a Herczeget. Többet most nem mondhatok. 5

KARLOS Grof Lerma! ez a megholt az Urat nemes szívü embernek mondta lenni.

LERMA Még egyszer Herczeg! utazzon szerencsésen. Majd boldogabb napok jönnek; de akkor én nem leszek többé. Fogadja el még itt hűség esküvésem *(letérdel)* 10

[134r] KARLOS *megakarja tartoztatni a térdeléstől. Nagyon érzékenyedve.* Nem úgy – nem úgy, Grof, elkeserített engem – s nem akar-nék most ellágyulni. 15

LERMA *érezékenyedve csokolja kezeit.* Gyermekeimnek Királya! O, az én gyermekeim meghalhatnak a Herczegért. Nekem nem lehet. Emlékezzen reám gyermekeimben. Térjen békébe vissza Spanyol Országba. Legyen ember a Filep Király thronusán. A Herczeg szenvedni is megtanult. Ne kezdjen semmi vérest Atyja ellen. Második Filep erővel kényszerítette Atyját a thronusrol leszállni, – s ez a Filep reszket ma tulajdon fia előtt. Jusson ez eszébe s vezérelje az ég! *(hirtelen elmenyen)* 20

Karlos indulni akar; de azonnal megtér s a Posa testére borul; még egyszer által öleli; egy gyűrűt ki hoz ujjából, s hirtelen elmenyen. 25

Nyolczadik Jelenés

Király Előszobája. Ejjel van. Gyertyák égnek

Alba. Feria. Domingo. Don Raymond Taxis. Grandok.

ALBA A város csendességbe van. Hogy hagyta a Királyt?

[134v] LERMA A legszörnyűbb launeval. Bezárkozott, s senkit nem akar magához bocsátani akár mi történjen. A Marquis álnoksá- 30

14 elkeserített] *emend.* elkeserített [*bizonytalan olvasat*]

25 öleli; egy] <s> egy

28 Don Raymond Taxis.] *in marg.* Don Raymond Taxis

ga egész természetét egyszerre megváltoztatta. Még meg sem is ismerhetnők –

ALBA Hozzá kell mennem. Most az egyszer nem kímélhetem meg.

Egy fontos felfedezés, mely épen most tétetik –

5 FERIA Uj felfedezés?

ALBA Strázsaim megsejdítnék egy Karthäuser Barátot ki titkon a Karlos szobájába lopaszkodott, 's gyanus tudni vágyásal beszéltette el a Posa halálát. Letartoztatják. Vizsgálat alá jön, 's a halál aggodalma egy titkot facsar ki belőle, hogy nagy becsü papirosok

10 vannak nála, melyeket a megholt rendeléséből Karlosnak kell átal adnia – ha nap lemente előtt vissza nem térne.

FERIA Nos?

ALBA A levelek arról szólnak, hogy Karlos éjfél s reggel közt elhadja a Madridot.

15 FERIA Mit?

ALBA Hogy Cadixba egy hajo indulo félbe áll, ötet Vlissingenbe vinni – hogy a Niederlandi statusok csak rea várnak, 's le lesz rázva a spanyol láncz.

FERIA Ha! mely álnokság!

20 [135r] ALBA más levelekbe a van, hogy a Soliman egy Flottaja már kiindul Rhodusbol a Spanyol Monarchat a kötött szövetségnél fogva megtámadni a Közép tengeren. – S épen ezen levelekből tudtam ki azt is, miért utazta be a Maltheser egész Európát. Csupán csak hogy minden északi Hatalmakkal a Niederlandiak me-

25 lett fegyvert fogasson.

FERIA 'S ezért volt tehát utja?

ALBA Ezen levelekhez van foglalva az egész had jól intézett planuma, mely szerint Nederland örökre elszakadjon a spanyol Monarchiatol. Semmi, semmi hijj nincs; erő, ellentállás felszámlálva; jövedelme, eréji az országnak pontosan eléadva; minden követ-

30

16 Cadixba] Spanyol kikötő Dél-Andalúziában.

16 Vlissingenbe] Németalföldi kikötőváros.

20 Soliman] II. Szulejmán (1495–1566) török szultán flottáival uralta a Földközi-tenger egész térségét.

21 Rhodusbol] Rodosz görög szigetet 1523-ban szállták meg a törökök.

27–28 planuma] Q¹: *Plan*. Jelentése: terve.

ni valo maximák 's kötendő szövetségek. Az intézet ördögi, de valóban – még is isteni!

FERIA Mily kitapogathattalan Arulo!

ALBA Még egy titkos öszvejövetelről is szo van ezen levelekbe, melyet a Herczeg szökése estéjén Anyjával tegyen.

5

FERIA Hogyan? Az tehát ma lenne.

ALBA Ma éjfélkor. Ezen esetre is már tettem rendeltet. Látja tehát sürgető dolgom – minden [135v] pillantat veszteség – nyissa meg a Király szobáját.

FERIA Az nem lehet. A bémenetel megvan tiltva

10

ALBA Tehát magam kinyitottam – a fenyegető veszély ki ment e mérészségemért. (*a mint az ajtohoz menne, megnyilik 's a Király ki lép*)

FERIA Ha! Ó Maga.

Kilenczedik Jelenés

15

A Király. Elébbiek.

minyjájan megrettennek tekintetétől, hátrább álnak s tisztelet adással bocsátják el magok között.

KIRÁLY *borongo ábrazattal, mint egy álmaban járonak olyanok vonási. – Öltözete s képe még láttatják a rendtelenséget, melybe ájulása által hozodott. Lassu lépésekkel menyen el a Grandok előtt, mindeniket meröre szembe nézi, a nélkül hogy egyiket is látszanek megismerni. Végre gondolatba merülve megáll, szemeit földre szegezve; indulatja későbbre mind inkább nevededik. Add vissza e holtat! Fel kell ötet támasztanom.*

20

25

[136r] DOMINGO *lassan Albához. Szolítsa meg.*

KIRÁLY Megvetett engem 's megholt. Fel kell ötet támasztanom. Másként kell rollam hogy gondolkozzon.

ALBA *remegve közelít hozzája. Sire –*

KIRÁLY Ki mer itt beszélni? (*végig nézven a kört*) Elfelejtették ki vagyok? Miért nem térdenn előttem Kreaturák? Még Király vagyok, s leborulást kívánok. Hát minden megvete, hogy Egy megutált.

30

13 lép)] <Ha! Ó maga.>

ALBA Felejtse el most azon Semmire valót, Sire.

KIRÁLY Semmire valót! Mi a neve azon kajánnak ki ily Káromlást merészel? – Halhatatlanságomra mondom, hogy könnyebb nektek vétek nélkül meghalni, mint ily semmire valóságra emelkedni.

ALBA Halgasson meg minket Sire; egy új ellenség támad országiban, a amannál hatalmasabb – Herczeg Karlos –

KIRÁLY Neki volt egy barátja, ki megholt ereje – erette! a ki velem országimból megosztozhatott volna! Oh, szégyen, szégyen! Szolgák Furiája! a Királyok országot is bemocskolja gyalázatos [136v] tüzed! Egy gyermekért feláldozza magát! 'S engem megvét országim közepette! Mint egy köz embert, mint egy megunt alkalmatlankodót engem kítaszítnak szövetségekből! – Ilyenek az emberek hozzám!! –

ALBA Nem ismer minket többé Sire? – Nem e hív szolgait?

KIRÁLY Hogy nézett le reám! Oly büszkén a thronusból sem néznek le. Nem kitésző volt e, hogy érzi mennyire ért a hódoláshoz? – Amit a megholtba vesztett, mutatta fájdalma. Ugy semmi mulandóért nem sírnak... O, bár még élne!! – Egy Indiát adnék érte. Szomorú mindenhatóság! mely a koporsókon nem uralkodhatsz, 's egy kicsin elcsúszást egész emberi életedbe helyre nem hozhatsz! A holtak nem támadnak fel többé. S ki merné mondani, hogy én boldog vagyok? – Ime hogy hagynak el hazugságaitok! Kreaturák! töltésed bé füleim dicséretetek hazug szavával, játszódtassátok bámulástok maschináit, hazudjatok Istenné, s imádjatok engem. Nem rég tudom e hogy mutatnak tükörim? – A sírba nyugszik Egy, ki becsülését megtagadta tőlem, 's mit [137r] nekem már az élők? – Egy szabad lélek, egyetlen szabad ember állott ele az egész században – Egy csak – egy megvet engem s meghal.

ALBA Mű tehát hiában élünk! Haljunk meg Spanyolok! Még halálában is megfoszt ezen ember Királyunk szívétől.

KIRÁLY *leül, s fejét karjára hajtja.* 'S igazán megholt tehát reám nézve! En őtet szerettem, ilyen nagyon szerettem. Kedves volt előt-

32 megholt] meghol <volna>

33 ilyen] *emend.* ilyen

tem mint egy fiu. Ezen ifjuba egy uj szép hajnal virradozott nekem. Ő az én első szeretetem volt. Egész Europa káromoljon! Europa káromolhat. De ettől hálát érdemeltem.

DOMINGO Mily bájolással tudott azon ember –

KIRÁLY S kinek tette ezen áldozatot? A gyermeknek, az én fiamnak? Nem! Azt nem hiszem. Gyermekért nem hal meg egy Posa. A barátság szegény csillámoló lángja nem tölti bé egy Posa szívét. Ez az egész emberiségért dobogott. Szeretete az egész világ volt, minden jövődő lakosival. Hogy ez ohajtását kielégítse egy thronusra talál – s elmenyen melette? [137v] Hogy engedheti meg Posa magának ez árulását emberisége ellen? – Nem. Jobban ismerem én ötet. Nem Filepet áldozta fel Karlosnak, csak az öreg embert fiatal tanítványjának. Közelebb van a nap lemenéséhez, hogy sem uj reggel kezdődhessen az Atya ideje alatt. A fiának felvirradása. Választottak – O nyilván van! Meg halásomra, elhunyasomra vártak!! –

ALBA Olvassa Felségem annak bizonyítását ezen levélben

KIRÁLY *feláll.* Hibázhatott ő is. Erzem még érzem erőmet. Köszönet érte, természet. Ifjui erőt érzek inamban (*felmelegedés*) Ki teszem a kaczagásnak ötet. Megmutatom, hogy virtussa csak álmodozó ábrándozása volt, hogy úgy holt meg mint bolond. Bukása nyomja agyon barátját s századját is! Hadd lássam, hogy lehetnek el nálam nélkül? A világ még enyim egy estvére, használni fogom ezen estvét, hogy utánnam tiz ember nyomig se arathasson egy plántalo is többé ez elasztalt kopáron (*nagy lépésekkel jár fel s alá*) Ő bálványjának az emberiségnek vitt engem áldozatul; az emberiség lakoljon érte! S elsőbben is az ő bábján kezdem el (*Albahoz*) Mi vala csak az Infansrol? miről szolnak ezen levelek?

1 ifjuba] *in marg.* ifjuba

7 szegény] <szageny> szegény

13 Közelebb] *in marg.* -ebb

15–16 elhunyasomra] <le> elhunyasomra

18–19 Köszönet érte,] <neked> érte,

25 plántalo] Q¹: *Pflanzer*. Átvitt értelemben utalás Posára, Karlos nevelőjére és mindazon főkre, akik a spanyol uralkodó kurzustól eltérő tanokat képviselnek, terjesztenek. NA 7. II. 450.

[138r] ALBA Ezen levelekbe Sire, a Marquis Posa hagyományi vannak Karloshoz.

5 KIRÁLY *által futja a papírosokat; melyet alatt minden ott lévőktől élesen szemléltetik. Félre tette, s halgatva jár.* Küldjenek az Inquisitior Cardinal után. Kéretem egy orára. *(egy a Grandok közül kimegyen; megint elévette a papírosakat s tovább olvassa)* Ezen éjszaka tehát?

TAXIS Epen két orakor a Karthäuserek Klastroma előtt kell a Postának állani.

10 ALBA Kiküldözött embereim különböző úti eszközöket láttak a Klastrom felé hordani, melyeket a Korona címjéről lehetett ismerni.

FERIA S azt is mondják hogy nagy summa pénzt vettek fel a Királyné nevében a Mauriai Agenstől, mely Brüsszelbe fizetődik ki.

15 KIRÁLY Hol maradt az Infans?

ALBA A Matlheser holt testénél.

KIRÁLY Van még világ a Királynénál?

ALBA Minden csendes. Damait is elébb elbocsátotta mint máskor szokta. Arcos Herczegné, kí utoljára jött ki szobájából már mély álomba hagyta.

20

Egy Tiszt a Testörzök közzül bé jön Fariat félre hívja s lassan beszél vele ez meghökkenve Albához fordul, a többek is odatodulnak.

Zugás támad.

[138v] FERIA, TAXIS, DOMINGO egyszerre. Különes!

25 KIRÁLY Mi dolog?

FERIA Egy tudosítás Felséges Uram, melyet alig híhetni –

DOMINGO Két Schweizer, kik épen most jönnek posztjokrol, jelentik – nevetséges is elbeszélni.

1 hagyományi] Q¹: *Verlassenschaft*. Jelentése: hagyatéka.

4–5 Inquisitior Cardinal] Főpap, a király egykori nevelője, az inkvizíciós bírói testület feje.

14 Mauriai Agenstől] Q¹: *bei Maurischen Agenten*. Jelentése: mór ügynöktől.

16 Matlheser] Utalás Posára, a máltai lovagra.

19 Arcos] Q¹: *Die Herzoginn von Arkos*. Kitalált személy, ez az egyetlen említése a drámában.

27 Schweizer] Q¹: *Schweizer*. Jelentése: svájci gárdisták.

KIRÁLY Nos?

ALBA Hogy a palota bal pavillonjába a Császár lelke mutatta magát,
's merész pompás lépésekkel előttök elment. Epen ezen ujságot
erősítik minden ott körül lévő strázsák, 's azt is hozzá adják, hogy
a lélek a Királyné szobájába tünt bé.

5

KIRÁLY S micsoda formába jelent meg?

TISZT Epen azon köntösbe, melyet Justiba utoljara viselt mint Hie-
ronymita Barát.

KIRÁLY Mint Barát? Ismerték tehát az őrzök életében is? Honnan is
tudták különben, hogy a Császár volt?

10

TISZT Hogy a Császárnak kellett lenni, mutatta a kezébe vitt királyi
pálcza.

DOMINGO S a mint a rege beszéli, már gyakran látták ezen öltözet-
be...

KIRÁLY Senki sem szolította meg.

15

TISZT Senki sem merte. Az örök mondták imádságokat s tisztelet
adásal bocsátottak magok között menni.

[139r] KIRÁLY S a Királyné szobájába tünt bé?

TISZT A Királyné Elő szobájába

Minnyjajon halgatnak.

20

KIRÁLY *gondolkodás utána, a Tiszthez.* Egész Gárdám áljon fegyver-
be, 's a pavillonhoz minden bémenetelt zárjanak el. Nagy kedvem
jött ezen lélekkel szollalkozni.

A Tiszt elmenyen; utána jön egy Page.

PAGE Sire! Az Inquisitor Cardinal.

25

KIRÁLY *a Grandokhoz.* Hagyjatok magunkra.

*A Fő Inquisitor Cardinal, egy kílenczven esztendősen vak öreg, jön
pálczán támaszkodva két Dominikanertől vezettetve. A mint a
Grandok előtt elmenyen, minnyjajon leborulnak előtte s megilletik
köntösét. A Király keresztül kíséri két szobán, s mindeniket bezárja
maga után.*

30

7 Justiba] Spanyol kolostor, San Jeronimo de Yuste, 1402-ben alapította V.
Károly.

7–8 Hieronymita Barát] Q¹: *Hyeronymitenmönch*. Jelentése: A Szent Hie-
ronimusnak szentelt kolostor papja Justiban.

Tizedik Jelenés
A Király 's Fő Inquisitor
hoszas halgatás

INQUISIT A Király előtt álok e?

5 KIRÁLY Ott

[139v] INQUISIT Nem reméltem többé.

KIRÁLY Az elmúlt éveknek egy jelenését ujítom meg. Filep az Infans tanácsot kér Tanítójatól.

10 INQUISIT A Nagy Károly Császárnak, Felséged Atyjának nem volt szüksége egyszer is tanácsra.

KIRÁLY Annál boldogabb volt. Ide hívtam Szentségedet, segítségére van szükségem.

INQUIS Az Ekklezsiájéra vagy az enyimre?

15 KIRÁLY Az Ekklezsia karjára s a Szentséged lelkére (*pauza utána*) Kardinal! én öltöm s nincs nyugtom –

INQUISIT Miért ölt?

KIRÁLY Egy példátlan megcsalás –

INQUISIT Tudom.

KIRÁLY Mit tud? Ki által? Mielta?

20 INQUISIT Esztendők oltá, a mit a Király csak nap lementé után.

KIRÁLY *meghökkenésel*. Tudott már ezen emberről?

INQUISIT Elete elkezdve s bévégezve van már Santa Casa szent laistromában.

KIRÁLY S még is szabadon járt?

25 INQUISIT A kötél, melyen viczkándozott, hoszu volt, de nem elszakadható.

KIRÁLY Már országimon kívül is megfordult.

INQUISIT A hol ő lehetett, én is ott voltam.

30 [140r] KIRÁLY *boszonkodással fel s alá járva*. Tudták, ki kezei közt vagyok – miért nem intettek meg?

13 Ekklezsiájéra] Q¹: *Kirche*. A forrásszó jelentése: egyház, a magyar fogalom jelentése bővebb: az egyházközösség, a parókia és annak jövedelme.
22 Santa Casa] Q¹: *Santa Casa*. Jelentése: az inkvizíció börtöne. Santa Casa szent laistroma. Jelentése itt: az inkvizíciós aktákban.

- INQUISIT Ezen kérdést visszaadom – Miért nem kérdezett, midőn ez emberhez adta magát? Ismerte ötet! Egy pillantat lelárvázta az Eretneket. – Hogy merre ezen áldozatot a szent hivataltól elsikkasztani? Így kelle velünk játszani? Ha a Felség orgazdáva alacsonodik – kétszinkedik, s megettünk legveszedelmesebb ellenségünkkel öszve játszik, mi lesz belőlünk? Ha egy kegyelmet nyerhet – micsoda jussal áldoztatott fel tehát három száz ezer? 5
- KIRÁLY Ez is feláldoztatott.
- INQUISIT Nem: e meggyilkoltatt... álnokul! gonoszul! – A vér, melynek tiszteletünkre dicsőséggel kellett volna folyni, egy Bravo kezét fecskendezte bé. Azon ember miénk volt. – Kiadott just, Rendünk szent jóvát illetni? Altalunk meghalni, volt ő teremtvé. Ötet ez idő kornak szükségére ajándékozta az Isten, hogy lelke innepi megfertéztetésével a kérkedékeny ész kiczégéreztesse. Ötet mi hoszas lelki torturákkal félszeggé csíráztok volna – a hozzá hasonlok borzaszto kacagásának oda vetve. Ez volt elnézett intézetem. S most már [140v] ott hever elsemmisítve a sok évek munkája. Mü meglopattunk, a Királynak csak véres kezei maradtak. 10
- KIRÁLY Az indulat tévesztett el. Bocsáss meg. 20
- INQUISIT Az indulat? Filep az Infans felel e nekem? S csak egyedül lettem öregemberré? – indulat? (*feje békételen rázogatóásával*) Bocsásd szabadon a lelki isméretet országidban, ha te indulatid lánczaiban jársz.
- KIRÁLY Az ily tárgyakba még Tanítvány vagyok. Tűrj velem. 25
- INQUISIT Nem! én nem vagyok meglegedve Felségeddel – Így lekáromolni egész elébbi uralkodása pályáját! Hol volt akkor Filep, kinek rendíthetetlen lelke, mint egy ég sarkí csillag a mennyen, változhatatlanul 's örökké csak maga körül kereng? Hát egy egész Elmult bevolt e sülyedve megette? Midőn neki kezét nyuj- 30

20 tévesztett el.] <meg> el.

27 akkor Filep,] <a ha> Filep,

2–3 lelárvázta] Q¹: *entlarvte*. Jelentése: leleplezve.

10–11 Bravo] Q¹: *Bravo*. Jelentése: orvgyilkos, merénylet.

12 szent jóvát] Q¹: *heilige Güter*. Jelentése: szent javait.

totta, nem volt e a világ az, a mí annak előtte? A méreg nem méreg többé? A jo és a rossz, a hamis s a valo közt be sülyedt volt e a közfal? Mi a Principium? a ferfiui karakter s az álhatosság, ha egy lány meleg minutában, a hatvan esztendő régi, mint egy Asszony kedve, elolvad.

KIRÁLY Szemei csábítottak el – Bocsásd meg e könnyen megfogható vissza esésem a halandóságba. A világiaknak úgy is egyel kevesebb bémeneletek van szívekbe. Szemeid kialudtak.

[141r] INQUISIT S mire szolgálhatott volna ez az ember Felségednek? Mi ujjat mutathatott, a mire nem volt el készítve? Oly kevéssé ismerie az ábrándozásos ujítás viszketegét? A világjovítók kérkedény nyelve oly új hang volt e füleiben? Ha meggyőződése hiedelme csak szavakra is egybe dül – az kérem, micsoda lélekkel írt alá a száz ezer gyenge lelkek vér ítéletének, kik semmi nagyobb álnokságért nem hágtak az égő fákra!

KIRÁLY Egy emberre volt szükségem – s ez a Domingo –

INQUISIT Mire embert? Az emberek csak számok Felségedre nézve, s egyebek nem. Hát ősz Tanítványommal ismétlem e az uralkodás Abc-zét? A föld Istene tanulja meg ne ohajtani azt, a mí megtagodtathatik tőle – Ha Felséged sympathiáért sopánkodik, nem magához hasonlonak valja e akkor a világot? – S szeretném osztán tudni, mí jussa vannak a magához hasonlókon?

KIRÁLY egy székebe vetvén magát. En gyarló ember vagyok, érzem azt – Te azt kívántad a teremtménytől, a mit csak a Teremtő teljesíthet?

INQUISIT Nem Sire. Engem nem csálnak meg. Altal van nézve Felséged – tőlünk akart elsiklani. Rendünk nehéz lánczai nyomták. Felséged egyedül valo s határtalan akart lenni (*megáll; a Király halgat*) Megboszultuk magunkot. Köszönje [141v] az Eklézsiának, mely megelégszik Anyai modon büntetni Felségedet. A tőlünk vaktaba megengedett választása büntetése volt. Tanuság van már adva. Most már térjen vissza hozzánk. – Istenemre mondom, hogy ha most én itt nem állnék, hol így állott volna Felséged előttem.

7 világiaknak] *in marg.* -aknak

30–31 tőlünk vaktaba] <elnézett> vaktaba

KIRÁLY Lassabban Pap! Ne ezen hangon. Ezt nem tűröm el. Ily hang-
al hozzám beszélni nem szenvedem.

INQUISIT Miért hívja fel a Sámuel árnyékát? – En két Királyt adtam a
Spanyol thronusnak, 's azt hittem, hogy egy rendíthetetlen allapu
munkát hagyok hátra. Elveszve látom éltem szorgalmát Don Filep
maga íngatja épületelem. – 'S most már Sire – miért vagyok híva?
E látogatást nem akarom többszer ismételni.

KIRÁLY Egy munkát még! az utolsót – – 's osztán békébe mehetsz.
Legyen elfeljtve a mult, legyen béke köztünk. Meg vagyunk e en-
gesztelődve?

INQUISIT Ha Filep megalázza magát.

KIRÁLY *halgatás után.* A fiam rebelliot forral.

INQUISIT S mit végez Felséged?

KIRÁLY Semmit – vagy mindent.

INQUISIT Mít teszen itt az a Minden?

KIRÁLY Futni hagyom, ha megölni nem akarom hagyni.

[142r] INQUISIT *leső vonásokkal.* Nos, Sire?

Mindenik el halgat.

KIRÁLY Tudsze nekem egy uj vallást alkotni, mely a gyermeki véres
gyilkosságtól felszabaditt?

INQUISIT Hogy az örökké valo Igasságot megengesztelje, megholt
az Isten fia a Keresztfán.

KIRÁLY Elplántálad e egész Európában e vélekedést?

INQUISIT Oly távol el, a meddig a Keresztet tisztelik.

KIRÁLY A megsértett természettel harczza szálllok – el tudod e csí-
lapítani e hatalmas hangot is?

INQUISIT A vallás nem ismeri a természet szavát.

KIRÁLY Bírói hivatalom kezembe adom – vissza léphetek e én egé-
szen?

12 fiam] *ante corr.* fiám

16 ha] *in marg.* ha

3 Sámuel árnyékát] Q¹: *Schatten Samuels*. Sámuel zsidó próféta és bíró i.e. 9.
században élt. Amikor lemondott uralkodásáról, magának tartotta meg a
főpapi hivatást. Majd Isten megbízottjaként királlyá tette Sault és Dávidot.
Jelentése: A király ellenszegült az egyház hatalmának.

INQUISIT Adja kezembe.

KIRÁLY Ő az én egyetlen fiam – Kinek gyűjtöttem tehát?

INQUISIT *tűzzel*. Inkább a rothadásnak, mint a szabadságnak.

KIRÁLY Megvagyunk egyezve. Jöjj.

5 INQUISIT Hová?

KIRÁLY Kezemből elfogadni az áldozatot.

Elvezeti az Inquisitort.

[142v]

Utolso Jelenés

10 Királyné Szobája

Karlos. Királyné, *utoljára* a Király Kisérőivel

KARLOS *Barát öltözetbe, álorcza ábrázatján, melyet épen most veszen le; honnja alatt egy mezítelen kard. Egészen setét van. Közelít egy ajtóhoz, mely kinyílik. Királyné kijön éjjeli öltözetben kezében egy*
15 *égő Gyertya, melyet egy Gueridonra teszen le. Karlos fél térde borul*
előtte. Elisabeth!

KIRÁLYNÉ *csendes busandalgással elmerülve nézésén. Látjuk tehát ismét egymást?*

KARLOS Ismét látjuk tehát egymást!!

20 *Halgatás.*

KIRÁLYNÉ *igyekszik magán erőt venni. Aljon fel, Károly. Ne érzékenyítsük el egymást. Nem csüggedt könnyekkel kíván meginnepeltetni a nagy halott. Folyanak kisebb fájdalomkért könnyek! – Ő feláldozta magát a Herczegért! Drága életével vásárolta meg*
25 *Karloszáét. S ezen vér phantomért folyt volna? Karlos, én magam álottam ot a Herczegért, [143r] az én kezességemre nagyobb örömmel ment halála eleibe. Remellem, jot áll ígéretemért Károly?*

30 KARLOS *lelkesedéssel. Oly sírkövet emelek neki, a mily soha egy Királynak sem volt. – Hamvain viruljon egy paradicsom.*

KIRÁLYNÉ Igy kívántam én Károlyt látni! Ez volt halála nagy ideája. Engem választott utolso akarátja végbe vívőjének; emlékezzék

15 *Gueridonra*] *Gueridon*. Jelentése: posztamens, oszlopszék.

25 *phantomért*] *Q*¹: *Hirngesprinst*. Jelentése: káprázat, képzelt személy.

31 *nagy ideája*] *Q*¹: *die große Meinung*. Jelentése itt: értelme.

erre – s bizonyosság is leszen, hogy ezen esküvés teljesítéséhez tartandom magam. – S még más hagyományt is tett le a megboldogult kezembe. – Szavamot adtam – S miért is halgatnám el? – Altal adta nekem Károlyját – tul teszem magam a külszínen, s nem akarok többé az emberek előtt reszketni. Látja Károly, nem féltem ezen orában egyedül lenni a Herczeggel; egyszer már bátor leszek, mint barátné. Szoljon szívem! Virtusnak nevezte szerelmünk? Hiszek neki, 's nem akarom többé szívem – –

5

KARLOS Ne végezze bé a mít mondani akar – Anyám, ne csaljuk meg egymást. En egy hosszú mély álomba voltam szenderedve. Szerettem – most már fel vagyok ébredve. Legyen felejtve a mult! Itt vannak vissza levelei; tegye semmivé az enyimeket is. Ne féljen többé bennem semmi felbuzdulattól. Minden elmúlt már. Egy felségesebb láng megtísz[143v]tította valóságom. Az én gerjedelem már most a holtak sírjába nyugszik. Egy halando ohajtás sem, osztja meg többé szívem. *(rövid halgatás után, kezét megfogja)* Elizabeth, én bucsuzni jöttem.

10

15

KIRÁLYNÉ *küzdő érzelmek közt; fuldoklo érzéssel, szemét elfordítva.*
Károly –

KARLOS Ne bámuljon Anyám; e nem áldozat, semmi küzdésembe nem került. Végre csak ugyan általlátom, hogy vagyon egy felsőbb, vágyásra méltobb jo, mint Tégedet bírni. – Egy rövid ejszakai álom szárnyakot adott lassu ifjuí éveimnek, s korán férfiuvá érlelt. Ez életbe nem marad egyéb munkám, csak vissza emlékezetim halhatatlanítani! Oda van minden reményem. *(közelített a Királynéhez, ki arcát eltakarja)* Anyám, nem mond e semmit nekem.

20

25

KIRÁLYNÉ Ne gondoljon könnyeimmel Károly – nem tartoztathatom – de hidjen, hogy csudálom a Herczeget.

KARLOS Felséged volt barátságunk egyetlen meghíttje. S ezen név alatt Felséged marad a világon legkedvesebb előttem. Barátságom oly kevésé ajánlhatom, mint tegnap nem ajánlhattam volna szerelmem egy más Aszonynak. De szent leszen előttem a királyi özvegy [144r] ha a végzet valaha ezen thronusra emel –

30

2 hagyományt] Q¹: *Vermächtniß*. Jelentése: végakarati rendelkezést.

A Király az Inquisitorral s Grandjaival megjelen hatulrol, a nélkül
hogy észre vétetnék. Most hagyom el Spanyol országot, 's Atyá-
mot soha többé meg nem látom – ez életbe soha sem többé. En
nem becsülöm ötet, kiholt szívembe a természet. Elizabeth, le-
gyen ismét Hítvesse neki, lépjen vissza kötelességeibe. Ő elvesz-
tette fiát. Sietek eltiprott népem kiszabadítani a Tyrann kezéből.
Madrid csak úgy lát meg mint Királyt, vagy soha sem. 'S most
már a hoszas elválásra, Anyám, csokolja meg fiat. (*megcsokolja a*
Királynét).

10 KIRÁLYNÉ O, Károly, mit csinál belőlem? Nem emelkedhetem ugyan
fel ezen férfiui nagyságra, de megfoghatom 's csudálhatom.

KARLOS Nem vagyok e erőss, Elizabeth. Karjaim közt tartom 's nem
reszketek. Ezen helytől még csak tegnap is, az ítélet nap trom-
bítási sem ránthattak volna el (*elbocsátja karjai közül*) De az már
15 elmúlt. Most truczolok a halandóság minden sorsán. Karjaím közt
tartottam Felségedet s nem reszkettem. Ha! nem halott valamit?

Egy ora üt.

[144v] KIRÁLYNÉ Nem hallok egyebet, csak a rettenetes orat, mely
elválásunkra üt.

20 KARLOS Jo ejszakát tehát Anyám. Gentből venni fogja első levelem,
mely egybe köttetésünk titkát kinyilatkoztatja. Most már Don Fi-
leppel nyilván s a világ előtt lépek össze. Ezennel ne legyen sem-
mi titkolodzás köztünk. Felséged ne féljen semmi kívílagosodás-
tól. – Eljen boldogul, Anyám. Ez itt utolsó csalfaságom legyen.
25 (*az álorca után akar nyulni, a Király közökbe lép*)

KIRÁLY Ez a te utolsod!

A Királyné ájulva rogy le.

KARLOS *a Királynéhez siet 's karjaira veszi.* Meg holt e? O égnek
földnek Istene!

30 KIRÁLY *hidegen s csendesen az Inquisitorhoz.* Kardinal! én megtettem
a magamét. Tegye Atyaságod is a magáét.

S menyen.

24 Eljen boldogul,] <szeren> boldogul,

6 Tyrann kezéből] Q¹: *von Tirannenhand*. Jelentése: Jelentése: a zsarnok
kezeitől.

15 truczolok] Q¹: *trotz 'ich*. Jelentése: dacolok.

Mutatók

Felhasznált irodalom

ALBERT Gábor, D. SZEMZŐ Piroska és VIZKELETY András, szerk. *Schiller Magyarországon. Új bibliográfiai füzetek 3.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1959.

BARTHA Katalin Ágnes. *Shakespeare Erdélyben: XIX. századi magyar nyelvű recepció.* Irodalomtörténeti füzetek 167. Budapest: Argumentum Kiadó, 2010.

BAYER József. *Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban.* Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből 22. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1912.

BENŐ Attila. „Fordítási elvek a XIX. században”. In „Szabadon fordította...”: *Fordítások a magyar színháztudományok céljaira a XVIII–XIX. században*, szerkesztette EGYED Emese, 7–34. Sapientia könyvek 23. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2003.

BÖLÖNI FARKAS Sándor. *Utazás Észak-Amerikában.* Kolozsvár: Ifi-abb Tilsch János, 1834.

BÖLÖNI FARKAS Sándor. „Bölöni Farkas Sándor leveleiből”. Kiadta KUUN Géza. *Keresztény Magvető* 24, 3. sz. (1885): 170–174.

BÖLÖNI FARKAS Sándor. *Nyugateurópai utazás.* Bevezette JANCsó Elemér. Budapest: Minerva, 1943.

BÖLÖNI FARKAS Sándor. *Naplója.* Kiadta JANCsó Elemér. Téka. Bukarest: Kriterion, 1971.

Sándor BÖLÖNI FARKAS. *Von Transsylvanien bis Pennsylvanien. Reiseerlebnisse vor 150 Jahren.* Übersetzt von Henriette ENGL und Géza ENGL. Corvina Bücher. Budapest: Corvina Verlag, 1980.

BÖLÖNI FARKAS Sándor. *Erdély története.* Kiadta IZSÁK József és IZSÁK Balázs. Erdélyi ritkaságok 1. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2006.

CSETRI Lajos. *Egység vagy különbözöség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában.* Irodalomtudomány és kritika. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.

DEBRECZENI Attila, kiad. *Első folyóirataink: Orpheus*. Csokonai könyvtár: Források 7. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001.

DÖBRENTAI Gábor. „Eredetiség ’s jutalom tétel”. *Erdélyi Múzeum* 1. sz. (1814): 142–162.

DÖBRENTAI Gábor. „A’ Német Próza’ történetei”. *Erdélyi Múzeum* 3. sz. (1815): 46–94.

DÖBRENTAI Gábor. „A’ német dráma’ történetei”. *Erdélyi Múzeum* 9. sz. (1817a): 36–72.

DÖBRENTAI Gábor. „A’ Kritikáról”. *Erdélyi Múzeum* 9. sz. (1817b): 155–199.

DÖBRENTAI Gábor. „Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz”. Kiadta JANCSÓ Elemér. *Keresztény Magvető* 82, 2–4. sz. (1943): 86–94, 131–136, 192–207.

EGYED Emese. „Bevezető és jegyzet”. In S. PATAKI 2014: 79–183.

FÓRIZS Gergely. „Populárfilozófiai eszmék az Erdélyi Múzeumban”. *Erdélyi Múzeum* 69, 3–4. sz. (2007): 51–62.

FRIED István. „A magyar neoklasszicizmus választútjai: Szempontok a magyar Schiller-recepció kérdéséhez”. *Irodalomtörténet* 69, 3. sz. (1987–1988): 448–468.

FRIED István. *Az érzékeny neoklasszicista: Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül*. Sátoraljaújhely–Szeged: Kazinczy Társaság, 1996.

GOETHE, Johann Wolfgang. *Az ifju Werther Gyötrelmei*. Fordította BÖLÖNI FARKAS Sándor. Kiadta SIMON-SZABÓ Ágnes. ReTextum 4. Budapest: Reciti Kiadó, 2015.

GYÖRGY Lajos. „A magyar széppróza erdélyi múltjából”. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1, 1. sz. (1924): 10–14.

JAKAB Elek. „Bölöni Farkas Sándor és kora: Politikai és irodalomtörténeti tanulmány”. *Keresztény Magvető* 9, 4. sz. (1870): 241–334.

KAZINCZY Ferenc. „Don Carlos: Schiller”. In KAZINCZY Ferenc, *Költemények II*, kiadta ABAFI Lajos, 222–223. Kazinczy Ferenc összes

- munkái: 2. kötet. Nemzeti Könyvtár VII. Budapest: Aigner Lajos, 1879.
- KAZINCZY Ferenc. *Levelezése*. Kiadta (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára és FÜLÖP Géza, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) Soós István. Budapest–Debrecen, 1890–2013.
- KIS János. *Versei*. Kiadta KAZINCZY Ferencz. 3. köt. Pest: Trattner, 1815.
- LABÁDI Gergely. „Bölöni Farkas Sándor Schiller-fordítása”. *Keresztény Magvető* 108/2–3 (2002): 217–227.
- LABÁDI Gergely. „A kultúra koncepciói az 1810-es években: Fordítások az Erdélyi Múzeum körül”. In EGYED Emese (szerk.): *Irodalomértelmezések a felvilágosodástól napjainkig*, 97–106. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2014.
- LAKÓ, Elemér and KESERŰ, Bálint, ed. *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca: Catalogue*. Szeged, 1997.
- MIKÓ Imre. „Bölöni Farkas Sándor, a demokrata és a republikánus”. *Korunk* 24, 12. sz. (1965): 1672–1678.
- PATAKI Mózes. „A’ Római Poézis történetei”. *Erdélyi Múzeum* 1. sz. (1814): 114–141.
- S. PATAKI Mózes. *Poétai gondolatok: Kritikai kiadás*. Kiadta EGYED Emese. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2014.
- SCHILLER, Friedrich. *Don Carlos, infant d’ Espagne*. Traduit Adrien LEZAY. Paris: Maradan, 1799.
- SCHILLER, Friedrich. *Don Karlos: Infant von Spanien. Ein dramatisches Gedicht: (Erschien 1787)*. Friedrich Schillers Sämmtliche Werke: Bd. 8: Theater: Teil 3. Wien: Anton Pichler, 1810.
- SCHILLER, Friedrich. *Don Carlos. Drámai költemény 5 felvonásban. Irta Schiller Frigyes. Ford. ECSEDI KOVÁCS Gyula*. Budapest: Aigner, 1881.

SCHILLER, Friedrich. „Don Karlos: Erstaussgabe 1787”. In SCHILLERS *Werke: Nationalausgabe: Bd. 6*, Hrsg. von Paul BÖCKMANN und Gerhard KLUGE, 5–339. Weimar: Böhlau Verlag, 1973.

SCHILLER, Friedrich. „Don Karlos: Hamburger Bühnenfassung 1787: Rigaer Bühnenfassung 1787: Letzte Ausgabe 1805. In SCHILLERS *Werke: Nationalausgabe: Bd. 7. I*, Hrsg. von Paul BÖCKMANN und Gerhard KLUGE, unter Mitwirkung von Lieselotte BLUMENTHAL, Weimar: Böhlau Verlag, 1974

SCHILLER, Friedrich. „Don Karlos: Anmerkungen”. In SCHILLERS *Werke: Nationalausgabe: Bd. 7. II*, Hrsg. von Paul BÖCKMANN und Gerhard KLUGE. Weimar: Böhlau Verlag, 1986.

SCHILLER, Friedrich. *Ármány és szerelem: Don Carlos: Tell Vilmos*. Fordította VAS István. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1996.

SCHILLER, Friedrich. *Don Karlos: Infant von Spanien: Leipzig 1787*. Hrsg. von Joseph KIERMEIER-DEBRE. Dtv. Bibliothek der Erstaussgaben 11. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988.

SCHILLER, Friedrich. „Don Carlos”. Ford. VAS István. In. *Három dráma*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1996: 127–430.

SCHILLER, Friedrich. *A Naiv és Sentimentális költeményről*. Fordította BÖLÖNI Farkas Sándor. Kiadta LABÁDI Gergely és SIMON-SZABÓ Ágnes. Bevezette SIMON-SZABÓ Ágnes. ReTextum 6. Budapest: Reciti Kiadó, 2017.

SIMON-SZABÓ Ágnes. „Kifeslettek „a nem-létel méhéből”: 19. századi magyar Werther-utánpotok és -fordítások”. *Filológiai Közlöny* 55, 1–2. sz. (2009a): 20–48.

SIMON-SZABÓ, Ágnes. „Nach- und Raubdrucke deutscher Originalwerke als maßgebende Medien für die Herausbildung eines Deutsch lesenden Publikums um 1800 in Siebenbürgen”. *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie* 29 (2009b): 99–110.

SIMON-SZABÓ Ágnes. „A kultúra szövegeinek összefonódása, avagy diszkurzusteremtés fordítói eszközökkel: Bölöni Farkas Sándor úti-rajzairól”. *Filológiai Közlöny* 58, 4. sz. (2012): 414–431.

SIMON-SZABÓ Ágnes. „Bölöni Farkas Sándor Werther-fordításáról”. In GOETHE 2015: 7–54.

SIMON-SZABÓ Ágnes. „Schiller esztétikai műveinek korai magyar fordításai”. *Acta Historiae Litterarum Hungaricum* 32 (2016): 31–49.

SIMON-SZABÓ Ágnes. „Az *Über naive und sentimentalische Dichtung* fordítása”. In SCHILLER 2017: 7–33.

SZAJBÉLY Mihály. „*Idzadnak a' magyar tollak*”: *Irodalomszemlélet a magyar irodalmi felvilágosodás korában, a 18. század közepétől Csokonai haláláig*. Irodalomtudomány és kritika. Budapest: Akadémiai, 2001.

SZENVEY József. „Mutatvány Schillernek Szenvey által fordított »Don Karloz«-ából”. *Koszorú: Szépliteraturai Ajándék a' Tudományos Gyűjteményhez* (1839): 97–111, 161–190.

TARNÓI László. „Friedrich Schiller »a miénk [is] volt«”. *Filológiai Közlöny* 56, 2. sz. (2010): 162–180.

TURÓCZI-TROSTLER, József. „Zur Wirkungsgeschichte Schillers in Ungarn”. In ALBERT et al. 1959: 9–52.

Névmutató

A mutató a magyar nyelvű tanulmány, valamint az irodalomjegyzék névanyagát tartalmazza Bölöni Farkas Sándor kivételével, mert ő majdnem minden oldalon felbukkan.

Abafi Lajos 246	Egyed Emese 13, 14, 22, 45, 245, 247
Aigner Lajos 247	Eichhorn, Johann Gottfried 44, 45
Albert Gábor 16, 245, 245, 249	Engl Géza 245
Bajza József 16, 39	Engl Henriette 245
Baron, François 13	Ernyi Mihály 43
Bartha Katalin Ágnes 17, 22, 50, 51, 245	Eschenburg, Johann Joachim 17, 51
Bartsai László 41, 43	Euripidész 46
Bayer József 12, 14–16, 21, 39, 41–44, 51, 245	Foote, Samuel 13
Benő Attila 39, 40, 245	Fórizs Gergely 44, 246
Berlász Jenő 247	Fried István 21, 39, 40, 43, 246
Berzsenyi Dániel 43	Fülöp Géza 247
Blumenthal, Lieselotte 248	Garrick, David 13
Bouterweck, Friedrich Ludwig 45	Gärtner, Kurt 54
Böckmann, Paul 54, 248	Goethe, Johann Wolfgang 8, 13, 18, 20, 38, 43, 246, 249
Busa Margit 247	Gottsched, Johann Christoph 45
Cs. Gárdonyi Klára 247	Göschel, Georg Joachim 54
Csemeghy Károly 16	Grimm, Jacob 54
Csetri Lajos 44, 45, 245	Grimm, Wilhelm 54
D. Szemző Piroska 245	György Lajos 246
Debreczeni Attila 15, 245	Gyulay Karolina 14
Doll, Anton 18, 51	Gyulay Lajos 14, 22
Döbrentei Gábor 10–15, 21, 22, 27, 34, 37–41, 44–48, 245	Harsányi István 247
Ecsedi Kovács Gyula 16, 41, 247	Hídvégi Mikó Imre 51
	Iffland, August Wilhelm 13
	Izsák Balázs 245

- Izsák József 245
- Jakab Elek 10, 11, 4–52, 246
- Jancsó Elemér 245, 246
- Johnson, Samuel 13
- Kazinczy Ferenc 10, 11, 13, 15,
21–23, 39–43, 47, 246, 247
- Kelemen Lajos 12, 13, 50
- Keserű Bálint 8, 247
- Kiermeier-Debre, Joseph 248
- Kis János 10, 21, 22, 42, 247
- Kissolymosi Simó Károly 12, 13, 22
- Kluge, Gerhard 54, 248
- Kölcsey Ferenc 39, 42
- Körner, Carl Theodor 39
- Körner, Christian Gottfried 48, 49
- Kuun Géza 245
- Labádi Gergely 29, 247, 248
- Lakó Elemér 8, 247
- Láng Ádám 16
- Lange, Josef 13
- Larive lásd Mauduit, Jean
- Lekain, Henri-Louis 13
- Lessing, Gotthold Ephraim 12, 45
- Lezay, Adrien 49, 247
- Löwen, Johann Friedrich 45
- Márton József 28, 29
- Mauduit, Jean 13
- Mikó Imre 247
- Mikó György 51
- Orbán László 247
- Pichler Anton 247
- S. Pataki Mózes 13, 14, 22, 23, 44,
45, 246, 247
- Schiller, Friedrich 8, 10–26, 30–35,
37–39, 41–49, 51–54,
247–249
- Schlegel, Friedrich 17, 51
- Schröder, Friedrich Ludwig 13
- Shakespeare, William 12, 13, 17, 20,
22, 40, 50, 51
- Simon-Szabó Ágnes 11, 12, 17,
21–23, 27, 38, 44, 47, 48, 51,
246, 248, 249
- Soós István 247
- Staël, Madame de 8–10, 17, 23, 52
- Szabó T. Attila 54
- Szajbély Mihály 44, 249
- Szemere Pál 39
- Szenvey József 15, 39, 249
- Szophoklész 46
- Talma, François-Joseph 13
- Tarnói László 21, 249
- Tilsch János 245
- Toldy Ferenc 39
- Trattner János Tamás 10, 14, 15, 21
- Tunyogi Csapó József 51
- Turóczi-Trostler József 16, 249
- Ungvárnémeti Tóth László 42
- Váczy János 247
- Vándza Mihály 41, 43, 44
- Vas István 248
- Visky Elek 9, 15, 18, 22, 23, 50, 52
- Vizkelety András 245
- Vörösmarty Mihály 39
- Weiß, Christian Felix 45
- Wesselényi Miklós 13, 14, 40, 41, 43
- Wesselényi Miklósné Lux Anna 43

FRIEDRICH SCHILLER

Don Karlos

Szövegkiadásunk Friedrich Schiller drámájának kétszáz éve készült magyar változatát először teszi elérhetővé a szélesebb olvasóközönség számára. A szerzőfordító hagyatékában fennmaradt műfordításai közt a *Don Karlos* a legkorábbi átültetés. Megjelenésével Bölöni Farkas Sándor német műfordításainak utolsó darabja is hozzáférhetővé válik Johann Wolfgang Goethe *Az ifju Werther Gyötrelmei* (2015) és Friedrich Schiller *A Naiv és Sentimentális költeményről* (2017) kiadásait követően.

